

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI KONSTITUSIYA MƏHKƏMƏSİ

KMM

KONSTITUSIYA MƏHKƏMƏSİNİN MƏLUMATI

Bakı – 2026

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ KONSTITUSİYASI AZƏRBAYCAN
RESPUBLİKASINDA ƏN YÜKSƏK HÜQUQİ QÜVVƏYƏ MALİKDİR

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının
147-ci maddəsinin I hissəsi

TƏSİSÇİ:
AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ KONSTITUSİYA MƏHKƏMƏSİ

1999-cu ildən nəşr olunur
Konstitusiya Məhkəməsinin Məlumatı

Doxsan yeddinci buraxılış

REDAKSİYA HEYƏTİ:

Fərhad Abdullayev (Sədr)

Anar Babayev

Nəzrin Paşayeva

Tural Aslanov

Anar Hacızadə

İntiqam Eyvazov

Fidan Əlixanova

BAŞ REDAKTOR:

Aynur Burcayeva

“Bizim hamımızın məqsədi əldə etdiyimiz müstəqilliyimizi möhkəmləndirmək, qorumaq, saxlamaq olmalıdır”.

***Heydər ƏLİYEV
Ümummilli Lider***

“Konstitusiya müddələrinin aliliyinin və onların təkamülünün təmin edilməsində Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi mühüm rol oynayır”.

İlham ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

QƏRARLAR

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyə Məhkəməsi Plenumunun

QƏRARI

Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsinin 47-ci maddəsinin “f” bəndinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 25-ci maddəsinin I hissəsinə və 35-ci maddəsinin I-IV və VIII hissələrinə uyğunluğunun yoxlanılmasına dair

31 yanvar 2024-cü il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyə Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Sona Salmanova (məruzəçi-hakim), Humay Əfəndiyeva, Rövşən İsmayılov, Ceyhun Qaracayev, Rafael Qvaladze, İsa Nəcəfov və Kamran Şəfiyevdən ibarət tərkibdə, məhkəmə katibi Fəraid Əliyevin iştirakı ilə,

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI və VII hissələrinə, “Konstitusiyə Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 27.2, 32 və 33-cü maddələrinə və Azərbaycan Respublikası Konstitusiyə Məhkəməsinin Daxili Nizamnaməsinin 39-cu maddəsinə müvafiq olaraq, konstitusiyə məhkəmə icraatının yazılı prosedur qaydasında keçirilən məhkəmə iclasında Azərbaycan Respublikası İnsan hüquqları üzrə müvəkkilinin (ombudsmanın) sorğusu və Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin müraciəti əsasında Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsinin 47-ci maddəsinin “f” bəndinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 25-ci maddəsinin I hissəsinə, 35-ci maddəsinin I-IV və VIII hissələrinə uyğunluğunun yoxlanılmasına dair konstitusiyə işinə baxdı.

İş üzrə hakim S.Salmanovanın məruzəsini, Azərbaycan Respublikası İnsan hüquqları üzrə müvəkkilinin (ombudsmanın) sorğusunu, Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin müraciətini və Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Aparatının mülahizəsini, Azərbaycan Respublikası Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin, Azərbaycan

Respublikası Ədliyyə Nazirliyinin, Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Mülki Kollegiyasının, Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının mütəxəssis mülahizələrini, ekspert Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsinin Əmək və ekologiya hüququ kafedrasının müdiri, hüquq elmləri doktoru, professor A.Qasimovun və həmin kafedranın professoru, hüquq elmləri doktoru M.Əliyevin rəylərini və iş materiallarını araşdırıb müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu

MÜƏYYƏN ETDİ:

Azərbaycan Respublikasının İnsan hüquqları üzrə müvəkkili (ombudsman) Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsinə (bundan sonra – Konstitusiya Məhkəməsi) sorğu ilə müraciət edərək Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsinin (bundan sonra – Əmək Məcəlləsi) 47-ci maddəsinin “f” bəndinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının (bundan sonra – Konstitusiya) 25-ci maddəsinin I hissəsinə və 35-ci maddəsinin I-IV və VIII hissələrinə uyğunluğunun yoxlanılmasını xahiş etmişdir.

Sorğuda qeyd edilmişdir ki, Əmək Məcəlləsinin 47-ci maddəsinin “f” bəndinə əsasən tərəflərin hüquq bərabərliyi prinsipinə əməl edilməklə onların qarşılıqlı razılığı ilə əmək müqaviləsi müəyyən müddətə bağlanıla bilər. Bu norma ümumi qaydadan istisnadır. Belə ki, əmək qanunvericiliyində müəyyən edilən əmək funksiyasının yerinə yetirilməsi şərtlərinə görə işin və ya göstərilən xidmətlərin daimi xarakterə malik olduğu qabaqcadan bəlli olduğu hallarda əmək müqaviləsi müddətsiz bağlanmalıdır.

Sorğuverənin qənaətinə görə, işçi və işəgötürən faktiki bərabər deyillər. Onların münasibətlərinin hakimiyyət-tabeçilik xüsusiyyətinə malik olması əmək müqaviləsi bağlanarkən hüquq bərabərliyi prinsipinin təmin edilməsini qeyri-mümkün edir.

Sorğuda Əmək Məcəlləsinin 47-ci maddəsinin “f” bəndinin müddəalarının işçinin mənafeyinə xidmət etmədiyi, qeyd olunan normaya əsasən əmək müqaviləsi bağlanarkən yalnız işəgötürənin iradə ifadəsinin və şərtlərinin əsas götürülməsinin müqavilə üzrə tərəflərin bərabərlik hüququnun pozulması ilə nəticələndiyi vurğulanmışdır.

Eyni zamanda, Bakı Apellyasiya Məhkəməsi Konstitusiya Məhkəməsinə müraciət edərək Əmək Məcəlləsinin 47-ci maddəsinin “f” bəndinin Konstitusiyanın 35-ci maddəsi ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsini xahiş etmişdir.

Müraciətdən görünür ki, apellyasiya instansiyası məhkəməsinin icraatında V.Qurbanovun “Enerjiservistikintitəmirsazlama” Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyətinə qarşı əmək müqaviləsinə xitam verilməsi barədə əmrin ləğv edilməsi və əvvəlki vəzifəsinə bərpa olunması tələbi ilə bağlı mülki iş vardır.

V.Qurbanov ərizəsində əmək müqaviləsinə xitam verilməsinə onun müddətinin qurtarmasının səbəb olmasını göstərmişdir. Halbuki, əmək funksiyasının yerinə yetirilməsi şərtlərinə görə işin daimi xarakterə malik olduğu qabaqcadan bəlli olduğundan, onunla müddətli müqavilə bağlana bilməzdi. Cavabdeh isə Əmək Məcəlləsinin 47-ci maddəsinin “f” bəndinə uyğun olaraq tərəflərin qarşılıqlı razılığı ilə müddətli əmək müqaviləsinin bağlanması mümkünlüyünə əsaslanmışdır.

Müraciətdə əmək qanunvericiliyində bərabərliyin real təminatı müəyyən edilmədiyinə görə Əmək Məcəlləsinin 47-ci maddəsinin “f” bəndindəki “hüquq bərabərliyi prinsipinə əməl edilməklə onların qarşılıqlı razılığı ilə” ifadəsinin deklarativ xarakter daşdığı qeyd edilmişdir.

Müraciətdənin fikrinə görə, həmin Məcəllənin 47-ci maddəsinin “f” bəndinin tətbiqinin Dövlət Əmək Müfəttişliyinin rəyinin alınması ilə şərtləndirilməsi tərəflərin hüquq bərabərliyi prinsipinin real təminatlarından biri kimi çıxış edə bilərdi.

Hazırkı halda isə təcrübədə işəgötürənlər tərəfindən Əmək Məcəlləsinin bu normasından sui-istifadə hallarına yol verilir.

Müraciətdənin qənaətinə görə, hüquqi müəyyənlik prinsipinin tələblərinə riayət olunması məqsədi ilə Əmək Məcəlləsinin 47-ci maddəsinin “f” bəndinin Konstitusiyanın 35-ci maddəsi ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsi zərurəti yaranmışdır.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu Azərbaycan Respublikası İnsan hüquqları üzrə müvəkkilinin (ombudsmanın) sorğusu və Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin müraciətində qaldırılan məsələlərin predmetinin eyni olmasını nəzərə alaraq, “Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Daxili Nizamnaməsi”nin 17-ci maddəsinə uyğun olaraq işlərin bir icraatda birləşdirilməsini məqsədamüvafiq hesab etmişdir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu sorğu və müraciətlə bağlı aşağıdakıların qeyd

edilməsini zəruri hesab edir.

Konstitusiyanın preambulasında göstəriləndiyi kimi, ədalətli iqtisadi və sosial qaydalara uyğun olaraq hamının layiqli həyat səviyyəsini təmin etmək Azərbaycan xalqının təntənəli surətdə bəyan etdiyi niyyətlərindən biridir.

Konstitusiyanın 25-ci maddəsinin I hissəsinə əsasən hamı qanun və məhkəmə qarşısında bərabərdir.

Əmək hüququnu təsbit edən Konstitusiyanın 35-ci maddəsinin I-IV hissələrinə görə, əmək fərdi və ictimai rifahın əsasıdır. Hər kəsin əməyə olan qabiliyyəti əsasında sərbəst surətdə özünə fəaliyyət növü, peşə, məşğuliyyət və iş yeri seçmək hüququ vardır. Heç kəs zorla işlədilə bilməz. Əmək müqavilələri sərbəst bağlanılır. Heç kəs əmək müqaviləsi bağlamağa məcbur edilə bilməz.

Həmin maddənin VIII hissəsinə uyğun olaraq, dövlət işsizliyin aradan qaldırılması üçün bütün imkanlarından istifadə edir.

Hər kəsin əməyə olan qabiliyyəti əsasında sərbəst surətdə özünə fəaliyyət növü, peşə, məşğuliyyət və iş yeri seçmək hüququnun olması, həmçinin Əmək Məcəlləsinin preambulasında nəzərdə tutulmuşdur.

Həmin Məcəllənin 2-ci maddəsinin 3-cü hissəsində əmək münasibətlərində tərəflərin hüquq bərabərliyinin təmin edilməsi, mənafelərinin haqq-ədalətlə və qanunun aliliyinin təmin olunması ilə qorunması, maddi, mənəvi, sosial, iqtisadi və digər həyatı tələbatlarını ödəmək məqsədi ilə əqli, fiziki və maliyyə imkanlarından sərbəst istifadə etməsinin təmin edilməsi əmək qanunvericiliyinin vəzifələri və prinsipləri sırasında təsbit edilmişdir.

Əmək münasibətləri dedikdə, əmək qanunvericiliyində, kollektiv müqavilə və sazişlərdə nəzərdə tutulmuş öhdəliklərə uyğun olaraq işəgötürənlə qarşılıqlı razılıq əsasında müəyyən edilən iş yerində işçi tərəfindən onun işə qəbul (təyin) edildiyi, seçildiyi, bərpa olunduğu peşə və ya vəzifə üzrə əmək funksiyasının əməkhaqqı ödənilməklə şəxsən yerinə yetirilməsinə, daxili intizam qaydalarına riayət edilməsinə, işəgötürən tərəfindən işçinin əmək şəraitinin, təminatlarının və əməyinin mühafizəsinin təmin edilməsinə, habelə bu Məcəllənin prinsiplərinə əsaslanan münasibətlər başa düşülür (Əmək Məcəlləsinin 3-cü maddəsinin 4-1-ci hissəsi).

Qeyd edilməlidir ki, əmək hüququ şəxslərin heç bir ayrı-seçkilik olmadan sərbəst

qaydada əmək münasibətlərini yaratmaq imkanını ehtiva edir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu Əmək Məcəlləsinin tərəflərin hüquq bərabərliyi prinsipinə əməl edilməklə onların qarşılıqlı razılığı ilə müəyyən müddətə əmək müqaviləsinin bağlanılmasının mümkünlüyünü müəyyən edən 47-ci maddəsinin “f” bəndi ilə bağlı aşağıdakıların qeyd edilməsini vacib bilir.

Əmək qanunvericiliyinə əsasən, əmək funksiyasının yerinə yetirilməsi şərtlərinə görə işin və ya göstərilən xidmətlərin daimi xarakterə malik olduğu qabaqcadan bəlli olduğu hallarda, bu Məcəllənin 47-ci maddəsi ilə müəyyən edilən hallar istisna olmaqla, əmək müqaviləsi müddəti müəyyən edilmədən bağlanmalıdır (Əmək Məcəlləsinin 45-ci maddəsinin 4-cü hissəsi).

Belə tənzimətlə ilə qanunverici dövlətin Konstitusiyanın 35-ci maddəsinin VIII hissəsindən irəli gələn öhdəliklərinin icrasının təmin edilməsi məqsədini güdür. Belə ki, əməyin, məşğulluğun fərdi və ictimai rifahda rolu nəzərə alınaraq işsizliyin aradan qaldırılması, daimi məşğulluğun təmin edilməsi məqsədilə yalnız qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş hallarda müddətli əmək müqaviləsinin bağlanması mümkün hesab edilmişdir.

Əmək funksiyasının yerinə yetirilməsi şərtlərinə görə işin və ya göstərilən xidmətlərin daimi xarakterə malik olduğu qabaqcadan bəlli olduğu hallarda, müddətli əmək müqaviləsinin bağlanması ümumi qayda olaraq yolverilməzdir. Bu qaydadan istisnalar isə Əmək Məcəlləsinin 47-ci maddəsi ilə müəyyən olunmuşdur.

Əmək Məcəlləsinin 47-ci maddəsində müddətli əmək müqaviləsinin bağlanılmasına imkan verən aşağıdakı hallar (əsaslar) nəzərdə tutulmuşdur:

- işçinin əmək qabiliyyətini müvəqqəti itirməsi, ezamiyyətdə, məzuniyyətdə olması, habelə iş yeri və vəzifəsi saxlanılmaqla qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş digər hallarda müəyyən səbəbdən müvəqqəti olaraq işə çıxmaması ilə əlaqədar onun əmək funksiyasının başqa işçi tərəfindən icrasının zəruriyyəti olduqda;

- təbii və iqlim şəraitinə və ya işin xüsusiyyətinə görə il boyu görülməyən mövsümü işlərin yerinə yetirilməsi zamanı;

- işin həcmnin və davamiyyətinin qısamüddətli olduğu təmir-tikinti, quraşdırma, yeni texnologiyanın tətbiqi və mənimsənilməsi, təcrübə-sınaq işlərinin aparılması və bu qəbildən olan digər işlərin görüldüyü hallarda;

- müvafiq vəzifə (peşə) üzrə əmək funksiyasının mürəkkəbliyi, məsuliyyətliyi baxımından işçinin əmək və peşə vərdislərinin mənimsənilməsi, yüksək peşəkarlıq səviyyəsinin əldə edilməsi tələb olunan (stajkeçmə, rezidentura dövrləri) hallarda;

- işçinin şəxsi, ailə-məişət vəziyyəti ilə bağlı olan, o cümlədən işləməklə yanaşı təhsil aldığı, müəyyən səbəbdən müvafiq yaşayış məntəqəsində müvəqqəti yaşadığı, pensiya yaşına çatdıqda işləmək istəyi olduğu hallarda;

- müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqanın (qurumun) göndərişi ilə haqqı ödənilən ictimai işlər görülərkən;

- bu Məcəllənin 6-cı maddəsinin “c” bəndində göstərilən orqanlar istisna olmaqla seçkili orqanlarda (təşkilatlarda, birliklərdə) seçkili vəzifələrə seçilərkən;

- tərəflərin hüquq bərabərliyi prinsipinə əməl edilməklə onların qarşılıqlı razılığı ilə;

- bu Məcəllənin 46-cı maddəsinin ikinci hissəsində nəzərdə tutulmuş qaydada işçilərlə briqada, işçi qrupu halında kollektiv əmək müqaviləsi bağlandıqda;

- qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş digər hallarda.

Əmək qanunvericiliyində müddətli əmək müqaviləsinin bağlanması imkanının müəyyən edilməsi məşğulluğa kömək, işaxtaran və işsiz şəxslərin sosial müdafiəsi sahəsində dövlət siyasətinin həyata keçirilməsinə xidmət etməklə yanaşı, işəgötürənlərin müvəqqəti xarakterli ehtiyaclarının qarşılanmasına da imkan verir.

Əmək Məcəlləsinin “Əmək müqaviləsinin (kontraktın) nümunəvi forması” adlı 1-ci Əlavəsinin 2.3-cü bəndinə əsasən əmək müqaviləsinin hansı səbəbə görə müddətli bağlanması göstərilməlidir.

Müddətli əmək müqaviləsinə xitam verilməsi qaydası ilə bağlı göstərilməlidir ki, Məcəllənin 73-cü maddəsinin 1-ci hissəsinə görə müddətli əmək müqaviləsinin müddəti qurtardıqda ona xitam verilir. Bu Məcəllənin 45-ci maddəsinin 5-ci hissəsi nəzərə alınmaqla, müddətli əmək müqaviləsində göstərilən müddət qurtardıqda əmək münasibətləri davam etdirilirsə və müddət bitdikdən sonrakı bir həftə ərzində tərəflərdən heç biri müqaviləyə xitam verilməsini tələb etmirsə, həmin əmək müqaviləsi əvvəl müəyyən olunmuş müddətə uzadılmış hesab olunur.

Müddətli əmək müqaviləsi fasiləsiz olaraq 5 ildən artıq müddətə davam edərsə, müddətsiz əmək müqaviləsi hesab edilir.

Qeyd edilməlidir ki, Əmək Məcəlləsinin 47-ci maddəsinin Konstitusiyaya

uyğunluğunun yoxlanılması və şərh edilməsi xahiş olunan “f” bəndində müddətli əmək müqaviləsinin bağlanması əsası kimi tərəflərin hüquq bərabərliyi prinsipinə əməl edilməklə onların qarşılıqlı razılığı göstərilmişdir.

Nəzərə alınmalıdır ki, əmək münasibətləri tərəflərin bərabərliyi və iradə azadlığı prinsiplərinə əsaslanarsa da, bu münasibətlərin tənzimlənməsində bir qayda olaraq imperativ xarakterli normalar üstünlük təşkil edir. Xüsusən iş vaxtı, əmək şəraiti, əmək haqqının hesablanması qaydası, işdən çıxarılma prosedurları və s. kimi məsələlərdə qanunvericinin imperativ tələbi əsas götürülür. Bu, işçinin əmək münasibətlərinin zəif tərəfi olaraq əmək hüquq normaları ilə daha üstün müdafiə və təminat altına alınması zərurətindən irəli gəlir.

Yəni faktiki cəhətdən bərabər olmayan subyektlər arasında yaranan münasibətlərdə daha zəif tərəfin (işçinin) müdafiəsi, qanuni maraq və mənafeələrinin qorunması məqsədilə qanunverici bir çox hallarda imperativ xarakterli əmək hüquq normaları vasitəsilə bu münasibətləri tənzimləyir (Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsinin 7-ci maddəsinin 2-3.4 və 2-4-cü hissələrinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 35-ci maddəsinin III və IV hissələri ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” 2023-cü il 20 oktyabr tarixli Qərarı).

Məhz qeyd olunanlar baxımından qanunverici işaxtaranların daimi məşğulluğunun, sosial müdafiəsinin təmin edilməsi, əmək bazarında qeyri-sabit vəziyyətin yaranmasının qarşısının alınması məqsədi ilə müddətli əmək müqaviləsinin bağlanmasına imkan verən istisnaların siyahısını Əmək Məcəlləsinin 47-ci maddəsində müəyyən etmişdir. Bununla yanaşı, qanunverici həmin maddənin digər bəndlərində nəzərdə tutulmuş hallar (əsaslar) olmadığı halda da əmək bazarı iştirakçılarının sərbəst iradə ifadələri və hüquq bərabərliyi şəraitində onların qarşılıqlı razılığı ilə müddətli əmək müqaviləsinin bağlanmasını Əmək Məcəlləsinin 47-ci maddəsinin “f” bəndi ilə mümkün hesab etmişdir.

Göstərilənlərə əsasən Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, tərəflərin hüquq bərabərliyinin real təmin edilməsi şərti ilə Əmək Məcəlləsinin 47-ci maddəsinin “f” bəndi əməyin azadlığı, əmək müqaviləsinin məcburi bağlanılmasının yolverilməzliyinə dair konstitusiya prinsipi ilə hər hansı ziddiyyət yaratmır.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu bir daha nəzərə çatdırmağı vacib hesab edir ki, əmək münasibətlərinin tənzimlənməsi tərəflərin hüquq bərabərliyinin təmin edilməsi

prinsipinə əsaslansa da, işçi işəgötürənin müəyyən etdiyi iş rejimi və təlimatlarına uyğun olaraq sonuncunun rəhbərliyi altında əmək fəaliyyəti ilə məşğul olduğundan, onlar faktiki cəhətdən bərabər vəziyyətdə olurlar. Yəni işçi və işəgötürən arasında onların münasibətlərinin xarakterindən irəli gələn faktiki bir bərabərsizlik mövcud olur.

Odur ki, Əmək Məcəlləsinin 47-ci maddəsinin “f” bəndinin əsas şərti tərəflərin hüquq bərabərliyi və sərbəst iradə ifadələri əsasında belə müqavilənin bağlanmasıdır. Burada əmək münasibətlərinin daha güclü tərəfi olaraq işəgötürənin Əmək Məcəlləsinin 47-ci maddəsinin “f” bəndindən sui-istifadə hallarının qarşısının alınmasının, tərəflərin hüquq bərabərliyinin təmin edilməsinin əsas vasitəsi kimi məhkəmə müdafiəsi mexanizmi çıxış edir. Belə ki, Əmək Məcəlləsinin 9-cu maddəsinə əsasən, işçinin əsas hüquqlarından biri əmək hüquqlarının müdafiəsi üçün məhkəməyə müraciət etmək və hüquqi müdafiə olunmaqdır. Habelə həmin Məcəllənin 14-cü maddəsinə görə, qanunverici, icra hakimiyyəti orqanları, eləcə də məhkəmələr əmək münasibətləri subyektləri tərəfindən qanunvericiliyin tələblərinə hər yerdə eyni qaydada və dürüst əməl olunmasını, işçilərin və işəgötürənlərin hüquqlarının pozulmasının qarşısının alınmasını, pozulmuş hüquqların bərpasını təmin etməlidirlər.

Sorğu və müraciətdən də göründüyü kimi, son zamanlar müddətli əmək müqaviləsi ilə bağlı məhkəmə mübahisələrinin sayı artmışdır.

İşçinin əmək qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş hüquqlarının təmin edilməsi və qanuni mənafeələrinin qorunması məqsədilə Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu məhkəmələrin diqqətini ona cəlb etməyi vacib hesab edir ki, müddətli əmək müqaviləsi ilə bağlı işlərə baxılarkən məhkəmələr tərəflərin münasibətlərinin həqiqi xarakterini müəyyən etməli, digər işçilərlə oxşar müqavilələrin bağlanıb-bağlanmamasına, müddətsiz əmək müqaviləsi ilə işləyən işçilər üçün nəzərdə tutulmuş təminatların təmin edilməsindən yayınmaq məqsədinin olub-olmamasına diqqət yetirməli, tərəflərin əsl niyyətinin və iradələrinin aşkar edilməsi üçün işin faktiki hallarını və tərəflərin dəlillərini hərtərəfli araşdırmalıdırlar.

Göstərilənlərə əsasən Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakı nəticələrə gəlir:

- Əmək Məcəlləsinin 47-ci maddəsinin “f” bəndi həmin maddənin digər bəndlərində nəzərdə tutulmuş hallar olmadığı təqdirdə, tərəflərin hüquq bərabərliyi

şəraitində azad iradə ifadələri və qarşılıqlı razılığı əsasında müddətli əmək müqaviləsini bağlamaq imkanını ehtiva etməklə, Konstitusiyanın 25-ci maddəsinin I hissəsinə və 35-ci maddəsinin I-IV və VIII hissələrinə uyğun hesab edilməlidir;

- məhkəmələr Əmək Məcəlləsinin 47-ci maddəsinin “f” bəndi ilə bağlı işlərə baxarkən müqavilə tərəflərinin həqiqi iradə ifadələrini bu Qərarın təsviri-əsaslandırıcı hissəsində əks olunan hüquqi mövqelərə uyğun olaraq araşdırıb nəticəyə gəlməlidirlər.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI, VII və IX hissələrini, “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 52, 60, 62, 63, 65-67 və 69-cu maddələrini rəhbər tutaraq, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

QƏRARA ALDI:

1. Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsinin 47-ci maddəsinin “f” bəndi həmin maddənin digər bəndlərində nəzərdə tutulmuş hallar olmadığı təqdirdə, tərəflərin hüquq bərabərliyi şəraitində azad iradə ifadələri və qarşılıqlı razılığı əsasında müddətli əmək müqaviləsini bağlamaq imkanını ehtiva etməklə, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 25-ci maddəsinin I hissəsinə və 35-ci maddəsinin I-IV və VIII hissələrinə uyğun hesab edilsin.

2. Məhkəmələr Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsinin 47-ci maddəsinin “f” bəndi ilə bağlı işlərə baxarkən müqavilə tərəflərinin həqiqi iradə ifadələrini bu Qərarın təsviri-əsaslandırıcı hissəsində əks olunan hüquqi mövqelərə uyğun olaraq araşdırıb nəticəyə gəlməlidirlər.

3. Qərar dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

4. Qərar Azərbaycan Respublikasının rəsmi dövlət qəzetlərində və “Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Məlumatı”nda dərc edilsin, habelə Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin rəsmi internet saytında yerləşdirilsin.

5. Qərar qətidir, heç bir orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi təfsir edilə bilməz.

Sədr

Fərhad Abdullayev

ON BEHALF OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

DECISION

OF THE PLENUM OF CONSTITUTIONAL COURT
OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

On conformity of paragraph “f” of Article 47 of the Labour Code of the Republic of Azerbaijan with Part I of Article 25 and Parts I-IV and VIII of Article 35 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan

31 January 2024

Baku city

The Plenum of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan composed of Farhad Abdullayev (Chairman), Sona Salmanova (Reporter-Judge), Humay Afandiyeva, Rovshan Ismayilov, Jeyhun Garajayev, Rafael Gvaladze, Isa Najafov and Kamran Shafiyev, attended by the Court Clerk Faraid Aliyev,

in accordance with Parts VI and VII of Article 130 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan, Articles 27.2, 32 and 33 of the Law of the Republic of Azerbaijan “On Constitutional Court”, and Article 39 of the Internal Regulations of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan, examined the constitutional case in the procedure of special constitutional proceedings on the basis of the inquiry of the Commissioner for Human Rights (Ombudsman) of the Republic of Azerbaijan and the request of the Baku Court of Appeal concerning the verification of the conformity of paragraph “f” of Article 47 of the Labour Code of the Republic of Azerbaijan with Part I of Article 25 and Parts I–IV and VIII of Article 35 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan,

having heard the report of Judge S.Salmanova, studied and discussed written reports of representatives of interested parties – the inquiry of the Commissioner for Human Rights (Ombudsman) of the Republic of Azerbaijan, the request of the Baku Court of Appeal, the conclusions of specialists – the Staff of the Milli Majlis of the

Republic of Azerbaijan, the Ministry of Labour and Social Protection of the Population of the Republic of Azerbaijan, the Ministry of Justice of the Republic of Azerbaijan, the Civil Chamber of the Supreme Court of the Republic of Azerbaijan and the Bar Association of the Republic of Azerbaijan, opinion of experts – A. Gasimov, Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of Labour and Environmental Law of the Faculty of Law of Baku State University, and M. Aliyev, Doctor of Legal Sciences, Professor of the same department, the Plenum of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan

DETERMINED AS FOLLOWS:

The Commissioner for Human Rights (Ombudsman) of the Republic of Azerbaijan has applied to the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan (hereinafter referred to as the Constitutional Court”) with inquiry and asked to verify the conformity of paragraph “f” of Article 47 of the Labour Code of the Republic of Azerbaijan (hereinafter referred to as the Labour Code) with Part I of Article 25 and Parts I–IV and VIII of Article 35 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan (hereinafter referred to as the Constitution).

The inquiry states that according to paragraph “f” of Article 47 of the Labour Code, an employment contract may be concluded for a fixed term by mutual agreement of the parties while observing the principle of equality of rights of the parties. This norm is an exception to the general rule. Thus, in cases where it is known in advance that the work or services provided are of a permanent nature due to the conditions for performing the labor function specified in labor legislation, an employment contract should be concluded for an indefinite period.

According to the applicant, the employee and the employer are not actually equal. The fact that their relationship has hierarchical nature of their relations, characterized by authority and subordination, makes it impossible to ensure the principle of equality of rights when concluding an employment contract.

The inquiry emphasized that the provisions of paragraph “f” of Article 47 of the Labour Code do not serve the interests of the employee and according to the mentioned norm, taking only the expression of the will and conditions of the employer

as the basis when concluding an employment contract, results in the violation of the right to equality of the parties to the contract.

At the same time, the Baku Court of Appeal applied to the Constitutional Court requesting the interpretation of paragraph “f” of Article 47 of the Labour Code in connection with Article 35 of the Constitution.

It follows from the request that there is a civil case in the proceedings of the court of appeal concerning the claim of V.Gurbanov against “Enerjiservistikintitəmirsazlama” Limited Liability Company for the cancellation of the order terminating the employment contract and reinstatement to his previous position.

In his application, V.Gurbanov stated that the reason for the termination of the employment contract was due to the expiration of its term. However, since it was known in advance that the work was of a permanent nature according to the conditions of the performance of the labour function, a fixed-term contract should not have been concluded with him. The defendant, on the other hand, relied on the possibility of concluding a fixed-term employment contract by mutual agreement of the parties in accordance with paragraph “f” of Article 47 of the Labour Code.

The request notes that since the real guarantees of equality in labour legislation have not been determined, the phrase “by mutual agreement of the parties while observing the principle of equality of rights” contained in paragraph “f” of Article 47 of the Labour Code has a declarative character.

According to the applicant, conditioning the application of paragraph “f” of Article 47 of the Labour Code on obtaining the opinion of the State Labour Inspectorate could serve as one of the real guarantees of the principle of equality of rights of the parties.

However, in the current situation, currently, cases of abuse of this provision of the Labour Code have occurred by employers in practice.

According to the applicant's conclusion, in order to comply with the requirements of the principle of legal certainty, it has become necessary to interpret paragraph “f” of Article 47 of the Labour Code in connection with Article 35 of the Constitution.

Taking into account that the subject matter of the issues raised in the inquiry of the Commissioner for Human Rights (Ombudsman) of the Republic of Azerbaijan and the same in the request of the Baku Court of Appeal, the Plenum of the Constitutional

Court considered it appropriate to combine the cases into a single proceeding in accordance with Article 17 of the Internal Regulations of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan.

The Plenum of the Constitutional Court considers it necessary to note the following regarding the inquiry and the request.

As stated in the preamble of the Constitution, providing a proper standard of living for everyone in conformity with just economic and social order is one of the intentions solemnly declared by the people of Azerbaijan.

According to Part I of Article 25 of the Constitution, everyone is equal before the law and the courts.

According to Parts I–IV of Article 35 of the Constitution, which establishes the right to labour, labour is the foundation of individual and public welfare. Everyone has the right to freely choose activity, profession, occupation and place of work, based on his/her abilities. Nobody may be forced to work. Employment contracts shall be concluded voluntarily. Nobody may be forced to conclude an employment contract.

According to Part VIII of the same article, the State shall apply all of its resources for the elimination of unemployment.

The right of everyone to freely choose their type of activity, profession, occupation and place of work based on his/her abilities is also provided for in the preamble of the Labour Code.

Part 3 of Article 2 of the Code establishes among the tasks and principles of labour legislation: the ensuring of equality of rights of the parties in labour relations, the protection of their interests through justice and the provision of the rule of law, and the ensuring of their free use of intellectual, physical and financial capacities to satisfy their material, moral, social, economic and other vital needs.

Labour relations are understood as relations based on the principles of this Code where the labor function for the profession or position for which employee is appointed, elected, or reinstated concerning the personal performance by an employee at a workplace determined by mutual agreement with the employer in accordance with the obligations provided for in labour legislation, collective agreements and contracts, compliance with payment of wages , internal disciplinary rules, and the provision of

working conditions, guarantees and labour protection for the employee by the employer (Part 4-1 of Article 3 of the Labour Code).

It should be noted that the right to work involves the opportunity for persons to freely create labour relations without any discrimination.

The Plenum of the Constitutional Court considers it is necessary to note the following with regard to paragraph “f” of Article 47 of the Labour Code, which establishes the possibility of concluding an employment contract for a fixed term by mutual agreement of the parties while observing the principle of equality of rights of the parties.

According to labour legislation, in cases where it is known in advance that the work or services has got a permanent nature according to the conditions of the performance of the labour function, an employment contract must be concluded without specifying its term, except for the cases determined by Article 47 of this Code (Part 4 of Article 45 of the Labour Code).

With such regulations, the legislator aims to ensure the fulfillment of the obligations of the State arising from Part VIII of Article 35 of the Constitution. Taking into account the role of labour and employment in individual and public - social welfare, for the purpose of eliminating unemployment and ensuring permanent employment, the conclusion of a fixed-term employment contract was considered possible only in cases provided for by legislation.

In cases where it is known in advance that the work or services are of a permanent nature according to the conditions of the performance of the labour function, the conclusion of a fixed-term employment contract is generally inadmissible. Exceptions to this rule are determined by Article 47 of the Labour Code.

Article 47 of the Labour Code provides for the following cases (grounds) allowing the conclusion of a fixed-term employment contract:

- an employee's temporary disability, absence on a business trip or leave, as well as when another employee must perform the duties of the employee in question because of said employee's temporary disability due to reasons stipulated by Legislation by keeping his/her workplace and position;
- for carrying out seasonal work which cannot be done throughout the year due to

natural and climatic conditions or to features of the work;

- in cases when the scope and duration of refurbishment, construction and installation work and assimilation and application of new technology, the conducting of experiments and tests and the examination of employee's skills for the fulfillment of various tasks is necessary and when an employee's social problems are solved or other similar work is performed;

- in cases when employee training and the achievement of a high professional standing (training, interning, downtime) from the point of view of complex and responsible labor function concerning appropriate position (occupation) is required;

- in cases related to an employee's personal and family status, as well as cases related to an employee's work and education and his/her appropriate temporary place of residence because of some reasons and his/her desire to work when he/she reaches retirement age;

- in cases when paid social work is performed on the basis of a proper permit from the Executive Authority;

- in cases when a person is elected to a position in an elective agency (organization, union), except those agencies indicated in Item c of Article 6 of this Code;

- at the mutual consent of the Parties in compliance with the principle of the Parties legal equality;

- in cases when a collective employment contract is signed with employees in the form of a team or working group as stipulated in Paragraph II of Article 46 of this Code;

- in other cases stipulated by Legislation.

The determination of the possibility of concluding fixed-term employment contracts established in labour legislation serves both the implementation of state policy in the field of employment promotion and social protection of job seekers and unemployed persons, and also the satisfaction of temporary needs of employers.

According to paragraph 2.3 of Appendix No. 1 of the Labour Code entitled "Standard form of the employment contract (contract)", the reason for concluding a fixed-term employment contract must be indicated.

As for the procedure for termination of a fixed-term employment contract, it should be noted that according to Part 1 of Article 73 of the Code, a fixed-term

employment contract is terminated when its term expires. Taking into account Part 5 of Article 45 of this Code, if labour relations continue after the expiration of the term specified in the fixed-term employment contract and none of the parties demands termination of the contract within one week after the expiration of the term, the employment contract is considered extended for the previously determined period.

If a fixed-term employment contract continues for more than 5 years continuously, it is considered an indefinite employment contract.

It should be noted that in paragraph “f” of Article 47 of the Labour Code, for which verification of conformity the Constitution and interpretation have been requested, compliance with the principle of equality of the parties and their mutual consent are indicated as the basis for concluding a fixed-term employment contract.

It should be borne in mind that although labor relations are based on the principles of equality and freedom of will of the parties, imperative norms generally prevail in the regulation of these relations. In particular, in matters such as working hours, working conditions, wage calculation procedures, dismissal procedures, etc., the imperative requirement of the legislator is taken as the basis. This arises from the need for the employee, as the weak side of the labor relationship, to be given greater protection and security through labor law norms.

That is, for the purpose of protecting the weaker side (the employee) and safeguarding their legal interests in relations arising between subjects, that are not actually equal, the legislator regulates these relations in many cases through imperative labour law norms in order to protect the weaker party (the employee) and safeguard his or her legitimate interests (Decision of the Plenum of the Constitutional Court of October 20, 2023 “On interpretation of Parts 2-3.4 and 2-4 of Article 7 of the Labour Code of the Republic of Azerbaijan in terms of Parts III and IV of Article 35 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan”).

From this perspective, the legislator has determined in Article 47 of the Labour Code the list of exceptions allowing the conclusion of fixed-term employment contracts in order to ensure permanent employment of job seekers, provide social protection and prevent instability in the labour market. At the same time, by the paragraph "f" of Article 47 of the Labor Code the legislator considered it possible to conclude a fixed-

term employment contract with the mutual consent of labor market participants under conditions of free will and equality of rights, even if there are no circumstances (grounds) provided for in other paragraphs of that article.

Based on the above, the Plenum of the Constitutional Court considers that, with a provision that the parties are truly guaranteed equal rights, paragraph "f" of Article 47 of the Labor Code does not create any contradiction with the constitutional principle of freedom of labor and the inadmissibility of forced conclusion of an employment contract.

Based on the foregoing, the Plenum of the Constitutional Court considers it is necessary to once again emphasize that although the regulation of labour relations is based on the principle of ensuring equality of rights of the parties, since the employee is engaged in labor activity under the leadership of the employer in accordance with the work regime and instructions determined by the latter, they are not in an actually equal position. That is, there is a de facto inequality between the employee and the employer arising from the nature of their relationship.

Therefore, the main condition of the paragraph "f" of Article 47 of the Labour Code is the conclusion of such a contract on the basis of equality of rights of the parties and their free expression of will. Here, the mechanism of judicial protection acts as the main tool for preventing of excessive use by the employer, that is the stronger side of labor relations, by paragraph "f" of Article 47 of the Labor Cod and ensure the equality of rights of the parties. According to the Article 9 of the Labour Code, one of the fundamental rights of an employee is to apply to the court for the protection of the labour rights and to obtain the legal protection. In addition, according to the Article 14 of the same Code, legislative and executive authorities as well as courts must ensure the identical and accurate compliance with the requirements of legislation by the subjects of labour relations everywhere, prevent violations of the rights of employees and employers, and restore violated rights.

As can be seen from the inquiry and the request, the number of court disputes concerning fixed-term employment contracts has recently increased.

In order to ensure the rights of employees provided for by labour legislation and protect their legitimate interests, the Plenum of the Constitutional Court considers it

necessary to draw the attention of courts to the fact that when examining cases related to fixed-term employment contracts, courts must determine the true nature of the relations between the parties, pay attention to whether similar contracts have been concluded with other employees, whether there is an aim to avoid the guarantees provided for employees working under an employment contracts for an indefinite period, and must comprehensively investigate the factual circumstances of the case and the arguments of the parties in order to reveal the true intentions and will of parties.

Based on the foregoing, the Plenum of the Constitutional Court comes to the following conclusions:

- paragraph “f” of Article 47 of the Labor Code, unless otherwise provided for in other paragraphs of that article, should be considered consistent with Part I of Article 25 and Parts I-IV and VIII of Article 35 of the Constitution, by including the possibility of concluding a fixed-term employment contract on the basis of free will and mutual consent of the parties under conditions of equality of rights;

- when examining cases related to paragraph “f” of Article 47 of the Labour Code, courts must investigate the true expression of will of the parties to the contract and reach the conclusions in accordance with the legal positions reflected in the descriptive-substantiating part of this Decision.

Guided by Parts VI, VII and IX of Article 130 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan and Articles 52, 60, 62, 63, 65–67 and 69 of the Law of the Republic of Azerbaijan “On Constitutional Court”, the Plenum of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan

DECIDED:

1. Paragraph “f” of Article 47 of the Labour Code of the Republic of Azerbaijan, unless otherwise provided for in other paragraphs of that article, should be considered consistent with Part I of Article 25 and Parts I-IV and VIII of Article 35 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan, by including the possibility of concluding a fixed-term employment contract on the basis of free will and mutual consent of the parties under conditions of equality of rights.

2. When examining cases related to paragraph “f” of Article 47 of the Labour Code of the Republic of Azerbaijan, courts must investigate the true expression of will of the parties to the contract in accordance with the legal positions reflected in the descriptive-substantiating part of this Decision and reach conclusions.

3. The decision shall enter into force on the day of its publication.

4. The Decision shall be published in official state newspapers and in the "Bulletin of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan", as well as be posted on the official website of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan.

5. The decision is final, and may not be cancelled, changed or officially interpreted by any institution or official.

Chairman

Farhad Abdullayev

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyə Məhkəməsi Plenumunun

QƏRARI

*Azərbaycan Respublikası Miqrasiya Məcəlləsinin 11.2-ci maddəsinin üçüncü cümləsinin
Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 28-ci maddəsinin III hissəsi ilə əlaqəli şəkildə
şərh edilməsinə dair*

1 fevral 2024-cü il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyə Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Sona Salmanova, Humay Əfəndiyeva (məruzəçi-hakim), Rövşən İsmayılov, Ceyhun Qaracayev, Rafael Qvaladze, İsa Nəcəfov və Kamran Şəfiyevdən ibarət tərkibdə, məhkəmə katibi Fəraid Əliyevin iştirakı ilə,

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsinə, “Konstitusiyə Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 27.2 və 32-ci maddələrinə və Azərbaycan Respublikası Konstitusiyə Məhkəməsinin Daxili Nizamnaməsinin 39-cu maddəsinə müvafiq olaraq, xüsusi konstitusiyə icraatının yazılı prosedur qaydasında keçirilən məhkəmə iclasında Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin müraciəti əsasında Azərbaycan Respublikası Miqrasiya Məcəlləsinin 11.2-ci maddəsinin üçüncü cümləsinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 28-ci maddəsinin III hissəsi ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair konstitusiyə işinə baxdı.

İş üzrə hakim H.Əfəndiyevanın məruzəsini, maraqlı subyektlər Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin və Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Aparatının mülahizələrini, Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin və Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının mütəxəssis mülahizələrini, ekspert Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsinin Konstitusiyə hüququ kafedrasının müəllimi, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru

G.Cəbinin rəyini və iş materiallarını araşdırıb müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu

MÜƏYYƏN ETDİ:

Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi (bundan sonra – Ali Məhkəmə) Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsinə (bundan sonra – Konstitusiya Məhkəməsi) müraciət edərək Azərbaycan Respublikası Miqrasiya Məcəlləsinin (bundan sonra – Miqrasiya Məcəlləsi) 11.2-ci maddəsinin üçüncü cümləsində nəzərdə tutulmuş “yetkinlik yaşına çatmayan vətəndaşın ölkədən getməsinə valideynlərindən birinin razılığı olmadıqda, yetkinlik yaşına çatmayan vətəndaşın ölkədən getməsi məsələsini həll edən məhkəmənin qərarı” ifadəsinin Azərbaycan Respublikasının Ailə Məcəlləsinə (bundan sonra – Ailə Məcəlləsi) uyğun olaraq uşağın valideynlərdən birinin yanında saxlanılmasına dair məhkəmə qətnaməsini ehtiva edib-etməməsi baxımından həmin maddənin üçüncü cümləsinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının (bundan sonra – Konstitusiya) 28-ci maddəsinin III hissəsi, 147 və 149-cu maddələri ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsini xahiş etmişdir.

Müraciətə əsasən Ali Məhkəmənin Mülki Kollegiyasının icraatında L.Abbasovanın E.Abbasova qarşı uşağın digər valideynin razılığı olmadan ölkədən çıxarılması tələbinə dair iddiası ilə bağlı mülki iş vardır.

Hazırda bu kimi mübahisələrə baxılması ilə bağlı məhkəmə təcrübəsi “Uşaqların ölkədən getməsinə icazənin verilməsi ilə əlaqədar valideynlər arasında yaranan mübahisələr üzrə qanunvericiliyin məhkəmələr tərəfindən tətbiqi təcrübəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun 2021-ci il 24 dekabr tarixli qərarında göstərilən izahlara əsaslanır.

Müraciətdən qeyd edir ki, uşağın ölkədən çıxarılması və hansı valideynin yanında qalması ilə bağlı iddialara baxılarkən məhkəmələr oxşar məsələləri təkrarən araşdırmaq zərurəti ilə qarşılaşırlar. Belə ki, məhkəmə qərarı ilə uşağın hansı valideynin yanında qalmasının müəyyən edilməsi zamanı onun üstün mənafeyinin nəzərə alınması zəruri olduğu kimi, yetkinlik yaşına çatmayan vətəndaşın ölkədən getməsi məsələsinin həllində də həmin meyarın təkrar araşdırılması və əsas götürülməsi məsələsi ortaya çıxır. Bu isə

eyni halın təkrar araşdırılmasına, yəni eyni tərəflər arasında müəyyən edilmiş faktların həmin işdə iştirak edən şəxslər tərəfindən başqa məhkəmə prosesində mübahisələndirilməsi və yenidən sübut edilməsi kimi prosessual pozuntuların baş verməsinə şərait yaradır.

Halbuki Azərbaycan Respublikası Mülki Prosessual Məcəlləsinin (bundan sonra – Mülki Prosessual Məcəllə) 82.3-cü maddəsinə əsasən, bir mülki iş üzrə qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə qətnaməsi ilə müəyyən edilmiş faktlar həmin işdə iştirak edən şəxslər tərəfindən başqa məhkəmə prosesində mübahisələndirilmir və yenidən sübut edilmir.

Müraciətdən hesab edir ki, məhkəmə nikahın pozulması, yaxud uşaq tələbi ilə bağlı işlər üzrə uşağın hansı valideynin yanında qalmasını müəyyən edərkən, ilk növbədə, uşağın üstün mənafeyini nəzərə aldığından, bu hal isə öz növbəsində həmin valideyn tərəfindən uşağın hüquq və mənafeləri əleyhinə hər hansı əqd bağlanılmayacağını ehtiva etdiyindən, uşağın digər valideynin razılığı olmadan ölkədən getdiyi hallarda da onun mənafeyinin nəzərə alınacağını güman etməyə əsas verir.

Miqrasiya Məcəlləsinin 11.2-ci maddəsinin dispozisiyasında yetkinlik yaşına çatmayan vətəndaşın ölkədən getməsinə "notariat qaydasında təsdiq edilmiş razılığı" verməli olan valideyn, yaxud razılığı olmadığı halda məsələnin "məhkəmənin qərarı" ilə həll edilməli olduğu dedikdə, razılığı tələb olunan valideynlərin dairəsi dəqiq müəyyən edilmədiyindən, həmin valideynlərin aralarında nikah sazişi olan valideynlər, yaxud aralarında yaranan mübahisə üzrə məhkəmə qərarı ilə uşağın kiminlə qalması məsələsi qət edilmiş valideynlər olub-olmamasını müəyyən etmək mümkün deyildir.

Eyni zamanda məhkəmələrdə bu qəbildən olan işlərə baxılması ilə bağlı aparılmış təhlil göstərir ki, uşağın mənafeyinə uyğun olaraq hansı valideynin yanında qalmasını müəyyən edən qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə qətnaməsi olduğu halda, yetkinlik yaşına çatmayan uşağın ölkədən getməsi məsələsinin həlli zamanı təkrarən məhkəmə qərarının tələb olunması, bir-biri ilə qərəzli münasibətdə olan tərəflərin məhkəmələrdən süründürməçilik aləti kimi istifadə etmələrinə, bununla da uşaqla yaşayan valideynin sərbəst hərəkət etmək hüququnun, habelə uşağın hüquq və mənafeələrinin pozulmasına gətirib çıxarar.

Göstərilənlərə əsasən Ali Məhkəmə Miqrasiya Məcəlləsinin 11.2-ci maddəsinin üçüncü cümləsinin Konstitusiyanın müvafiq normaları ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsi

üçün Konstitusiya Məhkəməsinə müraciət etmək qənaətinə gəlmişdir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu müraciətlə əlaqədar, ilk növbədə, aşağıdakıları qeyd etməyi zəruri hesab edir.

Konstitusiyanın 28-ci maddəsinin III hissəsinə əsasən, qanuni surətdə Azərbaycan Respublikasının ərazisində olan hər kəs sərbəst hərəkət edə bilər, özünə yaşayış yeri seçə bilər və Azərbaycan Respublikasının ərazisindən kənara gedə bilər.

Bu normada təsbit edilmiş hüquqlar insan azadlığının mühüm elementi olmaqla şəxsin inkişafı üçün vacib şərtidir. Onların əsassız məhdudlaşdırılması isə şəxsin digər konstitusiya hüquq və azadlıqlarının pozulmasına səbəb ola bilər.

Bu hüquqlar, həmçinin insan hüquqları üzrə bir sıra beynəlxalq-hüquqi sənədlərdə öz əksini tapmışdır. Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu da Konstitusiyada təsbit olunmuş hüquq və azadlıqların məzmununu müəyyən edərkən, Konstitusiyanın 12-ci maddəsinin II hissəsinə uyğun olaraq Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrin müddəalarını, habelə müvafiq beynəlxalq orqanların təcrübəsini nəzərə alır.

Konstitusiyanın 28-ci maddəsinin III hissəsində və beynəlxalq-hüquqi sənədlərdə təsbit olunmuş hüquqların vacibliyinə baxmayaraq, onlar mütləq deyil və məhdudlaşdırıla bilər. Əsas Qanunda bu hüquqlara dair məhdudiyyətlərin hədləri dəqiq müəyyən olunmuşdur (Konstitusiyanın 71-ci maddəsinin II hissəsi və “Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinin tənzimlənməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Qanununun 3-cü maddəsi). Belə ki, onların məhdudlaşdırılması qanunçuluğun tələbinə cavab verməli, başqa şəxslərin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi məqsədilə tətbiq edilməli, mütənasib olmalı və bu konstitusiya hüquqlarının mahiyyətini dəyişməməlidir (Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun Klark Qordon Morrisin şikayəti üzrə bəzi normativ hüquqi aktların Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair 2017-ci il 26 may tarixli Qərarı).

İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin (bundan sonra – Avropa Məhkəməsi) bir sıra qərarlarında göstərilmişdir ki, hərəkət azadlığı hüququnu məhdudlaşdıran hər hansı tədbir qanuna uyğun olmalı, “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” Konvensiyaya (bundan sonra – Konvensiya) dair 4 saylı Protokolun 2-ci

maddəsinin 3-cü bəndində qeyd edilən legitim məqsədlərdən birini güdməli, demokratik cəmiyyətdə zəruri olmalı, yəni mütənasiblik meyarına cavab verməlidir (*Battista İtaliyaya qarşı iş üzrə* 2014-cü il 2 dekabr tarixli, §37; *Stamose Bolqarıstana qarşı iş üzrə* 2012-ci il 27 noyabr tarixli, §30; *Bartik Rusiyaya qarşı iş üzrə* 2006-cı il 21 dekabr tarixli, §46 Qərarlar).

Vətəndaşın ölkədən getmək hüququnun müvəqqəti məhdudlaşdırılmasına imkan verə biləcək hallar Miqrasiya Məcəlləsinin 9.3-cü maddəsi ilə konkret müəyyən edilmişdir.

Eyni zamanda həmin Məcəllə ilə bir sıra kateqoriyadan olan şəxslərin (vətəndaşların) ölkədən getməsi üçün xüsusi qaydalar nəzərdə tutulmuşdur.

Miqrasiya Məcəlləsinin 11-ci maddəsinə əsasən, bu Məcəllənin 11.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla, yetkinlik yaşına çatmayan vətəndaş ölkədən valideynləri, övladlığa götürəni, himayəçisi və ya qəyyumu ilə gedə bilər. Yetkinlik yaşına çatmayan vətəndaş ölkədən valideynlərinin biri ilə getdikdə digər valideynin notariat qaydasında təsdiq edilmiş razılığı tələb olunur. Yetkinlik yaşına çatmayan vətəndaş ölkədən tək getdikdə valideynlərinin, valideyn himayəsindən məhrum olduqda isə onu övladlığa götürən şəxsin, himayəçisinin və ya qəyyumunun notariat qaydasında təsdiq edilmiş razılığı tələb olunur. Həmin şəxslərdən birinin razılığı olmadıqda, yetkinlik yaşına çatmayan vətəndaşın ölkədən getməsi məsələsi məhkəmənin qərarı əsasında həll edilir. Yetkinlik yaşına çatmayan vətəndaşın valideynlərindən birinin ölüm haqqında şəhadətnaməsi, ölmüş və ya itkin düşmüş elan edilməsi, valideynlik hüququndan məhrum edilməsi barədə məhkəmənin qərarı və ya müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən verilmiş doğum haqqında akt qeydində ata barədə məlumatın ananın göstərişi üzrə yazılması haqqında arayış olduqda, digər valideynin razılığı tələb olunmur. Qeyd olunan sənədlərlə birgə digər valideynin notariat qaydasında təsdiq edilmiş razılığını təqdim edən yetkinlik yaşına çatmayan vətəndaş Azərbaycan Respublikasından gedə bilər.

Göstərilən norma, bir tərəfdən uşaqların qeyri-qanuni şəkildə ölkədən getmələrinin, bununla da onların beynəlxalq oğurlanmasının qarşısının alınmasına, digər tərəfdən isə uşaq və valideynlərinin qarşılıqlı hüquq və vəzifələrinin realizəsinə yönəlmişdir.

Vurğulanmalıdır ki, Konstitusiya, cəmiyyətin əsas özəyi kimi ailənin dövlətin xüsusi himayəsində olmasını təsbit etməklə yanaşı, uşaqların qayğısına qalması və onları tərbiyə etməyi valideynlərin həm hüququ, həm də borcu kimi müəyyən etmişdir (17 və 34-cü maddələr).

Konstitusiyanın göstərilən müddəalarından irəli gələrək, Ailə Məcəlləsi ailə münasibətlərinin hüquqi tənzimlənməsini qadınla kişinin nikahının könüllülüüyü, ər-arvadın hüquq bərabərliyi, ailədaxili məsələlərin qarşılıqlı razılıq əsasında həll olunması, uşaqların ailə tərbiyəsinin üstünlüyü, onların rifahına və inkişafına qayğı, ailənin yetkinlik yaşına çatmayan və əmək qabiliyyəti olmayan üzvlərinin hüquq və mənafelərinin müdafiəsinin təmin olunması prinsipləri əsasında valideyn və uşaqların qarşılıqlı hüquq və vəzifələrini müəyyən edir.

Belə ki, həmin Məcəllənin 29-cu maddəsinə əsasən, Konstitusiyada təsbit edilmiş qadın və kişinin hüquq bərabərliyinə uyğun olaraq ər və arvad ailə münasibətlərində bərabər şəxsi və əmlak hüquqlarına malikdirlər. Analıq, atalıq, uşaqların tərbiyəsi və təhsili, eləcə də ailənin digər məsələləri ər-arvadın hüquq bərabərliyi prinsiplərinə uyğun olaraq birgə həll edilir. Valideynlər öz uşaqları barəsində bərabər hüquq və vəzifələrə malikdirlər (Ailə Məcəlləsinin 56.1-ci maddəsi). Valideynlər uşaqlarını tərbiyə etmək hüququna malikdirlər və uşaqlarını tərbiyə etməyə borcludurlar.

Valideynlər uşaqlarının tərbiyəsinə, sağlamlığına və onların psixi, fiziki, mənəvi inkişafına görə məsuliyyət daşıyırlar (Məcəllənin 58.2-ci maddəsi).

Ailə Məcəlləsinin 61-ci maddəsinə əsasən, uşaqlardan ayrı yaşayan valideyn onlarla ünsiyyət hüququna, uşaqların tərbiyə və təhsili ilə bağlı məsələlərin həll edilməsində iştirak etmək hüququna malikdir. Uşaqlarla yaşayan valideyn uşağın fiziki, psixi sağlamlığına, onun əxlaqi inkişafına zərər yetirməyən digər valideynlə uşağın ünsiyyətinə mane olmamalıdır.

Öz növbəsində, hər bir uşaq ailədə yaşamaq və tərbiyə almaq, öz valideynlərini tanımaq və onların qayğısından istifadə etmək, uşağın maraqlarına zidd olan hallar istisna olmaqla, onlarla birgə yaşamaq hüququna malikdir. Uşaq öz valideynləri tərəfindən tərbiyə olunmaq, öz maraqlarının təmin olunması, hərtərəfli inkişafı, onun ləyaqətinə hörmət olunması hüququna malikdir (Ailə Məcəlləsinin 49.2 və 49.3-cü maddələri).

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu qeyd edir ki, qanunverici tərəfindən uşağın xaricə getməsi üçün xüsusi qaydanın müəyyənləşdirilməsi məhz icazəsi tələb olunan valideynin valideynlik hüquq və vəzifələrinin realizəsi və uşağın göstərilən hüquqları ilə bağlı olduğundandır ki, Miqrasiya Məcəlləsinin 11.2-ci maddəsinə əsasən, valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşağın nənə, baba və ya digər qohumu və ya müvafiq orqanın himayəsinə və yaxud qəyyumluğuna verildiyi, həmçinin bir nəfər tərəfindən övladlığa götürüldüyü hallarda həmin şəxslər ilə birlikdə uşağın ölkədən çıxması üçün hər hansı başqa şəxsin razılıq verməsi tələb olunmur.

Qeyd olunduğu kimi, ailə hüququnun təməl prinsiplərindən biri ailədaxili məsələlərin qarşılıqlı razılıq əsasında həll olunması prinsipidir. Ailə münasibətlərinin qarşılıqlı məhəbbət və hörmət hisləri əsasında qurulmasından, ailənin işinə hər kəsin qarışmasının yolverilməzliyindən, bu müstəvidə yaranan mübahisələr ilə bağlı məhkəməyə müraciət etmə imkanı uşağın ölkədən getmək hüququnun həyata keçirilməsində son vasitə kimi çıxış edir.

Nəzərə alınmalıdır ki, uşaqların ölkədən getməsinə icazənin verilməsi ilə bağlı mübahisələrin məhkəmələr tərəfindən həlli son nəticədə valideynlərdən birinin uşaq ilə ünsiyyətdə olmaq, onu tərbiyə etmək və s. kimi hüquqlarının realizəsinə müdaxilə təşkil edə biləcəyindən, Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu ağlabatanlıq, məqsədamüvafiqlik və mütənasiblik meyarları və konstitusiya dəyərləri baxımından belə müdaxilənin mahiyyəti ilə əlaqədar aşağıdakıları qeyd etməyi zəruri hesab edir.

Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun bir sıra qərarlarında formalaşdırdığı hüquqi mövqeyə əsasən, Konstitusiya hüquq və azadlıqlarla yanaşı, onlardan irəli gələn vəzifələri də müəyyən edir və hüquqların həyata keçirilməsinə mümkün qanuni və əsaslı müdaxilələri istisna etmir. Lakin hər hansı hüquqa qanuni müdaxilə mütənasib olmalı, cəmiyyətin və ya dövlətin ümumi maraqları ilə fərdin konstitusiya hüquqlarının qorunması arasında ədalətli tarazlığa nail olunmaqla həyata keçirilməlidir.

Vurğulanmalıdır ki, uşaqların hüquqlarına toxunan mübahisələr olduqda, belə ədalətli tarazlığın əldə edilməsi daha da çətinləşir. Bu kateqoriyadan olan işlərdə uşaqların və hər bir valideynin maraqları ilə yanaşı publik maraqlar rəqabət edir.

Hər bir xalqın gələcəyi yetişməkdə olan nəsillərdən asılı olduğundan, habelə fiziki və psixi cəhətdən tam formalaşmayan və bu səbəbdən hüququn ən həssas

subyektlərindən olan uşağın hüquqlarının qorunması dövlətin ən vacib vəzifələrindən birini təşkil etdiyindən, o bu sahədə pozitiv öhdəliklər daşıyır.

Bu pozitiv öhdəliklərin realizəsi məqsədi ilə Konstitusiyanın 17-ci maddəsinin VI hissəsində təsbit edilmişdir ki, uşaq hüquqlarının həyata keçirilməsinə dövlət nəzarət edir. Dövlətin belə nəzarəti hansı formada və meyarlar əsasında həyata keçirməsi sahəvi qanunvericiliklə konkretləşdirilir.

Belə ki, “Uşaq hüquqları haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 4-cü maddəsinə əsasən, Konstitusiyaya uyğun olaraq uşaq hüquqlarının həyata keçirilməsinə dövlət nəzarət edir. Azərbaycan Respublikasında uşaq hüquqlarının müdafiəsini müvafiq icra hakimiyyəti, məhkəmə, prokurorluq və digər hüquq mühafizə orqanları, Azərbaycan Respublikasının İnsan hüquqları üzrə müvəkkili (ombudsman) bələdiyyələr, habelə ictimai birliklər, həmkarlar ittifaqı təşkilatları təmin etməlidirlər. Bu orqanlar, birliklər və təşkilatlar fəaliyyətlərində uşaq hüquqlarının üstün mühafizəsi prinsipini əsas tutmalıdırlar. Həmin Qanunun 5-ci maddəsinə görə, dövlət orqanları, bütün fiziki və hüquqi şəxslər öz fəaliyyətində uşaqların mənafeələrini üstün tutmalı, onların hüquqlarının təmin olunmasına şərait yaratmalıdırlar. Azərbaycan Respublikasının normativ hüquqi aktları və müvafiq orqanların qərarları uşaq mənafeələrinə zidd olmamalı və onların icrası uşaqların həyatına, inkişafına və tərbiyəsinə zərər gətirməməlidir. Uşağın hüquq və mənafeələrini məhdudlaşdıran hər hansı əqd etibarsızdır.

Uşağın hüquqlarının və qanuni mənafeələrinin müdafiəsi valideynlər (onları əvəz edən şəxslər), Ailə Məcəlləsi ilə nəzərdə tutulmuş hallarda isə müvafiq icra hakimiyyəti orqanı və məhkəmə tərəfindən həyata keçirilir (Ailə Məcəlləsinin 51.2-ci maddəsi).

Həmin Məcəllənin 58.6-cı maddəsinə görə, dövlət valideynlərin hüquq və vəzifələrinə qanunda nəzərdə tutulmuş qaydada yalnız uşağın mənafeəyi tələb etdiyi hallarda müdaxilə edə bilər.

Həmçinin “Uşaq hüquqları haqqında” Konvensiyanın 3-cü maddəsinə uyğun olaraq, uşaqlar barəsində bütün tədbirlərdə əsas diqqət uşaq mənafeələrinin daha yaxşı təmin edilməsinə yönəldilir, bu tədbirlər istər sosial təminat məsələləri ilə məşğul olan dövlət idarələri və ya özəl idarələr tərəfindən görülsün, istərsə də məhkəmələr, inzibati və ya qanunvericilik orqanları tərəfindən. Həmin Konvensiyanın 9-cu maddəsinə əsasən,

iştirakçı dövlətlər təmin edirlər ki, uşaq və valideynləri onların arzusuna zidd olaraq ayrı düşməsinlər, amma məhkəmənin qərarına uyğun olaraq səlahiyyətli orqanların tətbiq edilən qanuna və prosedurlara müvafiq surətdə belə ayrılığın uşağın ən yaxşı mənafeyi üçün zəruri olduğunu müəyyənləşdirdikləri hallar istisna təşkil edir. Belə müəyyənləşdirmə bu və ya digər konkret halda, məsələn valideynlər uşaqla qəddarcasına rəftar etdikdə və ya onun qayğısına qalmadıqda və ya valideynlər bir-birindən ayrı yaşadıda və uşağın yaşayış yeri barədə qərar qəbul edilməli olduqda zəruri ola bilər.

Beləliklə, uşaq hüquqlarına toxuna biləcək mübahisələrin, o cümlədən yetkinlik yaşına çatmayan vətəndaşın ölkədən getməsi ilə əlaqədar mübahisələrin həlli zamanı uşaqların mənafeləri valideynlərin hər ikisinin maraqlarına nisbətdə üstün tutulur.

Bu mövqe Avropa Məhkəməsinin hüquqi mövqeləri ilə də uzlaşır. Belə ki, Məhkəmə qərarlarında dəfələrlə qeyd etmişdir ki, valideyn və uşağın bir-biri ilə ünsiyyəti ailə həyatının fundamental elementi olduğundan, belə ünsiyyətin məhdudlaşdırılmasına yönələn dövlətdaxili tədbirlər Konvensiyanın 8-ci maddəsi ilə təsbit edilmiş hüquqa müdaxilə kimi qiymətləndirilir (*Monory Rumıniya və Macarıstana qarşı iş üzrə* 2005-ci il 5 aprel §70; *İosub Caras Rumıniyaya qarşı iş üzrə* 2006-cı il 27 iyul §29; *Raban Rumıniyaya qarşı iş üzrə* 2010-cu il 26 oktyabr tarixli §31 Qərarlar). Bu baxımdan əsas məqsəd uşağın, iki valideynin və publik maraqlar arasında ədalətli tarazlığın əldə edilməsidir (*Maumousseau və Washington Fransaya qarşı iş üzrə* 2007-ci il 6 dekabr §62 Qərar), işdəki müxtəlif maraqlar tarazlaşdırılarkən valideynlərin maraqları, xüsusən onların uşaqla ünsiyyətdə olmaq hüququ da nəzərə alınmalıdır (*Şahin Almaniyaya qarşı iş üzrə* 2003-cü il 8 iyul §66; *Noylinger və Şuruk İsveçrəyə qarşı iş üzrə* 2010-cu il 6 iyul tarixli §134 Qərarlar) lakin hər bir halda uşağın maraqları prioritet təşkil edir (*Gnahore Fransaya qarşı iş üzrə* 2000-ci il 19 sentyabr tarixli §59 Qərar). Bununla belə, uşağın, ilk növbədə, iki üstün marağı mövcuddur: ailəsi ilə münasibətin saxlanılması və sağlam mühitdə inkişaf etməsi. Şəxsiyyətinin inkişafı baxımından uşağın üstün maraqları bir sıra individual hallardan, məsələn onun yaşından, yetkinlik səviyyəsindən, valideynlərinin olub-olmamasından, ətraf mühit və təəssürlər kimi hallardan asılıdır (*Şneersone və Kampanella İtaliyaya qarşı iş üzrə* 2011-ci il 12 iyul tarixli §85 (v) Qərar).

Pençevlər Bolqarıstana qarşı iş üzrə 2015-ci il 10 fevral, *Dimova və Peeva*

Bolqaristana qarşı iş üzrə 2017-ci il 19 yanvar, Malinin Rusiyaya qarşı iş üzrə 2017-ci il 12 dekabr tarixli və bir sıra digər Qəralarında Avropa Məhkəməsinin formalaşdırdığı hüquqi mövqelərinə əsasən, məhkəmələr ailənin vəziyyətini dəqiqliklə araşdırıb qiymətləndirməklə, konkret iş üzrə uşağın mənafelərinin üstünlüyü prinsipinə əsaslanmaqla valideynin həmin uşaq ilə mütəmadi təması ilə bağlı maraqlarına nisbətə uşağın ölkədən getmək hüququna, o cümlədən onun inkişafı, təhsili və dünyagörüşünün genişləndirilməsi məqsədi ilə getməsinə üstünlük verə bilər.

Müraciətdə qaldırılmış Miqrasiya Məcəlləsinin 11.2-ci maddəsinin üçüncü cümləsində nəzərdə tutulmuş yetkinlik yaşına çatmayan vətəndaşın ölkədən getməsi məsələsinin həll edildiyi “məhkəmə qərarı” ifadəsinin Ailə Məcəlləsinə uyğun olaraq uşağın valideynlərdən birinin yanında saxlanılmasına dair qəbul edilən “məhkəmə qətnaməsi”ni ehtiva edib-etməməsi ilə əlaqədar Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakıları qeyd etməyi vacib hesab edir.

Göstəriləndi ki, Miqrasiya Məcəlləsinin 11.2-ci maddəsinə əsasən, yetkinlik yaşına çatmayan vətəndaş ölkədən valideynlərinin biri ilə getdikdə digər valideynin notariat qaydasında təsdiq edilmiş razılığı tələb olunur. Yetkinlik yaşına çatmayan vətəndaş ölkədən tək getdikdə valideynlərinin, valideyn himayəsindən məhrum olduqda isə onu övladlığa götürən şəxsin, himayəçisinin və ya qəyyumunun notariat qaydasında təsdiq edilmiş razılığı tələb olunur. Həmin şəxslərdən birinin razılığı olmadıqda, yetkinlik yaşına çatmayan vətəndaşın ölkədən getməsi məsələsi məhkəmənin qərarı əsasında həll edilir.

Maddənin məzmunu belə nəticəyə gəlməyə əsas verir ki, qanunverici “vətəndaşın ölkədən getməsi məsələsini həll edən məhkəmənin qərarı” dedikdə, məhz maddənin birinci və ikinci cümləsi ilə nəzərdə tutulmuş şəxslərin uşağın getməsi üçün notariat qaydasında icazəni verməkdən imtina etdiyi hallarda yaranan mübahisənin həllinə dair qərarı nəzərdə tutmuşdur. Belə ki, maddənin birinci və ikinci cümləsi uşağın valideynlərdən biri ilə və ya təkbaşına ölkədən getməsi üçün notarial qaydada razılığı tələb olunan şəxslərin dairəsini müəyyən edir, maddənin üçüncü cümləsi isə əvvəlki cümlələrin məntiqi davamı olmaqla göstərilən şəxslərin “ölkədən getmə” məsələsində razılığı olmadıqda, dövlətin məsələyə müdaxiləsini və müvafiq məhkəmə qərarının “notarial qaydada razılığı” əvəz etməsini təsbit etmişdir. Digər valideynin uşağın ölkədən getməsinə razılığının tələb edilmədiyi istisna hallar isə Miqrasiya Məcəlləsinin 11.3-cü

maddəsində sadalanmışdır.

Bu baxımdan Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, Miqrasiya Məcəlləsinin 11.2-ci maddəsinin üçüncü cümləsində nəzərdə tutulmuş yetkinlik yaşına çatmayan vətəndaşın ölkədən getməsi məsələsinin həll edildiyi “məhkəmənin qərarı” ifadəsi Ailə Məcəlləsinə uyğun olaraq uşağın valideynlərdən birinin yanında saxlanılmasına dair qəbul edilən “məhkəmə qətnaməsi”ni ehtiva etmir.

Göstərilənlərlə yanaşı, Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakıların da qeyd edilməsini zəruri hesab edir.

Ailə Məcəlləsinin 60.4-cü maddəsinə müvafiq olaraq, valideynlər ayrı yaşadıqda uşaqların yaşayış yeri onların razılığı ilə həll edilir. Valideynlər arasında razılıq olmadıqda, məhkəmə mübahisəni uşaqların hüquq və mənafeələrini, onların rəyini və sair halları (uşaqların qardaş və bacılarına, valideynlərdən hər birinə olan bağlılığı, valideynlərin əxlaqi və digər şəxsi keyfiyyətləri, uşağın yaşı, onun inkişafı və tərbiyəsi üçün şərait yaradılması) nəzərə almaqla həll edir.

Həmin Məcəllənin 22.2.1-ci maddəsinə uyğun olaraq, nikahın pozulması haqqında qətnamə qəbul etdikdə məhkəmə boşanmadan sonra yetkinlik yaşına çatmayan uşaqların valideynlərindən hansının yanında qaldığını müəyyən etməlidir.

Burada qeyd edilməlidir ki, Ailə Məcəlləsi nikah pozularkən uşağın hər iki valideyn ilə yaşamasının müəyyən edilməsini (paritet və ya “paylı” qaydada) istisna etmir.

Beləliklə, nikah pozularkən (valideynlər ayrı yaşadıqda) uşağın birlikdə yaşadığı (yanında qaldığı) valideyn müəyyən edilir. Məhkəmə bu barədə qərar qəbul etdikdə məhz uşaqların üstün mənafeyini əsas meyar kimi rəhbər tutur. Belə olan halda, dövlət tərəfindən uşağın valideynlərindən biri ilə saxlanılması, həmin valideynin uşağın ən üstün mənafeyini təmin etməsi prezumpsiyasını yaradır ki, həmin prezumpsiya yalnız digər məhkəmə aktı ilə təkzib edilə bilər.

Belə ki, uşağın hansı valideyni ilə yaşaması məsələsinə məhkəmədə sonralar yenidən baxıla bilər. Məsələn, uşaqlarından ayrı yaşayan valideynlərin valideynlik hüququnun həyata keçirilməsi qaydası haqqında məhkəmənin qətnaməsinə qəsdən əməl edilmədikdə, məhkəmə uşaqdan ayrı yaşayan valideynin tələbi ilə uşağın mənafeyi və rəyi nəzərə alınmaqla onun həmin valideynə verilməsi haqqında qətnamə qəbul edə bilər (Ailə Məcəlləsinin 61.4-cü maddəsi).

Uşağın valideynlərindən biri ilə saxlanılmasına dair qərar qəbul edilərkən valideynin yaşayış şəraiti diqqətə alınsa da, gələcəkdə onun yaşayış yerinin dəyişdirilməsi özünü-özlüyündə nə bu valideynin uşağın ən üstün mənafeələrini rəhbər tutması prezumpsiyasını təkzib edir, nə də uşağın həmin valideyn ilə yaşamasına dair məhkəmə qərarının icra olunmasına təsir göstərir. Belə ki, Konstitusiyanın 129-cu maddəsinin I hissəsinə əsasən, məhkəmənin qəbul etdiyi qərarlar dövlətin adından çıxarılır və onların icrası məcburidir. Mülki Prosessual Məcəllənin 15.2-ci maddəsinə əsasən isə məhkəmələrin qanuni qüvvəyə minmiş qətnaməsi, qərardadı, qərarı, əmri bütün dövlət hakimiyyəti, yerli özünüidarə orqanları, onların vəzifəli şəxsləri, ictimai birliklər, siyasi partiyalar, həmkarlar ittifaqları, onların vəzifəli şəxsləri, həmçinin fiziki və hüquqi şəxslər üçün məcburidir və Azərbaycan Respublikasının bütün ərazisində hökmən icra olunmalıdır.

Qeyd edilməlidir ki, uşağın yanında saxlanıldığı valideynin onun üstün mənafeələrini təmin etməsi prezumpsiyası məhz uşağın konstitusion hüquqlarının qorunmasına yönəlmişdir. Belə ki, nikah pozularkən, bir qayda olaraq, valideynlər arasında fidusiar (etibara əsaslanan) münasibətlər itirilir. Uşağın bu və ya digər hüququnun realizəsinə yönələn məsələlərdə valideynlərin razılığı əldə edilmədikdə, məsələ məhkəmə tərəfindən həll edilənədək uşağın yanında saxlanıldığı valideynin onun üstün mənafeələri baxımından uşağın hüququnun həyata keçirilməsi üçün müvafiq tədbirləri görə bilməsi mümkün olmalıdır. Əks yanaşma uşağın hüquqlarının pozulması ilə nəticələnə bilər.

Hazırkı işin konteksti baxımından, uşağın ölkədən çıxmasına dair razılıq əldə edilmədikdə, müvafiq icazənin verilməsi məsələsinin hər bir halda məhkəmə qaydasında həlli, mediasiya sessiyalarından keçmə və məhkəmədə işə baxılma müddətləri nəzərə alınmaqla, *de facto* uşağın mənafeələrinə zidd olaraq onun Konstitusiyaya ilə təsbit edilmiş hərəkət azadlığının qeyri-müəyyən müddətə məhdudlaşdırılması, istirahət, təhsil, sağlamlıq və digər hüquqlarının pozulmasına səbəb ola bilər. Burada nəzərə almaq lazımdır ki, uşağın ölkəni tərk etmək zərurəti onun mənafeələri baxımından təxirə salınmaz xarakterə malik ola bilər (müalicə, idman və ya bilik yarışları və s.).

O da nəzərə alınmalıdır ki, məhkəmə qətnaməsi əsasında uşaqla birlikdə yaşayan valideyn müalicə, təhsil, ezamiyyət və s. hallarda ölkəni tərk etməli olduğu hallarda digər valideyn uşağın ölkədən getməsinə icazə vermədikdə, lakin eyni zamanda onu yanında

saxlamaqdan da imtina etdikdə, uşağın harada və kiminlə yaşaması məsələsi həll edilməmiş qalır ki, bu da öz növbəsində uşağın saxlanıldığı valideyn üçün uşağının tərbiyə edilməsi borcu, məhkəmə qətnaməsini icra etməsi və özünə məxsus konstitusion hüquq və azadlıqları arasında seçim etmək məcburiyyəti yaratmış olar.

Qeyd edilənlərə əsasən Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, Konstitusiyanın 17-ci maddəsinin VI hissəsi, 28-ci maddəsinin III hissəsi və 129-cu maddəsinin I hissəsi baxımından Miqrasiya Məcəlləsinin 11-ci maddəsinə uşağın valideynlərdən məhz biri ilə saxlanılmasına dair qəbul edilən məhkəmə qərarının mövcud olduğu hallarda, digər valideynin razılığının tələb olunmamasına dair müddəanın əlavə edilməsi Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə (bundan sonra – Milli Məclis) tövsiyə edilməlidir.

Göstərilənlərlə yanaşı Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu xüsusilə vurğulayır ki, uşağın valideynlərdən biri ilə yaşaması müəyyən edilərkən, digər valideyn uşağın nəinki tərbiyə edilməsində iştirak etmək hüququnu itirmir, əksinə bu borcu daşımaqda davam edir. Yuxarıda qeyd olunduğu kimi, Ailə Məcəlləsinin 61.1-ci maddəsinə müvafiq olaraq, uşaqlardan ayrı yaşayan valideyn onlarla ünsiyyət hüququna, uşaqların tərbiyə və təhsili ilə bağlı məsələlərin həll edilməsində iştirak etmək hüququna malikdir. Bu baxımdan, qanunverici tərəfindən Miqrasiya Məcəlləsinə tövsiyə olunan dəyişikliklər edildiyi halda, ölkədən getmənin uşağın mənafeələrinə zidd olduğunu və (və ya) eyni zamanda bununla özünün uşaqla bağlı hüquqlarının pozulduğunu hesab edən valideyn, uşağın ölkədən getməsinin qarşısının alınmasına dair iddia ilə məhkəməyə müraciət etməkdə haqlı olacaqdır.

Belə ki, uşaqdan ayrı yaşayan valideyn tərəfindən uşağın ölkədən getməsinin onun mənafeələrinə uyğun olmamasına və bununla da uşaqla bağlı hüquqlarının pozulmasına dair qaldırılmış iddialara baxarkən məhkəmələr, məhz ölkədən getmə kontekstində uşağın mənafeələrini və uşaqdan ayrı qalan valideynin dəlillərini *ad hoc* araşdırmalı, uşağın yaşı buna imkan verdiyi hallarda o, bu məsələ ilə əlaqədar öz fikrini bildirmək hüququnu həyata keçirmək imkanına malik olmalıdır. Əks yanaşma uşaqdan ayrı yaşayan valideynin onun tərbiyəsində iştirak etmək hüquq və borcunu “xəyali” etmiş, eyni zamanda dövlətin Konstitusiyanın 17-ci maddəsinə əsasən üzərinə düşən pozitiv öhdəliklərinin yerinə yetirilməməsi ilə nəticələnmiş olar.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu onu da qeyd edir ki, müddət baxımından bu qəbildən olan mübahisələrin məhkəmələrdə baxılması qaydaları son nəticədə, təcrübədə uşağın üstün mənafeələrinin təmin edilməsi üçün uzunmüddətli maneələr yarada bilər. Xüsusilə uşağın həyatı və sağlamlığı üçün təhlükə yarana biləcək hallarda məhkəmə baxışının uzun zaman ərzində davam etməsi yolverilməzdir. Mülki Prosessual Məcəllənin 172.3-cü maddəsinə əsasən, ayrı-ayrı kateqoriya işlərə baxılması və onların həllinə dair qətnamə və ya qərar qərarlaşdırılması üçün bu Məcəllə ilə qısaltılmış müddətlər müəyyən edilə bilər. Bu baxımdan Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, bu kateqoriyadan olan məsələlərin həlli üçün xüsusi prosessual müddətlərin müəyyən edilməsi Milli Məclisə tövsiyə edilməlidir.

Göstərilənlərə əsasən Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakı nəticələrə gəlir:

- Mıqrasiya Məcəlləsinin 11.2-ci maddəsinin üçüncü cümləsində nəzərdə tutulmuş “yetkinlik yaşına çatmayan vətəndaşın ölkədən getməsi məsələsinin həll edən məhkəmə qərarı” ifadəsi Ailə Məcəlləsinə uyğun olaraq uşağın hansı valideynin yanında saxlanılmasına dair qətnaməni ehtiva etmir;

- Konstitusiyanın 17-ci maddəsinin VI hissəsi, 28-ci maddəsinin III hissəsi və 129-cu maddəsinin I hissəsi baxımından Mıqrasiya Məcəlləsinin 11-ci maddəsinə uşağın valideynlərdən biri ilə saxlanılmasına dair məhkəmə qərarının mövcud olduğu halda, onun həmin valideyn ilə ölkədən getməsi üçün digər valideynin razılığının tələb olunmamasına dair müddəanın əlavə edilməsi Milli Məclisə tövsiyə edilməlidir;

- Yetkinlik yaşına çatmayan vətəndaşın ölkədən getməsi ilə bağlı məsələlərin məhkəmə tərəfindən həlli üçün qısaltılmış prosessual müddətlərin müəyyən edilməsi Milli Məclisə tövsiyə edilməlidir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsini, “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 60, 62, 63, 65-67 və 69-cu maddələrini rəhbər tutaraq, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu

QƏRARA ALDI:

1. Azərbaycan Respublikası Mıqrasiya Məcəlləsinin 11.2-ci maddəsinin üçüncü cümləsində nəzərdə tutulmuş “yetkinlik yaşına çatmayan vətəndaşın ölkədən getməsi məsələsini həll edən məhkəmə qərarı” ifadəsi Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsinə uyğun olaraq uşağın hansı valideynin yanında saxlanılmasına dair qətnaməni ehtiva etmir.

2. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 17-ci maddəsinin VI hissəsi, 28-ci maddəsinin III hissəsi və 129-cu maddəsinin I hissəsi baxımından Azərbaycan Respublikası Mıqrasiya Məcəlləsinin 11-ci maddəsinə uşağın valideynlərdən biri ilə saxlanılmasına dair məhkəmə qərarının mövcud olduğu halda, onun həmin valideyn ilə ölkədən getməsi üçün digər valideynin razılığının tələb olunmamasına dair müddəanın əlavə edilməsi Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə tövsiyə edilsin.

3. Yetkinlik yaşına çatmayan vətəndaşın ölkədən getməsi ilə bağlı məsələlərin məhkəmə tərəfindən həlli üçün qısaldılmış prosesual müddətlərin müəyyən edilməsi Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə tövsiyə edilsin.

4. Qərar dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

5. Qərar Azərbaycan Respublikasının rəsmi dövlət qəzetlərində və “Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Məlumatı”nda dərc edilsin, habelə Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin rəsmi internet saytında yerləşdirilsin.

6. Qərar qətidir, heç bir orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi təfsir edilə bilməz.

Sədr

Fərhad Abdullayev

ON BEHALF OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

DECISION

OF THE PLENUM OF CONSTITUTIONAL COURT
OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

*On related interpretation of the third sentence of Article 11.2 of the Migration Code
of the Republic of Azerbaijan in terms of Part III of Article 28 of the Constitution
of the Republic of Azerbaijan*

1 February 2024

Baku city

The Plenum of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan, composed of Farhad Abdullayev (Chairman), Sona Salmanova, Humay Afandiyeva (Reporter-Judge), Rovshan Ismayilov, Jeyhun Garajayev, Rafael Gvaladze, Isa Najafov, and Kamran Shafiyev,

attended by the Court Clerk Faraid Aliyev,

in accordance with Part VI of Article 130 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan, Articles 27.2 and 32 of the Law of the Republic of Azerbaijan "On Constitutional Court," and Article 39 of the Internal Statute of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan, based on the inquiry of the Supreme Court of the Republic of Azerbaijan examined the constitutional case in the procedure of special constitutional proceedings on related interpretation of the third sentence of Article 11.2 of the Migration Code of the Republic of Azerbaijan in terms of Part III of Article 28 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan.

Having heard the report of Judge H.Afandiyeva, studied and discussed written reports of representatives of interested parties – the Supreme Court of the Republic of Azerbaijan and the Staff of the Milli Majlis (Parliament) of the Republic of Azerbaijan, the conclusions of specialists – the Baku Court of Appeal and the Bar Association of the

Republic of Azerbaijan, opinion of experts – G.Jabi, PhD in Law, lecturer at the Department of Constitutional Law of the Faculty of Law of Baku State University, the Plenum of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan

DETERMINED AS FOLLOWS:

The Supreme Court of the Republic of Azerbaijan (hereinafter referred to as the Supreme Court) has applied to the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan (hereinafter referred to as the Constitutional Court), with inquiry and asked for the related interpretation of the third sentence of Article 11.2 of the Migration Code of the Republic of Azerbaijan (hereinafter referred to as the Migration Code), namely the phrase: "in the absence of consent from one of the parents of a minor citizen, the court decision resolving the issue of the minor citizen's departure from the country," in terms of whether it includes a court judgment on keeping the child with one of the parents, in accordance with the Family Code of the Republic of Azerbaijan (hereinafter referred to as the Family Code), in terms of Part III of Article 28, and Articles 147 and 149 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan (hereinafter referred to as the Constitution).

According to the inquiry, the Civil Board of the Supreme Court is currently examining a civil case concerning the claim of L.Abbasova against E.Abbasov regarding the leaving of a child from the country without the consent of the other parent.

Currently, the adjudication of such disputes is based on the clarifications provided in the Decision of the Plenum of the Supreme Court of the Republic of Azerbaijan dated 24 December 2021, entitled "On judicial practice of courts in applying legislation concerning disputes between parents regarding permission for a child to leave the country."

The applicant notes that, when examining claims related to a child's departure from the country and determination of which parent the child should live with, courts are repeatedly faced with the necessity of reassessing similar issues. Thus, just as it is necessary to take into account the best interests of a child when determining which parent the child should remain with by court decision, the issue of re-examining and taking this criterion as a basis for resolving the issue of a minor citizen leaving the

country also arises. This, in turn, creates conditions for repeated examination of the same circumstances, namely situations where established facts between the same parties are contested in another court proceeding and re-proven, which may lead to procedural irregularities.

However, Article 82.3 of the Civil Procedure Code of the Republic of Azerbaijan (hereinafter referred to as the Civil Procedure Code) provides that facts established by a final court judgment in a civil case shall not be disputed or re-proven by the parties in other court proceedings.

The applicant considers that, when deciding cases related to divorce or child support and determining which parent the child should live with, courts primarily take into account the best interests of the child. This, in turn, implies that the parent with whom the child is placed is presumed not to engage in any actions contrary to the child's rights and interests. Therefore, this reasoning provides grounds to assume that the child's best interests are also taken into account in cases where the child departs from the country without the consent of the other parent.

The disposition of Article 11.2 of the Migration Code provides that the consent of a parent, which must be certified in accordance with the notarial procedure, is required for a minor citizen to leave the country, or, in the absence of such consent, the matter must be resolved by a court decision. Since the provision does not clearly define the scope of parents whose consent is required, it is not possible to determine whether this refers to parents who have a marital agreement between them, or those whose dispute regarding the child's residence has already been resolved by a final court judgment.

At the same time, the analysis of court practice in cases of this category shows that, where there is a final court judgment determining which parent the child should live with in accordance with the child's best interests, the requirement to obtain a repeated court decision for the child's departure from the country leads to unnecessary procedural duplication. This, in turn, may enable parties in conflict to use court proceedings as a means of delay and obstruction, thereby negatively affecting the rights of the parent with whom the child resides, including their freedom of movement, as well as the rights and interests of the child.

Based on the foregoing, the Supreme Court has concluded that it is necessary to

apply to the Constitutional Court for the interpretation of the third sentence of Article 11.2 of the Migration Code in connection with the relevant provisions of the Constitution.

The Plenum of the Constitutional Court considers it necessary, first of all, to note the following in relation to the inquiry.

According to Part III of Article 28 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan, everyone lawfully present within the territory of the Republic of Azerbaijan may freely move, choose the place of residence and leave the territory of the Republic of Azerbaijan.

The rights enshrined in this provision constitute an essential element of personal freedom and an important prerequisite for individual development. Any unjustified restriction of these rights may lead to the violation of other constitutional rights and freedoms of a person.

These rights are also reflected in a number of international legal instruments on human rights. The Plenum of the Constitutional Court, when determining the content of rights and freedoms enshrined in the Constitution, in accordance with Part II of Article 12 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan, takes into account the provisions of international treaties to which the Republic of Azerbaijan is a party, as well as the practice of relevant international bodies.

Despite the importance of the rights enshrined in Part III of Article 28 of the Constitution and in international legal instruments, they are not absolute and may be subject to limitations. The Constitution clearly defines the scope of such limitations (Part II of Article 71 of the Constitution and Article 3 of the Constitutional Law of the Republic of Azerbaijan "On Regulation of the Implementation of Human Rights and Freedoms in the Republic of Azerbaijan"). Thus, any restriction must comply with the requirements of legality, be applied for the protection of the rights and freedoms of others, be proportionate, and must not alter the essence of these constitutional rights (Decision of the Plenum of the Constitutional Court of 26 May 2017 on the verification of conformity of certain normative legal acts with the Constitution of the Republic of Azerbaijan in the case concerning the complaint of Clark Gordon Morris).

In a number of judgments of the European Court of Human Rights (hereinafter

referred to as the European Court), it has been stated that any measure restricting the right to freedom of movement must be lawful, pursue one of the legitimate aims set out in Article 2 §3 of Protocol No. 4 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (hereinafter referred to as the Convention), and be necessary in a democratic society, i.e., comply with the principle of proportionality (Judgments in Battista v. Italy, 2 December 2014, §37; Stamose v. Bulgaria, 27 November 2012, §30; Bartik v. Russia, 21 December 2006, §46).

The circumstances that may justify the temporary restriction of a citizen's right to leave the country are specifically defined in Article 9.3 of the Migration Code.

At the same time, the aforementioned Code provides for special rules governing the departure of certain categories of persons (citizens) from the country.

According to Article 11 of the Migration Code, except for the cases provided for in Article 11.2 of this Code, a minor citizen may leave the country together with their parents, adoptive parent, guardian, or custodian. When a minor citizen leaves the country with one of the parents, the notarised consent of the other parent is required. When a minor citizen leaves the country alone, the notarised consent of both parents is required, or, in the absence of parental care, the notarised consent of the adoptive parent, guardian, or custodian is required. In the absence of consent from one of these persons, the issue of the minor citizen's departure from the country is resolved on the basis of a court decision. Where there is a death certificate of one of the parents, a court decision declaring a parent deceased or missing, a court decision depriving a parent of parental rights, or a certificate issued by the relevant executive authority confirming that information about the father is recorded in the birth registration at the mother's request, the consent of the other parent is not required. In such cases, the minor citizen may leave the Republic of Azerbaijan upon presentation of these documents together with the notarised consent of the other parent.

The said provision is aimed, on the one hand, at preventing the unlawful removal of children from the country and, consequently, their international abduction, and on the other hand, at ensuring the realization of the mutual rights and obligations of children and their parents.

It should be noted that the Constitution, while enshrining the family as the

fundamental unit of society under the special protection of the State, also defines the care and upbringing of children as both a right and a duty of parents (Articles 17 and 34).

Proceeding from these constitutional provisions, the Family Code regulates family relations on the basis of the principles of voluntariness of marriage between a woman and a man, equality of rights of spouses, resolution of family matters by mutual consent, priority of family upbringing of children, care for their well-being and development, and ensuring the protection of the rights and interests of minor and disabled family members. On this basis, it defines the mutual rights and obligations of parents and children.

According to Article 29 of the said Code, in accordance with the constitutional principle of equality between women and men, spouses have equal personal and property rights in family relations. Motherhood, fatherhood, the upbringing and education of children, as well as other family matters, are jointly resolved by the spouses in accordance with the principle of equality of rights. Parents have equal rights and obligations with respect to their children (Article 56.1 of the Family Code).

Parents have both the right and the duty to raise their children. They bear responsibility for their children's upbringing, health, and their mental, physical, and moral development (Article 58.2 of the Code).

According to Article 61 of the Family Code, a parent living separately from the children has the right to communicate with them and to participate in resolving issues related to the upbringing and education of the children. The parent with whom the child lives must not hinder the child's communication with the other parent, provided that such communication does not harm the child's physical or mental health or moral development.

In turn, every child has the right to live and be brought up in a family, to know their parents and to benefit from their care, and, except in cases where this is contrary to the child's interests, to live together with them. The child also has the right to be raised by their parents, to have their interests ensured, to receive comprehensive development, and to have their dignity respected (Articles 49.2 and 49.3 of the Family Code).

The Plenum of the Constitutional Court notes that the establishment by the

legislator of a special procedure for a child's departure from the country is directly related to the exercise of parental rights and obligations by the parent whose consent is required, as well as to the rights of the child mentioned above. For this reason, Article 11.2 of the Migration Code provides that in cases where a child deprived of parental care is placed under the guardianship or custody of grandparents or other relatives, or of the relevant authority, or is adopted by one person, no consent from any other person is required for the child to leave the country together with those persons.

As noted, one of the fundamental principles of family law is the principle that family matters are resolved on the basis of mutual consent. Given that family relations are built on mutual love and respect, and that interference by third parties in family matters is impermissible, recourse to the court in disputes arising in this context should be regarded as a measure of last resort in the exercise of the child's right to leave the country.

It should be taken into account that the judicial resolution of disputes concerning permission for a child to leave the country may, in the final analysis, constitute an interference with one parent's rights, such as the right to maintain contact with the child and to participate in their upbringing. Therefore, from the standpoint of the criteria of reasonableness, expediency, and proportionality, as well as constitutional values, the Plenum of the Constitutional Court considers it necessary to note the following regarding the nature of such interference.

According to the legal position formed in a number of decisions of the Plenum of the Constitutional Court, the Constitution not only establishes rights and freedoms but also defines the corresponding obligations arising from them, and does not exclude lawful and justified interferences in the exercise of such rights. However, any lawful interference with a right must be proportionate and must ensure a fair balance between the general interests of society or the State and the protection of an individual's constitutional rights.

It should be noted that achieving such a fair balance becomes even more complex in disputes involving children's rights. In cases of this category, the interests of the child and each parent, as well as public interests, are in competition.

Given that the future of every nation depends on the younger generation, and

considering that children - being not yet fully physically and psychologically developed - represent one of the most vulnerable subjects of law, the protection of their rights constitutes one of the most important duties of the State, which accordingly bears positive obligations in this field.

For the purpose of the implementation of these positive obligations, Part VI of Article 17 of the Constitution provides that the State exercises control over the implementation of children's rights. The manner in which such control is exercised by the State, as well as the criteria on which it is based, are specified in sectoral legislation.

Thus, Article 4 of the Law of the Republic of Azerbaijan "On Rights of the Child" provides that, in accordance with the Constitution, the State exercises control over the implementation of children's rights. The protection of children's rights in the Republic of Azerbaijan is ensured by the relevant executive authorities, the judiciary, the prosecutor's office and other law enforcement bodies, the Commissioner for Human Rights (Ombudsman) of the Republic of Azerbaijan, municipalities, as well as public associations and trade union organizations. These bodies, associations, and organizations, in their activities, must be guided by the principle of the priority protection of children's rights. According to Article 5 of the same Law, state authorities, as well as all natural and legal persons, must prioritize the interests of children in their activities and create conditions for the protection and realization of their rights. Normative legal acts of the Republic of Azerbaijan and decisions of relevant authorities must not contradict the interests of children, and their implementation must not harm the life, development, and upbringing of children. Any transaction that restricts a child's rights and interests is invalid.

The protection of a child's rights and legitimate interests is carried out by the parents (or persons replacing them), and in cases provided for by the Family Code, by the relevant executive authority and the court (Article 51.2 of the Family Code).

According to Article 58.6 of the same Code, the State may intervene in parental rights and obligations only in cases provided for by law, and only where this is required in the interests of the child.

Likewise, in accordance with Article 3 of the Convention on the Rights of the Child, in all actions concerning children, whether undertaken by public or private social

welfare institutions, courts, administrative authorities or legislative bodies, the best interests of the child shall be a primary consideration. Under Article 9 of the same Convention, States Parties shall ensure that a child is not separated from his or her parents against their will, except when competent authorities subject to judicial review determine, in accordance with applicable law and procedures, that such separation is necessary for the best interests of the child. Such determination may be required in a particular case, for example where parents abuse or neglect the child, or where the parents are living separately and a decision must be made regarding the child's place of residence.

Thus, in resolving disputes that may affect children's rights, including disputes related to the departure of a minor citizen from the country, the best interests of the child are given priority over the interests of either parent.

This position is also consistent with the legal approach of the European Court of Human Rights. In its case-law, the Court has repeatedly stated that communication between a parent and a child is a fundamental element of family life, and therefore any domestic measure restricting such contact is considered an interference with the right guaranteed by Article 8 of the Convention (see judgments of *Monory v. Romania and Hungary*, 5 April 2005, §70; *Iosub Caras v. Romania*, 27 July 2006, §29; *Raban v. Romania*, 26 October 2010, §31). In this regard, the primary objective is to achieve a fair balance between the interests of the child, the two parents, and the public interest (*Case of Maumousseau and Washington v. France*, 6 December 2007, §62). When balancing the various interests in the case, the interests of the parents, in particular their right to maintain contact with the child, must also be taken into account (*Case of Shahin v. Germany*, 8 July 2003, §66; *Neulinger and Shuruk v. Switzerland*, 6 July 2010, §134). However, in all cases, the best interests of the child take precedence (*Gnahoré v. France*, 19 September 2000, §59). At the same time, a child has two primary best interests: maintaining relationships with their family and developing in a healthy environment. For the development of the child's personality, their best interests depend on a number of individual circumstances, such as age, level of maturity, presence or absence of parents, and environmental and experiential factors (*Case of Šneersone and Kampanella v. Italy*, 12 July 2011, §85 (v)).

According to the legal positions formulated by the European Court in the *Penchevs v. Bulgaria* case of 10 February 2015, *Dimova and Peeva v. Bulgaria* case of 19 January 2017, *Malinin v. Russia* case of 12 December 2017 and a number of other judgments, the courts, by accurately examining and assessing the family situation, and based on the principle of the primacy of the interests of the child in a specific case, may give priority to the right of the child to leave the country, including for the purpose of his development, education and broadening his worldview, over the interests of the parent in regular contact with that child.

Regarding the issue raised in the application as to whether the term "court decision" provided for in the third sentence of Article 11.2 of the Migration Code, concerning the resolution of the departure of a minor citizen from the country, includes a "court resolution" determining the child's residence with one of the parents in accordance with the Family Code, the Plenum of the Constitutional Court considers it necessary to note the following.

As it has been indicated, according to Article 11.2 of the Migration Code, when a minor citizen leaves the country with one of the parents, the notarised consent of the other parent is required. When a minor citizen leaves the country alone, the notarised consent of both parents is required, or, in cases where the child is deprived of parental care, the notarised consent of the adoptive parent, guardian, or custodian is required. In the absence of consent from one of these persons, the issue of the minor citizen's departure from the country is resolved on the basis of a court decision.

The wording of the provision leads to the conclusion that, when using the term "court decision resolving the issue of a citizen's departure from the country," the legislator intended a decision rendered in cases where the persons specified in the first and second sentences of the same article refuse to provide notarised consent for the child's departure. Thus, the first and second sentences of Article 11.2 define the circle of persons whose notarised consent is required for a minor citizen to leave the country either with one parent or independently. The third sentence is a logical continuation of these provisions, establishing that where such persons refuse to give consent, the State intervenes in the matter and the relevant court decision substitutes for notarised consent. The exceptions where the consent of the other parent is not required are

exhaustively listed in Article 11.3 of the Migration Code.

In this regard, the Plenum of the Constitutional Court considers that the term "court decision" provided for in the third sentence of Article 11.2 of the Migration Code, resolving the issue of a minor citizen's departure from the country, does not include a "court resolution" determining the child's residence with one of the parents in accordance with the Family Code.

In addition, the Plenum of the Constitutional Court considers it necessary to note the following.

In accordance with Article 60.4 of the Family Code, when parents live separately, the place of residence of the children shall be determined by agreement between them. In the absence of such agreement between the parents, the dispute shall be resolved by the court, taking into account the rights and interests of the children, their views, and other relevant circumstances, including the children's attachment to their siblings and to each of the parents, the moral and other personal qualities of the parents, the child's age, and the conditions created for the child's development and upbringing.

In accordance with Article 22.2.1 of the same Code, when issuing a judgment on divorce, the court must determine with which parent the minor children will live after the dissolution of the marriage.

It should be noted that the Family Code does not exclude the possibility of determining that a child may live with both parents after divorce on a parity or shared basis.

Thus, upon divorce (when parents live separately), the court determines the parent with whom the child will reside (live together). In making such a decision, the court is guided primarily by the best interests of the child. In such circumstances, the fact that the child is placed to live with one of the parents by a state court decision creates a presumption that this parent ensures the child's best interests. This presumption may be rebutted only by another judicial act.

Thus, the issue of which parent the child lives with may later be re-examined by the court. For example, where the judgment of the court on the procedure for exercising parental rights by a parent living separately from the children is deliberately not complied with, the court may, upon the request of the parent living apart from the

child, issue a judgment transferring the child to that parent, taking into account the best interests of the child and the child's views (Article 61.4 of the Family Code).

When a decision is made regarding with which parent the child will live, the living conditions of the parent are taken into account; however, a subsequent change of the parent's place of residence does not, in itself, rebut the presumption that this parent acts in the best interests of the child, nor does it affect the enforcement of the court decision on the child's residence with that parent. Thus, according to Part I of Article 129 of the Constitution, court decisions are issued in the name of the State and their execution is mandatory. Furthermore, Article 15.2 of the Civil Procedure Code provides that final judgments, rulings, decisions, and orders of courts are binding on all state authorities, local self-government bodies, their officials, public associations, political parties, trade unions, as well as natural and legal persons, and must be enforced throughout the territory of the Republic of Azerbaijan.

It should be noted that the presumption that the parent with whom the child resides ensures the child's best interests is precisely aimed at safeguarding the child's constitutional rights. Thus, upon divorce, the fiduciary relationship between the parents is, as a general rule, disrupted. Where there is no agreement between the parents regarding matters related to the exercise of the child's rights, until such matters are resolved by a court, the parent with whom the child resides must be able to take appropriate measures to ensure the realization of the child's rights in accordance with the child's best interests. Any contrary approach could result in the violation of the child's rights.

In the context of the present case, where consent for a child's departure from the country has not been obtained, the requirement that permission must in all circumstances be granted through judicial proceedings, taking into account the duration of mediation sessions and court proceedings, may in practice lead to a *de facto* indefinite restriction of the child's constitutionally guaranteed freedom of movement. This, in turn, may result in the violation of the child's rights to rest, education, health, and other rights. It should also be considered that the necessity of a child's departure from the country may, in terms of the child's best interests, be of an urgent nature (for example, in cases of medical treatment, participation in sports competitions, or

academic events, and etc.).

It should also be taken into account that, in cases where a parent living with the child on the basis of a court judgment is required to leave the country for reasons such as medical treatment, education, business trips, and similar circumstances, and the other parent refuses to give consent for the child's departure while also refusing to take the child into their care, the issue of with whom and where the child should live remains unresolved. This situation may place the custodial parent in a position of having to choose between fulfilling their duty to raise the child, complying with a court judgment, and exercising their own constitutional rights and freedoms.

In light of the above, the Plenum of the Constitutional Court considers that, from the perspective of Articles 17 (Part VI), 28 (Part III), and 129 (Part I) of the Constitution, it should be recommended to the Milli Majlis of the Republic of Azerbaijan to supplement Article 11 of the Migration Code with a provision stipulating that, in cases where there is an existing court decision determining that a child resides with one of the parents, the consent of the other parent shall not be required.

In addition, the Plenum of the Constitutional Court particularly emphasizes that, when a child's residence with one of the parents is determined, the other parent does not lose the right to participate in the child's upbringing; on the contrary, they continue to bear this responsibility. As noted above, in accordance with Article 61.1 of the Family Code, a parent living separately from the child retains the right to communicate with the child and to participate in resolving issues related to the child's upbringing and education. In this regard, if the legislator makes the amendments recommended by the Migration Code, a parent who believes that leaving the country is contrary to the interests of the child and (or) at the same time violates his or her rights regarding the child will be entitled to file a lawsuit with a claim to prevent the child from leaving the country.

Thus, when courts examine claims brought by a parent living separately from the child regarding the allegation that the child's departure from the country is not in the child's best interests and that such departure violates the parent's rights in relation to the child, the courts must carry out an ad hoc assessment of the child's best interests specifically in the context of departure from the country, as well as the arguments

presented by the non-resident parent. Where the child's age allows it, the child must also be given the opportunity to exercise their right to express their opinion on the matter. A contrary approach would render the right and duty of the non-resident parent to participate in the child's upbringing merely illusory and would also result in the State's failure to fulfil its positive obligations under Article 17 of the Constitution.

The Plenum of the Constitutional Court further notes that, from the perspective of procedural timeframes, the rules governing the adjudication of disputes of this category in courts may, in practice, create long-term obstacles to ensuring the best interests of the child. In particular, in cases where there may be a threat to the child's life or health, prolonged judicial proceedings are unacceptable. According to Article 172.3 of the Civil Procedure Code, for certain categories of cases, the Code may establish shortened time limits for their examination and for the adoption of judgments or rulings. In this regard, the Plenum of the Constitutional Court considers that the establishment of special procedural time limits for the resolution of such cases should be recommended to the Milli Majlis of the Republic of Azerbaijan.

Based on the foregoing, the Plenum of the Constitutional Court comes to the following conclusions:

- The term "court decision resolving the issue of a minor citizen's departure from the country" provided for in the third sentence of Article 11.2 of the Migration Code does not include a judgment determining with which parent the child shall reside in accordance with the Family Code;

- In light of of Articles 17 (Part VI), 28 (Part III), and 129 (Part I) of the Constitution, it should be recommended to the Milli Majlis to add a provision to Article 11 of the Migration Code stipulating that, where there is a court decision determining that a child resides with one of the parents, the consent of the other parent shall not be required for the child's departure from the country with that parent;

- It should be recommended to the Milli Majlis to establish shortened procedural deadlines for the court to resolve issues related to the departure of a minor citizen from the country.

Guided by Part VI of Article 130 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan,

and Articles 60, 62, 63, 65–67, and 69 of the Law of the Republic of Azerbaijan "On Constitutional Court," the Plenum of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan

DECIDED:

1. The term "court decision resolving the issue of a minor citizen's departure from the country" provided for in the third sentence of Article 11.2 of the Migration Code of the Republic of Azerbaijan does not include a judgment determining with which parent the child shall reside in accordance with the Family Code of the Republic of Azerbaijan.

2. In light of Articles 17 (Part VI), 28 (Part III), and 129 (Part I) of the Constitution of the Republic of Azerbaijan, to recommend to the Milli Majlis of the Republic of Azerbaijan to add a provision to Article 11 of the Migration Code Article 11 of the Migration Code stipulating that, where there is a court decision determining that a child resides with one of the parents, the consent of the other parent shall not be required for the child's departure from the country with that parent.

3. To recommend to the Milli Majlis of the Republic of Azerbaijan to establish shortened procedural deadlines for the court to resolve issues related to the departure of a minor citizen from the country.

4. The decision shall enter into force on the day of its publication.

5. The Decision shall be published in official state newspapers and in the "Bulletin of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan", as well as be posted on the official website of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan.

6. The decision is final, and may not be cancelled, changed or officially interpreted by any institution or official.

Chairman

Farhad Abdullayev

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun

QƏRARI

*Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 17-ci maddəsinin I hissəsi baxımından
Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 673.1.2 və 673.3-cü maddələrinin
şərh edilməsinə dair*

26 aprel 2024-cü il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Sona Salmanova (məruzəçi-hakim), Humay Əfəndiyeva, Rövşən İsmayılov, Ceyhun Qaracayev, Rafael Qvaladze, İsa Nəcəfov və Kamran Şəfiyevdən ibarət tərkibdə, məhkəmə katibi Fəraid Əliyevin iştirakı ilə,

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsinə, “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 27.2 və 33-cü maddələrinə və Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Daxili Nizamnaməsinin 39-cu maddəsinə müvafiq olaraq, xüsusi konstitusiya icraatının yazılı prosedur qaydasında keçirilən məhkəmə iclasında Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin müraciəti əsasında Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 17-ci maddəsinin I hissəsi baxımından Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 673.1.2 və 673.3-cü maddələrinin şərh edilməsinə dair konstitusiya işinə baxdı.

İş üzrə hakim S.Salmanovanın məruzəsini, maraqlı subyektlər Bakı Apellyasiya Məhkəməsi və Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Aparatının mülahizələrini, Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin, Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının, Hüquqi Ekspertiza və Qanunvericilik Təşəbbüsləri Mərkəzinin mütəxəssis

müləhizələrini, ekspert Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsinin Mülki hüquq kafedrasının dosenti, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru S.Süleymanlının rəyini və iş materiallarını araşdırıb müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin Plenumu

MÜƏYYƏN ETDİ:

Bakı Apellyasiya Məhkəməsi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası Məhkəməsinə (bundan sonra – Konstitusiyası Məhkəməsi) müraciət edərək Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin (bundan sonra – Mülki Məcəllə) 673.1.2 və 673.3-cü maddələrinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının (bundan sonra – Konstitusiyası) 17-ci maddəsinin I hissəsinin tələbləri baxımından əlaqəli şəkildə şərh edilməsini xahiş etmişdir.

Müraciətdən görünür ki, Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin Mülki Kollegiyasının icraatında Tofiq Sadıqovun Toğrul Sadıxova qarşı ailə hüquq münasibətlərindən irəli gələn vəzifələrin kobud şəkildə pozulması əsası ilə bağışlamaqdan imtina tələbinə dair iddiası ilə bağlı mülki iş vardır.

Müraciətdə Mülki Məcəllənin 673.1.2-ci maddəsinin “hədiyyə alan ailə hüquq münasibətlərinə uyğun olaraq onun üzərinə qoyulmuş vəzifələri hədiyyə verənin və ya onun yaxın qohumlarının biri barəsində kobudcasına pozduqda” müddəasının nədə ifadə olunması ilə bağlı məhkəmə təcrübəsində fikir ayrılığının olduğu göstərilmişdir.

Həmçinin müraciətdə bağışlama müqaviləsinin icra edilməsindən on ildən çox müddət keçdikdən sonra bağışlamaqdan imtina səbəbi baş verdiyi təqdirdə, bağışlamaqdan imtina edilməsinin mümkün olub-olmaması və Mülki Məcəllənin 673.3-cü maddəsində nəzərdə tutulan bir illik müddətin hüquqi mahiyyəti, xüsusilə də həmin müddətin iddia və ya kəsici müddət olması ilə bağlı məsələyə aydınlıq gətirilməsinə ehtiyac olduğu qeyd edilmişdir.

Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin qənaətinə görə, vahid məhkəmə təcrübəsinin formalaşdırılması, insan hüquq və azadlıqlarının qorunmasının təmin edilməsi məqsədi ilə qeyd olunan qanunvericilik normalarının şərh edilməsi zəruridir.

Konstitusiyası Məhkəməsinin Plenumu müraciətlə əlaqədar, ilk növbədə, bağışlama

müqaviləsinin hüquqi mahiyyətinin açıqlanmasını, bağışlamadan imtinaya əsas verən halların və bu halların yaratdığı hüquqi nəticələrin təhlil edilməsini vacib hesab edir.

Bağışlama institutu mənəvi və əxlaqi dəyərlər zəminində formalaşan münasibətlər əsasında hər hansı bir şəxsin öz maddi əmlak nemətlərini könüllü olaraq başqa şəxsə verməsində ifadə olunur.

Mülki Məcəllənin 666.1-ci maddəsinə əsasən, bağışlama müqaviləsi sağ ikən bağlanan elə müqavilədir ki, onun əsasında hədiyyə verən öz əmlakının bir hissəsini bağışlamaqla hədiyyə alanı zənginləşdirir, həm də bu cür bağışlama hədiyyə alan tərəfindən heç bir cavab xidməti ilə şərtləndirilmir.

Göründüyü kimi, bağışlama müqaviləsi hədiyyə alan tərəfindən heç bir cavab xidməti ilə şərtləndirilməyən əvəzsiz müqavilə kimi müəyyən edilmişdir. Bağışlama müqaviləsinin əvəzsiz olması onda ifadə olunur ki, hədiyyə alan hədiyyənin müqabilində hədiyyə verənin bəhrələnməsinə və ya hər hansı maddi təminat əldə etməsinə yönələn öhdəliklər daşımır və belə öhdəliyin nəzərdə tutulması istisna edilir.

Mülki Məcəllənin 666.2 və 666.3-cü maddələrinə uyğun olaraq, bağışlama müqaviləsinin predmeti əşyalar, hədiyyə verənə və ya üçüncü şəxsə qarşı əmlak hüquqları (tələblər), habelə hədiyyə alanın hədiyyə verən və ya üçüncü şəxs qarşısında əmlak vəzifəsindən azad edilməsi ola bilər. Mənəvi və ya əxlaqi borcun icrası bağışlama sayılmır.

Göstərilənlərlə yanaşı, qanunverici Mülki Məcəllənin 670.1-ci maddəsində bağışlamanın müəyyən şərtlərin və ya öhdəliklərin yerinə yetirilməsindən asılı edilə bilməsini mümkün saymışdır. Həmin maddəyə uyğun olaraq, bağışlama hədiyyə verənin bəhrələnməsi ilə bağlı olmayan şərtlərin və ya öhdəliklərin yerinə yetirilməsindən asılı edilə bilər. Hədiyyə alanın götürdüyü öhdəliyin icra edilməməsi və ya lazımınca icra edilməməsinin nəticələri Məcəllənin 670.3-cü maddəsi ilə tənzimlənir.

Qeyd edilməlidir ki, hər hansı əqdin, o cümlədən bağışlama müqaviləsinin etibarlılığı, yəni arzu olunan hüquqi nəticəyə səbəb olması üçün mülki qanunvericilikdə nəzərdə tutulan şərtlərə əməl edilməlidir. Bağışlama müqaviləsinin etibarlılıq şərtlərindən biri kimi hədiyyə verənin iradə ifadəsinin və hüquqi niyyətinin vahidliyi və həqiqiliyi çıxış edir. Müqavilənin etibarlılığı üçün zəruri olan bu tələb müqavilə azadlığı prinsipindən irəli gəlir.

Qanunvericilikdə və hüquq ədəbiyyatında bağışlama müqaviləsinin real və konsensual formaları fərqləndirilir.

Belə ki, hədiyyə verən hədiyyəni bağışlamaqla hədiyyə alanı zənginləşdirdikdə bağışlama müqaviləsi real müqavilə hesab olunur, yəni bu müqavilənin bağlanması barədə razılıq əldə olunmaqla, eyni vaxtda əmlak və ya əmlak hüquqları verilir (Mülki Məcəllənin 666.1-ci maddəsi). Hədiyyə verən hədiyyə alana gələcəkdə hədiyyəni bağışlamaq vədi verdiyi halda isə bağışlama müqaviləsinin konsensual forması mövcud olur (Mülki Məcəllənin 668.1.5-ci maddəsi).

Göründüyü kimi, real müqavilələr üzrə hüquq və öhdəliklər müqavilə predmeti olan əmlakın (əşyanın) verilməsi ilə yaranır. Bu halda bağışlama müqaviləsi hədiyyə almış şəxsin hədiyyəni qəbul etməsi ilə bağlanmış sayılır. Konsensual müqavilələr üzrə hüquq və öhdəliklər isə bu müqavilənin bağlandığı (imzalandığı) andan əmələ gəlir. Mülki qanunvericilikdə konsensual müqavilənin əsas əlamətlərindən biri “əmlakı təqdim etməyi öhdəsinə götürür”, “işləri görməyi öhdəsinə götürür” və s. bu kimi ifadələr ilə müəyyən olunur (Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 477.0.1-ci maddəsinin həmin Məcəllənin 470.2-ci maddəsi və “İpoteka haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 1.0.8 və 10.5-ci maddələri, eləcə də Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 269.11 və 307.4-cü maddələrinin “İpoteka haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 3.2 və 10.5-ci maddələri ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” 2018-ci il 31 may tarixli Qərarı).

Göstərməlidir ki, Mülki Məcəllənin 673-cü maddəsi ümumilikdə həm real, həm də konsensual bağışlama müqaviləsindən imtinanı tənzimləyir.

Belə ki, həmin Məcəllənin 673.1-ci maddəsində qeyd edilən “bağışlamaqdan imtina” müddəası əmlak bağışlanana qədər edilən imtinanı deyil, əmlak bağışlanandan və o, hədiyyə alanın mülkiyyətinə keçdikdən sonra edilən imtinanı ehtiva edir. Həmin maddəyə əsasən, hədiyyə alan hədiyyə verənin və ya onun yaxın qohumunun barəsində ağır cinayət törətdikdə, hədiyyə alan ailə hüquq münasibətlərinə uyğun olaraq onun üzərinə qoyulmuş vəzifələri hədiyyə verənin və ya onun yaxın qohumlarının biri barəsində kobudcasına pozduqda, hədiyyə alan bağışlama ilə bağlı öhdəlikləri əsassız olaraq icra etmədikdə hədiyyə verən bağışlamaqdan imtina edə bilər.

Mülki Məcəllənin 673.2-ci maddəsi isə konsensual bağışlama müqaviləsinin, yəni

hədiyyə verənin bağışlama barəsində verdiyi vədin ləğv edilməsi və onun icrasından imtina edilməsi hallarını tənzimləyir (Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 666.1, 670.1, 670.3 və 673.1-ci maddələrinin şərh edilməsinə dair” 2012-ci il 19 dekabr tarixli Qərarı).

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu Mülki Məcəllənin 673.1.2-ci maddəsində nəzərdə tutulan bağışlamaqdan imtina halı ilə bağlı xüsusilə ailə və ailə hüquq münasibətləri anlayışlarına aydınlıq gətirilməsini vacib hesab edir.

Ailə institutu fərdin psixi və fiziki cəhətdən sağlam böyüməsi, təhsil alması və gələcəkdə bir şəxsiyyət kimi formalaşmasında vacib rol oynayır. Bu istiqamətdə ailənin sosiallaşma (şəxsin cəmiyyətin normalarını, dəyərlərini, davranış modellərini mənimsəməsi), emosional məmnunluq, müdafiə (ailə üzvlərinin fiziki, iqtisadi və psixoloji müdafiəsinin müxtəlif müstəvidə təmin edilməsi), iqtisadi (ailə üzvləri arasında sıx iqtisadi əlaqələrin olması) və s. funksiyalarını qeyd etmək olar.

Konstitusiyanın 17-ci maddəsinin I hissəsində ailənin cəmiyyətin əsas özəyi olduğu təsbit edilərək, onun dövlətin xüsusi himayəsində olduğu vurğulanmışdır. Bu səbəblə də etibarlı və sağlam ailə münasibətlərinin qorunması və gücləndirilməsi vəzifəsi Konstitusiya ilə dövlət üzərinə qoyulan pozitiv öhdəlikdir. Dövlətin daşdığı bu vəzifə isə ailə dəyərlərinin pozuntulardan qorunmasını və buna yol vermiş şəxslərin müvafiq məsuliyyətə cəlb edilməsini labüd edir.

Ailə anlayışı hüquqi bağlar və nəticələr yaradan, ailə dəyərləri ilə bağlı münasibətləri ehtiva edən birliyi ifadə edir. Burada ailə dəyərləri dedikdə, qarşılıqlı qayğı, insanların mənsub olduqları ailəyə hörmət və ehtiram göstərməsi kimi mənəvi və əxlaqi münasibətlərin qorunması nəzərdə tutulur.

Ailə hüquq münasibətləri ailə qanunvericiliyinin predmeti olmaqla, məzmununu ailə üzvlərinin qarşılıqlı hüquq və öhdəlikləri təşkil edir və bu münasibətlər müəyyən hüquqi faktların baş verməsi ilə (nikaha daxil olma, doğulma və s.) yaranır.

Ailə qanunvericiliyi isə Konstitusiyadan, Azərbaycan Respublikasının Ailə Məcəlləsindən (bundan sonra – Ailə Məcəlləsi), həmin Məcəlləyə uyğun olaraq qəbul edilmiş digər müvafiq qanunvericilik aktlarından və Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdən ibarətdir (Ailə Məcəlləsinin 1.1-ci maddəsi).

Beləliklə, ailə hüquq münasibətləri dedikdə, ailə üzvləri (ər-arvad, valideynlər və

uşaqlar), eləcə də ailə qanunvericiliyində müəyyən edilən hallarda və həddə başqa qohumlar və digər şəxslər arasında yaranan əmlak və şəxsi qeyri-əmlak münasibətləri başa düşülür.

Ailə hüquq müstəvisində şəxsi qeyri-əmlak münasibətlərinə aşağıdakılar aiddir:

- nikahın bağlanması və nikaha xitam verilməsi;
- ailə həyatına aid məsələlərin həlli zamanı ər-arvad arasında yaranan münasibətlər;
- nikah bağlanarkən və nikah pozulduqdan sonra soyadı seçimi;
- uşaqların tərbiyəsi və təhsili zamanı valideyn və uşaqların münasibətləri və s.

Əmlak münasibətlərinə isə ər-arvadın, keçmiş ər-arvadın, valideynlərin və uşaqların aliment öhdəlikləri, onların birgə və şəxsi əmlaka dair münasibətləri və s. aiddir.

Ailə Məcəlləsinin 1.3-cü maddəsinə əsasən, ailə qanunvericiliyi ailənin möhkəmləndirilməsi zəruriyyətindən, ailə münasibətlərinin qarşılıqlı məhəbbət və hörmət hissləri əsasında qurulmasından, ailənin işinə hər kəsin qarışmasının yolverilməzliyindən, ailə üzvlərinin ailə qarşısında qarşılıqlı yardım və məsuliyyətindən, onların hüquqlarının maneəsiz həyata keçirilməsinin təmin olunmasından və bu hüquqların məhkəmədə müdafiəsi imkanlarından irəli gəlir.

Ailənin ümumbəşəri prinsiplər əsasında qurulması, ailə münasibətlərinin qadın və kişinin könüllü nikah ittifaqı, bütün ailə üzvlərinin maddi mülahizələrdən azad olan qarşılıqlı məhəbbəti, dostluğu və hörmət hissləri əsasında qurulması, ailədə uşaqların ictimai tərbiyə ilə üzvi əlaqədar şəkildə vətənə sədaqət ruhunda tərbiyə edilməsi və s. Ailə Məcəlləsinin vəzifələri kimi müəyyən olunmuşdur (Ailə Məcəlləsinin 3-cü maddəsi).

Göstərilənlər baxımından nəzərə alınmalıdır ki, ailə üzvlərindən biri digərinə hədiyyə, xüsusən dəyərli hədiyyələr edərkən heç bir maddi qarşılıq gözləmədən, sırf mənəvi motivdən çıxış edir. Bu halda o, mənəvi dəyər verdiyi, yaxın bildiyi, qarşılığında da eyni əxlaqi münasibəti gözlədiyi ailə üzvünü əvəzsiz qaydada hədiyyə verməklə zənginləşdirir. Bunun isə sağlam və etibarlı ailə münasibətlərinin formalaşmasında, ailə üzvləri arasında mənəvi bağların güclənməsində əhəmiyyəti və rolu danılmazdır. Lakin buna rəğmən hədiyyə alanın hədiyyə verənin özünə və ya yaxın qohumuna qarşı sağlam ailə münasibətlərini kökündən sarsıdan hərəkətlərə yol verməsi ailə qanunvericiliyinin məqsədinin realizəsini və vəzifələrinin icrasını mümkünsüz edir.

Beləliklə, hədiyyə alan tərəfindən hədiyyə verənin özü və ya onun yaxın qohumları

barəsində ailə hüquq münasibətlərindən irəli gələn vəzifələrin kobudcasına pozulması bağışlamanın motivini aradan qaldırdığından, bu hal hədiyyədən imtina üçün əsas kimi təsbit edilmişdir.

O da göstərilməlidir ki, Ailə Məcəlləsinin 12.0.1-ci maddəsinə əsasən, valideynlər və uşaqlar, baba-nənə və nəvələr, doğma və ögey (ümumi ata və anası olan) qardaş və bacılar yaxın qohum sayılırlar.

Qanunvericilikdə ailə hüquq münasibətlərindən irəli gələn vəzifələr sırasında aşağıdakılar təsbit edilmişdir:

- valideynlərin uşaqlara qayğı göstərmək, onları tərbiyə etmək borcu (Konstitusiyanın 34-cü maddəsinin IV hissəsi);

- uşaqların valideynlərə hörmət etmək, onların qayğısına qalmaq borcu, 18 yaşına çatmış əmək qabiliyyətli uşaqların əmək qabiliyyəti olmayan valideynləri saxlamaq borcu (Konstitusiyanın 34-cü maddəsinin V hissəsi, Ailə Məcəlləsinin 82.1-ci maddəsi);

- ər-arvadın ailədə öz münasibətlərini qarşılıqlı yardım və hörmət hissi əsasında qurması, ailənin möhkəmləndirilməsi və rifahı üçün birgə fəaliyyət göstərməsi, övladlarının inkişafı üçün əlverişli şərait yaratması və onların sağlamlığının qayğısına qalması (Ailə Məcəlləsinin 29.4-cü maddəsi);

- valideynlərin uşaqların əsas ümumi təhsil almasını təmin etməsi, onların hüquq və mənafeələrini müdafiə etməsi, valideynlik hüquqlarını həyata keçirərkən uşaqların mənavi inkişafına, fiziki və psixi sağlamlığına xələl yetirməməsi və s. (Ailə Məcəlləsinin 58.4, 59.1, 60.2-ci maddələri).

Göstərilənlərə əsasən Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, Mülki Məcəllənin 673.1.2-ci maddəsinin “ailə hüquq münasibətlərinə uyğun olaraq hədiyyə alanın üzərinə qoyulmuş vəzifələr” müddəası ailə qanunvericiliyinin müvafiq normalarından irəli gələrək hədiyyə verən və onun yaxın qohumları barəsində hədiyyə alanın daşdığı vəzifələri ehtiva edir. Bu vəzifələrin pozulması həm hərəkət, həm də hərəkətsizliklə baş verə bilər.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu onu da qeyd etməyi vacib hesab edir ki, Mülki Məcəllənin 673.1.2-ci maddəsində nəzərdə tutulan hal qiymətləndirmə tələb edən əlamət olduğundan, onu təşkil edə biləcək bütün ehtimal edilən halları əhatə etmək mümkün deyil. Bu baxımdan, məhkəmələr tərəfindən hədiyyə alanın daşdığı vəzifələrin

pozulmasının nədə ifadə olunması və pozuntunun kobud olub-olmaması konkret işin hallarından (fiziki və psixoloji zərərin dərəcəsi, bəzi hallarda hədiyyə verənin və onun yaxın qohumlarının yaşı və səhhəti və s.) asılı olaraq müəyyən edilməlidir.

Müraciətdə qaldırılan digər məsələ Mülki Məcəllənin 673.3-cü maddəsi ilə nəzərdə tutulan müddətin iddia və ya kəsici müddət olması və bu müddətin axımının hansı andan başlaması ilə əlaqədardır. Həmin maddəyə uyğun olaraq, imtina yalnız onun əsasının hədiyyə verənə məlum olduğu gündən bir il ərzində imtina haqqında bildirişin hədiyyə alana çatdığı halda qüvvədədir.

Nəzərə alınmalıdır ki, iddia müddəti pozulmuş hüquqların məhkəmə müdafiəsi ilə bağlı nəzərdə tutulmuş müddət olaraq hüquq münasibətləri iştirakçılarının öz hüquqlarını vaxtında müdafiə etməsinə, müqavilə və maliyyə intizamının möhkəmləndirilməsinə, mülki hüquq münasibətlərində qeyri-müəyyənliyin aradan qaldırılmasına, məhkəmələr tərəfindən zamanla mötəbərliyinin yoxlanılması qeyri-mümkün olan sübutlara istinad edilməsini aradan qaldıraraq mübahisələrin obyektiv əsaslarla həll edilməsinə və s. yönəlmişdir.

Kəsici müddət isə mülki hüququn həyata keçirilməsi üçün müəyyən edilmiş zaman kəsiyi olmaqla, hüququn pozulub-pozulmamasından asılı olmayaraq bu müddətin bitməsi hüquqa xitam verilməsi ilə nəticələnir.

Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun B.Mürsəlovun şikayəti üzrə 2020-ci il 12 mart tarixli və "Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 372.1, 373.1, 373.3, 551.1, 551.2.1 və 553.1.1-ci maddələrinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 60-cı maddəsi baxımından şərh olunmasına dair" 2023-cü il 15 fevral tarixli Qərarlarında iddia və kəsici müddətlərin mahiyyəti və fərqləndirici xüsusiyyətləri ilə bağlı ifadə etdiyi hüquqi mövqeyinə əsasən, tələb hüququna xas olan iddia müddətindən fərqli olaraq kəsici müddət əqdi mübahisələndirmək hüququna və iddialara aiddir. İddia müddətinin keçməsi tələb hüququnun özünün deyil, bu hüququn səlahiyyətli orqan vasitəsi ilə məcburi qaydada həyata keçirilməsi imkanının xitamına səbəb olduğu halda, kəsici müddət subyektiv hüququn mövcudluğu ilə şərtlənir, həmin müddətin bitməsi hüququn özünün xitamı ilə nəticələnir. İddia müddətinin axımı dayandırıla (Mülki Məcəllənin 379-cu maddəsi), kəsilə (Mülki Məcəllənin 380-ci maddəsi) və müəyyən hallarda bərpa edilə (Mülki Məcəllənin 382-ci maddəsi) bilər. Kəsici müddətlər isə qanunda birbaşa nəzərdə

tutulan hallar istisna olmaqla, dayandırılı və kəsilə bilməz. İddia müddəti konkret borclunun konkret tələb üzrə müdafiə vasitələrindən biridir (bu səbəbdən də cavabdehin ərizəsi ilə tətbiq edilir), kəsici müddət isə üçüncü şəxslərin və ümumiyyətlə mülki dövriyyənin maraqları naminə müəyyən edilir (bu səbəbdən də məhkəmənin öz təşəbbüsü ilə (ex officio) tətbiq edilir).

O da qeyd edilməlidir ki, Mülki Məcəllənin 673.1 və 673.2-ci maddələrində göstərilən halların baş verdiyi təqdirdə hədiyyə verənin imtina haqqında bildirişi birtərəfli qaydada hədiyyə alana göndərməsi ilə hədiyyə predmetini geri tələb etməsi qarşı tərəfin hüquqi vəziyyətinin dəyişməsi ilə nəticələnir. Hüquq doktrinasında isə belə bir hüququn (formalaşdırıcı hüququn) həyata keçirilməsi qarşı tərəfin iradəsindən asılı olmayaraq birtərəfli qaydada sonuncunun hüquqi vəziyyətində dəyişikliklərə səbəb olduğu nəzərə alınaraq, hüquqi müəyyənliyin təmin edilməsi baxımından həmin hüququn istifadəsi üçün müəyyən edilmiş müddət kəsici müddət kimi qəbul edilir.

Göstərilənləri nəzərə alaraq Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, Mülki Məcəllənin 673.3-cü maddəsinin dispozisiyasında qanunvericinin müəyyən etdiyi bir illik müddətin ötürülməsi ilə bağışlamaqdan imtina hüququnun xitamına səbəb olan müddət kəsici müddət kimi qiymətləndirilməlidir. Həmçinin bağışlama müqaviləsinin nə zaman bağlanılmasından asılı olmayaraq, hədiyyə verən məhz imtinaya əsas verən hallar ona məlum olduğu gündən yalnız bir il ərzində imtina haqqında bildirişi hədiyyə alana göndərə bilər. Bu müddətin bitməsi isə hədiyyə verənin hədiyyə predmetini geri tələb edə bilməməsi ilə nəticələnir.

Qeyd olunanlara əsasən Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakı nəticələrə gəlir:

- Konstitusiyanın 17-ci maddəsinin I hissəsinin tələbləri baxımından Mülki Məcəllənin 673.1.2-ci maddəsində nəzərdə tutulan “ailə hüquq münasibətlərinə uyğun olaraq hədiyyə alanın üzərinə qoyulmuş vəzifələr” müddəası ailə qanunvericiliyi ilə müəyyən edilən hallarda və həddə əmlak və şəxsi qeyri-əmlak münasibətlərindən irəli gələn vəzifələri ehtiva edir;

- Mülki Məcəllənin 673.1.2-ci maddəsinin dispozisiyasında əks olunan “kobudcasına pozulduqda” müddəası qiymətləndirmə tələb etdiyindən, məhkəmələr tərəfindən bağışlamaqdan imtina məsələsi həll edilərkən işin hallarından asılı olaraq hədiyyə alanın

ailə hüquq münasibətlərinə uyğun onun üzərinə qoyulmuş vəzifələrin pozulmasının nədən ibarət olması dəqiq olaraq müəyyən edilməlidir;

- bağışlama müqaviləsinin nə zaman bağlanılmasından asılı olmayaraq, bağışlamaqdan imtinaya əsas verən hallar hədiyyə verənə məlum olduğu gündən Mülki Məcəllənin 673.3-cü maddəsində müəyyən edilmiş bir illik müddətin keçməsi ilə hədiyyə verənin bağışlamaqdan imtina hüququna xitam verilir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsini, “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 60, 62, 63, 65-67 və 69-cu maddələrini rəhbər tutaraq, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu

QƏRARA ALDI:

1. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 17-ci maddəsinin I hissəsinin tələbləri baxımından Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 673.1.2-ci maddəsində nəzərdə tutulan “ailə hüquq münasibətlərinə uyğun olaraq hədiyyə alanın üzərinə qoyulmuş vəzifələr” müddəası ailə qanunvericiliyi ilə müəyyən edilən hallarda və həddə əmlak və şəxsi qeyri-əmlak münasibətlərindən irəli gələn vəzifələri ehtiva edir.

2. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 673.1.2-ci maddəsinin dispozisiyasında əks olunan “kobudcasına pozulduqda” müddəası qiymətləndirmə tələb etdiyindən, məhkəmələr tərəfindən bağışlamaqdan imtina məsələsi həll edilərkən işin hallarından asılı olaraq hədiyyə alanın ailə hüquq münasibətlərinə uyğun onun üzərinə qoyulmuş vəzifələrin pozulmasının nədən ibarət olması dəqiq olaraq müəyyən edilməlidir.

3. Bağışlama müqaviləsinin nə zaman bağlanılmasından asılı olmayaraq, bağışlamaqdan imtinaya əsas verən hallar hədiyyə verənə məlum olduğu gündən Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 673.3-cü maddəsində müəyyən edilmiş bir illik müddətin keçməsi ilə hədiyyə verənin bağışlamaqdan imtina hüququna xitam verilir.

4. Qərar dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

5. Qərar Azərbaycan Respublikasının rəsmi dövlət qəzetlərində və “Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Məlumatı” nda dərc edilsin, habelə Azərbaycan

Respublikası Konstitusiyə Məhkəməsinin rəsmi internet saytında yerləşdirilsin.

6. Qərar qətidir, heç bir orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi təfsir edilə bilməz.

Sədr

Fərhad Abdullayev

ON BEHALF OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

DECISION

OF THE PLENUM OF CONSTITUTIONAL COURT
OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

*On interpretation of Articles 673.1.2 and 673.3 of the Civil Code
of the Republic of Azerbaijan in the light of Part I of Article 17
of the Constitution of the Republic of Azerbaijan*

26 April 2024

Baku city

The Plenum of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan composed of Farhad Abdullayev (Chairman), Sona Salmanova (Reporter-Judge), Humay Afandiyeva, Rovshan Ismaylov, Jeyhun Garajayev, Rafael Gvaladze, Isa Najafov and Kamran Shafiyev; attended by the Court Clerk Faraid Aliyev,

in accordance with part IV of Article 130 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan, Articles 27.2 and 33 of the Law of the Republic of Azerbaijan “On Constitutional Court” and Article 39 of the Internal Charter of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan at the request of the Baku Court of Appeal, examined in via the written procedure of special constitutional proceedings the case on interpretation of Articles 673.1.2 and 673.3 of the Civil Code of the Republic of Azerbaijan in terms of Part I of Article 17 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan.

having heard the report of Judge S.Salmanova, studied and discussed written judgments of representatives of interested parties – Baku Court of Appeal and Staff of the Milli Majlis (Parliament), the conclusions of specialists – Supreme Court of the Republic of Azerbaijan, Bar Association of the Republic of Azerbaijan, Center for Legal Examination and Legislative Initiatives, opinion of expert – Associate Professor of the

Civil Law Department of the Law Faculty of Baku State University, Doctor of Philosophy in Law S.Suleymanli, the Plenum of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan

DETERMINED AS FOLLOWS:

The Baku Court of Appeal has applied to the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan (hereinafter referred to as the Constitutional Court”) with request and asked for interpretation of Articles 673.1.2 and 673.3 of the Civil Code of the Republic of Azerbaijan (hereinafter referred to as the Civil Code) in a coherent manner in terms of the requirements of Part I of Article 17 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan (hereinafter referred to as the Constitution).

It appears from the appeal that there is a civil case pending before the Civil Collegium of the Baku Court of Appeal regarding Tofiq Sadikhov's claim against Togrul Sadikhov for refusal to grant a gift on the grounds of gross violation of obligations arising from family law relations.

The appeal indicated that there is a disagreement in judicial practice regarding the wording of Article 673.1.2 of the Civil Code, "when the recipient of a gift grossly violates the obligations imposed on him/her in accordance with family legal relations towards the donor or one of his/her close relatives."

The application also noted the need to clarify the issue of whether a refusal to donate is possible more than ten years after the execution of the donation contract, in the event that a reason for refusal arises, and the legal nature of the one-year period provided for in Article 673.3 of the Civil Code, noting the need for clarification, particularly on the question of whether that period is a limitation period or an intermittent period.

According to the Baku Court of Appeal, it is necessary to interpret the aforementioned legislative norms in order to form a unified judicial practice and ensure the protection of human rights and freedoms.

The Plenum of the Constitutional Court considers it important, in connection with the appeal, to first of all clarify the legal essence of the donation contract, analyze the

circumstances that give rise to the refusal of a gift, and the legal consequences created by these circumstances.

The institution of gift is expressed in the voluntary giving of one's material possessions to another person, based on relationships formed on the basis of spiritual and moral values.

According to Article 666.1 of the Civil Code, a donation contract is a contract concluded during the lifetime of the donor, under which the donor enriches the donee by donating part of his/her property, and such donation is not conditioned by any reciprocal service from the donee.

As can be seen, a donation contract has been defined as an undeserved contract that is not conditioned on any reciprocal service by the recipient of the gift. The gratuitousness of a donation contract is expressed in the fact that the recipient of the gift does not bear any obligations aimed at benefiting the donor or obtaining any material security in return for the gift, and the stipulation of such an obligation is excluded.

In accordance with Articles 666.2 and 666.3 of the Civil Code, the subject of a donation contract may be objects, property rights (claims) against the donor or a third party, as well as the release of the recipient of the gift from property obligations towards the donor or a third party. The fulfillment of a moral or ethical obligation is not considered a donation.

In addition to the above, the legislator, in Article 670.1 of the Civil Code, considered it possible for a gift to be made dependent on the fulfillment of certain conditions or obligations. According to that article, a gift may be made subject to the fulfillment of conditions or obligations not related to the benefit of the donor. The consequences of failure to fulfill or improper fulfillment of an obligation assumed by the recipient of the gift are regulated by Article 670.3 of the Code.

It should be noted that the conditions provided for by civil law must be observed in order for any contract, including a donation contract, to be valid, that is, to have the desired legal result. One of the conditions for the validity of a donation contract is the unity and authenticity of the donor's expression of will and legal intention. This requirement, which is necessary for the validity of the contract, stems from the

principle of freedom of contract.

Legislation and legal literature distinguish between real and consensual forms of a donation contract.

Thus, when the donor enriches the recipient by donating the gift, the donation contract is considered a real contract, that is, by reaching an agreement on the conclusion of this contract, property or property rights are simultaneously transferred (Article 666.1 of the Civil Code). If the donor promises the recipient to donate the gift in the future, there is a consensual form of donation contract (Article 668.1.5 of the Civil Code).

As can be seen, rights and obligations under real contracts arise upon the transfer of property (thing) that is the subject of the contract. In this case, a donation contract is considered concluded upon the acceptance of the gift by the recipient. And the rights and obligations under consensual contracts arise from the moment the contract is concluded (signed). One of the main features of a consensual contract in civil law is defined by expressions such as "undertakes to deliver property", "undertakes to perform work", etc. (Decision of the Plenum of the Constitutional Court "On interpretation of Article 477.0.1 of the Civil Code of the Republic of Azerbaijan in connection with Article 470.2 of that Code and Articles 1.0.8 and 10.5 of the Law of the Republic of Azerbaijan "On Mortgage", as well as Articles 269.11 and 307.4 of the Civil Code of the Republic of Azerbaijan in connection with Articles 3.2 and 10.5 of the Law of the Republic of Azerbaijan "On Mortgage"" dated May 31, 2018).

It should be noted that Article 673 of the Civil Code generally regulates the refusal of both real and consensual donation contracts.

Thus, the provision "refusal to donate" mentioned in Article 673.1 of the Code does not include a refusal made before the property is donated, but a refusal made after the property is donated and it passes into the ownership of the donee. According to that article, the donor may refuse to give a gift if the recipient of the gift commits a serious crime against the donor or his/her close relative, if the recipient of the gift grossly violates the duties imposed on him/her in accordance with family legal relations towards the donor or one of his/her close relatives, or if the recipient of the gift unreasonably fails to fulfill the obligations related to the gift.

Article 673.2 of the Civil Code regulates the cases of cancellation of a consensual donation contract, that is, the promise made by the donor regarding the donation, and the refusal to fulfill it (Decision of the Plenum of the Constitutional Court “On Interpretation of Articles 666.1, 670.1, 670.3 and 673.1 of the Civil Code of the Republic of Azerbaijan” dated December 19, 2012).

The Plenum of the Constitutional Court considers it important to clarify the concepts of family and family-legal relations, especially with regard to the refusal of donation provided for in Article 673.1.2 of the Civil Code.

The family institution plays an important role in the individual's mental and physical health, education, and future development as a personality. In this regard, the family's functions of socialization (the individual's assimilation of societal norms, values, and behavioral models), emotional satisfaction, protection (ensuring physical, economic, and psychological protection of family members at various levels), economic (the existence of close economic ties between family members), etc. can be noted.

Part I of Article 17 of the Constitution establishes that the family is a kernel of society and emphasizes that it is under the special protection of the state. For this reason, the duty to protect and strengthen reliable and healthy family relationships is a positive obligation imposed on the state by the Constitution. This duty of the state, in turn, requires the protection of family values from violations and the appropriate accountability of those who commit them.

The concept of family refers to a union that creates legal ties and consequences, and includes relationships related to family values. Here, family values refer to the protection of spiritual and moral relationships, such as mutual care, respect and reverence for the family to which people belong.

Family legal relations are the subject of family legislation, and their content is formed by the mutual rights and obligations of family members, and these relations arise with the occurrence of certain legal facts (marriage, birth, etc.).

Family legislation consists of the Constitution, the Family Code of the Republic of Azerbaijan (hereinafter referred to as the Family Code), other relevant legislative acts adopted in accordance with that Code, and international treaties to which the Republic of Azerbaijan is a party (Article 1.1 of the Family Code).

Thus, family law relations refer to property and personal non-property relations arising between family members (spouses, parents, and children), as well as other relatives and other persons in cases and to the extent determined by family legislation.

In the field of family law, personal non-property relations include the following:

- marriage and its termination;
- relations arising between spouses during the resolution of issues related to family life;
- choice of surname during marriage and after its dissolution;
- relations between parents and children during the upbringing and education of children, etc.

Property relations include alimony obligations of spouses, ex-spouses, parents, and children, their relationships regarding joint and personal property, etc.

According to Article 1.3 of the Family Code, family legislation proceeds from the need to strengthen the family, to build family relations on the basis of mutual love and respect, to prevent anyone from interfering in family affairs, to provide mutual assistance and responsibility to family members, to ensure the unhindered exercise of their rights, and to protect these rights in court.

The establishment of the family on the basis of universal principles, the establishment of family relations on the basis of the voluntary marriage union of a man and a woman, the mutual love, friendship and respect of all family members free from material considerations, the upbringing of children in the family in a spirit of loyalty to the homeland in an organic way in connection with social education, etc. have been defined as the duties of the Family Code (Article 3 of the Family Code).

From the point of view of the above, it should be borne in mind that one of the family members proceeds solely from a moral motive, not expecting material benefits from a gift to another, especially when making valuable gifts. In this case, he/she enriches by donating a family member whom he/she appreciates, knows and expects the same moral attitude. The importance and role of this in the formation of healthy and reliable family relationships and the strengthening of spiritual bonds between family members is undeniable. However, despite this, the fact that the recipient of the gift commits acts that fundamentally undermine healthy family relationships against the

giver or his/her close relative makes it impossible to realize the purpose of family legislation and fulfill its duties.

Thus, since a gross violation of the obligations arising from family law relations towards the donor himself/herself or his/her close relatives by the recipient of the gift eliminates the motive for the gift, this circumstance has been established as a basis for refusing the gift.

It should also be noted that, according to Article 12.0.1 of the Family Code, parents and children, grandparents and grandchildren, and natural and stepbrothers and sisters (who have a common father and mother) are considered close relatives.

The legislation establishes the following duties arising from family law relations:

- the duty of parents to care for and educate children (Part IV of Article 34 of the Constitution);

- the duty of children to respect and care for their parents, the duty of children who have attained eighteen years of age and who are capable of working are responsible for the care of their parents if the latter are not capable of working. (Part V of Article 34 of the Constitution, Article 82.1 of the Family Code);

- spouses should build their family relationships on the basis of mutual assistance and respect, work strengthen and promote the well-being of the family, create favorable conditions for the development of their children and take care of their health. (Article 29.4 of the Family Code);

- parents shall ensure that their children receive basic general education, shall protect their rights and interests, and shall not harm the moral development, physical and mental health of their children when exercising their parental rights, etc. (Articles 58.4, 59.1, 60.2 of the Family Code).

Based on the above, the Plenum of the Constitutional Court considers that the provision of Article 673.1.2 of the Civil Code “liabilities undertaken in respect of donor or his/her close relatives in accordance with family-legal relations” includes the duties of the recipient of a gift towards the donor and his close relatives, arising from the relevant norms of family legislation. Violation of these duties can occur both through action and inaction.

The Plenum of the Constitutional Court also considers it important to note that

since the circumstance provided for in Article 673.1.2 of the Civil Code is a sign requiring assessment, it is impossible to cover all possible circumstances that may constitute it. In this regard, the courts should determine the extent of the violation of the duties of the recipient of the gift and whether the violation is gross or not, depending on the circumstances of the specific case (the degree of physical and psychological harm, in some cases the age and health of the donor and his/her close relatives, etc.).

Another issue raised in the request is whether the period provided for in Article 673.3 of the Civil Code is a limitation period or an intermittent period and from what point this period begins to run. According to that article, the renouncement comes into force only in case when renouncement notification is delivered to donee within a year from the day when the ground for refusal becomes known to donor.

It should be noted that the limitation period, as a period of time prescribed for the judicial protection of violated rights, is aimed at ensuring that participants in legal relations defend their rights in a timely manner, strengthening contractual and financial discipline, eliminating uncertainty in civil law relations, resolving disputes on objective grounds by eliminating the courts' reliance on evidence whose validity cannot be verified over time, etc.

And the intermittent period is a time period set for the exercise of a civil right, and the expiration of this period results in the termination of the right, regardless of whether the right has been violated or not.

According to the legal position expressed by the Plenum of the Constitutional Court on the essence and distinctive features of the claim and limitation periods in its Decisions dated March 12, 2020 on the complaint of B.Mursalov and dated February 15, 2023 on “Interpretation of Articles 372.1, 373.1, 373.3, 551.1, 551.2.1 and 553.1.1 of the Civil Code of the Republic of Azerbaijan in terms of Article 60 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan”, unlike the limitation period, which is specific to the right of claim, the intermittent periods applies to the right to dispute the contract and claims. If the expiration of the limitation period does not result in the termination of the right of claim itself, but rather the termination of the possibility of enforcing this right through an authorized body, the intermittent period is conditioned by the existence of a

subjective right, the expiration of which results in the termination of the right itself. The limitation period may be suspended (Article 379 of the Civil Code), terminated (Article 380 of the Civil Code) and, in certain cases, resumed (Article 382 of the Civil Code). And intermittent periods, however, may not be suspended or interrupted, except in cases directly provided for by law. The limitation period is one of the means of protection of a specific debtor for a specific claim (therefore, it is applied upon the defendant's application), while the intermittent period is established in the interests of third parties and civil proceedings in general (therefore, it is applied ex officio by the court).

It should also be noted that in the event of the occurrence of the circumstances specified in Articles 673.1 and 673.2 of the Civil Code, the donor's unilateral request for the return of the gift item by sending a notice of refusal to the recipient results in a change in the legal status of the other party. And in legal doctrine, given that the implementation of such a right (formative right), regardless of the will of the other party, unilaterally led to changes in the legal position of the latter, from the point of view of ensuring legal reliability, the period established for the use of this right is considered intermittent period.

Taking into account the above, the Plenum of the Constitutional Court considers that the period established by law in the disposition of Article 673.3 of the Civil Code, which entailed the termination of the donation contract with the postponement of the one-year period, should be considered as intermittent period. Also, regardless of when the donation contract was concluded, the donor may send a notification of refusal to the recipient only within one year from the date on which he became aware of the circumstances that gave rise to the refusal. The expiration of this period results in the donor's inability to claim back the gift item.

Based on the above, the Plenum of the Constitutional Court comes to the following conclusions:

- In terms of the requirements of Part I of Article 17 of the Constitution, the provision "duties imposed on the recipient of the gift in accordance with family law relations" provided for in Article 673.1.2 of the Civil Code includes duties arising from property and personal non-property relations in the cases and to the extent determined by family legislation;

- since the provision "in case of gross violation" reflected in the disposition of Article 673.1.2 of the Civil Code requires assessment, when resolving the issue of refusal to donate by the courts, it must be precisely determined, depending on the circumstances of the case, what constitutes a violation of the duties imposed on the recipient of the gift in accordance with family law relations;

- regardless of when the donation contract was concluded, the donor's right to refuse to donate shall be terminated upon the expiration of a one-year period specified in Article 673.3 of the Civil Code from the date the circumstances giving rise to the refusal to donate become known to the donor.

Being guided by para VI of Article 130 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan and Articles 60, 62, 63, 65-67 and 69 of the Law of the Republic of Azerbaijan "On Constitutional Court", Plenum of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan

DECIDED:

1. In terms of the requirements of Part I of Article 17 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan, the provision "duties imposed on the recipient of a gift in accordance with family law relations" provided for in Article 673.1.2 of the Civil Code of the Republic of Azerbaijan includes duties arising from property and personal non-property relations in cases and to the extent determined by family legislation.

2. Since the provision "in case of gross violation" reflected in the disposition of Article 673.1.2 of the Civil Code of the Republic of Azerbaijan requires assessment, when resolving the issue of refusal to donate by the courts, it must be precisely determined, depending on the circumstances of the case, what constitutes a violation of the duties imposed on the recipient of the gift in accordance with family law relations.

3. Regardless of when the donation contract was concluded, the donor's right to refuse to donate shall be terminated upon the expiration of a one-year period specified in Article 673.3 of the Civil Code of the Republic of Azerbaijan from the date the circumstances giving rise to the refusal to donate become known to the donor.

4. The decision shall come into force from the date of its publication.

4. The decision shall be published in the official state newspapers of the Republic of Azerbaijan and in the “Bulletin of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan”, as well as posted on the official website of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan.

5. The decision is final, and may not be cancelled, changed or officially interpreted by any institution or official.

Chairman

Farhad Abdullayev

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun

QƏRARI

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 17-ci maddəsinin I hissəsi, 29-cu maddəsinin I və VII hissələri baxımından Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 1193 və 1194-cü maddələrinin həmin Məcəllənin 372, 373, 1166, 1202.2 və 1255-ci maddələri ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair

21 iyun 2024-cü il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Sona Salmanova, Humay Əfəndiyeva, Rövşən İsmayılov, Ceyhun Qaracayev (məruzəçi-hakim), Rafael Qvaladze, Fikrət Məmmədov, İsa Nəcəfov və Kamran Şəfiyevdən ibarət tərkibdə,

məhkəmə katibi Fəraid Əliyevin iştirakı ilə,

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsinə, “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 27.2 və 33-cü maddələrinə və Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Daxili Nizamnaməsinin 39-cu maddəsinə müvafiq olaraq, xüsusi konstitusiya icraatının yazılı prosedur qaydasında keçirilən məhkəmə iclasında Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin müraciəti əsasında Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 17-ci maddəsinin I hissəsi, 29-cu maddəsinin I və VII hissələri baxımından Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 1193 və 1194-cü maddələrinin həmin Məcəllənin 372, 373, 1166, 1202.2 və 1255-ci maddələri ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair konstitusiya işinə baxdı.

İş üzrə hakim C.Qaracayevin məruzəsini, maraqlı subyektlər Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin və Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Aparatının mülahizələrini,

Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin, Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının, Hüquqi Ekspertiza və Qanunvericilik Təşəbbüsləri Mərkəzinin mütəxəssis mülahizələrini, ekspert Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsinin Mülki hüquq kafedrasının dosenti, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru S.Süleymanlının, Martin Lüter adına Halle-Vittenberg Universitetinin professoru A.Əliyev və ADA Universiteti və Martin Lüter adına Halle-Vittenberg Universitetinin birgə doktorantura layihəsi çərçivəsində doktorantı N.Rəsulzadənin rəylərini və iş materiallarını araşdırıb müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu

MÜƏYYƏN ETDİ:

Bakı Apellyasiya Məhkəməsi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsinə (bundan sonra – Konstitusiya Məhkəməsi) müraciət edərək Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının (bundan sonra – Konstitusiya) 29-cu maddəsinin I və VII hissələri baxımından Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin (bundan sonra – Mülki Məcəllə) 1193 və 1194-cü maddələrinin həmin Məcəllənin 372, 373, 1166, 1202.2 və 1255-ci maddələri ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsini xahiş etmişdir.

Müraciətdən görünür ki, Bakı şəhəri Nərimanov Rayon Məhkəməsinin 25 avqust 2022-ci il tarixli qətnaməsi ilə A.Alimovun Bakı şəhəri 38 saylı xüsusi notariat ofisinə qarşı Bakı şəhəri Nərimanov rayonu Təbriz küçəsində yerləşən 97 saylı evin 38 nömrəli mənzilində mərhum qardaşı B.Alimovun adına açıq saxlanmış 1/10 hissədə payın onun vərəsəlik payına əlavə edilməsi barədə iddiası təmin edilmişdir.

İşin məhkəmə tərəfindən müəyyən edilmiş hallarına görə, qeyd olunan mənzil iddiaçının anasına məxsus olmuş, anası vəsiyyətnamə ilə həmin mənzili iddiaçıya vəsiyyət etmiş, sonuncunun vəfatından sonra iddiaçı Bakı şəhəri 38 saylı xüsusi notariat ofisinə vərəsəlik işinin açılması ilə bağlı müraciət etmiş, vərəsəlik işi açılmış, iddiaçıya miras mənzilin 7/10 hissəsinə, məcburi payları olan digər üç qardaşın hər birinə isə 1/10 hissəsinə pay almaqları ilə bağlı 4 avqust 2016-cı il tarixli vəsiyyətnamə üzrə vərəsəlik hüququ haqqında şəhadətnamə verilmişdir. Şəhadətnaməyə əsasən, qardaşlardan biri – B.Alimova miras əmlakdan çatası 1/10 hissədə pay açıq saxlanılmışdır. B.Alimov 20 sentyabr 2021-ci ildə vəfat etdikdən sonra onun arvadı M.Popovaya ərinin adına açıq

saxlanılmış 1/10 hissədə paya 25 iyul 2022-ci il tarixində qanun üzrə vərəsəlik hüququ haqqında şəhadətnamə verilmişdir.

Bakı şəhəri Nərimanov Rayon Məhkəməsi hesab etmişdir ki, miras əmlakla bağlı hüquqlar vəsiyyətnamə ilə bütünlükdə iddiaçının xeyrinə bölüşdürülmüş, məcburi payın qəbul edilməsi və ya ondan imtina olunması isə müəyyənləşdirilmiş müddət ərzində həyata keçirilməmişdir.

İşdə iştirak etməyə cəlb edilməyən M.Popova qətnamədən apellyasiya şikayəti verərək onun ləğv edilməsini və iddianın rədd edilməsi barədə yeni qətnamə çıxarılmasını xahiş etmişdir.

Bakı Apellyasiya Məhkəməsi işə baxarkən Mülki Məcəllənin mirasda məcburi paya hüququ müəyyən edən normalarında qeyri-müəyyənliyin olması qənaətinə gələrək Konstitusiyaya Məhkəməsinə müraciət etmişdir.

Müraciətdə göstərilmişdir ki, bir sıra hüquq tətbiq edənlərin mövqeyinə görə Mülki Məcəllənin 1194-cü maddəsinə uyğun olaraq miras əmlakdan məcburi pay almaq hüququ tələb hüququdur və bu hüquqa malik olan şəxs vəsiyyətnamə üzrə vərəsədən miras əmlakda məcburi payının mülkiyyətdə pay şəklində müəyyən edilməsini deyil, həmin payın pul formasında ödənilməsini tələb edə bilər. Məcburi payı tələb etmək hüququ olan şəxsin miras əmlakda payının açıq saxlanması, yaxud həmin əmlakda payının müəyyən edilməsi vərəsənin miras əmlak barəsində sahiblik, istifadə və sərəncam hüquqlarını məhdudlaşdırır. Mülki Məcəllənin 1255-ci maddəsinin tələbinə əsasən, miras əmlak onun açıldığı gündən etibarən vəsiyyət üzrə vərəsənin əmlakı sayıldığından, qanun və ya vəsiyyət üzrə vərəsə statusunda olmayan, yalnız məcburi pay hüququna malik olan şəxslərin həmin əmlakda paylı mülkiyyətinin yaranması Konstitusiyanın 29-cu maddəsi ilə təminat altına alınan mülkiyyət hüququnun mahiyyətinə uyğun gəlmir.

Həmin mövqenin tərəfdarları həmçinin hesab edirlər ki, miras əmlak yalnız vəsiyyətnamə üzrə vərəsəyə vəsiyyət olunmuşsa, tamamilə sonuncunun mülkiyyətinə keçməli, məcburi paya malik olan şəxslərin payı açıq saxlanılmamalı, bundan sonra sonuncular müvafiq tələb hüquqlarından istifadə edərək mülkiyyətçidən miras əmlakda olan məcburi paylarının dəyərini tələb edə bilərlər.

Digər qrup hüquq tətbiqedənlər isə hesab edirlər ki, məcburi pay vəsiyyət olunmuş

əmlakın tərkibinə aid olduqda, həmin pay bu əmlakdan qanun üzrə çatmalı olan payın 1/2 hissəsini təşkil etməli və həmin əmlakdan pay şəklində verilməlidir. Bu mövqenin tərəfdarlarına görə mirasdan məcburi pay almaq hüququ əşya hüququdur və məcburi pay üzərində birbaşa hakimiyyəti təmin edir.

Həmçinin müraciətdə göstərilmişdir ki, məcburi payla bağlı tələblərə baxılarkən məcburi pay hüququna malik olan şəxslərin hansı müddət ərzində belə tələb irəli sürmək hüquqları dəqiq müəyyən edilməmiş, belə tələblərə iddia müddətinin, yaxud kəsici müddətin tətbiq edilməli olması mübahisə doğurmaqla hüquq tətbiqetmədə qeyri-müəyyənliyin yaranması ilə nəticələnir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu müraciətlə əlaqədar aşağıdakıların qeyd edilməsini zəruri hesab edir.

Konstitusiyanın 29-cu maddəsinin I, II və IV hissələrinə görə, hər kəsin mülkiyyət hüququ vardır. Mülkiyyətin heç bir növünə üstünlük verilmir. Mülkiyyət hüququ, o cümlədən xüsusi mülkiyyət hüququ qanunla qorunur. Heç kəs məhkəmənin qərarı olmadan mülkiyyətindən məhrum edilə bilməz.

Konstitusiyanın 29-cu maddəsinin VII hissəsi ilə müəyyən edilmişdir ki, dövlət vərəsəlik hüququna təminat verir.

Konstitusiyada vərəsəlik hüququ mülkiyyət hüququnun davamı olaraq, onun xüsusi forması kimi müəyyən edildiyindən mülkiyyət və vərəsəlik hüquqları eyni maddədə konstitusiya təminatı altına alınmışdır. Konstitusiyanın qeyd olunan norması vəsiyyət etmə hüququ ilə bərabər miras alma hüququna da təminat vermişdir. Çünki vərəsəlik hüququna təminat bir tərəfdən miras qoymağı, eləcə də vəsiyyət edə bilməyi, digər tərəfdən isə vərəsə olaraq mirası qəbul edib ona sahib olmanı nəzərdə tutur.

Mülki Məcəllənin 1133-cü maddəsinə görə, ölmüş şəxsin (miras qoyanın) əmlakı başqa şəxslərə (vərəsələrə) qanun üzrə və ya vəsiyyət üzrə və ya hər iki əsasla keçir. Qanun üzrə vərəsəlik (ölmüş şəxsin əmlakının qanunda göstərilmiş şəxslərə keçməsi) o zaman qüvvədə olur ki, miras qoyan vəsiyyətnamə qoymur, yaxud vəsiyyətnamə tamamilə və ya qismən etibarsız sayılır.

Göründüyü kimi, vərəsəlik institutu hər bir şəxsə zəmanət verir ki, sağlığında əldə etdiyi əmlak və digər maddi nemətlər (onların yüklülükləri ilə birlikdə) ölümündən sonra onun iradəsinə uyğun olaraq ifadə etdiyi vərəsələrinə, iradəsini ifadə etmədiyi təqdirdə

isə qanunla müəyyən edilən vərəsələrində keçsin.

Nəzərə alınmalıdır ki, qanun üzrə vərəsəlik məcburilik əlamətinə malik olmadığından miras qoyan vəsiyyətnamə vasitəsi ilə qanun üzrə vərəsələrini (birinci növbə vərəsələr istisna olmaqla) vərəsəlikdən tam və ya qismən kənarlaşdırmaq səlahiyyətinə malikdir.

Belə ki, vərəsəlik hüququnun mühüm elementlərindən biri vəsiyyət azadlığıdır. Vəsiyyət azadlığı vasitəsilə miras qoyana mülkiyyəti üzərində sərəncam vermək hüququndan irəli gələrək, vərəsəliyi öz sağlığında şəxsi istəyinə uyğun olaraq tənzimləmək imkanı verilir. Bu azadlığın təminatını müəyyən edən Mülki Məcəllənin 1166-cı maddəsində göstərilmişdir ki, fiziki şəxs ölməsi halı üçün öz əmlakını və ya onun bir hissəsini həm vərəsələr sırasından, həm də kənar adamlar sırasından bir və ya bir neçə şəxsə qoya bilər.

Mülki Məcəllənin 1176.1-ci maddəsinə görə isə vəsiyyət edən qanun üzrə vərəsələrdən birini, bir neçəsini və ya hamısını vəsiyyətnamə ilə mirasdan məhrum edə bilər və bunu əsaslandırmağa borclu deyildir.

Lakin qeyd olunmalıdır ki, vəsiyyət etmək azadlığı mütləq xarakter daşımır və mülkiyyət hüququ kimi sosial ədalət baxımından qanunvericiliklə müəyyən edilən hədləri mövcuddur. Mülki qanunvericiliyə əsasən vəsiyyət etmək azadlığı mirasda məcburi pay institutu ilə məhdudlaşdırılmışdır.

Mülki Məcəllənin mirasda məcburi payın anlayışını müəyyən edən 1193-cü maddəsinə müvafiq olaraq, vəsiyyət edənin uşaqlarının, valideynlərinin və arvadının (ərinin) vəsiyyətnamənin məzmunundan asılı olmayaraq mirasda məcburi payı vardır. Bu pay qanun üzrə vərəsəlik zamanı onlara çatması payın yarısını (məcburi pay) təşkil etməlidir.

Vurğulanmalıdır ki, insanın şəxsiyyət olaraq formalaşmasında, cəmiyyətin inkişafında ailənin əvəzolunmaz rolu nəzərə alınaraq Konstitusiyanın 17-ci maddəsi ilə ailənin dövlətin himayəsində olduğu bəyan edilmişdir. Məcburi pay sahibliyi institutu da dövlətin ailəni himayə etməsi ilə bağlı üzərinə götürdüyü pozitiv öhdəliyin icrasına xidmət edən hüquqi vasitələrdəndir. Odur ki, mirasda məcburi paya dair qanunvericilik normaları məhz bu məqsədə nail olmağa imkan verən məzmununda təfsir və tətbiq edilməlidir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu bir sıra qərarlarında məcburi pay institutunun hüquqi mahiyyəti və təyinatı ilə bağlı hüquqi mövqelərini ifadə edərkən bu institutun məhz ailənin qorunması prinsipi ilə bağlı olduğunu qeyd etmişdir.

Vəsiyyət azadlığını məhdudlaşdıran mirasda məcburi pay hüququ ailə maraqlarının qorunmasına xidmət edir. Mirasda məcburi pay – sosial-iqtisadi və əxlaqi yükü (əhəmiyyəti) olan vərəsəlik hüququnun ənənəvi hissəsidir. Məcburi pay hüququ ölənin şəxsin yaxınlarının müəyyən kateqoriyasına (yəni məcburi vərəsələrinə) münasibətdə sosial təminat rolunu oynayır (“Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 1193-cü maddəsinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 13-cü maddəsinin I və II hissələrinə, 29-cu maddəsinin I, II və III hissələrinə uyğunluğunun yoxlanılmasına dair” 2011-ci il 20 oktyabr tarixli Qərar).

Mirasda məcburi pay hüququ məcburi vərəsələrə (vəsiyyət edənin uşaqları, valideynləri və arvadına (ərinə) vəsiyyətnamənin mövcudluğundan asılı olmayaraq həcmi qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada verilən minimum pay haqqıdır (“Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 1193-cü maddəsinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 25-ci maddəsinin I, III, IV və V hissələrinə, 26-cı maddəsinin II hissəsinə, 29-cu maddəsinin I və VII hissələrinə, 71-ci maddəsinin I və II hissələrinə və 149-cu maddəsinin I və III hissələrinə uyğunluğunun yoxlanılmasına dair” 2021-ci il 19 fevral tarixli Qərar).

Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 1193 və 1200-cü maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” 2021-ci il 8 yanvar tarixli Qərarında qeyd edilmişdir ki, mülkiyyətçi yaşadığı dövrdə ona məxsus olan əmlak üzərində sərəncam vermək hüququna malik olmaqla yanaşı, öz övladları, habelə digər yaxın ailə üzvləri qarşısında müəyyən qədər cavabdehlik daşıyır. Mülkiyyətçinin bu cavabdehliyi onun ölümündən sonra vərəsəlik hüququnda öz təsbitini tapmış mirasda məcburi pay institutu ilə təmin edilmiş olur. Bu zaman yaxın qohumluqla (uşaq, ər, arvad, valideynlər) miras qoyana bağlı olan şəxslərə miras qoyanın iradəsindən asılı olmayaraq mirasda məcburi pay ayrılır. Beləliklə, qanunverici mirasda məcburi pay institutunu təsbit etməklə, ailə münasibətlərini bir ailə üzvünün düşünülməmiş, digər ailə üzvlərinin mənafeələrini nəzərə almadan, bununla da etibarlı və sağlam ailə münasibətlərinə və təminatına zərər verə bilən qərarından qorumaq məqsədi daşıyır.

İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi də *Marks Belçikaya qarşı iş üzrə* 1979-cu il 13 iyun tarixli qərarında göstərmişdir ki, vəsiyyətdən kənar vərəsəlik və yaxın qohumlar arasında sərəncam məsələləri ailə həyatı ilə sıx bağlıdır. Ailə həyatı təkcə sosial, əxlaqi və ya mədəni əlaqələri əhatə etmir (məsələn, uşaqların təhsili sahəsində), buraya həmçinin, digər məsələlərlə yanaşı, alimentlə bağlı öhdəliklər və Razılığa gələn Dövlətlərin əksəriyyətinin daxili hüquq sistemlərində nəzərdə tutulmuş mirasın qorunan hissəsi kimi maddi xarakterli təminat və maraqlar da daxildir.

Beləliklə, qeyd edilənlərə əsasən Mülki Məcəllənin 1193-cü maddəsi ilə ailə birliyinin və maraqlarının qorunmasına xidmət edən mirasda məcburi pay institutu vasitəsi ilə birinci növbə qanun üzrə vərəsələrin vərəsəlik hüquqları miras qoyanın ölümü ilə bağlı sərəncamlarına qarşı təminat altına alınmış, onun belə sərəncamlarla ən yaxın ailə üzvlərini vərəsəlik hüququndan tamamilə məhrum etməsinin qarşısı alınmışdır. Məcburi pay, adından da göründüyü kimi “məcburilik” xüsusiyyəti ilə təmin olunaraq miras qoyanın birinci növbə qanun üzrə vərəsələrinin miras əmlakdan istisna edilə bilməyəcək şəkildə və ehtiyacdən asılı olmayaraq minimum həcmdə ayrılan miras hissəsidir.

Qanunvericiliyə əsasən məcburi pay almaq hüququ olan vərəsənin onu qəbul etməkdən imtina etdiyi halda onun payının vəsiyyət üzrə vərəsələrə keçməsi (Mülki Məcəllənin 1202.1-ci maddəsi), məcburi pay almaq hüququndan məhrumetmənin, ümumiyyətlə, vərəsəlik hüququndan məhrumetməyə səbəb olan hallar olduqda mümkün olması (Mülki Məcəllənin 1203.1-ci maddəsi) kimi müddəaların mövcudluğu da qanunvericinin məcburi payı digər vərəsəlik növlərindən, qanun üzrə vərəsəlikdən fərqlənməyən, əksinə onun toxunulmaz hissəsi kimi müəyyənləşdirdiyini göstərir. Bu səbəbdən də Mülki Məcəllənin 1255-ci maddəsinə uyğun olaraq miras əmlak mirasın açıldığı gündən digər vərəsələr kimi məcburi pay sahibi vərəsələrin də mülkiyyəti sayılır.

Məcburi payı tələb hüququ kimi qiymətləndirən hüquq tətbiqedənlərin öz mövqelərini əsaslandırıdığı Mülki Məcəllənin 1194-cü maddəsinə əsasən, məcburi payı tələb etmək hüququ mirasın açıldığı an əmələ gəlir. Bu cür tələb hüququ vərəsəlik üzrə keçir. Məcburi payı tələb etmək hüququ olan şəxs qarşısında digər vərəsələr birgə borclu kimi çıxış edirlər.

Bununla bağlı nəzərə alınmalıdır ki, mirasın açılması ilə miras əmlakı təşkil edən

maddi dəyərlər vərəsəlik qaydasında miras qoyanın vərəsələrinə keçsə də, yəni həmin əmlak üzərində vərəsələrin, həmçinin məcburi pay sahibi vərəsələrin hüquqları yaransa da, bu hələ payların müəyyən edilməsini, mirasın bölüşdürülməsini, payların ayrılıb vərəsələrə verilməsini ifadə etmir.

Buna görə də, məcburi pay hüququ olan şəxslər miras qoyanın vəsiyyəti əsasında qanun üzrə vərəsəlikdən məhrum olarlarsa, mirasın açılması anından onların öz məcburi paylarının verilməsini digər vərəsələrdən tələb etmək hüququ yaranır və bu hüququn pozulması halında onun müdafiəsi qaydası digər vərəsəlik növləri üzrə pozulmuş hüquqların müdafiəsi qaydasından fərqlənir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 1194-cü maddəsinin şərh edilməsinə dair” 2014-cü il 22 aprel tarixli Qərarında da göstərmişdir ki, miras əmlakdan vərəsələrə çatması pay, o cümlədən məcburi pay miras açıldıqdan sonra müəyyən edildiyinə görə, həmin payı tələb etmək hüququ da miras açıldıqdan sonra həyata keçirilir.

Bununla yanaşı, qanunvericiliyin məcburi payı tələb etmək hüququ olan şəxs qarşısında digər vərəsələrin birgə borclu kimi çıxış etməsinə dair müddəası ilə bağlı Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu qeyd etməyi vacib hesab edir ki, həmin maddədəki “birgə borclu” anlayışı Mülki Məcəllənin 500-cü maddəsi ilə tənzimlənən birgə borcluluğu özündə ehtiva etmir. Belə ki, Mülki Məcəllənin həmin maddəsinə əsasən, əgər öhdəliyin icrası bir neçə şəxsə onlardan hər birini öhdəliyin tam icrasında iştirak etməyə borclu edən şəkildə həvalə edilirsə, kreditor isə yalnız birdəfəlik icranı tələb etmək hüququna malikdirsə, onlar birgə borclulardır.

Lakin nəzərə alınmalıdır ki, məcburi pay sahibi vərəsələr öz paylarının bütövlükdə və ya pozulmuş hissəsini hər hansı vərəsədən təkbəşinə deyil, digər vərəsələrdən hər birinin payına mütənasib hissədə tələb edə bilər.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, mirasda məcburi pay haqqı vəsiyyət üzrə vərəsələr üçün öhdəliyin yaranmasına əsas olan hüquqi institut deyil, məhz miras qoyanın vəsiyyət sərəncamlarının məhdudlaşdırılmasına yönələn qanun üzrə vərəsəliyin toxunulmaz bir hissəsi kimi müəyyən olunmuşdur. Buna görə də Mülki Məcəllənin 1194-cü maddəsində qeyd olunan “birgə borclu” ifadəsi həmin Məcəllənin 500-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş birgə borcluluğu deyil, məhz məcburi payın

pozulması halında onun miras qoyanın vəsiyyəti nəticəsində miras əmlak əldə edən bütün vərəsələrin əldə etdiyi əmlak hesabına tamamlanmalı olduğunu ehtiva edir.

Müraciətdə göstərilən mirasda məcburi pay hüququna müddətin şamil edilib-edilməməsi məsələsi ilə bağlı qeyd edilməlidir ki, Mülki Məcəllənin 1202.2-ci maddəsinə əsasən, məcburi payın qəbul edilməsi və ya ondan imtina olunması mirasın qəbul edilməsi və ya ondan imtina olunması üçün müəyyənləşdirilmiş vaxt ərzində həyata keçirilməlidir.

Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 1246 və 1273-1-ci maddələrinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 29-cu maddəsinin VII hissəsinə uyğunluğunun yoxlanılmasına dair” 2023-cü il 26 dekabr tarixli Qərarı ilə isə Mülki Məcəllənin vərəsəlik hüququ üçün xüsusi qəbul şərtini və müddətini müəyyən edən 1246 və 1273-1-ci maddələri mütənasiblik konstitusiya prinsipinə, Konstitusiyanın 29-cu maddəsinin VII hissəsində təsbit olunmuş vərəsəlik hüququnun təminatına uyğun olmadığından qüvvədən düşmüş hesab edilmişdir.

Həmin Qərada göstərilmişdir ki, Mülki Məcəllədə vərəsəlik hüququnun xüsusi qəbul müddətinə bağlı tutulması mülkiyyət hüququna müdaxilənin qanuni əsasını təşkil etsə də, bu müdaxilə fərdi azadlığın və bazar iqtisadiyyatının ən əsas elementlərindən olan mülkiyyət hüququnun konstitusiya təminatına, mülki dövriyyə iştirakçılarının maraqlarına zidd olmaqla, hər hansı ictimai maraqlara cavab verməməklə yanaşı, mirasın açılması ilə mülkiyyət hüququna malik olan vərəsənin bu hüququnu qeyri-mütənasib şəkildə, hər hansı qanuni məqsədə xidmət etmədən məhdudlaşdırır.

Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun yuxarıda qeyd olunan Qərarında ifadə etdiyi mövqelər mirasda məcburi pay hüququna da şamil olunmalı və belə payın qəbulu hər hansı xüsusi qəbul müddətinə tabe olmamalıdır.

Məcburi pay sahibi vərəsələrin onlara çatması payı digər vərəsələrdən tələb etməsinə iddia müddətinin şamil edilib-edilməməsi ilə bağlı qeyd olunmalıdır ki, Mülki Məcəllənin 372-ci maddəsinə əsasən, başqa şəxsdən hər hansı hərəkəti yerinə yetirməyi və ya yerinə yetirməkdən çəkinməyi tələb etmək hüququna müddət şamil edilir. Hüququ pozulmuş şəxsin iddiası ilə hüququn müdafiəsi və bərpası üçün müddət iddia müddəti sayılır.

Mülki Məcəllənin 373-cü maddəsi ilə iddia müddətlərinin müəyyənləşdirilməsi ilə

yanaşı, həmin Məcəllədə iddia müddətinin şamil edilmədiyi hallar da göstərilmişdir. Qeyd edilən Məcəllənin 384.0.4-cü maddəsinə görə, mülkiyyətçinin və ya digər sahibin onun hüququnun hər cür pozuntularının aradan qaldırılması haqqında tələblərinə, özü də bu pozuntular sahiblikdən məhrum etmə ilə birləşdirilmiş olmasa belə iddia müddəti şamil edilmir.

Əşya hüquqlarının iddia müddətinə tabe olmaması prinsipi hüququn hamılıqla qəbul edilən ümumi prinsiplərindən biridir və Konstitusiyanın 29-cu maddəsinin, 60-cı maddəsinin I hissəsinin və 71-ci maddəsinin II hissəsinin müddəalarının təmin edilməsinə xidmət edir (Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 373.2 və 384.0.4-cü maddələrinin şərh edilməsinə dair” 2013-cü il 3 iyun tarixli Qərarı).

Göstərilənlərlə yanaşı Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu müraciətdə qeyd edilən məcburi pay hüququ olan şəxslərin miras əmlakda payının müəyyən edilməsinin əmlakda paylı mülkiyyətinin yaranmasına səbəb olması və digər vərəsələrin miras əmlak barəsində sahiblik, istifadə və sərəncam hüquqlarını məhdudlaşdırmasına dair bir sıra hüquqtətbiq edən şəxslərin mövqeyinə münasibətdə qeyd edir ki, mirasın bölüşdürülməsi anlayışı və qaydası Mülki Məcəllənin 71-ci fəslə ilə müəyyən edilmişdir. Həmin Məcəllənin 1274-cü maddəsinə müvafiq olaraq, miras onu qəbul edən vərəsələrin razılaşması üzrə onlardan hər birinə qanun və ya vəsiyyətnamə üzrə düşən paya uyğun bölüşdürülür.

Qeyd edilməlidir ki, miras əmlak qarşılıqlı razılıq əsasında, notariat qaydasında və məhkəmə qaydasında bölüşdürülür. Qarşılıqlı razılıq əsasında mirasın bölgüsü ümumi qayda olmaqla vərəsələr arasında mübahisə olmadığı təqdirdə qarşılıqlı razılaşma əsasında birgə sazişə uyğun notariat və ya məhkəmənin iştirakı olmadan miras əmlakın bölüşdürülməsidir.

Miras əmlak vərəsələrin vərəsəlik hüququnu təsdiq edən sənədin (vərəsəlik şəhadətnaməsinin) alınması məcburi olan hallarda isə notarial bölgü yolu ilə bölüşdürülür. Bu bölgüdən yalnız iki şərt olduqda istifadə olunur: vərəsələr arasında miras əmlakın bölüşdürülməsi barədə mübahisə olmamalı, mirasa elə bir əmlak daxil olmalıdır ki, bu əmlakın əldə edilməsi notariat ofisinin vərəsəlik şəhadətnaməsi olmadan qeyri-mümkün olsun.

Miras əmlakın məhkəmənin iştirakı ilə iddia icraatı qaydası əsasında bölünməsindən o halda istifadə olunur ki, miras şərikləri arasında mirasın bölüşdürülməsi haqqında ixtilaflar olsun. Yəni miras əmlakın bölüşdürülməsi barədə vərəsələr arasında razılıq olmadığı hallarda, bölgü məhkəmə qaydasında aparılır. Bu qayda mülki qanunvericilikdə birbaşa nəzərdə tutulmuşdur (Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 1291 və 1321.1-ci maddələrinin Azərbaycan Respublikası Mülki Prosessual Məcəlləsinin 24.1-ci maddəsi ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” 2021-ci il 26 iyul tarixli Qərarı).

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, mirasda məcburi pay sahibi vərəsəliyin qanun üzrə vərəsəliyin toxunulmaz hissəsi olması qanunvericiliyin miras əmlakın bölüşdürülməsi ilə bağlı normalarının məcburi pay hüququ olan şəxslərə münasibətdə də tətbiq edilməsinə əsas verir. Məcburi pay hüququna malik vərəsələr öz məcburi paylarının həcminə mütənasib olaraq mirasa daxil olan bu və ya digər əmlakın onlara verilməsi, yaxud əmlakın bir miras şərikinə verilib, digərlərinə kompensasiya ödənilməsi və s. ilə bağlı digər vərəsələrlə qarşılıqlı razılıq əldə edə, belə razılıq olmadıqda isə miras əmlakın qanunvericiliyin tələblərinə uyğun olaraq bölüşdürülməsi üçün məhkəməyə müraciət edə bilirlər.

Belə ki, Mülki Məcəllənin 1291-ci maddəsinə görə, miras şərikləri arasında mirasın bölüşdürülməsi haqqında ixtilaflar olduqda, mübahisəyə məhkəmə baxır. Əmlakın bölüşdürülməsi zamanı məhkəmə bölüşdürülməli əmlakın xarakterini, miras şəriklərindən hər birinin fəaliyyətini və digər konkret halları nəzərə almalıdır.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu onu da qeyd etməyi vacib hesab edir ki, hazırkı Qərarın təcübədə vərəsəlik münasibətlərinin tənzimlənməsində dəyişikliklərə səbəb olacağını nəzərə alaraq, mülki dövriyyənin sabitliyinin təmin olunması məqsədi ilə bu Qərar qüvvəyə mindikdən sonra yaranacaq vərəsəlik münasibətlərinə şamil olunmalıdır.

Digər tərəfdən, Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin müraciətinə səbəb olmuş mülki iş üzrə mübahisənin yekunlaşmadığını, eləcə də müraciətə baxılan zaman digər məhkəmələrin icraatında olan oxşar mübahisələr üzrə işlərin də dayandırıldığını nəzərə alaraq hesab edir ki, bu Qərar onun qüvvəyə minməsinədək məhkəmələrin icraatında olan mübahisələrə də tətbiq

olunmalıdır.

Qeyd olunanlara əsasən Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakı nəticələrə gəlir:

- Konstitusiyanın 17-ci maddəsinin I hissəsinin, 29-cu maddəsinin I və VII hissələrinin hüquqi mahiyyəti və təyinatı baxımından Mülki Məcəllənin 1193-cü maddəsi ilə müəyyən edilən mirasda məcburi pay qanun üzrə vərəsəliyin toxunulmaz hissəsini təşkil etməklə vəsiyyətnamənin məzmunundan asılı olmayaraq vəsiyyət edənin uşaqlarının, valideynlərinin və arvadının (ərinin) məcburi miras payıdır;

- vərəsəlik hüququ üçün xüsusi qəbul şərtini və müddətini müəyyən edən Mülki Məcəllənin 1246 və 1273-1-ci maddələri Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun 2023-cü il 26 dekabr tarixli Qərarı əsasında qüvvədən düşmüş hesab edildiyindən və bu Qərarın təsviri-əsaslandırıcı hissəsində əks olunmuş hüquqi mövqelərə uyğun olaraq məcburi payın qəbulu hər hansı xüsusi qəbul müddətindən asılı deyildir;

- Mülki Məcəllənin 384.0.4-cü maddəsinə və bu Qərarın təsviri-əsaslandırıcı hissəsində əks olunmuş hüquqi mövqelərə uyğun olaraq məcburi payı tələb etmək hüququna iddia müddəti şamil edilmir;

- Mülki dövriyyənin sabitliyinin təmin olunması baxımından bu Qərar, qüvvəyə mindikdən sonra yaranacaq vərəsəlik münasibətlərinə və hazırda məhkəmələrin icraatında olan mübahisələr üzrə işlərə şamil edilməlidir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsini və “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 60, 62, 63, 65-67 və 69-cu maddələrini rəhbər tutaraq, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu

QƏRARA ALDI:

1. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyanın 17-ci maddəsinin I hissəsinin, 29-cu maddəsinin I və VII hissələrinin hüquqi mahiyyəti və təyinatı baxımından Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 1193-cü maddəsi ilə müəyyən edilən mirasda məcburi pay qanun üzrə vərəsəliyin toxunulmaz hissəsini təşkil etməklə vəsiyyətnamənin məzmunundan asılı olmayaraq vəsiyyət edənin uşaqlarının, valideynlərinin və arvadının

(ərinin) məcburi miras payıdır.

2. Vərəsəlik hüququ üçün xüsusi qəbul şərtini və müddətini müəyyən edən Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 1246 və 1273-1-ci maddələri Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun 2023-cü il 26 dekabr tarixli Qərarı əsasında qüvvədən düşmüş hesab edildiyindən və bu Qərarın təsviri-əsaslandırıcı hissəsində əks olunmuş hüquqi mövqelərə uyğun olaraq məcburi payın qəbulu hər hansı xüsusi qəbul müddətindən asılı deyildir.

3. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 384.0.4-cü maddəsinə və bu Qərarın təsviri-əsaslandırıcı hissəsində əks olunmuş hüquqi mövqelərə uyğun olaraq məcburi payı tələb etmək hüququna iddia müddəti şamil edilmir.

4. Mülki dövriyyənin sabitliyinin təmin olunması baxımından bu Qərar qüvvəyə mindikdən sonra yaranacaq vərəsəlik münasibətlərinə və hazırda məhkəmələrin icraatında olan mübahisələr üzrə işlərə şamil edilsin.

5. Qərar dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

6. Qərar Azərbaycan Respublikasının rəsmi dövlət qəzetlərində və “Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Məlumatı”nda dərc edilsin, habelə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin rəsmi internet saytında yerləşdirilsin.

7. Qərar qətidir, heç bir orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi təfsir edilə bilməz.

Sədr

Fərhad Abdullayev

ON BEHALF OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

DECISION

OF THE PLENUM OF CONSTITUTIONAL COURT
OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

*On interpretation of Articles 1193 and 1194 of the Civil Code
of the Republic of Azerbaijan in connection with Articles 372, 373, 1166, 1202.2 and
1255 of the said Code in terms of Part I of Article 17 and Parts I and VII of Article 29
of the Constitution of the Republic of Azerbaijan*

21 June 2024

Baku city

The Plenum of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan composed of Farhad Abdullayev (Chairman), Sona Salmanova, Humay Afandiyeva, Rovshan Ismaylov, Jeyhun Garajayev (Reporter-Judge), Rafael Gvaladze, Fikrat Mammadov, Isa Najafov and Kamran Shafiyev;

attended by the Court Clerk Faraid Aliyev,

in accordance with part VI of Article 130 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan, Articles 27.2 and 33 of the Law of the Republic of Azerbaijan “On Constitutional Court” and Article 39 of the Internal Charter of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan at the request of the Baku Court of Appeal, examined in via the written procedure of special constitutional proceedings the case on interpretation of Articles 1193 and 1194 of the Civil Code of the Republic of Azerbaijan in connection with Articles 372, 373, 1166, 1202.2 and 1255 of the said Code in terms of Part I of Article 17 and Parts I and VII of Article 29 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan.

having heard the report of Judge Jeyhun Garajayev, studied and discussed written reports of representatives of interested parties – Baku Court of Appeal and Staff of the

Milli Majlis (Parliament), the conclusions of specialists – Supreme Court of the Republic of Azerbaijan, Bar Association of the Republic of Azerbaijan, Center for Legal Examination and Legislative Initiatives, opinion of experts – Associate Professor of the Civil Law Department of the Faculty of Law of Baku State University, Doctor of Philosophy in Law S.Suleymanli, Professor of the Martin Luther University of Halle-Wittenberg A.Aliyev and a doctoral student within the framework of a joint doctoral project between ADA University and Martin Luther University of Halle-Wittenberg N.Rasulzadeh, the Plenum of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan

DETERMINED AS FOLLOWS:

The Baku Court of Appeal has applied to the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan (hereinafter referred to as the Constitutional Court”) with inquiry and asked for interpretation of Articles 1193 and 1194 of the Civil Code of the Republic of Azerbaijan (hereinafter referred to as the Civil Code) in connection with Articles 372, 373, 1166, 1202.2 and 1255 of the said Code in terms of Part I of Article 17 and Parts I and VII of Article 29 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan (hereinafter referred to as the Constitution).

It appears from the request that by the resolution of the Narimanov District Court of Baku city dated August 25, 2022, A. Alimov's claim against the Baku city special notary office No. 38 for the addition of a 1/10 share in the name of his late brother B. Alimov to his inheritance share in apartment No. 38, house No. 97, Tabriz Street, Narimanov district, Baku city, was granted.

According to the circumstances of the case established by the court, the aforementioned apartment belonged to the plaintiff's mother, his mother bequeathed the apartment to the plaintiff in a will, and after the latter's death, the plaintiff applied to Baku City Special Notary Office No. 38 to open an inheritance case. An inheritance case was opened, and the plaintiff was issued a certificate of inheritance rights under the will dated August 4, 2016, granting him 7/10 of the inherited apartment, and each of the other three brothers with compulsory shares received 1/10 of the share. According to the certificate, one of the brothers, B. Alimov, was granted a 1/10 share of

the inherited property. After B. Alimov died on September 20, 2021, his wife, M. Popova, was granted a certificate of inheritance under the law on July 25, 2022, for the 1/10 share held in her husband's name.

The Narimanov District Court of Baku held that the rights related to the inherited property were devised in full in favor of the plaintiff by the will, and the acceptance or refusal of the compulsory share was not carried out within the specified period.

M. Popova, who was not involved in the case, appealed the resolution, requesting its annulment and the issuance of a new resolution dismissing the claim.

While examining the case, the Baku Court of Appeal concluded that there was ambiguity in the norms of the Civil Code determining the right to a compulsory share in inheritance and appealed to the Constitutional Court.

The request states that, according to the position of a number of legal practitioners, the right to receive a compulsory share of inherited property in accordance with Article 1194 of the Civil Code is a right of claim, and a person who has this right may demand from the heir, under a will, that his/her compulsory share in inherited property be paid in cash, rather than being determined as a share in proprietorship. Keeping the share of the person entitled to claim the compulsory share in the inherited property open, or determining the share in that property, limits the heir's rights of proprietorship, use and disposal of the inherited property. According to the requirement of Article 1255 of the Civil Code, since inherited property is considered the property of the heir by will from the date of its opening, the creation of shared proprietorship in that property by persons who are not heirs by law or by will, but only have the right to a compulsory share, does not comply with the essence of the right to property guaranteed by Article 29 of the Constitution.

Proponents of this position also believe that if the inherited property is bequeathed to the heir only under a will, it should completely pass into the proprietorship of the latter, and the shares of persons with a compulsory share should not be kept open, after which the latter can use the relevant rights of claim to demand from the proprietor the value of their compulsory share in the inherited property.

Another group of legal practitioners believes that when a compulsory share is part of a bequeathed property, it should be 1/2 of the share that is legally due from that

property and should be given in the form of a share from that property. According to supporters of this position, the right to a compulsory share from an inheritance is a property right and provides direct control over the compulsory share.

The request also states that when considering claims related to a compulsory share, the period within which persons entitled to a compulsory share have the right to make such a claim has not been clearly defined, and the application of a limitation period or intermittent period to such claims has given rise to controversy and resulted in uncertainty in the application of the law.

The Plenum of the Constitutional Court considers it necessary to note the following regarding the request.

According to Parts I, II and IV of Article 29 of the Constitution, everyone has the right to property. No one form of property shall take precedence over others. The right to property, including the right to private property shall be protected by law. Nobody may be deprived of his/her property without a court decision.

Part VII of Article 29 of the Constitution stipulates that the state guarantees the right of inheritance.

Since the Constitution defines the right of inheritance as a continuation of the right of property, as its special form, property and inheritance rights are constitutionally guaranteed in the same article. The aforementioned norm of the Constitution guarantees the right to inherit along with the right to make a will. Because guaranteeing the right to inherit implies, on the one hand, the ability to bequeath and make a will, and, on the other hand, accepting the inheritance as an heir and possessing it.

According to Article 1133 of the Civil Code, the property of a deceased person (testator) passes to other persons (heirs) by law or by will, or on both grounds. Inheritance by law (the transfer of the property of a deceased person to persons specified in the law) becomes effective when the testator does not leave a will, or the will is considered completely or partially invalid.

As can be seen, the institution of inheritance guarantees to every person that the property and other material benefits acquired during his/her lifetime (along with their encumbrances) will pass after his/her death to the heirs he/she has expressed in accordance with his/her will, or, if he has not expressed a will, to the heirs determined

by law.

It should be noted that since inheritance by law is not mandatory, the testator has the authority to fully or partially exclude his/her legal heirs (except for first-degree heirs) from inheritance by means of a will.

Thus, one of the important elements of inheritance law is the freedom of will. Through the freedom of will, the testator is given the opportunity to regulate the inheritance during his/her lifetime according to his/her personal wishes, based on the right to dispose of his/her property. Article 1166 of the Civil Code, defining the provision of this freedom, states that an individual may, in the event of death, leave his/her property or part of it to one or more persons, both heirs and outsiders.

According to Article 1176.1 of the Civil Code, the testator may deprive one, several, or all of the heirs at law of inheritance by will and is not obliged to justify this.

However, it should be noted that the freedom to make a will is not absolute and, like the right to property, has limits determined by legislation in terms of social justice. Under civil law, the freedom to make a will is limited by the institution of a compulsory share in inheritance.

According to Article 1193 of the Civil Code, which defines the concept of a compulsory share in inheritance, the testator's children, parents and spouse have a compulsory share in the inheritance, regardless of the content of the will. This share must be half of the share (compulsory share) that would have accrued to them under the law upon inheritance.

It should be emphasized that, taking into account the irreplaceable role of the family in the formation of a person as a personality and the development of society, Article 17 of the Constitution declares that the family is under the protection of the state. The institution of compulsory share proprietorship is also one of the legal means serving the implementation of the positive obligation assumed by the state to protect the family. Therefore, the legislative norms on compulsory share in inheritance should be interpreted and applied in a context that allows achieving this goal.

In a number of decisions, the Plenum of the Constitutional Court, while expressing its legal positions on the legal nature and purpose of the compulsory share institution, noted that this institution is related to the principle of protecting the family.

The right to a compulsory share in inheritance, which limits the freedom of will, serves to protect family interests. The compulsory share in inheritance is a traditional part of the law of inheritance, which has a socio-economic and moral burden (significance). The right to a compulsory share plays the role of social security in relation to a certain category of relatives of the deceased (i.e., compulsory heirs) (Decision of October 20, 2011 “On verification of conformity of Article 1193 of the Civil Code of the Republic of Azerbaijan to parts I, II of Article 13 and parts I, II of Article 29 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan”).

The right to a compulsory share in the inheritance is the minimum share granted to the compulsory heirs (children, parents and wife (husband) of the testator) in the amount determined by legislation, regardless of the existence of a will (Decision of February 19, 2021 “On verification of the compliance of Article 1193 of the Civil Code of the Republic of Azerbaijan with Parts I, III, IV and V of Article 25, Part II of Article 26, Parts I and VII of Article 29, Parts I and II of Article 71 and Parts I and III of Article 149 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan”).

The Decision of the Plenum of the Constitutional Court “On related interpretation of Articles 1193 and 1200 of the Civil Code of the Republic of Azerbaijan” dated January 8, 2021, stated that the proprietor, in addition to having the right to dispose of the property belonging to him/her during his/her lifetime, bears a certain responsibility towards his/her children, as well as other close family members. This responsibility of the proprietor is ensured by the institution of a compulsory share in the inheritance, which is established in the law of inheritance after his death. In this case, a compulsory share in the inheritance is allocated to persons related to the testator by close kinship (children, husband, wife, parents), regardless of the will of the testator. Thus, by establishing the institution of a compulsory share in inheritance, the legislator aims to protect family relations from ill-considered decisions of one family member, without taking into account the interests of other family members, thereby harming reliable and healthy family relations and their provision.

The European Court of Human Rights in its decision of June 13, 1979 in the case of Marx v. Belgium also stated that: matters of intestate succession - and of disposition - between near relatives prove to be intimately connected with family life. Family life

does not include only social, moral or cultural relations, for example in the sphere of children's education; it also comprises interests of a material kind, as is shown by, amongst other things, the obligations in respect of maintenance and the position occupied in the domestic legal systems of the majority of the Contracting States by the institution of the reserved portion of an estate.

Thus, based on the above, Article 1193 of the Civil Code, through the institution of compulsory share in inheritance, which serves to protect family unity and interests, the inheritance rights of the heirs of the first order of succession are secured against the death-related orders of the testator, and the testator is prevented from completely depriving the closest family members of their right to inheritance through such orders. A compulsory share, as the name suggests, is a minimum portion of the inheritance that is allocated to the testator's first-degree legal heirs from the inherited property, regardless of need, and in a manner that cannot be excluded.

The existence of provisions such as the transfer of the share to the heirs under the will if the heir who has the right to receive a compulsory share refuses to accept it under the legislation (Article 1202.1 of the Civil Code), the deprivation of the right to receive a compulsory share, in general, is possible in the event of circumstances leading to the deprivation of the right to inheritance (Article 1203.1 of the Civil Code), also indicates that the legislator defines the compulsory share as an inviolable part of it, which does not differ from other types of inheritance, inheritance by law. For this reason, in accordance with Article 1255 of the Civil Code, inherited property is considered the property of the compulsory heirs, like other heirs, from the date of opening the inheritance.

According to Article 1194 of the Civil Code, on which legal practitioners who consider the compulsory share as a right of claim base their position, the right to claim the compulsory share arises at the moment of opening the inheritance. Such a right of claim is transferred by inheritance. The other heirs act as joint debtors before the person who has the right to claim the compulsory share.

In this regard, it should be noted that although the opening of the inheritance transfers the material values that constitute the inherited property to the heirs of the testator by inheritance, that is, the rights of the heirs, including the heirs with

compulsory shares, arise over that property, this does not yet mean the determination of shares, the division of the inheritance, or the allocation of shares to the heirs.

Therefore, if persons with the right to a compulsory share are deprived of inheritance by law based on the testator's will, from the moment of opening the inheritance, they have the right to demand the transfer of their compulsory shares from other heirs, and in the event of a violation of this right, the procedure for its protection does not differ from the procedure for the protection of violated rights under other types of inheritance.

The Plenum of the Constitutional Court also indicated in its Decision dated April 22, 2014, "On interpretation of Article 1194 of the Civil Code of the Republic of Azerbaijan," that since the share of the inherited property to the heirs, including the compulsory share, is determined after the opening of the inheritance, the right to claim that share is also exercised after the opening of the inheritance.

At the same time, regarding the provision of the legislation on the status of other heirs as joint debtors before a person entitled to claim a compulsory share, the Plenum of the Constitutional Court considers it important to note that the concept of "joint debtor" in that article does not include joint debt regulated by Article 500 of the Civil Code. Thus, according to that article of the Civil Code, if the fulfillment of an obligation is entrusted to several persons in a manner that obliges each of them to participate in the full fulfillment of the obligation, and the creditor has the right to demand only one-time performance, they are joint debtors.

However, it should be noted that heirs with a compulsory share may claim their share in whole or in part from any heir, not individually, but from other heirs in proportion to each of their shares.

The Plenum of the Constitutional Court believes that the compulsory share in the inheritance is not a legal institution that creates an obligation for heirs under a will, but is defined as an inviolable part of the inheritance under the law aimed at restricting the testator's testamentary dispositions. Therefore, the expression "joint debtor" mentioned in Article 1194 of the Civil Code does not refer to the joint liability provided for in Article 500 of the same Code, but rather to the fact that in the event of a violation of the compulsory share, it must be completed at the expense of the property acquired

by all heirs who acquired the inherited property as a result of the testator's will.

Regarding the issue of whether the right to a compulsory share in the inheritance specified in the application is subject to a time limit, it should be noted that, according to Article 1202.2 of the Civil Code, the acceptance or rejection of a compulsory share must be carried out within the time limit established for the acceptance or rejection of the inheritance.

By the Decision of the Plenum of the Constitutional Court “On verification of the compliance of Articles 1246 and 1273-1 of the Civil Code of the Republic of Azerbaijan with Part VII of Article 29 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan” dated December 26, 2023 Articles 1246 and 1273-1 of the Civil Code, which determine the special acceptance condition and period for the right of inheritance, were recognized as null and void as they did not comply with the constitutional principle of proportionality and the guarantee of the right of inheritance enshrined in Part VII of Article 29 of the Constitution.

The same Decision indicated that although the Civil Code's attachment of the right of inheritance to a special acceptance period constitutes the legal basis for interference with the right to property, this interference is contrary to the constitutional guarantee of the right to property, which is one of the most fundamental elements of individual freedom and market economy, and the interests of participants in civil turnover, and does not meet any public interests. It also disproportionately restricts this right of the heir who has the right to property upon the opening of the inheritance, without serving any legitimate purpose.

The positions expressed by the Plenum of the Constitutional Court in the above-mentioned Decision should also apply to the right to a compulsory share in inheritance, and the acceptance of such a share should not be subject to any special acceptance period.

Regarding whether the limitation period applies to the claim of compulsory share heirs from other heirs for their share, it should be noted that, according to Article 372 of the Civil Code, the right to demand that another person fulfill or refrain from fulfilling any action is subject to a term of claim. The limitation period is considered to be the period for the protection and restoration of the right by the claim of the person whose

right has been violated.

Along with the definition of the limitation period, Article 373 of the Civil Code also indicates cases that are not subject to the limitation period. According to Article 384.0.4 of this Code, the requirements of the proprietor or other owner to eliminate all violations of his rights do not apply, even if these violations are not combined with the deprivation of ownership.

The principle that property rights are not subject to the limitation period is one of the generally accepted general principles of law and serves to ensure the provisions of Article 29, Part I of Article 60 and Part II of Article 71 of the Constitution (Decision of the Plenum of the Constitutional Court “On interpretation of Articles 373.2 and 384.0.4 of the Civil Code of the Republic of Azerbaijan” dated June 3, 2013).

In addition to the above, the Plenum of the Constitutional Court notes, in relation to the position of a number of law enforcement persons that the determination of the share of the persons with the right to a compulsory share in the inherited property mentioned in the request leads to the creation of shared ownership in the property and limits the rights of other heirs to ownership, use and disposal of the inherited property, that the concept and procedure for the division of the inheritance are defined by Chapter 71 of the Civil Code. In accordance with Article 1274 of the same Code, the inheritance is devised by agreement of the heirs who accept it in accordance with the share allocated to each of them by law or will.

It should be noted that inheritance is devised by mutual agreement, notarial procedure, and judicial procedure. The division of inheritance by mutual agreement is the general rule, and in the absence of a dispute between the heirs, it is the division of inheritance without the participation of a notary or a court in accordance with a joint agreement based on mutual agreement.

In cases where it is mandatory to obtain a document confirming the heirs' right to inheritance (a certificate of inheritance), the inherited property is devised through notarial division. This division is used only under two conditions: there should be no dispute between the heirs about the division of the inherited property, and the inheritance should include such property that it would be impossible to acquire this property without a certificate of inheritance from a notary office.

The division of inheritance property on the basis of the procedure of litigation with the participation of the court is used in cases where there are disputes between the heirs about the division of the inheritance. That is, in cases where there is no agreement between the heirs about the division of the inheritance property, the division is carried out in court. This rule is directly provided for in civil legislation (Decision of the Plenum of the Constitutional Court “On interpretation of Articles 1291 and 1321.1 of the Civil Code of the Republic of Azerbaijan in connection with Article 24.1 of the Civil Procedure Code of the Republic of Azerbaijan” dated July 26, 2021).

The Plenum of the Constitutional Court considers that the fact that the heir who has a compulsory share in the inheritance is an inviolable part of the inheritance by law provides grounds for applying the norms of the legislation on the division of inherited property to persons who have the right to a compulsory share. Heirs with the right to a compulsory share may reach a mutual agreement with other heirs regarding the transfer of one or another property included in the inheritance to them in proportion to the size of their compulsory shares, or the transfer of the property to one of the inheritance partners, the payment of compensation to others, etc., and in the absence of such an agreement, they may apply to the court for the division of the inherited property in accordance with the requirements of the legislation.

Thus, according to Article 1291 of the Civil Code, in the case of a dispute between the co-inheritors regarding the division of the inheritance, the dispute shall be examined by the court. When dividing property, the court must take into account the nature of the property being divided, the activities of each of the hereditary comrades and other specific circumstances.

The Plenum of the Constitutional Court also considers it important to note that, taking into account that the present Decision will lead to changes in the regulation of inheritance relations in practice, in order to ensure the stability of civil circulation, this Decision should apply to inheritance relations that will arise after its entry into force.

On the other hand, the Plenum of the Constitutional Court, taking into account that the dispute on the civil case that gave rise to the inquiry of the Baku Court of Appeal has not been concluded, as well as the fact that cases on similar disputes pending in other courts at the time of examination of the inquiry were also suspended,

considers that this Decision should also be applied to disputes pending in courts before its entry into force.

Based on the above, the Plenum of the Constitutional Court comes to the following conclusions:

- In terms of the legal essence and purpose of Part I of Article 17, and Parts I and VII of Article 29 of the Constitution, the compulsory share in the inheritance determined by Article 1193 of the Civil Code constitutes an inviolable part of the inheritance by law and is the compulsory share of the children, parents and wife (husband) of the testator, regardless of the content of the will;

- Since Articles 1246 and 1273-1 of the Civil Code, which determine the special acceptance condition and period for the right of inheritance, are considered invalid based on the Decision of the Plenum of the Constitutional Court dated December 26, 2023, and in accordance with the legal positions reflected in the descriptive-substantiating part of this Decision, the acceptance of the compulsory share is not dependent on any special acceptance period;

- In accordance with Article 384.0.4 of the Civil Code and the legal positions reflected in the descriptive-substantiating part of this Decision, the right to claim a compulsory share is not subject to the limitation period;

- In order to ensure the stability of civil circulation, this Decision should apply to inheritance relations that will arise after its entry into force and to cases on disputes that are currently pending in the courts.

Being guided by para VI of Article 130 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan and Articles 60, 62, 63, 65-67 and 69 of the Law of the Republic of Azerbaijan “On Constitutional Court”, Plenum of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan

DECIDED:

1. In terms of the legal essence and purpose of Part I of Article 17 and Parts I and VII of Article 29 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan, the compulsory share in the inheritance determined by Article 1193 of the Civil Code of the Republic of Azerbaijan constitutes an inviolable part of the inheritance by law and is the compulsory share of the inheritance of the children, parents and wife (husband) of the testator, regardless of the content of the will.

2. Since Articles 1246 and 1273-1 of the Civil Code of the Republic of Azerbaijan, which determine the special acceptance condition and period for the right of inheritance, were deemed invalid based on the Decision of the Plenum of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan dated December 26, 2023, and in accordance with the legal positions reflected in the descriptive-substantiating part of this Decision, the acceptance of the compulsory share does not depend on any special acceptance period.

3. In accordance with Article 384.0.4 of the Civil Code of the Republic of Azerbaijan and the legal positions reflected in the descriptive-substantiating part of this Decision, the right to claim a compulsory share is not subject to the limitation period.

4. In order to ensure the stability of civil circulation, this Decision should be applied to inheritance relations that will arise after its entry into force and to cases on disputes currently pending in the courts.

5. The decision shall come into force from the date of its publication.

6. The decision shall be published in the official state newspapers of the Republic of Azerbaijan and in the "Bulletin of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan", as well as posted on the official website of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan.

7. The decision is final, and may not be cancelled, changed or officially interpreted by any institution or official.

Chairman

Farhad Abdullayev

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun

QƏRARI

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 60-cı maddəsinin I hissəsi və 71-ci maddəsi baxımından Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 442, 443, 444, 445, 447 və 449-cu maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh olunmasına dair

25 iyun 2024-cü il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Sona Salmanova, Humay Əfəndiyeva, Rövşən İsmayılov, Ceyhun Qaracayev (məruzəçi-hakim), Rafael Qvaladze, İsa Nəcəfov və Kamran Şəfiyevdən ibarət tərkibdə, məhkəmə katibi Fəraid Əliyevin iştirakı ilə,

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsinə müvafiq olaraq Şirvan Apellyasiya Məhkəməsinin müraciəti əsasında xüsusi konstitusiya icraatı qaydasında açıq məhkəmə iclasında Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 60-cı maddəsinin I hissəsi və 71-ci maddəsi baxımından Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 442, 443, 444, 445, 447 və 449-cu maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair konstitusiya işinə baxdı.

İş üzrə hakim C.Qaracayevin məruzəsini, maraqlı subyektlər Şirvan Apellyasiya Məhkəməsi və Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Aparatının mülahizələrini, Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin, Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının, Hüquqi Ekspertiza və Qanunvericilik Təşəbbüsləri Mərkəzinin mütəxəssis mülahizələrini, ekspert Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsinin Cinayət prosesi kafedrasının müdiri, professor, hüquq elmləri doktoru F.Abbasovanın rəyini və hüquq elmləri doktoru R.Qaraqurbanlının mülahizəsini və iş materiallarını araşdırıb müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu

MÜƏYYƏN ETDİ:

Şirvan Apellyasiya Məhkəməsi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsinə (bundan sonra – Konstitusiyaya Məhkəməsi) müraciət edərək Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının (bundan sonra – Konstitusiyaya) 60-cı maddəsinin I hissəsi və 71-ci maddəsi baxımından Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin (bundan sonra – Cinayət-Prosessual Məcəlləsi) 442, 443, 444, 445, 447 və 449-cu maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsini xahiş etmişdir.

Müraciətdən görünür ki, Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin Astara Rayon Polis Şöbəində (bundan sonra – Astara Rayon Polis Şöbəsi) İ.Hüseynovun Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin (bundan sonra – Cinayət Məcəlləsi) 234.4.3-cü maddəsi ilə təqsirləndirilməsinə dair cinayət işinin istintaqının aparıldığı dövrdə onun müdafiəçisi şikayət ərizəsi ilə Astara Rayon Prokurorluğuna müraciət edərək İ.Hüseynovun Astara Rayon Polis Şöbəsinin əməkdaşları tərəfindən qanunsuzluğa məruz qaldığını bildirmiş və həmin əməllərə yol vermiş şəxslər barəsində qanuni tədbirlərin görülməsini xahiş etmişdir.

Astara Rayon Prokurorluğunda 21 sentyabr 2023-cü il tarixində cinayət işinin başlanmasının rədd edilməsi barədə qərar qəbul edilmişdir.

Astara Rayon Məhkəməsinin 2 noyabr 2023-cü il tarixli qərarı ilə Astara Rayon Prokurorluğunun həmin qərarından məhkəmə nəzarəti qaydasında verilən şikayət təmin edilməmiş, prokurorluğun qərarı qanuni hesab edilmişdir.

Şirvan Apellyasiya Məhkəməsinin 28 noyabr 2023-cü il tarixli qərarı ilə apellyasiya şikayəti təmin edilərək, birinci instansiya məhkəməsinin qərarı və cinayət işinin başlanmasının rədd edilməsi barədə qərar ləğv edilmiş və material yenidən tam və hərtərəfli araşdırma aparılması üçün ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən Astara Rayon Prokuroruna göndərilmişdir.

Astara Rayon Prokurorluğunun 18 dekabr 2023-cü il tarixli qərarı ilə toplanmış material üzrə cinayət hadisəsi müəyyən edilmədiyindən cinayət işinin başlanılmasına dair tələb rədd edilmişdir.

Astara Rayon Məhkəməsinin 25 aprel 2024-cü il tarixli qərarı ilə müdafiəçinin Astara Rayon Prokurorluğunun həmin qərarından verdiyi şikayəti təmin edilməmişdir.

Müdafiəçi apellyasiya şikayəti verərək Astara Rayon Məhkəməsinin 25 aprel 2024-cü il tarixli qərarın ləğv edilməsini və məhkəmə nəzarəti qaydasında verdiyi şikayətin təmin edilməsini xahiş etmişdir.

Apellyasiya baxışı zamanı müəyyən edilmişdir ki, Astara Rayon Prokurorluğunun cinayət işinin başlanmasının rədd edilməsi barədə 21 sentyabr 2023-cü il tarixli qərarından məhkəməyə şikayət verilən vaxt İ.Hüseynovun təqsirləndirilməsinə dair cinayət işi Astara Rayon Polis Şöbəsinin istintaq bölməsinin icraatında olmuş, materiala məhkəmə nəzarəti qaydasında məhkəmələrdə baxıldığı vaxt, yəni 23 sentyabr 2023-cü il tarixində isə cinayət işi mahiyyəti üzrə baxılması üçün Lənkəran Ağır Cinayətlər Məhkəməsinə göndərilmişdir.

Müraciətdənin qənaətinə görə, Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 442-454-cü maddələri ilə nəzərdə tutulan məhkəmə nəzarəti qaydasında icraat cinayət işlərinin ibtidai istintaqı dövrünü əhatə edir və yalnız bu dövrdə cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosessual hərəkətlərindən və ya qərarlarından şikayətlərə baxıla bilər.

Müraciətdə qeyd edilir ki, məhkəmə nəzarətinin predmetini təşkil edən hərəkət və ya qərarlardan ibtidai araşdırma mərhələsi ilə yanaşı məhkəmə icraatı dövründə də şikayətlərə baxılaraq qərar qəbul edilməsinin qanuniliyi, həmçinin məhkəmə nəzarəti qaydasında qəbul edilən qərarın işə mahiyyəti üzrə baxan məhkəmə üçün preyardisial əhəmiyyət kəsb etməsi, bununla da məhkəməni sübutların araşdırılmasından məhrum etməsi ilə bağlı fikir ayrılığı mövcuddur.

Şirvan Apellyasiya Məhkəməsi məhkəmə orqanlarının fəaliyyətinin təmin olunması baxımından qeyd olunan məsələlərə aydınlıq gətirilməsi, vahid məhkəmə təcrübəsinin formalaşdırılması, qanunvericiliyin eyni qaydada tətbiq edilməsi və bununla da hüquqi müəyyənlik prinsipinin təmin edilməsi məqsədilə Konstitusiya Məhkəməsinə müraciət etmək qərarına gəlmişdir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu, ilk növbədə, məhkəmə nəzarəti qaydasında müraciət etmək hüququnun cinayət mühakimə icraatının hər hansı mərhələsi ilə məhdudlaşdırılması məsələsinə aydınlıq gətirilməsi üçün aşağıdakıların qeyd edilməsini vacib hesab edir.

Konstitusiyanın 60-cı maddəsinin I və IV hissələrinə əsasən, hər kəsin hüquq və azadlıqlarının inzibati qaydada və məhkəmədə müdafiəsinə təminat verilir. Hər kəs

dövlət orqanlarının, vəzifəli şəxslərin hərəkətlərindən və hərəkətsizliyindən inzibati qaydada və məhkəməyə şikayət edə bilər.

Konstitusiyanın 71-ci maddəsinin I hissəsində Konstitusiyada təsbit edilmiş insan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqlarını gözləmək və qorumaq qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyəti orqanlarının borcu kimi müəyyən edilmişdir. Həmin maddənin VII hissəsinə uyğun olaraq, insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının pozulması ilə əlaqədar mübahisələri məhkəmələr həll edir.

Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 1.2-ci maddəsinə müvafiq olaraq, Azərbaycan Respublikasının cinayət-prosessual qanunvericiliyi ona yönəlmişdir ki, cinayət törətməkdə təqsiri olmayan heç kəsi cinayət prosesini həyata keçirən orqanların vəzifəli şəxslərinin və ya hakimlərin özbaşına hərəkətləri ilə qanunsuz şübhə altına almaq, ittiham və ya məhkum etmək mümkün olmasın, heç kəs qanunsuz və ya zərurət olmadan prosessual məcburiyyət tədbirlərinə, insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının digər məhdudiyyətlərinə məruz qalmasın.

Həmin Məcəllənin 10-36-cı maddələrində göstərilmiş cinayət mühakimə icraatının əsas prinsipləri və şərtləri cinayət təqibinin həyata keçirilməsinin əsasını təşkil edən qaydaları müəyyən etməklə, insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının qanunsuz məhdudlaşdırılması hallarından onun müdafiəsi, hər bir cinayət təqibinin qanuniliyini və əsaslılığını müəyyən edir. Cinayət prosesini həyata keçirən orqanlar cinayət prosesində iştirak edən bütün şəxslərin Konstitusiya ilə təsbit edilmiş insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarına riayət olunmasını təmin etməlidirlər (Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 9.1 və 12.1-ci maddələri).

Göstərilənlərə əsasən, qanunverici məhkəmə nəzarəti qaydasında cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosessual hərəkətlərindən və ya qərarlarından cinayət prosesinin iştirakçıları, habelə həmin Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada cinayət prosesində iştirak edən digər şəxslər tərəfindən şikayət vermək hüququnu müəyyən etmişdir (Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 122.1-ci maddəsi).

Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 122.2.3-cü maddəsinə uyğun olaraq, həmin Məcəllənin 449.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş təhqiqatçının, müstəntiqin və ya ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun hərəkətlərindən və ya qərarlarından məhkəmə nəzarəti funksiyasını həyata keçirən məhkəməyə şikayət

verilir.

Həmin Məcəllənin 442-ci maddəsinə əsasən, məhkəmə nəzarəti istintaq hərəkətlərinin məcburi aparıldığı, prosessual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edildiyi, əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirildiyi və ya ibtidai araşdırmanın aparıldığı yer üzrə səlahiyyəti daxilində müvafiq birinci instansiya məhkəməsi tərəfindən həyata keçirilir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu bir sıra qərarlarında məhkəmə nəzarətinin həyata keçirilməsi ilə bağlı cinayət-prosessual qanunvericiliyin müvafiq normalarını ətraflı təhlil edərək bu institutun mahiyyəti, təyinatı və vəzifələri barədə hüquqi mövqelər formalaşdırmışdır.

Məhkəmə nəzarətinin həyata keçirilməsinə dair icraat (442-454-cü maddələr) hüquq və azadlıqların pozulmasına dair məlumatlar olduğu halda cinayət təqibini həyata keçirən (əməliyyat-axtarış, təhqiqat, istintaq, prokurorluq) orqanların vəzifəli şəxslərinin hərəkət və qərarlarının qanuniliyi üzərində məhkəmə nəzarətini işə salır. Məhkəmə nəzarəti icraatında məhkəmə əsasən iki vəzifə icra edir: cinayət təqibi üzrə müvəkkil edilmiş orqanlar və vəzifəli şəxslər tərəfindən edilən ayrı-ayrı hərəkətlərin və qəbul olunan qərarların qanuniliyinin təmin olunması; cinayət prosesi iştirakçılarının hüquq və azadlıqlarının qorunması (Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 449.2.3-cü maddəsinin şərh edilməsinə dair” 2009-cu il 5 avqust tarixli Qərarı).

Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 137 və 445.2-ci maddələrinin şərh edilməsinə dair” 2015-ci il 12 fevral tarixli Qərarında qeyd olunmuşdur ki, məhkəmə nəzarəti insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarına qanunsuz müdaxilələrin qarşısını almağa, pozulmuş hüquqların bərpasına xidmət edən məhkəmə fəaliyyətinin müstəqil növüdür. Belə ki, insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının məhdudlaşdırılmasının qanuniliyinin məhkəmələr tərəfindən həll edilməsi məhz Konstitusiyanın 71-ci maddəsinin VII hissəsindən irəli gəlir. Göstərilənlərə əsasən, məhkəmə nəzarəti əməliyyat-axtarış fəaliyyəti subyektləri tərəfindən insan hüquq və azadlıqlarının məhdudlaşdırılmasının qanuniliyi, əsaslılığı, mütənəsibliyi, məqsədamüvafiqliyi və təxirəsalınmazlığının yoxlanılması funksiyasını daşıyır.

Cinayət-prosessual qanunvericiliyində məhkəmə nəzarəti qaydasında cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosessual hərəkətlərinin və ya qərarlarının qanuniliyinin yoxlanılmasının cinayət prosesinin hər hansı mərhələsi ilə məhdudlaşdıran norma mövcud deyildir.

Məhkəmə nəzarəti, bir qayda olaraq, məhkəməyədək icraat mərhələsində işə düşsə də, cinayət prosesi iştirakçılarının mübahisələndirilməsi mümkün olan prosessual hərəkətlərindən və ya qərarlarından məhkəmə nəzarəti qaydasında şikayət verilməsi məhkəməyədək icraatla məhdudlaşdırılmamışdır. Belə məhdudlaşdırma pozulmuş hüquqların bərpasına istiqamətlənmiş bu icraat növünün məqsədi və təyinatı ilə uyğunlaşmayaraq, məhkəmə nəzarətinin səmərəliliyini şübhə altına alardı.

Nəzərə alınmalıdır ki, tərəflərin hüquq və mənafeələrinə toxunan, mübahisələndirilməsi mümkün olan qərarlar proses iştirakçılarına vaxtında təqdim olunmaya və ya şəxsin hüququnu pozan hərəkətlərə cinayət mühakimə icraatının son mərhələlərində yol verilə bilər. Nəticədə həmin şəxslərin sonradan, məhkəmə icraatı zamanı tanış olduqları qərarı və ya yol verilmiş hərəkəti mübahisələndirmək imkanı olur.

Həmçinin təqsirləndirilən şəxsin ibtidai araşdırma zamanı psixoloji durumu nəzərə alınaraq, sonradan cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosessual hərəkətlərindən və ya qərarlarından məhkəməyə şikayət verməsi də mümkündür.

Göstərilənləri nəzərə alaraq, Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, məhkəmə nəzarətinin həyata keçirilməsinin cinayət prosesinin bu və ya digər mərhələsi ilə məhdudlaşdırılması cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosessual hərəkətlərinin və ya qərarlarının qanuniliyinin yoxlanılmasının təmin edilməsi və cinayət prosesi iştirakçılarının hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi baxımından yolverilməzdir.

Əks yanaşma, yəni məhkəməyə müraciət etmək hüququnun əsassız məhdudlaşdırılması və ya nəzərdə tutulmaması son nəticədə Konstitusiyada müdafiəsinə təminat verilən hüquqların bəyanedici xarakter daşdığına dəlalət etmiş olur (Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 71.1-ci maddəsinin şərh edilməsi haqqında” 2010-cu il 13 dekabr tarixli Qərarı).

Oxşar mövqe “Məhkəmə hökmü haqqında” Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun 2021-ci il 24 dekabr tarixli qərarında ifadə olunmuşdur. Həmin Qərarın 25-ci bəndində göstərilmişdir ki, təqsirləndirilən şəxs məhkəməyədək icraat

dövründə verdiyi ifadələrini məhkəmə iclasında dəyişdirdikdə məhkəmə bunun səbəblərini araşdırmalı, o cümlədən müdafiə tərəfi ifadələrin dəyişdirilməsini məhkəməyədək icraatda ifadələrin fiziki və ya psixi zorakılığın təsiri altında alınması ilə əlaqələndirdikdə onu nəzərə almalıdır ki, Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 449.1, 449.1.1, 449.1.4, 449.2.1, 449.3.3 və 449.3.4-cü maddələrinin ümumi məzmununa görə, təqsirləndirilən (şübhəli) şəxs və onun müdafiəçisi cinayət prosesini həyata keçirən orqanın, o cümlədən təhqiqatçının (onun səlahiyyətlərini həyata keçirən şəxsin) və müstəntiqin prosessual hərəkətlərindən və ya qərarlarından, eləcə də işgəncə verilməsi və ya digər amansız rəftar edilməsi daxil olmaqla tutulmuş və həbs edilmiş şəxsin hüquqlarının pozulması barədə şikayətlə məhkəmə nəzarətini həyata keçirən məhkəməyə müraciət edə bilər. Odur ki, cinayət prosesi tərəflərinin məhkəməyədək icraatda təqsirləndirilən (şübhəli) şəxsin ifadəsinin fiziki və ya psixi zorakılığın təsiri ilə alınmasına dair məhkəmədə irəli sürdükləri dəlillərinə qiymət verilərkən bu məsələnin təqsirləndirilən şəxs, onun müdafiəçisi, digər şəxslər tərəfindən məhkəməyədək icraatı aparan orqan qarşısında qaldırılıb-qaldırılmaması, qaldırıldığı halda səlahiyyətli orqan tərəfindən yoxlanılıb-yoxlanılmaması, belə iddialar üzrə araşdırma aparılaraq fiziki və psixi zorakılığın tətbiq edilməsini inkar edən, məsələn, bəraətverici əsaslarla cinayət işinin başlanılmasının rədd edilməsinə dair qərar qəbul edilmişdirsə, təqsirləndirilən şəxsin və yaxud onun müdafiəçisinin həmin qərardan məhkəmə nəzarəti qaydasında şikayət verib-verməməsi, məhkəmə nəzarətini həyata keçirən məhkəmə tərəfindən baxılan məsələ üzrə hansı qərarın qəbul edildiyi nəzərə alınmalıdır.

Məhkəmə nəzarəti qaydasında qəbul edilən qərarın işə mahiyyəti üzrə baxan məhkəmənin fəaliyyətinə təsir etməsi (müdaxilə etməsi) ilə bağlı Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu qeyd edir ki, hər iki icraat predmet, məqsəd və vəzifələrinə görə fərqlənərək müstəqil icraat növləri kimi çıxış edirlər.

Belə ki, cinayət işinə mahiyyəti üzrə baxan məhkəmənin əsas funksiyası ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi çərçivəsində təqsirləndirilən şəxsə qarşı irəli sürülmüş ittiham üzrə onun təqsirli və ya təqsirsiz olmasının müəyyən edilməsindən ibarətdir.

Məhkəmə nəzarəti funksiyasının həyata keçirilməsinə dair materiallara baxan məhkəmə isə xüsusi icraat qaydasında məhkəməyə müraciət etmiş şəxsin gətirdiyi dəlillər əsasında müvafiq araşdırma nəticəsində təhqiqatçı, müstəntiq və ya ibtidai

araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun prosesual hərəkətlərinin və ya qərarlarının qanuniliyini yoxlayır.

Belə ki, Cinayət-Prosesual Məcəlləsinin 212.4.2-ci maddəsinə əsasən, məhkəmə nəzarəti funksiyalarını həyata keçirən məhkəmə təhqiqatçı, müstəntiq və ya prokurorun cinayət işinin başlanmasının rədd edilməsi haqqında qərarını ləğv edir və ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun diqqətini Cinayət-Prosesual Məcəlləsinin 207, 209 və 210-cu maddələrinin tələblərinin pozulmasına cəlb etməklə bu tələblərin yerinə yetirilməsinin təmin edilməsi barədə qərar qəbul edir, yaxud cinayət işinin başlanmasının rədd edilməsi haqqında çıxarılmış qərarı dəyişdirilmədən saxlayır.

Cinayət mühakimə icraatında isə məhkəmənin belə bir səlahiyyəti nəzərdə tutulmamışdır. Məhkəmə baxışı nəticəsində məhkəmənin yalnız Cinayət-Prosesual Məcəlləsinin tələblərinin kobud surətdə pozulmasına yol vermiş şəxslər barəsində xüsusi qərarın çıxarılması nəzərdə tutulmuşdur (Məcəllənin 28, 65.5 və 318-ci maddələri).

Göstərilənlərlə yanaşı, məhkəmə baxışı zamanı ibtidai araşdırma mərhələsində hər hansı qanunsuz prosesual hərəkətlər və ya qərarlar barəsində məlumat verildikdə, məhkəmənin cinayət işinin başlanması haqqında qərar qəbul etməsi istisna edilsə də, bu barədə irəli sürülən sübutlar, həm də icraat zamanı əldə edilmiş digər sübutlar cinayət-prosesual qanunvericiliyin tələblərinə uyğun olaraq araşdırılmalı və qiymətləndirilməlidir. Məhkəmə cinayətin törədilməsi haqqında məlumatda cinayət əlamətlərini müəyyən etdiyi halda isə bütün məlumatları dərhal baxılması üçün ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora göndərməlidir (Cinayət-Prosesual Məcəlləsinin 207.6-cı maddəsi).

Həmçinin nəzərə alınmalıdır ki, cinayət işinə mahiyyəti üzrə baxılarkən Cinayət-Prosesual Məcəlləsinin 449.3.1-449.3.7-ci maddələrində sadalanan prosesual hərəkətlərin icrası və ya qərarların qəbulu zamanı hüquq pozuntularına yol verilməsi barədə təqdim edilən dəlillərin yoxlanılması nəticəsindən asılı olaraq, xüsusi qərarın qəbulu, yaxud bütün məlumatların dərhal baxılması üçün ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora göndərilməsi xeyli vaxt çəkə bilər.

Halbuki, məhkəmə təminatı hüququ bir tərəfdən hər kəsin pozulmuş hüquqlarının və azadlıqlarının bərpası məqsədilə məhkəməyə müraciət etmək hüququnu, digər

tərəfdən isə məhkəmələrin həmin müraciətlərə əqlabatan müddətdə baxmaq və onlara dair ədalətli qərar qəbul edərək, onların vaxtında icra edilməsi vəzifəsini müəyyən edir (Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun V.Ozerovun şikayəti üzrə 2011-ci il 15 aprel, C.İsmayılzadənin şikayəti üzrə 2014-cü il 6 iyun və "Azərbaycan Respublikası Mülki Prosessual Məcəlləsinin 231.4-cü maddəsinin şərh edilməsinə dair" 2014-cü il 4 iyul tarixli Qərarları).

Odur ki, cinayət təqibi üzrə müvəkkil edilmiş orqanların ayrı-ayrı prosessual hərəkətlərinin və ya qərarlarının qanuniliyinin, pozulmuş hüquqların tez vaxtda bərpasının təmin edilməsi məqsədilə məhkəmə nəzarəti qaydasında icraatın prosessual müddətlərinin qısa olmasını nəzərə alaraq belə şikayətlərə xüsusi icraat qaydasında baxılması labüd hesab edilməlidir.

Habelə cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosessual qərarının qanuniliyi və əsaslılığı üzərində məhkəmə nəzarəti nəticəsində məhkəmənin qəbul etdiyi qərar ilə cinayət təqibi üzrə mühüm əhəmiyyət kəsb edən faktlar müəyyən edildikdə müvafiq cinayət təqibi üzrə məhkəmənin hökm və ya qərarının yeni açılmış hallar üzrə araşdırma nəticəsində ləğv olunması da mümkündür.

Belə ki, cinayət işi, məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraatın materialları və ya xüsusi ittiham qaydasında şikayət üzrə icraat zamanı təhqiqatçının, müstəntiqin, prokurorun və ya hakimin məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş hökm və ya qərarı ilə müəyyən edilmiş sui-istifadələrinin düzgün olmayan (səhv) hökm və ya qərarın çıxarılmasına səbəb olması məhkəmənin hökm və ya qərarlarına yeni açılmış hallar üzrə baxılması üçün əsasdır (Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 461.0.2-ci maddəsi).

Prosessual qərarların preyudisial əhəmiyyəti ilə bağlı isə qeyd edilməlidir ki, Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 65.1-ci maddəsinə görə, cinayət prosesini həyata keçirən orqanın qərarı, şəxsin cinayət təqibini istisna edən qərarlardan başqa, hökmün və ya məhkəmənin digər yekun qərarının çıxarılması ilə əlaqədar məcburi qüvvəyə malik deyildir. Həmin Məcəllənin 141.1.3-cü maddəsinə əsasən, məhkəmə üçün preyudisial qaydada məcburi qüvvəyə malik qərarla müəyyən edilmiş hallar cinayət təqibi üzrə icraatın materiallarından istifadə edilmədən sübut edilmiş hesab olunur.

Preyudisiya, daha əvvəl baxılan iş üzrə sübutetmə predmetinə aid olan və qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə hökmü ilə müəyyənləşdirilən halların bir daha sübuta

yetirilməsi zərurətindən azad olunmanı nəzərdə tutur. Qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə hökmünün preyudisiallığı, həmin hökmün çıxarıldığı şəxslərin dairəsi ilə məhdudlaşır (Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 142-ci maddəsinin şərh edilməsinə dair” 2020-ci il 8 yanvar tarixli Qərarı).

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, cinayət mühakimə icraatı və məhkəmə nəzarəti icraatı müstəqil icraat növləri kimi çıxış edərək, tərəflərin və sübut etmə predmetlərinin fərqli olması ilə səciyyələnir.

Göstərilənlərə əsasən, cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosessual hərəkətlərinin və ya qərarlarının qanuniliyi üzərində məhkəmə nəzarəti nəticəsində qəbul olunan qərar digər cinayət işi və ya cinayət təqibi ilə bağlı material üzrə ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar məcburi qüvvəyə malik deyildir. Həmin qərar yalnız eyni hallar üzrə təkrarən məhkəmə nəzarətinin həyata keçirilməsini istisna edir. Bununla bağlı Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu öz hüquqi mövqeyini “Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 453.10-cu maddəsinin şərh edilməsinə dair” 2022-ci il 31 avqust tarixli Qərarında da ifadə etmişdir.

Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 90.9 və 91.7-ci maddələrinin şərh edilməsinə dair” 2019-cu il 14 oktyabr tarixli Qərarında qeyd edilmişdir ki, qanunverici, ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi əsaslarını və qaydasını müəyyən edərkən işin qanuni, əsaslı və ədalətli həlli naminə cinayət prosesinin bütün mərhələlərində tələb olunan qaydalara riayət olunmasını təmin edən mexanizm nəzərdə tutmuşdur. Burada məqsəd cinayət hadisəsinə dair bütün halların müəyyən edilməsindən, onların düzgün hüquqi qiymətləndirilməsindən, cəmiyyətə və ayrı-ayrı şəxslərə dəymiş zərərin və şəxsin təqsirinin müəyyən edilməsindən ibarətdir. Buna isə aidlik, mümkünlük və etibarlılıq şərtlərinə cavab verən sübutların yoxlanılması və dəyərləndirilməsi əsasında nail olunur. Yalnız belə halda məhkəmə, təqsirləndirilən şəxsin törədilməsində ittiham olunduğu əməlin həqiqətən baş verib-verməməsini, əməlin cinayət olub-olmamasını, təqsirləndirilən şəxs tərəfindən törədilib-törədilməməsini və cinayət qanununun hansı norması ilə nəzərdə tutulmasını müəyyən edə bilər.

Konstitusiyasının 129-cu maddəsinə uyğun olaraq, məhkəmənin qəbul etdiyi qərar

qanuna və sübutlara əsaslanmalıdır.

Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 145.1-ci maddəsinə əsasən, hər bir sübut mənsubiyyəti, mümkünlüyü, mötəbərliyi üzrə qiymətləndirilməlidir.

Hüquq ədəbiyyatında sübutun mənsubiyyəti onunla cinayət mühakimə icraatında araşdırma predmeti olmuş fakt arasındakı məntiqi əlaqənin mövcud olmasını şərtləndirir. Sübutun mümkünlüyü onun bir sıra digər xüsusiyyətlərinə (həqiqiliyinə, yaranma mənbəyinə, əldə edilmə hallarına) dair şübhələrin olmamasını nəzərdə tutur. Mənsubiyyət meyarı sübutun məzmununa yönəlsə, sübutun mümkünlüyü meyarı daha çox prosessual formaya yönəlmiş tələb kimi çıxış edir. İstər əldə edilməsi, istər rəsmiləşdirilməsi və ya təqdim edilməsi zamanı ciddi pozuntulara yol verilmiş sübut artıq mümkünlük tələbinə cavab verən hesab oluna bilməz. Sübutun mötəbərliyi isə daha çox onun həqiqətə uyğunluğu kimi izah olunur.

Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 145.2-ci maddəsinə əsasən, təhqiqatçı, müstəntiq, prokuror, hakim qanunu və vicdanını rəhbər tutaraq sübutların məcmusunun hərtərəfli, tam və obyektiv baxılmasına əsaslanmaqla öz daxili inamına görə sübutları qiymətləndirirlər.

Odur ki, cinayət mühakimə icraatı üzrə məhkəmə sübutların mənsubiyyəti, mümkünlüyü və mötəbərliyinin qiymətləndirilməsində daxili inamına görə qərar qəbul edir.

Həmçinin məhkəmə nəzarəti qaydasında işə baxan məhkəmə tərəfindən cinayət mühakimə icraatı qaydasında müvafiq işə baxan məhkəmənin bu barədə məlumatlandırılması məqsədamüvafiqdir.

Cinayət mühakimə icraatı qaydasında işə mahiyyəti üzrə baxan məhkəmə də daxili inamının formalaşmasında cinayət təqibi orqanlarının hər hansı hərəkət və ya qərarlarından məhkəmə nəzarəti qaydasında verilmiş şikayət səbəbindən şübhə yaranarsa, əqlabatan müddət çərçivəsində məhkəmə baxışını təxirə salmaqda haqlıdır.

Qeyd olunanlara əsasən Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakı nəticələrə gəlir:

- Konstitusiyanın 60-cı maddəsinin I hissəsi və 71-ci maddəsi baxımından məhkəmə nəzarəti cinayət mühakimə icraatı üzrə məhkəməyədək icraat mərhələsi ilə məhdudlaşmayaraq, cinayət işlərinə mahiyyəti üzrə baxılması Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 442-454-ci maddələri üzrə cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosessual

hərəkətlərindən və ya qərarlarından məhkəməyə şikayət verilməsini istisna etmir;

- məhkəmə nəzarəti qaydasında icraat və cinayət mühakimə icraatı fərqli və müstəqil icraat növləri olduğundan cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosesual hərəkətlərindən və ya qərarlarından məhkəmə nəzarəti qaydasında şikayətin verilməsi müvafiq cinayət mühakimə icraatına müdaxilə kimi qiymətləndirilə bilməz.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsini, “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 60, 62, 63, 65-67 və 69-cu maddələrini rəhbər tutaraq, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu

QƏRARA ALDI:

1. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 60-cı maddəsinin I hissəsi və 71-ci maddəsi baxımından məhkəmə nəzarəti cinayət mühakimə icraatı üzrə məhkəməyədək icraat mərhələsi ilə məhdudlaşmayaraq, cinayət işlərinə mahiyyəti üzrə baxılması Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosesual Məcəlləsinin 442-454-ci maddələri üzrə cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosesual hərəkətlərindən və ya qərarlarından məhkəməyə şikayət verilməsini istisna etmir.

2. Məhkəmə nəzarəti qaydasında icraat və cinayət mühakimə icraatı fərqli və müstəqil icraat növləri olduğundan cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosesual hərəkətlərindən və ya qərarlarından məhkəmə nəzarəti qaydasında şikayətin verilməsi müvafiq cinayət mühakimə icraatına müdaxilə kimi qiymətləndirilə bilməz.

3. Qərar dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

4. Qərar rəsmi dövlət qəzetlərində və “Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Məlumatı”nda dərc edilsin, habelə Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin rəsmi internet saytında yerləşdirilsin.

5. Qərar qətidir, heç bir orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi təfsir edilə bilməz.

Sədr

Fərhad Abdullayev

ON BEHALF OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

DECISION

OF THE PLENUM OF CONSTITUTIONAL COURT
OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

On related interpretation of Articles 442, 443, 444, 445, 447 and 449 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Azerbaijan in terms of Part I of Article 60 and Article 71 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan

25 June 2024

Baku city

The Plenum of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan, composed of Farhad Abdullayev (Chairman), Sona Salmanova, Humay Afandiyeva, Rovshan Ismayilov, Jeyhun Garajayev (Reporter-Judge), Rafael Qvaladze, Isa Najafov, and Kamran Shafiyev, attended by the Court Clerk Faraid Aliyev,

in accordance with Part VI of Article 130 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan, examined the constitutional case in the procedure of special constitutional proceedings on the basis of the request of the Shirvan Court of Appeal concerning the related interpretation of Articles 442, 443, 444, 445, 447, and 449 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Azerbaijan in terms of Part I of Article 60 and Article 71 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan.

having heard the report of Judge Jeyhun Garajayev, studied and discussed written reports of representatives of interested parties – the Shirvan Court of Appeal and the Staff of the Milli Majlis (Parliament) of the Republic of Azerbaijan, the conclusions of specialists – the Supreme Court of the Republic of Azerbaijan, the Bar Association of the Republic of Azerbaijan, the Center for Legal Examination and Legislative Initiatives, opinion of experts – Professor F.Abbasova, Doctor of Law, Head of the Criminal Procedure Department of the Law Faculty of Baku State University and R.Garagurbanli, Doctor of Law, the Plenum of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan

DETERMINED AS FOLLOWS:

The Shirvan Court of Appeal has applied to the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan (hereinafter referred to as the Constitutional Court”) with request and asked for related interpretation of Articles 442, 443, 444, 445, 447, and 449 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Azerbaijan (hereinafter referred to as the Criminal Procedure Code) in terms of Part I of Article 60 and Article 71 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan (hereinafter referred to as the Constitution).

It appears from the request that during the investigation of the criminal case regarding the accusation of I. Huseynov under Article 234.4.3 of the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan (hereinafter referred to as the – Criminal Code), his defense counsel submitted a complaint to the Astara District Prosecutor's Office, stating that I. Huseynov was subjected to illegalities by the employees of the Astara District Police Department (hereinafter referred to as the – Astara District Police Department) and requested that legal measures be taken against those who committed the said acts.

On September 21, 2023, a decision was made at the Astara District Prosecutor's Office to refuse to initiate a criminal case.

By the decision of the Astara District Court dated November 2, 2023, the complaint filed in the procedure of judicial review against the said decision of the Astara District Prosecutor's Office was not upheld, and the decision of the prosecutor's office was considered legal.

By the decision of the Shirvan Court of Appeal dated November 28, 2023, the appeal was granted, the decision of the first instance court and the decision to refuse to initiate a criminal case were annulled, and the material was sent back to the Astara District Prosecutor, who conducts the procedural management of the preliminary investigation, for a full and comprehensive investigation.

By the decision of the Astara District Prosecutor's Office dated December 18, 2023, the request to initiate a criminal case was rejected as no criminal event was identified in the collected materials.

By the decision of the Astara District Court dated April 25, 2024, the defense counsel's appeal against the decision of the Astara District Prosecutor's Office was not upheld.

The defense counsel filed an appeal and requested the annulment of the decision of the Astara District Court dated April 25, 2024, and the granting of the complaint filed in the procedure of judicial review.

During the appeal hearing, it was determined that at the time the request was filed with the court against the decision of the Astara District Prosecutor's Office dated

September 21, 2023, regarding the refusal to initiate a criminal case, the criminal case concerning the accusation of I.Huseynov was in the proceedings of the investigation department of the Astara District Police Department, and at the time the material was examined in the courts in the procedure of judicial review, i.e., on September 23, 2023, the criminal case was sent to the Lankaran Court of Grave Crimes for examination on the merits.

According to the petitioner's opinion, the proceedings in the procedure of judicial review provided for by Articles 442-454 of the Criminal Procedure Code cover the period of the preliminary investigation of criminal cases, and complaints against procedural actions or decisions of the body conducting the criminal proceedings can only be examined during this period.

It is noted in the request that there is a disagreement regarding the legality of considering complaints and making decisions during the period of court proceedings alongside the preliminary investigation stage concerning actions or decisions that constitute the subject of judicial review, as well as the fact that a decision made in the procedure of judicial review has prejudicial significance for the court hearing the case on its merits, thereby depriving the court of the examination of evidence.

The Shirvan Court of Appeal has decided to apply to the Constitutional Court for the purpose of clarifying the mentioned issues from the perspective of ensuring the activities of judicial bodies, forming a uniform judicial practice, ensuring the application of legislation in the same manner, and thereby ensuring the principle of legal certainty.

The Plenum of the Constitutional Court considers it important to note the following to clarify the issue of restricting the right to apply in the procedure of judicial review to any stage of criminal proceedings.

According to Parts I and IV of Article 60 of the Constitution, everyone is guaranteed protection of his/her rights and liberties through the administrative remedies and in court. Everyone may appeal against the actions and inaction of state bodies, political parties, legal entities, municipalities and their officials in administrative manner or in courts.

In Part I of Article 71 of the Constitution, to observe and to protect the rights and freedoms of man and citizen set forth in the Constitution is determined as the duty of the legislature, executive and judiciary. According to Part VII of the said Article, courts resolve disputes concerning the violation of rights and freedoms of man and citizen.

In accordance with Article 1.2 of the Criminal Procedure Code, the criminal-procedural legislation of the Republic of Azerbaijan is aimed at ensuring that no person innocent of committing a crime is subjected to illegal suspicion, accusation, or conviction through the arbitrary actions of officials of the bodies conducting criminal

proceedings or judges, and that no one is subjected to measures of procedural compulsion or other restrictions of human and civil rights and freedoms illegally or without necessity.

The basic principles and conditions of criminal justice proceedings set forth in Articles 10-36 of the said Code, by defining the rules that form the basis for the implementation of criminal prosecution, establish the protection of human and civil rights and freedoms from cases of illegal restriction, and determine the legality and validity of each criminal prosecution. The bodies conducting criminal proceedings must ensure compliance with the human and civil rights and freedoms fixed in the Constitution for all persons participating in the criminal process (Articles 9.1 and 12.1 of the Criminal Procedure Code).

Based on the above, the legislator has established the right of the participants of the criminal process, as well as other persons participating in the criminal process in the cases and procedure provided for in the said Code, to file a complaint against the procedural actions or decisions of the body conducting the criminal process in the procedure of judicial review (Article 122.1 of the Criminal Procedure Code).

In accordance with Article 122.2.3 of the Criminal Procedure Code, a complaint shall be filed with the court exercising the function of judicial review against the actions or decisions of the inquirer, investigator, or the prosecutor in charge of preliminary investigation as provided for in Article 449.3 of the said Code.

According to Article 442 of the same Code, judicial review is exercised within the scope of its competence by the relevant court of first instance at the place where compulsory investigative actions are conducted, measures of procedural compulsion are applied, operational-search measures are carried out, or where the preliminary investigation is conducted.

The Plenum of the Constitutional Court, in a number of its decisions, has formulated legal positions on the essence, purpose, and objectives of this institution by thoroughly analyzing the relevant norms of the criminal-procedural legislation related to the exercise of judicial review.

The proceedings on the exercise of judicial review (Articles 442-454) trigger judicial review over the legality of the actions and decisions of officials of the bodies conducting criminal prosecution (special investigation means, interrogation, investigation) in cases where there is information regarding the violation of rights and freedoms. In judicial review proceedings, the court mainly performs two tasks: ensuring the legality of individual actions taken and decisions adopted by the bodies and officials authorized for criminal prosecution; and protecting the rights and freedoms of the participants of the criminal process (Decision of the Plenum of the Constitutional Court "On interpretation

of Article 449.2.3 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Azerbaijan" dated August 5, 2009).

In the Decision of the Plenum of the Constitutional Court dated February 12, 2015, "On interpretation of Articles 137 and 445.2 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Azerbaijan," it was noted that judicial review is an independent type of judicial activity serving to prevent illegal interference with human and civil rights and freedoms and to restore violated rights. Thus, the resolution of the legality of the restriction of human and civil rights and freedoms by the courts stems precisely from Part VII of Article 71 of the Constitution. Based on the above, judicial review carries the function of verifying the legality, validity, proportionality, expediency, and urgency of the restriction of human rights and freedoms by the subjects of operational-search activities.

There is no norm in the criminal-procedural legislation that restricts the verification of the legality of procedural actions or decisions of the body conducting the criminal process in the procedure of judicial review to any stage of the criminal process.

Although judicial review, as a rule, is initiated at the stage of pre-trial proceedings, the filing of a complaint under the procedure of judicial review against the procedural actions or decisions of participants in criminal proceedings that can be contested is not limited to pre-trial proceedings. Such a restriction would be inconsistent with the purpose and designation of this type of proceeding, which is aimed at restoring violated rights, and would call into question the effectiveness of judicial review.

It should be taken into account that decisions that affect the rights and interests of the parties and that can be contested may not be presented to the participants of the process in a timely manner, or actions violating a person's rights may occur in the final stages of criminal justice proceedings. As a result, those persons subsequently have the opportunity to challenge the decision or the action taken, with which they became acquainted during the court proceedings.

Taking the above into account, the Plenum of the Constitutional Court considers that restricting the exercise of judicial review to one or another stage of the criminal process is inadmissible in terms of ensuring the verification of the legality of the procedural actions or decisions of the body conducting the criminal process and protecting the rights and freedoms of the participants of the criminal process.

The opposite approach, i.e., the unjustified restriction or non-provision of the right to apply to court, ultimately indicates that the rights guaranteed for protection in the Constitution are of a declarative nature (Decision of the Plenum of the Constitutional Court "On interpretation of Article 71.1 of the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan" dated December 13, 2010).

A similar position was expressed in the decision of the Plenum of the Supreme Court of the Republic of Azerbaijan "On court verdict" dated December 24, 2021. Item 25 of the said Decision states that if the accused person changes the testimony given during the pre-trial proceedings in the court session, the court must investigate the reasons for this; in particular, if the defense links the change of testimony to the fact that the statements were obtained under the influence of physical or mental violence during pre-trial proceedings, the court should take into account that, according to the general content of Articles 449.1, 449.1.1, 449.1.4, 449.2.1, 449.3.3, and 449.3.4 of the Criminal Procedure Code, the accused (suspect) and their defense counsel may apply to the court exercising judicial review with a complaint regarding the procedural actions or decisions of the body conducting the criminal process, including the inquirer (the person exercising their powers) and the investigator, as well as regarding the violation of the rights of a detained or arrested person, including torture or other cruel treatment. Therefore, when evaluating the arguments put forward in court by the parties to the criminal process regarding the obtaining of the testimony of the accused (suspect) under the influence of physical or mental violence during pre-trial proceedings, it should be considered whether this issue was raised by the accused, their defense counsel, or other persons before the body conducting the pre-trial proceedings; if raised, whether it was verified by the competent authorities; if an investigation was conducted on such claims and a decision was made to refuse to initiate a criminal case on exonerating grounds denying the application of physical and mental violence, whether the accused or their defense counsel filed a complaint against that decision in the procedure of judicial review, and what decision was adopted by the court exercising judicial review on the matter reviewed.

As for the impact (interference) of a decision adopted in the procedure of judicial review on the activities of the court examining the case on its merits, the Plenum of the Constitutional Court notes that both proceedings differ in terms of their subject matter, purposes, and objectives, and act as independent types of proceedings.

Thus, the primary function of the court examining the criminal case on its merits consists of determining the guilt or innocence of the accused regarding the charge brought against him/her within the framework of the administration of justice.

The court reviewing materials related to the exercise of the judicial review function, however, verifies the legality of the procedural actions or decisions of the inquirer, investigator, or the prosecutor in charge of preliminary investigation as a result of a relevant investigation based on the arguments brought by the person who applied to the court in the procedure of special proceedings.

Thus, according to Article 212.4.2 of the Criminal Procedure Code, the court

exercising the functions of judicial review annuls the decision of the inquirer, investigator, or prosecutor on the refusal to initiate a criminal case and, by drawing the attention of the prosecutor in charge of preliminary investigation to the violation of the requirements of Articles 207, 209, and 210 of the Criminal Procedure Code, adopts a decision on ensuring the fulfillment of these requirements, or upholds the decision on the refusal to initiate a criminal case without changes.

However, such a power of the court is not provided for in criminal justice proceedings. As a result of the court hearing, it is provided that the court shall only issue a special decision regarding persons who have committed a gross violation of the requirements of the Criminal Procedure Code (Articles 28, 65.5, and 318 of the Code).

Alongside the above, although the court is excluded from adopting a decision on the initiation of a criminal case when information is provided regarding any illegal procedural actions or decisions during the preliminary investigation stage in the course of the court hearing, the evidence put forward in this regard, as well as other evidence obtained during the proceedings, must be investigated and evaluated in accordance with the requirements of the criminal-procedural legislation. If the court identifies signs of a crime in the information about the commission of a crime, it must immediately send all the information to the prosecutor in charge of preliminary investigation for consideration (Article 207.6 of the Criminal Procedure Code).

Furthermore, it should be taken into account that, depending on the outcome of the verification of the evidence presented regarding the commission of legal violations during the execution of procedural actions or the adoption of decisions listed in Articles 449.3.1-449.3.7 of the Criminal Procedure Code while examining a criminal case on its merits, the adoption of a special decision or the immediate sending of all information to the prosecutor in charge of preliminary investigation for consideration may take a significant amount of time.

However, the right to judicial guarantee defines, on the one hand, the right of everyone to apply to the court for the purpose of restoring their violated rights and freedoms, and on the other hand, the duty of the courts to examine those applications within a reasonable time and to adopt a fair decision on them, ensuring their timely execution (Decisions of the Plenum of the Constitutional Court dated April 15, 2011, on the complaint of V. Ozerov; June 6, 2014, on the complaint of J. Ismayilzade; and July 4, 2014, "On interpretation of Article 231.4 of the Civil Procedural Code of the Republic of Azerbaijan").

Therefore, taking into account the short procedural terms of the proceedings in the procedure of judicial review for the purpose of ensuring the legality of individual

procedural actions or decisions of the bodies authorized for criminal prosecution and the prompt restoration of violated rights, the examination of such complaints in the procedure of special proceedings should be considered inevitable.

Moreover, if facts of significant importance for criminal prosecution are established by a court decision adopted as a result of judicial review over the legality and validity of a procedural decision of the body conducting the criminal process, it is also possible for the verdict or decision of the court on the relevant criminal prosecution to be annulled as a result of an investigation based on newly revealed circumstances.

Thus, the fact that abuses by the inquirer, investigator, prosecutor, or judge during criminal case proceedings, simplified pre-trial proceedings, or proceedings on a complaint in the procedure of special prosecution, established by a legally binding verdict or decision of a court, caused the issuance of an improper (erroneous) verdict or decision, constitutes a ground for the review of court verdicts or decisions based on newly revealed circumstances (Article 461.0.2 of the Criminal Procedure Code).

As for the prejudicial significance of procedural decisions, it should be noted that according to Article 65.1 of the Criminal Procedure Code, the decision of the body conducting the criminal process, except for decisions excluding the criminal prosecution of a person, does not have binding force in connection with the issuance of a verdict or other final decision of the court. Pursuant to Article 141.1.3 of the said Code, circumstances established by a decision having binding force in a prejudicial procedure for the court are considered proven without using the materials of the proceedings on criminal prosecution.

Prejudication implies exemption from the necessity of re-proving the circumstances that relate to the subject of proof in a previously examined case and are established by a legally binding court verdict. The prejudicial nature of a legally binding court verdict is limited to the scope of persons against whom the said verdict was issued (Decision of the Plenum of the Constitutional Court "On interpretation of Article 142 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Azerbaijan" dated January 8, 2020).

As mentioned above, criminal justice proceedings and judicial review proceedings act as independent types of proceedings and are characterized by the difference in parties and subjects of proof.

Based on the above, a decision adopted as a result of judicial review over the legality of the procedural actions or decisions of the body conducting the criminal process does not have binding force in connection with the administration of justice on another criminal case or material related to criminal prosecution. The said decision only

excludes the exercise of repeated judicial review on the same circumstances. In this regard, the Plenum of the Constitutional Court expressed its legal position in its Decision "On interpretation of Article 453.10 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Azerbaijan" dated August 31, 2022.

In the Decision of the Plenum of the Constitutional Court dated October 14, 2019, "On interpretation of Articles 90.9 and 91.7 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Azerbaijan," it was noted that the legislator, while defining the grounds and procedure for the administration of justice, provided for a mechanism ensuring compliance with the required rules at all stages of the criminal process for the sake of a lawful, well-founded, and fair resolution of the case. The purpose here consists of determining all circumstances regarding the criminal event, their correct legal assessment, determining the damage caused to society and individuals, and the guilt of the person. This is achieved based on the verification and evaluation of evidence that meets the requirements of relevance, admissibility, and reliability. Only in such a case can the court determine whether the act the accused is charged with actually occurred, whether the act constitutes a crime, whether it was committed by the accused, and which norm of the criminal law provides for it.

In accordance with Article 129 of the Constitution, the decision adopted by the court must be grounded in law and evidence.

According to Article 145.1 of the Criminal Procedure Code, each part of evidence must be evaluated for its relevance, admissibility, and reliability.

In legal literature, the relevance of evidence is conditioned by the existence of a logical connection between it and the fact that was the subject of investigation in the criminal justice proceedings. The admissibility of evidence implies the absence of doubts regarding a number of its other characteristics (its authenticity, source of origin, circumstances of its acquisition). While the criterion of relevance is directed at the content of the evidence, the criterion of admissibility of evidence acts more as a requirement directed at the procedural form. Evidence obtained, formalized, or presented with serious violations can no longer be considered to meet the requirement of admissibility. The reliability of evidence, however, is mostly explained as its conformity to the truth.

According to Article 145.2 of the Criminal Procedure Code, the inquirer, investigator, prosecutor, and judge, guided by the law and their conscience, evaluate the evidence according to their inner conviction, based on a comprehensive, full, and objective consideration of the totality of the evidence.

Therefore, the court in criminal justice proceedings adopts a decision based on its inner conviction in evaluating the relevance, admissibility, and reliability of evidence.

Furthermore, it is expedient for the court which examine the case in the procedure of judicial review to inform the court examining the relevant case in the procedure of criminal justice proceedings in this regard.

The court examining the case on its merits in the procedure of criminal justice proceedings is also justified in adjourning the court hearing within a reasonable time if doubts arise in the formation of its inner conviction due to a complaint filed in the procedure of judicial review against any actions or decisions of the criminal prosecution bodies.

Based on the above, the Plenum of the Constitutional Court comes to the following conclusions:

- From the perspective of Part I of Article 60 and Article 71 of the Constitution, judicial review is not limited to the pre-trial proceedings stage of criminal justice proceedings, and the examination of criminal cases on their merits does not exclude the filing of a complaint with the court against the procedural actions or decisions of the body conducting the criminal process under Articles 442-454 of the Criminal Procedure Code;

- Since the proceedings in the procedure of judicial review and the criminal justice proceedings are different and independent types of proceedings, the filing of a complaint in the procedure of judicial review against the procedural actions or decisions of the body conducting the criminal process cannot be assessed as interference with the relevant criminal justice proceedings.

Guided by Part VI of Article 130 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan and Articles 60, 62, 63, 65-67, and 69 of the Law of the Republic of Azerbaijan "On Constitutional Court", the Plenum of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan

DECIDED:

1. From the perspective of Part I of Article 60 and Article 71 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan, judicial review is not limited to the pre-trial proceedings stage of criminal justice proceedings, and the examination of criminal cases on their merits does not exclude the filing of a complaint with the court against the procedural actions or decisions of the body conducting the criminal process under Articles 442-454 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Azerbaijan.

2. Since the proceedings in the procedure of judicial review and the criminal justice proceedings are different and independent types of proceedings, the filing of a complaint in the procedure of judicial review against the procedural actions or decisions

of the body conducting the criminal process cannot be assessed as interference with the relevant criminal justice proceedings.

3. The Decision shall enter into force from the date of its publication.

4. The Decision shall be published in official state newspapers and in the "Bulletin of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan", as well as be posted on the official website of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan.

5. The decision is final, and may not be cancelled, changed or officially interpreted by any institution or official.

Chairman

Farhad Abdullayev

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyə Məhkəməsi Plenumunun

QƏRARI

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 234-cü maddəsinin “Qeyd” hissəsinin birinci bəndinin “Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların prekursorlarının dövriyyəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 1-ci maddəsi ilə əlaqəli şəkildə şərh olunmasına dair

1 oktyabr 2024-cü il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyə Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Sona Salmanova, Humay Əfəndiyeva, Rövşən İsmayılov, Ceyhun Qaracayev, Rafael Qvaladze, Fikrət Məmmədov, İsa Nəcəfov (məruzəçi-hakim) və Kamran Şəfiyevdən ibarət tərkibdə,

məhkəmə katibi Fəraid Əliyevin iştirakı ilə,

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin IV hissəsinə, “Konstitusiyə Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 27.2 və 32-ci maddələrinə və Azərbaycan Respublikası Konstitusiyə Məhkəməsinin Daxili Nizamnaməsinin 39-cu maddəsinə müvafiq olaraq, xüsusi konstitusiyə icraatının yazılı prosedur qaydasında keçirilən məhkəmə iclasında Azərbaycan Respublikası Prokurorluğunun sorğusu əsasında Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 234-cü maddəsinin “Qeyd” hissəsinin birinci bəndinin “Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların prekursorlarının dövriyyəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 1-ci maddəsi ilə əlaqəli şəkildə şərh olunmasına dair konstitusiyə işinə baxdı.

İş üzrə hakim İ.Nəcəfovun məruzəsini, maraqlı subyektlər Azərbaycan Respublikası

Prokurorluğunun və Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Aparatının mülahizələrini, Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin, Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin, Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyinin, Hüquqi Ekspertiza və Qanunvericilik Təşəbbüsləri Mərkəzinin mütəxəssis mülahizələrini, ekspert Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsinin Cinayət hüququ və kriminologiya kafedrasının müdiri, hüquq üzrə elmlər doktoru, professor Ş.Səmədovanın rəyini araşdırıb müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

MÜƏYYƏN ETDİ:

Azərbaycan Respublikasının Prokurorluğu Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsinə (bundan sonra – Konstitusiyaya Məhkəməsi) sorğu ilə müraciət edərək Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin (bundan sonra – Cinayət Məcəlləsi) 234-cü maddəsinin “Qeyd” hissəsinin birinci bəndinin “Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların prekursorlarının dövriyyəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun (bundan sonra – “Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların prekursorlarının dövriyyəsi haqqında” Qanun) 1-ci maddəsi ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsini xahiş etmişdir.

Sorğuda göstərilmişdir ki, narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların prekursorlarının qanunsuz dövriyyəsi ilə əlaqədar cinayət işləri üzrə məhkəmə təcrübəsi öyrənilib ümumiləşdirilərkən hüquq tətbiqetmə təcrübəsində bəzi ziddiyyətlərin olduğu müəyyən edilmişdir.

Belə ki, Cinayət Məcəlləsinin 234-cü maddəsinin “Qeyd” hissəsinin birinci bəndində könüllü surətdə təhvil vermə və ya cinayətlərin açılmasında və ya qarşısının alınmasında, bu əməlləri törətmiş şəxslərin aşkar edilməsində, cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın tapılmasında fəal iştirak etmə hərəkətləri yalnız narkotik vasitələr, psixotrop maddələr və ya onların prekursorlarına münasibətdə tətbiq edildikdə şəxsin cinayət məsuliyyətindən azad edilməsinin şərti kimi öz əksini tapmış, tərkibində narkotik maddələr olan bitkilər ilə bağlı müvafiq hərəkətlərin edilməsinin isə şəxsin cinayət məsuliyyətindən azad edilməsi ilə nəticələnməsi barədə müddəa nəzərdə tutulmamışdır.

Sorğuda qeyd edilmişdir ki, “Şəxsin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsinə əsas verən narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin xeyli, külli və xüsusilə külli miqdarlarına görə siyahılarının təsdiq edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda (bundan sonra – “Şəxsin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsinə əsas verən narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin xeyli, külli və xüsusilə külli miqdarlarına görə Siyahıları”) narkotik vasitələr, psixotrop maddələr və tərkibində narkotik maddələr olan bitkilər ayrı-ayrı siyahılarda formulə edilməklə bir-birindən fərqləndirilsə də, “Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların prekursorlarının dövriyyəsi haqqında” Qanunda tərkibində narkotik maddələr olan bitkilər narkotik vasitələrə aid edilmişdir. Bu hal isə tərkibində narkotik maddələr olan bitkilərin kultivasiyasına münasibətdə Cinayət Məcəlləsinin 234-cü maddəsinin “Qeyd” hissəsinin birinci bəndinin tətbiq edilməsinin mümkünlüyü məsələsində qeyri-müəyyənlik yaradır.

Həmçinin, hüquq tətbiqedənlər arasında Cinayət Məcəlləsinin 234-cü maddəsinin “Qeyd” hissəsinin birinci bəndində göstərilən cinayət məsuliyyətindən azad etməyə əsas verən halların yalnız Cinayət Məcəlləsinin 234-cü maddəsində nəzərdə tutulan cinayətə deyil, ümumiyyətlə həmin Məcəllənin 234–240-cı maddələrində nəzərdə tutulmuş cinayətlərə münasibətdə tətbiq edilməsinin mümkünlüyü barədə fikir ayrılığı mövcuddur. Buna səbəb isə Cinayət Məcəlləsinin 234-cü maddəsinin “Qeyd” hissəsində göstərilmiş “qanunsuz dövriyyə” ifadəsinin həmin Məcəllənin 26-cı fəslinin adı, habelə “Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların prekursorlarının dövriyyəsi haqqında” Qanunun 1.0.5-ci maddəsi ilə müəyyən olunmuş qanunsuz dövriyyə anlayışı ilə müqayisə edilməsidir.

Sorğuverənin qənaətinə görə, hüquq tətbiqetmə təcrübəsində ziddiyyətlərin aradan qaldırılması, vahid məhkəmə təcrübəsinin formalaşdırılması, cinayət qanunvericiliyi normalarının eyni qaydada tətbiqinin və hüquqi müəyyənlik prinsipinin təmin edilməsi məqsədi ilə sorğuda göstərilmiş qanunvericilik normalarının əlaqəli şəkildə şərh olunmasına zərurət yaranmışdır.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu sorğu ilə əlaqədar aşağıdakıların qeyd edilməsini vacib hesab edir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 94-cü maddəsinin I hissəsinin 17-ci bəndinin tələbləri baxımından Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi qanunların qəbul

edilməsi yolu ilə cinayətlərin və başqa hüquq pozuntularının müəyyən edilməsi, onların törədilməsinə görə məsuliyyətin təyin edilməsi ilə bağlı ümumi qaydalar müəyyənləşdirir.

O, müəyyən ictimai təhlükəli hərəkətlərə görə cavab tədbiri kimi hansı dövlət-məcburiyyət tədbirlərindən istifadə edilməsi ilə yanaşı, hansı hallarda onların tətbiqindən imtinanın mümkünlüyünü də müəyyən edə bilər. Bununla əlaqədar olaraq, qanunverici cinayət və cinayət-prosessual qanunvericiliklərində müəyyən kateqoriyadan olan şəxslər barəsində cinayət təqibindən imtina edilməsinə və onların cinayət işlərinə xitam verilməsinə imkan verən əsasları müəyyən etmək hüququna malikdir (Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 73-1, 178-ci maddələrinin və 312-ci maddəsinin “Qeyd” hissəsinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” 2022-ci il 14 iyul tarixli Qərarı).

Cinayət məsuliyyətindən azad etmə halları Cinayət Məcəlləsinin 11-ci fəslə (72-75-ci maddələri) ilə yanaşı, həmin Məcəllənin Xüsusi hissəsinin müvafiq maddələrinin qeyd hissələri ilə də müəyyənləşdirilmişdir ki, belə qeydlərdən biri də Cinayət Məcəlləsinin 234-cü maddəsində nəzərdə tutulmuşdur.

Cinayət məsuliyyətindən azad etmə ilə bağlı münasibətləri tənzimləyən bəzi normaların Cinayət Məcəlləsinin Ümumi hissəsində deyil, məhz Xüsusi hissəsindəki maddələrin qeydlərində təsbit edilməsi ondan irəli gəlir ki, həmin məsuliyyətdən azad etmənin əsasları, şərtləri, müəyyən olunma məqsədi bir-birindən tamamilə fərqlənir. Onlar hər hansı kateqoriyadan olan cinayət əməllərinə ümumilikdə şamil oluna bilmir və hər bir cinayət əməlinin xarakterinə uyğun olaraq həmin cinayət əməlini nəzərdə tutan normanın “Qeyd” hissəsində onun tərkib hissəsi kimi təsbit olunur (Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 306-cı maddəsinin “Qeyd” hissəsinin həmin Məcəllənin 11-ci fəslə və Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 39, 40, 41 və 43-cü maddələri ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” 2023-cü il 7 iyul tarixli Qərarı).

Cinayət Məcəlləsinin 234-cü maddəsinin “Qeyd” hissəsinin birinci bəndinə əsasən narkotik vasitələri, psixotrop maddələri və ya onların prekursorlarını könüllü surətdə təhvil verən və ya narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və ya onların prekursorlarının qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı cinayətlərin açılmasında və ya qarşısının

alınmasında, bu əməlləri törətmiş şəxslərin aşkar edilməsində, cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın tapılmasında fəal iştirak etmiş şəxs cinayət məsuliyyətindən azad edilir.

İlk növbədə göstərməlidir ki, normativ hüquqi aktların hazırlanması, qəbul olunması, rəsmiləşdirilməsi, dərc edilməsi, qüvvədə olması, şərh edilməsi və sistemləşdirilməsi qaydalarını müəyyən edən “Normativ hüquqi aktlar haqqında” Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Qanununun (bundan sonra – “Normativ hüquqi aktlar haqqında” Konstitusiyası Qanunu) 35.1-ci maddəsinə əsasən, normativ hüquqi aktların (onların struktur elementlərinin) ayrıca struktur elementləri kimi onlara dair sətiraltı qeydlər ola bilər. Sətiraltı qeydlərdən, izahlardan və ya ixtisar edilmiş adlardan onlar normativ hüquqi aktın (onun struktur elementlərinin) mətninə yerləşdirilə bilmədikdə istifadə edilir.

Qeyd edilən normadan göründüyü kimi, hər hansı normativ hüquqi aktın, o cümlədən Cinayət Məcəlləsinin “Qeyd” hissələrində həmin qeydin digər bölməyə, fəslə, maddələrə və s. şamil olunması ilə bağlı birbaşa göstəriş nəzərdə tutulmadıqda, onlar, bir qayda olaraq məhz təsbit olunduğu struktur elementin (bölmə, fəsil, maddə və s.) ayrılmaz tərkib hissəsini təşkil etməklə həmin struktur elementinə aid olur.

Hüquq tətbiqetmə təcrübəsində qeyri-müəyyənliyin yaranmasına səbəb olan Cinayət Məcəlləsinin 26-cı fəslinin adı ilə bağlı qeyd olunmalıdır ki, Cinayət Məcəlləsinin Xüsusi hissəsində cinayət əməllərini müəyyən edən maddələrin bölmələr və fəsillər şəklində qruplaşdırılmasında və müvafiq əməllərin onların tərkibinə daxil edilməsində ən mühüm meyar həmin əməllərin cinsi obyektlərinin (məhiyyətə eyni cinsli olan və ya məzmunca oxşar ictimai münasibətlər) və növ obyektlərinin (cinsi obyekt daxilində bir-biri ilə daha sıx əlaqəli və dar ictimai münasibətlər qrupu) eyniliyi və ya oxşarlığı ilə əlaqədardır. Bölmə və fəsillərin adı məhz cinayətlərin qəsd etdiyi ictimai münasibətlərin ümumiliyi ilə əlaqədar olduğundan, konkret əməlin Cinayət Məcəlləsinin eyni fəslə daxilində hansı maddə ilə təsvir edilməsində, cinayət məsuliyyətindən azad etmənin mümkünlüyü məsələsində həmin fəslin adı əsas meyar kimi çıxış etmir.

“Normativ hüquqi aktlar haqqında” Konstitusiyası Qanununun 30.5-ci maddəsinə əsasən, normativ hüquqi aktın fəslə maddələri özündə birləşdirən struktur elementi olmaqla, məhiyyətini əks etdirən adı malik olmalıdır.

Cinayət Məcəlləsinin 26-cı fəslə “narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və ya

onların prekursorlarının qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı cinayətlər” adlandırılsa da, bu fəslə predmetini belə maddə və vasitələrin təşkil etmədiyi cinayətlər də daxil edilmişdir. Bunun da səbəbi məhz həmin fəsildə əksini tapmış cinayət əməllərinin eyni növlü ictimai münasibətlərə qəsd etməsi, yəni bu əməllərin növ obyektinin eyniliyi ilə əlaqədardır. Məsələn, həmin fəsildə nəzərdə tutulan cinayət əməllərindən biri də güclü təsir edən və ya zəhərli maddələrin satış məqsədilə qanunsuz dövriyyəsidir (Cinayət Məcəlləsinin 240-cı maddəsi).

O da göstərməlidir ki, Cinayət Məcəlləsinin 234-cü maddəsi ilə yanaşı, 240-cı maddəsində də “Qeyd” hissə nəzərdə tutularaq orada göstərilən hərəkətləri həyata keçirmiş şəxsin cinayət məsuliyyətindən azad olunması müəyyən edilmişdir. Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, Cinayət Məcəlləsinin eyni bir fəslinə aid iki fərqli maddədə cinayət məsuliyyətindən azad etmənin şərtlərini müəyyənləşdirən qeydlərin nəzərdə tutulması, o cümlədən hər iki qeyddə cinayət məsuliyyətindən azad etmənin şərtlərinin oxşar şəkildə müəyyənləşdirilməsi onu göstərir ki, qanunverici Cinayət Məcəlləsinin 234-cü maddəsinin “Qeyd” hissəsinin birinci bəndini həmin Məcəllənin 26-cı fəslinə aid olan bütün cinayətlərə deyil, məhz 234-cü maddədə təsbit olunmuş cinayət əməllərinə münasibətdə tətbiq edilməli olduğunu nəzərdə tutmuşdur. Əks yanaşma Cinayət Məcəlləsinin 240-cı maddəsinin “Qeyd” hissəsinə 2020-ci il 1 may tarixli Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə cinayət məsuliyyətindən azad etmə şərtlərini nəzərdə tutan əlavənin edilməsinin məqsəd və mahiyyətini əhəmiyyətsiz edərdi.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu onu da bildirir ki, Cinayət Məcəlləsinin 234-cü maddəsinin “Qeyd” hissəsinin birinci bəndində onun Cinayət Məcəlləsinin digər maddələrinə və ya fəslinə şamil edilməsi ilə bağlı birbaşa göstəriş olmadığı halda, ikinci bəndinin “bu fəsildə göstərilən narkotik vasitələrin və ya psixotrop maddələrin xeyli, külli və xüsusilə külli miqdarı, habelə prekursorların və qanunsuz kultivasiya edilən tərkibində narkotik maddələr olan bitkilərin (onların hissələrinin) xeyli, külli və xüsusilə külli miqdarı müvafiq qanunlarla müəyyən edilir” məzmununda ifadə edilməsi qanunvericinin iradəsinin “Qeyd”in birinci bəndinin məhz həmin maddə üzrə cinayət məsuliyyətindən azad etməyə imkan verən hal kimi müəyyən edilməsi olduğunu göstərir.

Nəzərə alınmalıdır ki, Cinayət Məcəlləsinin “Qeyd” hissəsinin birinci bəndinin hüquqi mahiyyəti və təyinatının təhlili də belə nəticəyə gəlməyə əsas verir ki, “Qeyd”

hissənin birinci bəndinin Cinayət Məcəlləsinin 26-cı fəslinin digər normaları (235–240-cı maddələri ilə) heç bir funksional əlaqəsi yoxdur.

Belə ki, Cinayət Məcəlləsinin 2.1-ci maddəsinə əsasən, bu Məcəllənin vəzifələri sülhü və bəşəriyyətin təhlükəsizliyini təmin etməkdən, insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarını, mülkiyyəti, iqtisadi fəaliyyəti, ictimai qaydanı və ictimai təhlükəsizliyi, ətraf mühiti, Azərbaycan Respublikasının konstitusiyaya quruluşunu cinayətkar qəsdlərdən qorumaqdan, habelə cinayətlərin qarşısını almaqdan ibarətdir.

Cinayət Məcəlləsində onun vəzifələrinin bu şəkildə müəyyən və bəyan edilməsi bütünlükdə cinayət qanunvericiliyi normalarının, o cümlədən cinayət məsuliyyətindən azad edən normaların Cinayət Məcəlləsinin prinsiplərini əsas götürməklə, məhz bu vəzifələrin həyata keçirilməsinə xidmət edəcək formada təfsir və tətbiq olunmasını tələb edir.

Cinayət Məcəlləsinin “qanunsuz olaraq narkotik vasitələri, psixotrop maddələri və ya onların prekursorlarını hazırlama, istehsal etmə, əldə etmə, saxlama, daşıma, göndərmə və ya satma” adlı 234-cü maddəsinin “Qeyd” hissəsində göstərilmiş hərəkətlərin cinayət məsuliyyətindən azad etmənin şərtləri kimi nəzərdə tutulmasında məqsəd narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və ya onların prekursorlarının yerinin aşkar edilməsinin, tapılaraq qanunsuz dövriyyədən çıxarılmasının, onlardan istifadə olunmaqla törədilən cinayətlərin açılmasının və ya qarşısının alınmasının, cinayətkarların müəyyən edilməsinin asanlaşdırılması və təmin edilməsi üçün belə cinayətləri törədən şəxsləri istintaq orqanları ilə əməkdaşlığa stimullaşdırmaqdır.

Həmin hərəkətlərin icra edildiyi halda şəxsin cinayət məsuliyyətindən azad edilməsinin səbəbi, bu hərəkətlərin icrası nəticəsində cinayət əməlini törətmiş şəxsin şəxsiyyətinin və ya onun törətdiyi əməlin öz ictimai təhlükəliliyini itirməsi ilə deyil, şəxsin törətmiş olduğu əmələ tənqidi münasibətinin yaranması, cinayət təqibi orqanlarının aşkar etmə ehtimalı çox az və ya belə ehtimalın olmadığı halda narkotik vasitələrin aşkarlanıb qanunsuz dövriyyədən çıxarılmasına, bu vasitələrdən istifadə olunmaqla törədiləcək cinayətlərin qarşısının alınmasına mühüm töhfə verməsi ilə bağlıdır. Bu halda ictimai təhlükəsizliyə ciddi təhdid hesab edilən maddə və vasitələr dövriyyədən çıxarılmaqla onlardan istifadə nəticəsində yaranacaq mənfi halların qarşısı alınır ki, bununla da ictimai qayda və təhlükəsizliyin təmin edilməsinə, əhalinin həyat və

səhlamlığının qorunmasına nail olunur.

Beləliklə, qanunverici narkotik vasitələr və psixotrop maddələrlə bağlı konkret cinayətlərin yayılma intensivliyi, onların aşkar edilməsinin mürəkkəbliyi və latentlik səviyyəsi, bu və ya digər hərəkətin müvafiq cinayətlərin açılması və qarşısının alınmasında, cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın tapılmasında əhəmiyyətli rolunun olması və digər amilləri nəzərə almaqla cinayət məsuliyyətindən azad etməyə əsas olan həmin şərtləri Cinayət Məcəlləsinin 26-cı fəslinə daxil olan yalnız iki, 234 və 240-cı maddələri ilə bağlı nəzərdə tutmuşdur.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu Cinayət Məcəlləsinin 234-cü maddəsinin “Qeyd” hissəsinin birinci bəndində göstərilmiş “qanunsuz dövriyyə” ifadəsinin “Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların prekursorlarının dövriyyəsi haqqında” Qanunda “qanunsuz dövriyyə”yə verilmiş anlayışla eyniləşdirilməsi ilə bağlı mövqelərlə əlaqədar vurğulayır ki, qanunçuluq prinsipinə əsasən, əməlin (hərəkət və ya hərəkətsizliyin) cinayət sayılması və həmin əmələ görə cəza və digər cinayət-hüquqi xarakterli tədbirlər yalnız Cinayət Məcəlləsi ilə müəyyən edilir (Cinayət Məcəlləsinin 5.1-ci maddəsi). Qanunçuluq prinsipinin mahiyyəti cinayət qanununun tətbiqi ilə bağlı hüquq tətbiqədən orqanın fəaliyyətinin yalnız qanuna əsaslanmasından və qanun əsasında həyata keçirilməsindən, eləcə də əməlin cinayət sayılması, belə əməli törədən şəxsin təqsirli hesab edilməsi və onun barəsində cəzanın tətbiqinə yalnız cinayət qanunu əsasında yol verilməsindən ibarətdir.

Nəzərə alınmalıdır ki, qanunçuluq prinsipinin tələblərinə uyğun olaraq hansı əməllərin narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı cinayət əməlləri hesab edilərək kriminallaşdırılması, həmin əməllərin cinayət qanunvericiliyində bu və ya digər bölməyə, fəslə və s. aid edilməsi də digər qanunvericilik aktları ilə deyil, yalnız Cinayət Məcəlləsi ilə müəyyən edilir.

“Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların prekursorlarının dövriyyəsi haqqında” Qanunun məqsədi narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların prekursorlarının dövriyyəsi ilə əlaqədar yaranan ictimai münasibətlərin tənzimlənməsi və bu sahədə dövlət orqanlarının, fiziki və hüquqi şəxslərin hüquq və vəzifələrinin müəyyənləşdirilməsidir. Qeyd olunan Qanunda istifadə olunan anlayışlar məhz həmin Qanunun tənzimləmə predmetinə uyğun olaraq və onun məqsədləri üçün müəyyən

edilmişdir. Bu Qanunla müəyyən edilmiş bir sıra anlayışlar Cinayət Məcəlləsinin 26-cı fəslə baxımından blanket xarakter daşımaqla mühüm əhəmiyyət kəsb etməsinə baxmayaraq, həmin Qanun əməlin hansı hallarda narkotik vasitələr və ya psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı cinayət əməli hesab edildiyini, cinayət qanunvericiliyinin strukturundakı yerini müəyyən edən normativ hüquqi akt kimi başa düşülə bilməz.

Sözügedən Qanunun 1.0.4-cü maddəsi ilə dövriyyə anlayışı kifayət qədər geniş şəkildə müəyyənləşdirilərək ona narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların prekursorlarının idxal və ixracı da aid edilmiş, qanunsuz dövriyyə isə onlara münasibətdə “qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydaları pozan hər hansı hərəkət” kimi müəyyən edilmişdir.

Həmin Qanunun 1.0.5-ci maddəsinə əsasən narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların prekursorlarının qanunsuz dövriyyəsi – Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydaları pozmaqla narkotik vasitələr, psixotrop maddələr və onların prekursorları ilə bağlı törədilən hər hansı hərəkətlərdir.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, Cinayət Məcəlləsinin 234-cü maddəsinin “Qeyd” hissəsində göstərilən “qanunsuz dövriyyə” ifadəsinin “Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların prekursorlarının dövriyyəsi haqqında” Qanunun 1.0.5-ci maddəsində verilmiş anlayışla tamamilə eyniləşdirilməsi cinayət məsuliyyətinin mühüm prinsiplərindən olan qanunçuluq prinsipinin tələblərinə uyğun gəlməməklə bərabər, şəxsin nəinki Cinayət Məcəlləsinin 26-cı fəslinə daxil olan cinayətlərə görə, hətta bu fəslə daxil edilməyən başqa, məsələn, narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların prekursorlarının qaçaqmalçılığı ilə bağlı Cinayət Məcəlləsinin 206.2-ci maddəsində müəyyənləşdirilən cinayət əməlinə görə də məsuliyyətdən azad edilməsinə əsas verərdi.

Qeyd edilməlidir ki, cinayət məsuliyyətindən azad edən normanın bu şəkildə genişləndirici təfsir edilməsi həmin hüquq normasının məqsəd və təyinatına zidd olmaqla Cinayət Məcəlləsinin 2.1-ci maddəsi ilə müəyyən edilən vəzifələrinə uyğun gəlmir, habelə şəxslərdə cəzasızlıq və məsuliyyətdən yayınmağın mümkünlüyü hissənin yaranması, fərdi hüquqların müdafiəsi ilə ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi arasında

ədalətli balansın pozulması ilə nəticələnə bilər.

Bununla yanaşı Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu onu da qeyd etməyi vacib hesab edir ki, Cinayət Məcəlləsinin 234-cü maddəsinin “Qeyd” hissəsinin birinci bəndində cinayət məsuliyyətindən azad etmənin şərti kimi nəzərdə tutulmuş hərəkətlərin həmin Məcəllənin 26-cı fəslinə daxil olan digər cinayətləri törətmiş şəxslər tərəfindən də icra edilməsi mümkündür. Bu baxımdan, humanizm, ədalətlik, cinayət məsuliyyətinin mütənasibliyi prinsiplərini, eləcə də Cinayət Məcəlləsinin vəzifələrini nəzərə almaqla, gələcəkdə Cinayət Məcəlləsinin 26-cı fəslinə daxil olan müvafiq maddələrdə cinayət məsuliyyətindən azad etmə əsaslarını tənzimləyən qeyd hissələrinin əlavə edilməsi qanunvericinin diskresion səlahiyyətinə aiddir.

Tərkibində narkotik maddələr olan bitkilərin kultivasiyasına görə məsuliyyət nəzərdə tutan Cinayət Məcəlləsinin 237-ci maddəsinə münasibətdə həmin Məcəllənin 234-cü maddəsinin “Qeyd” hissəsinin tətbiqinin mümkünlüyü məsələsi ilə bağlı qeyd edilməlidir ki, Azərbaycan Respublikası narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı mübarizə istiqamətində Birləşmiş Millətlər Təşkilatının 1972-ci il tarixli protokolu ilə edilmiş düzəlişlərlə “Narkotik vasitələr haqqında” 1961-ci il tarixli Vahid Konvensiyasına (bundan sonra – “Narkotik vasitələr haqqında” Vahid Konvensiya) və “Narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı mübarizə haqqında” 1988-ci il tarixli Konvensiyasına qoşulmuşdur.

Azərbaycan Respublikası qeyd olunan beynəlxalq aktları ratifikasiya etməklə ərazisi hüddurlarında öz mülahizəsinə uyğun olaraq “Narkotik vasitələr haqqında” Vahid Konvensiyanın narkotik vasitələrə dair I Siyahısında göstərilən istənilən narkotik vasitəyə münasibətdə zəruri hesab etdiyi xüsusi nəzarət tədbirini görmək öhdəliyini götürmüşdür (“Narkotik vasitələr haqqında” Vahid Konvensiyanın 2-ci maddəsinin 5-ci bəndinin “a” yarımbəndi).

“Narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı mübarizə haqqında” Konvensiyanın 3-cü maddəsinin 6-cı bəndinə müvafiq olaraq, Tərəflər bu maddədə nəzərdə tutulmuş istənilən hüquqpozmalara barəsində hüquq mühafizə tədbirlərinin maksimal effektivliyinə nail olmaq məqsədilə və belə hüquqpozmalara törədilməsinə mane olmağın zəruriliyini nəzərə almaqla, həmin hüquqpozmalara görə şəxslərin cinayət təqibinə aid istənilən diskresion hüquq

səlahiyyətlərinin öz milli qanunvericiliklərinə müvafiq olaraq istifadəsini təmin etməyə çalışırlar.

“Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların prekursorlarının dövriyyəsi haqqında” Qanunun 1.0.1-ci maddəsində göstərilmişdir ki, narkotik vasitələr – BMT-nin 1961-ci il tarixli “Narkotik vasitələr haqqında” Vahid Konvensiyasında, 1971-ci il tarixli “Psixotrop maddələr haqqında” Konvensiyasında, 1988-ci il tarixli “Narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı mübarizə haqqında” Konvensiyasında, habelə Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə təsdiq olunmuş siyahılarda belə təsnif edilmiş sintetik və ya təbii mənşəli maddələr, onların preparatları, o cümlədən tərkibində narkotik maddələr olan bitkilərdir (onların hissələridir).

“Şəxsin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsinə əsas verən narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin xeyli, külli və xüsusilə külli miqdarlarına görə Siyahıları”nda narkotik vasitələr, psixotrop maddələr və tərkibində narkotik maddələr olan bitkilərin ayrı siyahılarda göstərilməsi isə həmin bitkilərin bioloji tərkibi baxımından digər narkotik vasitələrdən fərqləndirilməsi, narkotik vasitələrlə törədilən cinayətlərə görə məsuliyyətin differensiasiyalaşdırılmasına əsas olan miqdarların müəyyən edilməsi və s. zərurətlərdən irəli gəlir.

Beləliklə, tərkibində narkotik maddələr olan bitkilər də qanunvericiliklə narkotik vasitələr anlayışının tərkib hissəsi kimi müəyyən edilmişdir. Bu səbəbdən Cinayət Məcəlləsinin 237-ci maddəsi ilə qanunsuz olaraq tərkibində narkotik maddələr olan bitkiləri kultivasiya etmə cinayət əməli kimi müəyyən edilməklə məsuliyyət nəzərdə tutulmuşdur. Kultivasiya etmə əməli əkmə və ya yetişdirməni özündə ehtiva etməklə formal tərkibli cinayətdir və bu halda, həmin proses nəticəsində belə bitkilərin əldə olunub-olunmamasının cinayət əməlinin başa çatmış hesab olunması üçün heç bir əhəmiyyəti yoxdur.

Qanunvericilikdə Cinayət Məcəlləsinin 234-cü maddəsinin “Qeyd” hissəsinin həmin Məcəllənin 237-ci maddəsinə münasibətdə şamil edilməsi ilə bağlı müddəanın olmaması tərkibində narkotik maddələr olan bitkilərin kultivasiyasının bu vasitələrlə törədilən cinayətlərin ilkin mərhələsi olması, kultivasiyanın hələ narkotik vasitənin hazırlanıb dövriyyəyə buraxılmasını ehtiva etməməsi və ona görə də Məcəllənin 234-cü maddəsinin “Qeyd” hissəsində göstərilən hərəkətlərin bu halda normanın hüquqi

məqsədi və təyinatı baxımından əhəmiyyətsizliyi ilə izah oluna bilər.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 234-cü maddəsinin həmin Məcəllənin 237-ci maddəsi ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” 2021-ci il 6 iyul tarixli Qərarında da göstərmişdir ki, şəxs tərkibində narkotik maddələr olan bitkilərin kultivasiya edilməsi prosesi çərçivəsində onları (onların hissələrini) toplamaqla yanaşı, Cinayət Məcəlləsinin 237.1-ci maddəsinin dispoziisiyasından kənara çıxan cinayət xarakterli hərəkətlərə yol verərsə, yəni həmin Məcəllənin 237-ci maddəsi ilə onun əməllərini tamamilə əhatə etmək mümkün olmadıqda, həmin hərəkətləri cinayətlərin məcmusu qaydasında Cinayət Məcəlləsinin 237-ci maddəsi ilə yanaşı həm də Məcəllənin digər müvafiq maddələri ilə tövsif edilməlidir.

Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun əvvəlki Qərarlarında ifadə edilmiş hüquqi mövqelərdən də göründüyü kimi, tərkibində narkotik maddələr olan bitkilərlə bağlı törədilmiş əməllər yalnız Cinayət Məcəlləsinin 237-ci maddəsində deyil, həmçinin 234-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayət tərkiblərini də əmələ gətirə bilər.

Yuxarıda qeyd olunanları nəzərə alaraq Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, tərkibində narkotik maddələr olan bitkilərlə bağlı törədilən əməllər (məsələn, daşıma, saxlama və s.) Cinayət Məcəlləsinin 234-cü maddəsində nəzərdə tutulan cinayət tərkiblərindən hər hansı birini əmələ gətirdiyi halda, belə bitkiləri könüllü surətdə təhvil verən və ya qanunvericiliklə müəyyən edilmiş digər şərtləri yerinə yetirən şəxs məhz həmin əmələ münasibətdə Cinayət Məcəlləsinin 234-cü maddəsinin “Qeyd” hissəsinin birinci bəndinə əsasən cinayət məsuliyyətindən azad edilir.

Göstərilənlərə əsasən Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakı nəticələrə gəlir:

- “Normativ hüquqi aktlar haqqında” Konstitusiya Qanununun 35.1-ci maddəsi, habelə Cinayət Məcəlləsinin 234-cü maddəsinin “Qeyd” hissəsinin birinci bəndinin hüquqi təyinatı və digər maddələrlə qarşılıqlı hüquqi əlaqəsi baxımından həmin normada müəyyənləşdirilən hallar yalnız 234-cü maddə üzrə cinayət əməllərinə münasibətdə cinayət məsuliyyətindən azad etmənin əsasını təşkil edir;

- şəxsin əməli Cinayət Məcəlləsinin 237-ci maddəsi ilə yanaşı həmin Məcəllənin 234-cü maddəsində nəzərdə tutulan cinayət tərkibini də yaratdığı halda o, sonuncu

cinayət əməlinə münasibətdə həmin maddənin “Qeyd” hissəsinin birinci bəndi ilə müəyyənləşdirilmiş əsaslarla cinayət məsuliyyətindən azad edilir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin IV hissəsinə və “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 60, 62, 63, 65-67 və 69-cu maddələrini rəhbər tutaraq, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu

QƏRARA ALDI:

1. “Normativ hüquqi aktlar haqqında” Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Qanununun 35.1-ci maddəsi, habelə Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 234-cü maddəsinin “Qeyd” hissəsinin birinci bəndinin hüquqi təyinatı və digər maddələrlə qarşılıqlı hüquqi əlaqəsi baxımından həmin normada müəyyənləşdirilən hallar yalnız 234-cü maddə üzrə cinayət əməllərinə münasibətdə cinayət məsuliyyətindən azad etmənin əsasını təşkil edir.

2. Şəxsin əməli Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 237-ci maddəsi ilə yanaşı həmin Məcəllənin 234-cü maddəsində nəzərdə tutulan cinayət tərkibini də yaratdığı halda o, sonuncu cinayət əməlinə münasibətdə həmin maddənin “Qeyd” hissəsinin birinci bəndi ilə müəyyənləşdirilmiş əsaslarla cinayət məsuliyyətindən azad edilir.

3. Qərar dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

4. Qərar Azərbaycan Respublikasının rəsmi dövlət qəzetlərində və “Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Məlumatı”nda dərc edilsin, habelə Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin rəsmi internet saytında yerləşdirilsin.

5. Qərar qətidir, heç bir orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi təfsir edilə bilməz.

Sədr

Fərhad Abdullayev

ON BEHALF OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

DECISION

OF THE PLENUM OF CONSTITUTIONAL COURT
OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

On related interpretation of the first paragraph of the "Note" part of Article 234 of the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan in terms of Article 1 of the Law of the Republic of Azerbaijan "On circulation of Narcotic Drugs, Psychotropic Substances and their precursors"

1 October 2024

Baku city

The Plenum of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan, composed of Farhad Abdullayev (Chairman), Sona Salmanova, Humay Afandiyeva, Rovshan Ismayilov, Jeyhun Garajayev, Rafael Gvaladze, Isa Najafov (Reporter-Judge), and Kamran Shafiyev, attended by the Court Clerk Faraid Aliyev,

in accordance with Part IV of Article 130 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan, Articles 27.2 and 32 of the Law of the Republic of Azerbaijan "On Constitutional Court," and Article 39 of the Internal Regulations of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan, based on the inquiry of the Prosecutor's Office of the Republic of Azerbaijan examined the constitutional case in the procedure of special constitutional proceedings on related interpretation of the first paragraph of the "Note" part of Article 234 of the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan in terms of Article 1 of the Law of the Republic of Azerbaijan "On circulation of Narcotic Drugs, Psychotropic Substances and their precursors".

Having heard the report of Judge I.Najafov, studied and discussed written reports of representatives of interested parties – the Prosecutor's Office of the Republic of Azerbaijan and the Office of the Milli Majlis of the Republic of Azerbaijan, the

conclusions of specialists – the Supreme Court of the Republic of Azerbaijan, the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Azerbaijan, the Ministry of Justice of the Republic of Azerbaijan, and the Center for Legal Examination and Legislative Initiatives, opinion of expert – Sh.Samedova, Doctor of Law and Professor, Head of the Department of Criminal Law and Criminology of the Faculty of Law at Baku State University, the Plenum of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan

DETERMINED AS FOLLOWS:

The Prosecutor's Office of the Republic of Azerbaijan has applied to the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan (hereinafter referred to as the Constitutional Court) with inquiry and asked for the related interpretation of the first paragraph of the "Note" part of Article 234 of the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan (hereinafter referred to as the Criminal Code) in terms of Article 1 of the Law of the Republic of Azerbaijan "On circulation of Narcotic Drugs, Psychotropic Substances and their precursors" (hereinafter referred to as the Law "On the Circulation of Narcotic Drugs, Psychotropic Substances and Their Precursors").

The inquiry states that, during the study and generalization of judicial practice in criminal cases related to the illicit trafficking of narcotic drugs, psychotropic substances, and their precursors, certain inconsistencies in law enforcement practice were identified.

Thus, the first paragraph of the "Note" part of Article 234 of the Criminal Code establishes voluntary surrender or active participation in the detection or prevention of crimes, in identifying the persons who committed these acts, and in the recovery of property obtained through criminal means as a condition for exemption from criminal liability only when it applies to narcotic drugs, psychotropic substances, or their precursors, and does not provide that performing similar actions in relation to plants containing narcotic substances results in exemption from criminal liability.

During the investigation, it was noted that although the Law of the Republic of Azerbaijan "On Approval of the Lists of Narcotic Drugs and Psychotropic Substances in Large, Significant, and Especially Large Quantities Constituting Grounds for Bringing a

Person to Criminal Liability" (hereinafter referred to as the "Lists of Narcotic Drugs and Psychotropic Substances in Large, Significant, and Especially Large Quantities Constituting Grounds for Bringing a Person to Criminal Liability") distinguishes between narcotic drugs, psychotropic substances, and plants containing narcotic substances by establishing separate lists for them, the Law "On the Circulation of Narcotic Drugs, Psychotropic Substances and Their Precursors" classifies plants containing narcotic substances as narcotic drugs. This creates uncertainty regarding the possibility of applying the first paragraph of the "Note" to Article 234 of the Criminal Code to the cultivation of plants containing narcotic substances.

There is also a disagreement among law enforcement officials regarding the possibility of applying the circumstances that provide grounds for exemption from criminal liability specified in the first paragraph of the "Note" part of Article 234 of the Criminal Code not only to the crime provided for in Article 234 of the Criminal Code, but also to the crimes provided for in Articles 234–240 of that Code in general. The reason for this is that the expression "illegal trafficking" specified in the "Note" part of Article 234 of the Criminal Code is compared with the concept of illegal trafficking defined in the title of Chapter 26 of that Code, as well as Article 1.0.5 of the Law "On Trafficking in Narcotic Drugs, Psychotropic Substances and Their Precursors".

According to the inquirer, it is necessary to interpret the legislative norms specified in the inquiry in a coherent manner in order to eliminate contradictions in the practice of law enforcement, form a unified judicial practice, apply criminal law norms in the same manner, and ensure the principle of legal certainty.

The Plenum of the Constitutional Court considers it important to note the following regarding the inquiry.

In accordance with the requirements of paragraph 17 of Part I of Article 94 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan, the Milli Majlis of the Republic of Azerbaijan, through the adoption of laws, establishes general rules for defining crimes and other violations of law, as well as for determining liability for their commission.

It may also determine not only which coercive measures of the State may be applied in response to certain socially dangerous acts, but also in which cases the application of such measures may be revoked. In this regard, the legislature is entitled

to establish the grounds for the termination of criminal prosecution of certain categories of persons and the discontinuation of their criminal cases in criminal procedural legislation (Decision of the Plenum of the Constitutional Court of July 14, 2022 "On related interpretation of Articles 73-1, 178 and the "Note" Part of Article 312 of the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan").

Cases of exemption from criminal liability are defined in Chapter 11 (Articles 72–75) of the Criminal Code, as well as in the relevant articles of the Special Part of this Code, one of which is provided for in Article 234 of the Criminal Code.

The fact that certain provisions regulating relations related to exemption from criminal liability are established not in the General Part of the Criminal Code but in the notes to articles of the Special Part is explained by the fact that the grounds, conditions, and purpose of such exemption are entirely different. They cannot be applied in a general manner to any category of criminal acts and are defined as an integral part of each criminal offence in the "Note" part of the provision establishing that offence, in accordance with the nature of the respective criminal act (Decision of the Plenum of the Constitutional Court of July 7, 2023 "On interpretation of the 'Note' part of Article 306 of the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan in connection with Chapter 11 of this Code and Articles 39, 40, 41 and 43 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Azerbaijan").

According to the first paragraph of the "Note" part of Article 234 of the Criminal Code, a person who voluntarily surrenders narcotic drugs, psychotropic substances or their precursors, or who actively participates in the detection or prevention of crimes related to the illicit trafficking of narcotic drugs, psychotropic substances or their precursors, in the identification of persons who have committed such acts, or in the discovery of property obtained through criminal means, is exempt from criminal liability.

First of all, it should be noted that Article 35.1 of the Constitutional Law of the Republic of Azerbaijan "On Normative Legal Acts", which defines the rules for the drafting, adoption, formalization, publication, entry into force, interpretation, and systematization of normative legal acts (hereinafter referred to as the Constitutional Law "On Normative Legal Acts"), provides that normative legal acts (or their structural

elements) may have footnotes as separate structural elements. Footnotes, explanations or abbreviated names are used when they cannot be placed in the text of a normative legal act (its structural elements).

As can be seen from the above provision, unless a normative legal act - including the Criminal Code – explicitly states that a "Note" applies to another section, chapter, article, etc., such notes, as a rule, form an integral part of the structural element in which they are placed (section, chapter, article, etc.) and therefore apply exclusively to that structural element.

With regard to the title of Chapter 26 of the Criminal Code, which has caused uncertainty in law enforcement practice, it should be noted that the most important criterion for grouping articles defining criminal acts in the Special Part of the Criminal Code into sections and chapters, and for including the relevant acts therein, is the identity or similarity of generic objects (social relations that are essentially of the same nature or similar in content) and specific objects (groups of social relations that are more closely related to each other and narrower within the framework of the generic object) of these acts. Since the titles of sections and chapters are related to the commonality of the social relations protected within the scope of criminal offences, the title of a chapter is not the primary criterion for determining under which article a specific act falls within the same chapter of the Criminal Code, or for determining the possibility of exemption from criminal liability.

According to Article 30.5 of the Constitutional Law "On Normative Legal Acts", a chapter of a normative legal act, as a structural element containing articles, must have a title reflecting its essence.

Although Chapter 26 of the Criminal Code is entitled "Crimes related to illicit trafficking of narcotic drugs, psychotropic substances or their precursors," it also includes offences that are not directly related to such substances. The reason for this lies in the fact that the criminal acts set out in this chapter are directed against the same type of social relations, i.e. they share an identical generic object. For example, one of the offences provided for in this chapter is the illicit trafficking of potent or toxic substances for the purpose of sale (Article 240 of the Criminal Code).

It should also be noted that, in addition to Article 234 of the Criminal Code, Article

240 likewise contains a "Note" part defining exemption from criminal liability for persons who have committed the acts specified therein. The Plenum of the Constitutional Court considers that the existence of provisions in the "Notes" of two different articles within the same chapter of the Criminal Code, both establishing similar conditions for exemption from criminal liability, indicates that the legislature intended the first paragraph of the "Note" part of Article 234 of the Criminal Code to apply not to all offences within Chapter 26 of the Code, but specifically to the criminal acts defined in Article 234. The opposite approach would render irrelevant the purpose and essence of the addition to the "Note" part of Article 240 of the Criminal Code, which provides for the conditions for exemption from criminal liability, by the Law of the Republic of Azerbaijan dated May 1, 2020.

The Plenum of the Constitutional Court also states that, although the first paragraph of the "Note" part of Article 234 of the Criminal Code does not contain any direct indication of its applicability to other articles or chapters of the Criminal Code, the wording of the second paragraph — according to which "the significant, large, and especially large quantities of narcotic drugs or psychotropic substances referred to in this chapter, as well as the significant, large, and especially large quantities of precursors and illegally cultivated plants (or parts thereof) containing narcotic substances, are determined by relevant laws" — indicates that the legislator's intention was to define the first paragraph of the "Note" specifically as a circumstance allowing exemption from criminal liability under that particular article.

It should be taken into account that an analysis of the legal nature and purpose of the first paragraph of the "Note" part of the Criminal Code also provides grounds for concluding that this provision has no functional connection with other norms of Chapter 26 of the Criminal Code (Articles 235–240).

Thus, according to Article 2.1 of the Criminal Code, the tasks of this Code consist in ensuring peace and security of humanity; protecting human and citizen rights and freedoms, property, economic activity, public order and public safety, the environment, and the constitutional order of the Republic of Azerbaijan from criminal encroachments; as well as preventing crimes.

The definition and proclamation of these tasks in the Criminal Code require that all

provisions of criminal legislation, including those exempting from criminal liability, be interpreted and applied in light of the principles of the Criminal Code and in a manner that ensures the fulfilment of these tasks.

The purpose of providing in the "Note" part of Article 234 of the Criminal Code of the offence titled "illegal manufacture, production, acquisition, storage, transportation, sending or sale of narcotic drugs, psychotropic substances or their precursors" the conditions for exemption from criminal liability for the acts specified therein is to facilitate and ensure the detection of the location of narcotic drugs, psychotropic substances or their precursors, their seizure and removal from illicit circulation, the detection or prevention of crimes committed through their use, and the identification of offenders, by encouraging persons who have committed such offences to cooperate with investigative authorities.

The reason for exempting a person from criminal liability upon the performance of the said acts is not related to the loss of public danger of the offender or the act committed, but rather to the emergence of a critical attitude of the person towards their own conduct, as well as to their significant contribution to the detection and removal from illicit circulation of narcotic drugs, and to the prevention of crimes that could be committed through their use, particularly in situations where the likelihood of detection by criminal prosecution authorities is very low or nonexistent. In such cases, substances and means that pose a serious threat to public safety are removed from circulation, thereby preventing the harmful consequences arising from their use. In this way, the protection of public order and security, as well as the life and health of the population, is ensured.

Thus, taking into account factors such as the prevalence of specific drug-related offences, the complexity of their detection, their level of latency, and the significant role of certain actions in the detection and prevention of such crimes and in the identification of property obtained through criminal means, the legislator has established the relevant conditions for exemption from criminal liability only in connection with two articles of Chapter 26 of the Criminal Code, namely Articles 234 and 240.

The Plenum of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan, in relation to

views equating the term "illicit trafficking" used in the first paragraph of the "Note" part of Article 234 of the Criminal Code with the definition of "illicit trafficking" provided for in the Law "On Narcotic Drugs, Psychotropic Substances and Their Precursors", emphasizes that, in accordance with the principle of legality, an act (action or inaction) is considered criminal, and criminal punishment and other criminal-law measures are established, only by the Criminal Code (Article 5.1 of the Criminal Code). The essence of the principle of legality lies in the fact that the activity of law enforcement bodies in the application of criminal law must be based solely on the law and carried out in accordance with the law, and that an act may be recognized as a crime, a person who commits such an act may be found guilty, and punishment may be imposed on them only on the basis of criminal law.

It should be taken into account that, in accordance with the requirements of the principle of legality, the determination of which acts are considered criminal offences related to the illicit trafficking of narcotic drugs, as well as the classification of such acts within a particular section, chapter, etc. of criminal legislation, is established exclusively by the Criminal Code and not by other legislative acts.

The purpose of the Law of the Republic of Azerbaijan "On Narcotic Drugs, Psychotropic Substances and Their Precursors" is to regulate social relations arising in connection with the circulation of narcotic drugs, psychotropic substances and their precursors, and to define the rights and obligations of state bodies, natural and legal persons in this sphere. The concepts used in this Law are defined in accordance with its regulatory subject matter and for the purposes of its implementation. Although a number of concepts established by this Law are of significant importance for Chapter 26 of the Criminal Code and may have a blanket character, this Law cannot be regarded as a normative legal act that determines in which cases an act is to be considered a criminal offence related to the illicit trafficking of narcotic drugs, or how such acts are to be positioned within the structure of criminal legislation.

Article 1.0.4 of the above-mentioned Law defines the concept of illicit trafficking in a sufficiently broad manner, including the import and export of narcotic drugs, psychotropic substances and their precursors, whereby illicit trafficking is understood as "any action carried out in violation of the legal norms established by law" in relation to

them.

According to Article 1.0.5 of the same Law, illicit trafficking of narcotic drugs, psychotropic substances and their precursors mean any act performed in relation to narcotic drugs, psychotropic substances and their precursors in violation of the norms established by the legislation of the Republic of Azerbaijan.

The Plenum of the Constitutional Court considers that a full identification of the term "illicit trafficking" used in the "Note" part of Article 234 of the Criminal Code with the definition provided for in Article 1.0.5 of the Law "On Narcotic Drugs, Psychotropic Substances and Their Precursors" would not comply with the requirements of the principle of legality, one of the fundamental principles of criminal liability. Moreover, such an approach would lead to exempting a person not only from liability for offences included in Chapter 26 of the Criminal Code, but also for other offences not included in this chapter, for example, the offence of smuggling narcotic drugs, psychotropic substances and their precursors under Article 206.2 of the Criminal Code.

It should be noted that an expansive interpretation of a norm exempting from criminal liability in this manner would be contrary to the purpose and function of that legal provision, would not correspond to the tasks defined in Article 2.1 of the Criminal Code, and could also result in the formation of a perception of impunity and the possibility of avoiding responsibility. This, in turn, may disrupt the fair balance between the protection of individual rights and the safeguarding of public security.

In addition, the Plenum of the Constitutional Court considers it important to note that the acts envisaged as conditions for exemption from criminal liability in the first paragraph of the "Note" to Article 234 of the Criminal Code may also be performed by persons who have committed other offences included in Chapter 26 of the same Code. From this perspective, taking into account the principles of humanism, fairness, and proportionality of criminal liability, as well as the tasks of the Criminal Code, the inclusion in future legislation of additional "Note" provisions regulating grounds for exemption from criminal liability in the relevant articles of Chapter 26 falls within the discretionary powers of the legislator.

With regard to the applicability of the "Note" part of Article 234 of the Criminal Code in relation to Article 237 of the same Code, which provides for liability for the

cultivation of plants containing narcotic substances, it should be noted that the Republic of Azerbaijan has acceded to the 1961 Single Convention on Narcotic Drugs (as amended by the 1972 Protocol) and the 1988 United Nations Convention against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances in the field of combating illicit drug trafficking.

By ratifying the aforementioned international instruments, the Republic of Azerbaijan undertook to adopt within its territory such special control measures as it deems necessary with respect to any narcotic drugs listed in Schedule I to the Single Convention on Narcotic Drugs (Article 2, paragraph 5, subparagraph (a) of the Single Convention on Narcotic Drugs).

In accordance with Article 3, paragraph 6 of the Convention against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances, the Parties shall endeavour to ensure that any discretionary powers relating to the prosecution of persons for offences covered by this article are exercised in accordance with their domestic law, with a view to achieving maximum effectiveness of law enforcement measures against such offences, taking into account the need to prevent the commission of such offences..

Article 1.0.1 of the Law "On Illicit Trafficking of Narcotic Drugs, Psychotropic Substances and Their Precursors" provides that narcotic drugs are substances of synthetic or natural origin, their preparations, including plants containing narcotic substances (or parts thereof), which are classified as such under the 1961 UN Single Convention on Narcotic Drugs, the 1971 Convention on Psychotropic Substances, the 1988 Convention against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances, as well as under the lists approved by the legislation of the Republic of Azerbaijan.

The inclusion of narcotic drugs, psychotropic substances and plants containing narcotic substances in separate lists in the "Lists of Narcotics and Psychotropic Substances for Significant, Large and Especially Large Quantities That Provide Grounds for Holding a Person Criminally Liable" is due to the necessity of distinguishing these plants from other narcotic drugs in terms of their biological composition, determining the quantities that serve as the basis for differentiating liability for crimes committed with narcotic drugs, etc.

Thus, plants containing narcotic substances are also defined by law as an integral

part of the concept of narcotic drugs. For this reason, Article 237 of the Criminal Code establishes the unlawful cultivation of plants containing narcotic substances as a criminal offence and provides for liability. The act of cultivation is a formal offence, which includes planting or growing, and in this case, whether such plants are actually obtained as a result of the process is irrelevant for recognizing the offence as completed.

The absence of a provision in the legislation extending the application of the "Note" part of Article 234 of the Criminal Code to Article 237 of the same Code is explained by the fact that the cultivation of plants containing narcotic substances constitutes an initial stage of offences committed through such means; cultivation does not yet involve the preparation or release of narcotic substances into illicit circulation. Therefore, the actions specified in the "Note" part of Article 234 of the Code are of limited significance in this context from the perspective of the legal purpose and objective of the norm.

The Plenum of the Constitutional Court also stated in its Decision of July 6, 2021 "On interpretation of Article 234 of the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan in connection with Article 237 of this Code" that if a person, in addition to harvesting plants containing narcotic substances (or their parts) during their cultivation, commits criminal acts that fall outside the scope of Article 237.1 of the Criminal Code, that is, if the person's actions cannot be fully covered by Article 237 of the Code, such acts shall be qualified as a concurrence of offences, under Article 237 of the Criminal Code as well as other relevant provisions of the Code.

As can be seen from the legal positions expressed in the previous decisions of the Plenum of the Constitutional Court, acts committed in relation to plants containing narcotic substances may give rise not only to offences under Article 237 of the Criminal Code, but also to the elements of offences provided for in Article 234 of the same Code.

Taking the above into account, the Plenum of the Constitutional Court considers that if acts committed in relation to plants containing narcotic substances (for example, transportation, storage, etc.) constitute any of the elements of an offence under Article 234 of the Criminal Code, then a person who voluntarily surrenders such plants or fulfils other conditions established by law shall be exempt from criminal liability with respect

to that act on the basis of the first paragraph of the "Note" part of Article 234 of the Criminal Code.

Based on the foregoing, the Plenum of the Constitutional Court comes to the following conclusions:

– In terms of the legal purpose of Article 35.1 of the Constitutional Law "On Normative Legal Acts", as well as the legal relationship between the first paragraph of the "Note" part of Article 234 of the Criminal Code and other articles, the circumstances specified in that norm constitute the basis for exemption from criminal liability only in relation to criminal acts under Article 234;

– If a person's act constitutes a crime under Article 237 of the Criminal Code as well as the crime under Article 234 of that Code, he or she shall be exempted from criminal liability in relation to the latter crime on the grounds specified in the first paragraph of the "Note" part of that article.

Guided by Part IV of Article 130 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan and Articles 60, 62, 63, 65-67 and 69 of the Law of the Republic of Azerbaijan "On Constitutional Court", the Plenum of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan

DECIDED:

1. In terms of the legal purpose of Article 35.1 of the Constitutional Law of the Republic of Azerbaijan "On Normative Legal Acts", as well as the legal relationship between the first paragraph of the "Note" part of Article 234 of the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan and other articles, the circumstances specified in that norm constitute the basis for exemption from criminal liability only in relation to criminal acts under Article 234.

2 If a person's act constitutes a crime under Article 237 of the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan as well as the crime under Article 234 of that Code, he or she shall be exempted from criminal liability in relation to the latter crime on the grounds specified in the first paragraph of the "Note" part of that article.

3. The decision shall enter into force on the day of its publication.

4. The Decision shall be published in official state newspapers and in the "Bulletin of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan", as well as be posted on the official website of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan.

5. The decision is final, and may not be cancelled, changed or officially interpreted by any institution or official.

Chairman

Farhad Abdullayev

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyə Məhkəməsi Plenumunun

QƏRARI

*“İcbari sığortalar haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 17.1.4-cü maddəsinin
Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 373, 377.1 və 379-cu maddələri baxımından
şərh edilməsinə dair*

3 aprel 2025-ci il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyə Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Sona Salmanova, Humay Əfəndiyeva (məruzəçi-hakim), Rövşən İsmayılov, Ceyhun Qaracayev, Rafael Qvaladze, Fikrət Məmmədov, İsa Nəcəfov və Kamran Şəfiyevdən ibarət tərkibdə,

məhkəmə katibi Fəraid Əliyevin iştirakı ilə,

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsinə, “Konstitusiyə Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 27.2 və 33-cü maddələrinə və Azərbaycan Respublikası Konstitusiyə Məhkəməsinin Daxili Nizamnaməsinin 39-cu maddəsinə müvafiq olaraq, xüsusi konstitusiyə icraatının yazılı prosedur qaydasında keçirilən məhkəmə iclasında Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin müraciəti əsasında “İcbari sığortalar haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 17.1.4-cü maddəsinin Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 373, 377.1 və 379-cu maddələri baxımından şərh edilməsinə dair konstitusiyə işinə baxdı.

İş üzrə hakim H.Əfəndiyevanın məruzəsini, maraqlı subyektlər Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin müraciətini və Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Aparatının mülahizəsini, Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının, Sumqayıt Apellyasiya Məhkəməsinin və Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının mütəxəssis

müləhizələrini, ekspert Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsinin Mülki hüquq kafedrasının dosenti, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru S.Süleymanlının rəyini və iş materiallarını araşdırıb müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

MÜƏYYƏN ETDİ:

Bakı Apellyasiya Məhkəməsi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsinə (bundan sonra – Konstitusiyaya Məhkəməsi) müraciət edərək daşınmaz əmlakın icbari sığortası üzrə sığorta hadisəsi hesab edilə bilən hal ilə bağlı sığortaçı tərəfindən müvafiq sığorta ödənişinin verilməsinin səlahiyyətli orqanın həmin hadisə ilə əlaqəli iş üzrə təqsiri müəyyən edən yekun qərarından sonra həyata keçirilməli olub-olmaması, həmçinin “İcbari sığortalar haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun (bundan sonra – “İcbari sığortalar haqqında” Qanun) 17.1.4-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş “arayış”ın daşınmaz əmlakın icbari sığortasına münasibətdə hansı sənədləri özündə ehtiva etməsi, eləcə də qeyd edilən sığorta münasibətləri zamanı iddia müddəti məsələlərinə aydınlıq gətirilməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin (bundan sonra – Mülki Məcəllə) 373, 377.1 və 379-cu maddələri baxımından “İcbari sığortalar haqqında” Qanunun 17.1.4-cü maddəsinin şərh edilməsini xahiş etmişdir.

Müraciətdə göstərilir ki, A.Rəhimovun “Azsığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyətinə qarşı sığorta ödənişi tələbinə dair iş üzrə daşınmaz əmlakın icbari sığortası şəhadətnaməsinə əsasən müvafiq qeyri-yaşayış sahəsi 2018-ci il 5 iyun tarixindən 2019-cu il 4 iyun tarixinədək sığortalanmışdır. 2019-cu il 26 mart tarixində həmin ünvanda yanğın hadisəsi baş vermiş, fakt üzrə cinayət işi başlanmış, 2021-ci il 17 mart tarixində A.Rəhimov barəsində cinayət təqibinə xitam verilmiş, əməllərində cinayət tərkibinin əlamətləri olan şəxslər barəsində isə cinayət təqibinin davam etdirilməsi qərara alınmışdır.

Bakı şəhəri Nizami Rayon Məhkəməsinin 2022-ci il 13 may tarixli hökmü ilə sığorta predmeti olan qeyri-yaşayış sahəsində elektrik montyoru işləyən N.Fətullayev Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 225.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayəti törətməkdə təqsirli bilinmişdir.

A.Rəhimov sığortaçıya 2022-ci il 18 oktyabr tarixli pretenziya məktubu ünvanlayaraq sığorta ödənişinin və sığorta ödənişinin gecikdirilməsinə görə dəbbə pulunun 5 iş günü müddətində ödənilməsini tələb etmişdir. Daha sonra A.Rəhimov 2022-ci il 3 noyabr tarixində məhkəməyə müraciət edərək baş vermiş sığorta hadisəsi nəticəsində dəymiş zərərə görə sığorta ödənişinin, sığorta ödənişinin gecikdirilməsinə görə dəbbə pulunun və dövlət rüsumunun cavabdehdən tutularaq ona ödənilməsi barədə qətnamə çıxarılmasını xahiş etmişdir.

Cavabdeh iddiaya etirazının əsası kimi iddia müddətinin tətbiqi barədə ərizə təqdim edərək bildirmişdir ki, iddiaçı hadisədən sonra 1 ay müddətində sənədləri təqdim etmiş, həmin müddətin qurtardığı 2019-cu il 26 aprel tarixindən 7 iş günü ərzində sığorta ödənişi almadığı halda 3 il 5 ay 27 gün sonra məhkəməyə müraciət etməklə 3 illik iddia müddətini ötürmüşdür.

Bakı Kommersiya Məhkəməsi cavabdehin iddia müddətinin ötürülməsi barədə etirazı ilə razılaşaraq 2023-cü il 28 fevral tarixli qətnaməsinə əsasən iddianı rədd etmişdir.

Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin Kommersiya Kollegiyasının 2023-cü il 13 dekabr tarixli qətnaməsi ilə apellyasiya şikayəti təmin edilməmiş, birinci instansiya məhkəməsinin qətnaməsi dəyişdirilmədən saxlanılmışdır.

Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Kommersiya Kollegiyasının 2024-cü il 17 yanvar tarixli qərarı ilə kassasiya şikayəti qismən təmin edilərək apellyasiya instansiyası məhkəməsinin qətnaməsi ləğv edilmiş, iş yenidən baxılması üçün həmin məhkəməyə göndərilmişdir.

İşin təkrar apellyasiya baxışı zamanı məhkəmə müəyyən etmişdir ki, bu məsələdə hüquq tətbiqedicilər arasında fərqli yanaşmalar və müvafiq olaraq fərqli məhkəmə qərarları mövcuddur.

Belə ki, bəzi hüquq tətbiqedicilərin yanaşmasına əsasən icbari sığorta müqavilələri üzrə sığortaçı tərəfindən sığorta ödənişinin verilməsi öhdəliyinin icrası müddəti icbari sığorta qanunvericiliyi ilə belə tənzimlənmişdir ki, sığortalı sığorta hadisənin baş verməsindən sonra qanunda nəzərdə tutulmuş zəruri sənədləri əlavə etməklə sığorta ödənişinin verilməsi barədə sığortaçıya müraciət etməli, sənədlərdən sonuncusunun təqdim edildiyi və (və ya) alındığı tarixdən 7 iş günündən gec olmayaraq sığortaçı sığorta

ödənini verməli, yaxud sığortalıya, sığorta olunana və ya faydalanan şəxsə sığorta ödənişinin verilməsindən imtina haqqında yazılı şəkildə əsaslandırılmış bildiriş verməlidir. “İcbari Sığortalar haqqında” Qanunun 17-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş sığortalı tərəfindən təqdim edilməli olan sənədlərin sırasında sığorta hadisəsinin baş verməsində təqsirli olan şəxs (şəxslər) barədə səlahiyyətli orqanın təqdim etdiyi arayış xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Qanunun 41.1-ci maddəsinin tələbi baxımından 17.1.4 və 36.3.1-ci maddələrinin müqayisəli təhlili belə qənaətə gəlməyə əsas verir ki, daşınmaz əmlakın icbari sığortası üzrə nizamlama mütləq şəkildə sığorta hadisəsinin qəsd nəticəsində baş verib-verməməsinin aydınlaşdırılmasını şərtləndirir və 17.1.4-cü maddədə nəzərdə tutulmuş arayışın məcburiliyini təsdiqləyir. Sığorta hadisəsinin baş verməsində təqsirli olan şəxs barədə arayışın təqdim edilməsi üçün isə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının (bundan sonra – Konstitusiya) və cinayət qanunvericiliyinin təməl prinsiplərinə əsasən, konkret şəxsin həmin hadisədə təqsirli bilinməsi barədə qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə hökmü olmalıdır (təqsirsizlik prezumpsiyası). Sığorta ödənişinin verilməsindən imtinanın əsasları nəzərdən keçirildikdə qeyd edilən sənədin təqdim edilməsinin (alınmasının) hüquqi əhəmiyyəti daha bariz şəkildə görünür. “İcbari sığortalar haqqında” Qanunun 21.1.5 və 36.3.1-ci maddələrinə görə, sığorta ödənişindən imtinanın əsaslarından biri sığortalının, faydalanan şəxsin və ya onların rəhbər işçilərinin hadisənin baş verməsinə yönəldilmiş qəsdən etdiyi hərəkətlərdir. Belə olan halda “İcbari sığortalar haqqında” Qanunun 17.1.4-cü maddəsində “arayış” dedikdə məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş hökmü və cinayət işinin icraatına xitam verilməsi barədə qərarı nəzərdə tutulmuş olur. Bu zaman məhkəmənin icraatında olan hazırkı iş üzrə iddia müddəti ötürülməmiş hesab edilməlidir.

Digər yanaşmaya əsasən, məhkəmə hökmünün (ya digər yekun qərarı) qüvvəyə minməsi üçün kifayət qədər uzun vaxt tələb olunur və yuxarıda qeyd edilən mövqedən məsələyə yanaşdıqda belə nəticəyə gəlmək olar ki, əmlak sığortası hadisələri üzrə sığorta ödənişinin alınması üçün şəxslər həddindən artıq uzun müddət gözləmək məcburiyyətində qalmalıdır ki, bu da “İcbari sığortalar haqqında” Qanunun 3.1 və 3.1.4-cü maddələrində nəzərdə tutulan “sığorta hadisələrinin nəticələrinin aradan qaldırılması” və s. prinsiplərə zidd olar. Həmçinin, belə vəziyyətdə şəxslərə hansı

müddətdə sığorta kompensasiyasının verilməli olması, müvafiq tələb hüquqlarının yaranması, bununla bağlı iddia müddətləri və s. kimi məsələlər fərqli təfsirlərə yol açmaqla qeyri-müəyyənliyə səbəb olar.

Göstərilənlərə əsasən, vahid məhkəmə təcrübəsinin formalaşdırılması, qanunvericiliyin eyni qaydada və düzgün tətbiq edilməsinə nail olmaq, bununla da sığorta münasibətləri subyektlərinin hüquq və mənafeələrinin qorunmasının, eləcə də hüquqi müəyyənlik prinsipinin tələblərinə əməl edilməsinin təmin edilməsi məqsədi ilə Bakı Apellyasiya Məhkəməsi Konstitusiya Məhkəməsinə müraciət etmək qənaətinə gəlmişdir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu müraciətlə bağlı aşağıdakıları qeyd etməyi zəruri hesab edir.

Konstitusiyanın 13-cü maddəsinin I və II hissələrinə, 29-cu maddəsinin II hissəsinə və 59-cu maddəsinə müvafiq olaraq, Azərbaycan Respublikasında dövlət, xüsusi və bələdiyyə mülkiyyəti eyni qaydada tanınır və qorunur, mülkiyyətin toxunulmazlığına, həmçinin azad sahibkarlıq fəaliyyətinə və qanunla qadağan edilməmiş digər iqtisadi fəaliyyət növü ilə məşğul olmaq hüququndan irəli gələn mülki dövrüyyədə müqavilə azadlığına zəmanət verilir. Həmçinin Konstitusiyanın 60-cı maddəsinin I hissəsinə uyğun olaraq hər kəsin hüquq və azadlıqlarının inzibati qaydada və məhkəmədə müdafiəsinə təminat verilmişdir.

Mülkiyyət hüququ qanunla qadağan olunmamış bütün vasitələrlə müdafiə olunur, əsas müdafiə vasitəsi qismində isə məhkəmə müdafiəsi çıxış edir. Mülkiyyətə dair mübahisənin məhz məhkəmə həlli zamanı bütün mübahisə iştirakçılarının – həm məcburi hüquqi qüvvəsi olan məhkəmə aktı ilə əmlak tələblərinin təmin olunacağını güman edərək iddia irəli sürən şəxslərin, həm də bu tələblərlə razılaşmayan şəxslərin hüquqlarına təminat verilir. Qeyd olunmalıdır ki, mülki hüquq münasibətlərinin subyektləri öz hüquq və qanuni mənafeələrini müdafiə etmək üçün prosessual vasitələrdən real istifadə etmək imkanına malik olmalıdırlar. Qanun və məhkəmə qarşısında bərabərlik isə hər bir məhkəmə işinə eyni prosessual qaydada və formada, tərəflər üçün eyni prosessual təminatlarla baxılması ilə təmin edilir. Bununla maraqlı şəxslərin qanuni tələblərinin bərabər ödənilməsinə nail olunur, onlara məhkəmə qarşısında öz mənafeələrini qorumaq üçün bərabər imkanlar yaradılır.

Mülki dövriyyənin sabitliyinin qorunması tərəflərin əsaslandırılmış tələblərinin məhkəmə qaydasında müdafiəsi ilə yanaşı, həmçinin hüquqi tənzimətməyə şəxsin hüququnun pozulduğunu bilməsindən xeyli müddət keçdikdən sonra onun müdafiəsi üçün məhkəməyə müraciət etdikdə, qarşı tərəfə mübahisənin mahiyyəti üzrə baxılmamasını tələb etmək imkanı verən maddi hüquq normalarının nəzərdə tutulması ilə təmin olunur. Mülki hüquq münasibətlərinin bütün iştirakçılarına şamil edilən belə tənzimləmə mülki qanunvericiliyin iddia müddətlərinə, onların hesablanması qaydasına, axımının dayandırılması və kəsilməsi əsaslarına dair müddəalarında öz əksini tapmışdır (Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 373.2 və 384.0.4-cü maddələrinin şərh edilməsinə dair” 2013-cü il 3 iyun tarixli Qərarı).

Müraciətdə qaldırılan məsələ icbari sığorta müqavilələrindən irəli gələn tələblər üzrə iddia müddətlərinin başlanması ilə əlaqədar olduğundan qeyd edilməlidir ki, sığorta sığortalının və ya sığorta olunanın əmlakı, həyatı, sağlamlığı, mülki məsuliyyəti, qanunvericiliklə qadağan olunmayan fəaliyyəti, o cümlədən sahibkarlıq fəaliyyəti ilə bağlı əmlak mənafehlərinin müdafiəsi sistemi olmaqla əsasən ehtimal edilən zərərli hadisələrin mənfi nəticələrinin aradan qaldırılmasına yönəlmiş iqtisadi-hüquqi kateqoriyadır.

Sığorta təminatı sığorta müqaviləsi əsasında yaranır ki, Mülki Məcəllənin 883.1-ci maddəsinə görə, sığorta müqaviləsi sığortalının müvafiq sığorta haqqı ödəməsi müqabilində sığorta obyektinin məruz qala biləcəyi risklərlə bağlı itkilərin, dəyən zərərin əvəzinin və ya razılaşıdırılan pul məbləğinin müəyyən bir hadisənin baş verməsi əsasında ödənilməsinin sığortaçı tərəfindən öhdəlik kimi götürülməsi şərtlərinin təsbit edildiyi razılaşmadır.

Sığorta müqaviləsi üzrə onun iştirakçıları olan sığortaçı və sığortalının qarşılıqlı yaranan hüquq və vəzifələri, ilk növbədə, sığortalının sığorta haqqı ödəməsi vəzifəsində və sığorta müqaviləsində nəzərdə tutulmuş sığorta hadisəsi baş verdikdə sığorta ödənişi almaq hüququnda, sığortaçı üçün isə müvafiq olaraq sığorta haqqını almaq hüququnda və sığorta hadisəsi baş verdikdə sığorta ödənişini ödəmək vəzifəsində ifadə olunur.

Mülki Məcəllənin 889.1 və 922.3-ci maddələrinə əsasən, sığorta marağı sığorta hadisəsinin baş verəcəyi təqdirdə şəxsin maliyyə itkisinə məruz qalması ehtimalı ilə şərtlənən və onun sığorta obyektini sığorta etdirmək hüququnun əsaslandığı mənafehdır.

Sığorta hadisəsi baş vermə ehtimalına və (və ya) təsadüfilik əlamətlərinə malik olmalıdır.

Sığorta hadisəsi icbari sığorta qanunlarına və ya sığorta müqaviləsinə görə sığorta ödənişinin sığortalıya, sığorta olunana və ya digər faydalanan şəxslərə ödənilməsi üçün əsas olan, sığorta müqaviləsinin qüvvədə olduğu müddət ərzində baş verən hadisə və ya yaranan haldır, yəni reallaşmış sığorta riskidir. Sığorta hadisəsi hesab edilən hadisələr və hallar icbari sığorta üzrə icbari sığorta qanunlarında, könüllü sığorta üzrə isə tərəflərin razılaşması əsasında sığorta müqaviləsində müəyyən edilir (Mülki Məcəllənin 922.1 və 922.2-ci maddələri).

Mülki Məcəllənin 923-cü maddəsinə görə, sığorta hadisəsinin baş verməsi barədə sığortalı və ya sığorta olunan şəxs, yaxud faydalanan şəxs hadisədən xəbər tutduqdan dərhal sonra və ya mümkün olan ən qısa müddət ərzində sığortaçıya və ya onun nümayəndəsinə, eyni zamanda həmin hadisə barədə məlumatlandırılmalı olan səlahiyyətli dövlət orqanlarına hər hansı vasitə ilə xəbər verməlidir. Sığorta hadisəsinin baş verməsi barədə sığortaçıya məlumat vermiş sığortalı və ya sığorta olunan şəxs, həmçinin faydalanan şəxs bu Məcəllənin 923.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş səlahiyyətli dövlət orqanlarına həmin hadisə barədə xəbər verməmişdirsə sığortaçı qeyd olunan orqanları bu hadisə barədə dərhal məlumatlandırmalıdır. Sığortalı və ya sığorta olunan tərəfindən sığortaçının sığorta hadisəsinin baş verməsi barədə məlumatlandırmasından asılı olmayaraq sığortaçıya bu barədə məlumatlandırılmış səlahiyyətli dövlət orqanı xəbər verməlidir. Bu Məcəllənin 923.1-ci maddəsində üzərinə məlumatlandırma vəzifəsi qoyulan şəxslərdən başqa digər şəxslər, o cümlədən səlahiyyətli dövlət orqanları və müvafiq hallarda zərərçəkən tərəfindən də sığorta hadisəsinin baş verməsi haqqında hər hansı vasitə ilə sığortaçıya xəbər verilməsi sığorta hadisəsi barədə məlumatlandırılma hesab edilir.

Həmin Məcəllənin 933.1-ci maddəsinə görə, sığorta ödənişi aşağıdakılardan hər birinin mövcud olduğu halda həyata keçirilir:

- sığorta hadisəsi baş verdikdə, sığortalının, sığorta olunanın və ya faydalanan şəxsin sığortaçıya ünvanladığı sığorta tələbi;
- sığorta hadisəsi hesab edilə bilən hadisə ilə bağlı hər hansı dövlət orqanına məlumat verilməldirsə, həmin orqanın hadisə barədə təqdim etdiyi müvafiq sənəd;
- icbari sığorta qanunlarında və müvafiq sığorta qaydalarında nəzərdə tutulan,

sığorta ödənişinin verilməsi üçün tələb olunan digər sənədlər.

Sığorta ödənişinin verilməsi üçün tələb olunan sənədlərin siyahısı “İcbari sığortalar haqqında” Qanunun 17-ci maddəsi ilə müəyyən edilmişdir.

Qeyd edilən sənədlərdən sonuncusunun (Mülki Məcəllənin 933.3-cü maddəsi nəzərə alınmaqla) sığortaçıya daxil olduğu tarixdən 7 iş günündən gec olmayaraq sığortaçı sığorta ödənişini verməli, yaxud sığortalıya, sığorta olunana və ya faydalanan şəxsə sığorta ödənişinin verilməsindən imtina haqqında yazılı şəkildə əsaslandırılmış bildiriş təqdim etməlidir (Mülki Məcəllənin 934.1-ci maddəsi). Eyni qayda “İcbari sığortalar haqqında” Qanunun 18.1-ci maddəsi ilə nəzərdə tutulmuşdur.

Sığorta ödənişləri ilə bağlı iddialar üzrə müddətin axımının başlanması məsələsinə münasibətdə, ilk növbədə göstərməlidir ki, Mülki Məcəllənin iddia müddəti ilə bağlı qaydaları tənzimləyən 373-cü maddəsinə əsasən, müqavilə tələbləri üzrə iddia müddəti üç il təşkil edir. Həmin Məcəllənin 377.1-ci maddəsi ilə iddia müddətinin axımının şəxsin öz hüququnun pozulduğunu bildiyi və ya bilməli olduğu gündən başladığı təsbit edilmişdir.

Göründüyü kimi, qüvvədə olan qanunvericilik iddia müddətinin axımının başlanmasını obyektiv anla deyil, subyektiv anla əlaqələndirir. Məhz bu andan maddi mənada iddia hüququ əmələ gəlir. Maddi mənada iddia hüququ dedikdə, mülki hüquqların məcburi həyata keçirilməsi imkanı başa düşülür və bu imkan müəyyən müddətlə məhdudlaşır.

Beləliklə, iddia müddətinin axımı hüququn pozulduğu andan tez başlama bilməz. Odur ki, sığorta müqaviləsi üzrə məhz sığortaçının sığorta ödənişindən imtina etməsi və yaxud natamam ödənişi həyata keçirməsi sığortalıda sığortaçının qərarı ilə razılaşmamaq və bu qərardan şikayət etmək üçün hüquqi əsas yaradır.

Təsadüfi deyil ki, “İcbari sığortalar haqqında” Qanunun 22.1.7-ci maddəsi ilə məhz sığortaçının sığorta ödənişindən imtina barədə qərarından və ya sığorta ödənişinin məbləği ilə razılaşmadığı halda Mərkəzi Banka və məhkəməyə şikayət etmək sığortalının hüququ kimi müəyyən edilmişdir. Həmin Qanunun 24.1.6-cı maddəsi ilə eyni hüquq zərərçəkən üçün də tanınmışdır.

Burada o da qeyd edilməlidir ki, sığortaçı tərəfindən qanunla müəyyən edilmiş müddətdə nə sığorta ödənişinin həyata keçirilməsi, nə də bundan əsaslandırılmış imtina

verilməsi sığortalı (və ya faydalanan) şəxsin hüquqlarının pozulması halını yaradır. Belə ki, qanunvericilik müvafiq sənədlərin verilməsindən etibarən 7 iş günü ərzində göstərilən hərəkətlərin sığortaçı tərəfindən icra edilməsi vəzifəsini qəti olaraq nəzərdə tutmuşdur. Bu səbəbdən, sığortaçının 7 iş günü ərzində ödəniş etmədiyi halda imtina ilə bağlı yazılı bildirişi də sığortalıya verməməsi qanunvericiliyin tələbinə aşkar şəkildə ziddir. Belə halda sığorta ödənişi öhdəliyinin icrası vaxtının keçməsi ilə (7 iş gününün sonu) sığorta təminatı hüququnun pozulduğu sığortalı (və ya faydalanan) şəxsə məlum olmuş olur. Bu zaman sığortaçı tərəfindən sığorta ödənişindən imtina barədə əsaslandırılmış bildirişin verilməməsi iddia müddətinin axımının başlanılması baxımından hüquqi əhəmiyyət kəsb etmir.

Mülki Məcəllənin 427.3-cü maddəsinə əsasən, öhdəlik onun icrası gününü və ya icra edilməli olduğu vaxt dövrünü nəzərdə tutursa və ya müəyyənləşdirməyə imkan verirsə, öhdəlik həmin gün və ya bu cür dövr ərzində istənilən an icra edilməlidir. Həmçinin Mülki Məcəllənin 445.2.1-ci maddəsinə müvafiq olaraq, öhdəliyin onun icrası üçün müəyyənləşdirilmiş müddətdə icra edilməməsi borclunun icranı gecikdirməsi sayılır. Mülki Məcəllənin 377.2-ci maddəsinə görə, icra müddəti müəyyənləşdirilmiş öhdəliklər üzrə iddia müddətinin axımı icra müddəti bitdikdə başlanır.

Göstərilənləri nəzərə alaraq Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, sığorta ödənişi ilə bağlı tələblər üzrə iddia müddəti sığortalının (və ya faydalanan şəxsin) sığortaçının sığorta ödənişini etməkdən imtina etməsini bildiyi (bilməli olduğu), və ya sığorta ödənişinin miqdarı ilə razılaşmadığı halda sığorta ödənişinin həyata keçirildiyi, habelə öhdəliyin icra müddəti (“İcbari sığortalar haqqında” Qanunun 18.1-ci maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş müddət) bitdiyi andan axmağa başlayır.

“İcbari sığortalar haqqında” Qanunun 17.1.4-cü maddəsində sığorta ödənişinin verilməsi üçün tələb olunan sənədlər sırasında sığorta hadisəsi hesab edilə bilən halın təfərrüatları (hadisənin baş vermə vaxtı, yeri, baş verməsində təqsirli olan və (və ya) zərərçəkən şəxs (şəxslər), həmçinin zərər dəymiş əmlak, zərərin xüsusiyyətləri) barədə səlahiyyətli orqanın təqdim etdiyi arayış qeyd olunmuşdur.

Göstərilməlidir ki, “İcbari sığortalar haqqında” Qanunun 35.1-ci maddəsinə əsasən, daşınmaz əmlakın icbari sığortası daşınmaz əmlakın yanğın və ya digər hadisələr nəticəsində zədələnməsi, məhv olması, yaxud hər hansı formada itkisi ilə bağlı dəyən

zərərin əvəzinin ödənilməsi məqsədi ilə tətbiq edilir.

Həmin Qanunun 36.1-ci maddəsində daşınmaz əmlakın icbari sığortası üzrə sığorta hadisələri sadalanmışdır.

Sığorta ödənişinin verilməsi üçün tələb olunan sənədlər sırasında göstərilən arayış həmin maddə ilə nəzərdə tutulmuş müxtəlif hallar üzrə fərqli qurumlar tərəfindən verilir və sığorta hadisəsi hesab edilə bilən halın baş verməsini təsdiq edir, həmçinin dəymiş zərərin müəyyən edilməsinə imkan yaradır.

Bu arayışın alınması sığortaçının vəzifəsidir. “İcbari sığortalar haqqında Qanunun” 17.4-cü maddəsinə uyğun olaraq, sığortaçı bu Qanunun 17.1.4-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş arayışı almaq üçün səlahiyyətli orqana dərhal sorğu verməlidir. Səlahiyyətli orqan bu sorğuya əsasən sığorta hadisəsi ilə əlaqədar tələb olunan, yayılması “İnformasiya əldə etmək haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə qadağan olunmayan istənilən məlumatı sorğunun daxil olduğu tarixdən etibarən 10 gün müddətində təqdim etməlidirlər.

Həmin arayışda “sığorta hadisəsinin baş verməsində təqsirli olan şəxs”in göstərilməli olduğu qeyd edilsə də, bu şərt imperativ tələb kimi qəbul edilə bilməz. Belə ki, bəzi hallarda qısa müddət ərzində (10 gün), bəzi hallarda isə ümumiyyətlə hadisənin baş verməsində təqsiri olan şəxsi müəyyən etmək qeyri-mümkün olur və ya bu arayışı təqdim edən orqanın səlahiyyətlərinə aid olmur, bəzən isə ümumiyyətlə hadisə heç kəsin təqsiri olmadan baş verir.

O da vurğulanmalıdır ki, arayışda “təqsiri olan şəxs”in qeyd edilməli olması özü-özlüyündə təqsirsizlik prezumpsiyası ilə ziddiyyət təşkil etmir. Belə ki, əməlin cinayət hüquqi və ya inzibati hüquqi baxımdan araşdırılmaması, inzibati xətlər və ya cinayət prosesində təqsirin sübuta yetirilməməsi mülki hüquqi təqsirin mövcudluğunu istisna etmir. Yəni mülki hüquq pozuntusu üçün də təqsir subyektiv cəhətin xarakterik əlamətini təşkil edir.

Nəzərə almaq lazımdır ki, mülki hüquq nəzəriyyəsində sığortanın iqtisadi-hüquqi kateqoriya olaraq məqsədi və yerinə yetirdiyi funksiya baxımından təməl prinsiplərindən biri kimi sığorta hadisəsi nəticəsində yaranmış zərərin məhz qısa müddətdə aradan qaldırılması prinsipi qəbul edilmişdir. “İcbari sığortalar haqqında” Qanunun 3.1.4-cü maddəsi ilə də sığorta hadisələrinin nəticələrinin aradan qaldırılması, habelə sığorta

ödənişlərinin məhz bu məqsədlər üçün istifadəsinin təminatı icbari sığortanın prinsipi kimi müəyyən edilmişdir.

“İcbari sığortalar haqqında Qanunun” 17.4-cü maddəsi ilə bu Qanunun 17.1.4-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş arayışı vermək səlahiyyəti olan orqan tərəfindən məhdud və qısa bir zaman (10 gün) ərzində təqdim edilməsi vəzifəsinin müəyyən olunması da bu arayışın qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə qərarını ehtiva etməməsinə və sığortalanan (və ya faydalanan) şəxsin maliyyə itkisinin ən qısa vaxtda kompensasiya edilməli olmasına dəlalət edir.

Diqqətə alınmalıdır ki, Mülki Məcəllənin Azərbaycan Respublikasının 2013-cü il 29 oktyabr tarixli Qanunu ilə ləğv edilmiş 932-ci maddəsinə uyğun olaraq, sığorta hadisəsi hesab edilə bilən hadisə ilə bağlı mülki məsuliyyətin sığortası üzrə üçüncü şəxs barəsində, digər hallarda isə sığortalı və ya sığorta olunan barəsində həmin hadisənin baş verməsi ilə əlaqədar inzibati xəta üzrə iş və ya cinayət işi başlanarsa, sığortaçı müvafiq sığorta ödənişinin verilib-verilməməsi barədə qərarını səlahiyyətli orqanın bu iş üzrə yekun qərarından sonra qəbul edirdi.

Bəzi hallarda uzun müddət davam edən inzibati və cinayət işlərinin yekunlaşmasının gözlənilməsi isə zərərin qısa müddətdə aradan qaldırılmasına maneə yaratdığından və sığorta hüququnun mahiyyəti və təyinatına zidd olduğundan bu maddə qeyd edilən Qanunla Mülki Məcəllədən çıxarılmışdır. Odur ki, sığortaçı artıq inzibati və ya cinayət işlərinin yekun qərarını gözləmədən, sığorta hadisəsini təsdiq edən sənəd əsasında sığorta müqaviləsi üzrə zərəri müəyyən edərək onu aradan qaldırmalıdır.

Vurğulanmalıdır ki, sığorta hadisəsi hesab edilən halın cinayət və yaxud inzibati xəta olaraq qiymətləndirilməsi özü-özlüyündə sığorta müqaviləsi üzrə yaranan subyektiv hüquq və öhdəliklərin mahiyyəti baxımından müstəqil bir hüquqi əhəmiyyət kəsb etmir. Burada əsas məsələ sığorta hadisəsinin sığortalının və ya faydalanan şəxsin qəsdli nəticəsində baş verib-verməməsi məsələsidir. Çünki sığortalanan risk sığortalının və ya faydalanan şəxsin qəsdli nəticəsində baş verdiyi hallarda sığorta hadisəsi ümumiyyətlə əmələ gəlmir və bu səbəblə də sığortalının və ya faydalanan şəxsin qəsdli nəticəsində baş verən hallar sığorta təminatının əhatə dairəsi xaricindədir.

Belə ki, “İcbari sığortalar haqqında” Qanunun 36.3.1-ci maddəsinə əsasən, əmlakın sığortalının, faydalanan şəxsin və ya onların rəhbər işçilərinin hadisənin baş verməsinə

yönəldilmiş qəsdən etdiyi hərəkətlər nəticəsində zədələnməsi sığorta hadisəsi hesab edilmir. Burada qəsd sığortalı, faydalanan şəxs və ya zərərçəkmişin sığorta öhdəliklərinin pozulmasına yönəlmiş şüurlu davranışını ehtiva edir.

O da nəzərə alınmalıdır ki, “İcbari sığortalar haqqında” Qanunun 23.1.3-cü maddəsinə müvafiq olaraq, sığorta müqaviləsinin aid olduğu sahələrə (binalara, tikililərə və s.) daxil olmaq, sığorta hadisəsi hesab edilə bilən halın baş verməsi barədə məlumat aldıqdan sonra hadisənin baş vermə səbəblərini araşdırmaq, o cümlədən hadisəyə səbəb olmuş əmlaka baxış keçirmək, yaxud şəxsdən izahat almaq və ya bu məqsədlə ekspertlər dəvət etmək sığortaçının hüququdur.

Bu imkan sığortaçıya sığorta hadisəsinin həqiqətən baş verib-verməməsini, o cümlədən baş vermiş hadisənin sığortalının və ya faydalanan şəxsin qəsdinin nəticəsinin olub-olmamasını, onların sığorta müqaviləsinə zidd davranışa yol verib-verməməsini müəyyən etmək üçün tanınmışdır. Sığortaçının göstərilən səlahiyyətləri işin təfərrüatlarını araşdıraraq müvafiq hallarda sığorta ödənişinin verilməsindən imtina etmək hüququnu əldə etməsinə, sığortalının (və ya faydalanan şəxsin) isə müqavilə öhdəliklərinə zidd davranışdan yararlanmaq imkanının qarşısını almağa yönəlmişdir.

Belə ki, Mülki Məcəllənin 935.1.2-ci maddəsinə əsasən, bu Məcəllədə, Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətlər Məcəlləsində və Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində nəzərdə tutulmuş məsuliyyəti istisna edən hallardan başqa, sığortalının, müvafiq hallarda zərərçəkənin müvafiq hadisənin baş verməsinə yönələn qəsdən etdiyi hərəkəti və ya hərəkətsizliyi, habelə hadisə ilə birbaşa səbəb əlaqəsində olan qəsdən cinayət törətməsi sığorta ödənişinin verilməsindən imtinanın əsaslarından birini təşkil edir.

Göstərilənlər o qənaətə gəlməyə əsas verir ki, sığortaçı sığortalının və ya faydalanan şəxsin sığorta hadisəsi olduğu iddia edilən hadisəni qəsdən törətməsini təsdiqləyən sübutlar əsasında (səs, video yazı və s.) sığorta ödənişinin verilməsindən əsaslandırılmış qaydada imtina edə bilər. Habelə, Mülki Məcəllənin 934.1-ci maddəsi ilə müəyyən edilmiş müddətlərdə müvafiq cinayət və ya inzibati xəyata dair iş üzrə icraat yekunlaşmadıqda sığorta ödənişinin həyata keçirilməsindən sonra hadisənin müvafiq şəxslər tərəfindən hadisə ilə birbaşa səbəb əlaqəsində olan qəsdən cinayət törədilməsi nəticəsində baş verməsi sübut olunarsa, sığortaçı ödədiklərini geri istəməkdə haqlı

olacaqdır.

Yuxarıda qeyd olunanları nəzərə alaraq Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, qanunvericilikdə daşınmaz əmlakın icbari sığortası üzrə sığorta hadisələri ilə bağlı səlahiyyətli orqanın arayışının forması və məzmununa dair konkret tələb olmadığından, müvafiq arayış qismində hadisədən asılı olaraq həmin hadisənin baş verməsi faktını müəyyən etməyə imkan verən, “İcbari sığortalar haqqında” Qanunun 17.1.4-cü maddəsi ilə nəzərdə tutulan məlumatları özündə əks etdirən səlahiyyətli orqanlar tərəfindən verilən sənəd çıxış edir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu onu da qeyd etməyi vacib bilir ki, sığorta ödənişinin verilməsinin səlahiyyətli orqanın sığorta hadisəsi ilə əlaqəli iş üzrə təqsiri müəyyən edən yekun qərarından sonra həyata keçirilməli olub-olmaması və bunun nəticəsi olaraq iddia müddətinin axımının başlanılması anı kimi məsələlərdə hüquq tətbiqedicisi orqanlar arasında müxtəlif yanaşmalar sığorta münasibətləri iştirakçıları arasında da fərqli işgüzar təcrübəyə səbəb olmuşdur. Bununla bağlı göstərilməlidir ki, mülki (xüsusi) hüququn əsas alt sahələrindən biri olan sığorta hüququ digər hüquq sahələri kimi onun məzmununu, təyinatını və istiqamətlərini müəyyən edən prinsiplər əsasında qurulur. Belə prinsiplərdən biri mülki hüququn təməl prinsiplərindən olan vicdanlılıq prinsipidir.

Vicdanlılıq prinsipi Mülki Məcəllənin 6-cı maddəsində sadalanan mülki qanunvericiliyin prinsipləri sırasında göstərilməsə də Məcəllənin 5.3-cü maddəsində bu prinsip ümumi tələb kimi xüsusi olaraq vurğulanmışdır. Həmin maddəyə əsasən, mülki hüquq münasibətlərinin subyektləri öz hüquq və vəzifələrini vicdanla həyata keçirməyə borcludurlar. Bununla bağlı onu da qeyd etmək lazımdır ki, ədalət mühakiməsini həyata keçirən məhkəmələr tərəflərin irəli sürüb-sürməməsindən asılı olmayaraq hüquqdan sui-istifadə halını müəyyən etdikdə bunu nəzərə almalıdırlar. Həmin Məcəllənin 16.1-ci maddəsində isə müəyyən olunmuşdur ki, fiziki və hüquqi şəxslərin yalnız və yalnız başqa şəxsə ziyan vurmaq niyyəti ilə həyata keçirdikləri hərəkətlərə, habelə hüquqdan digər formalarda sui-istifadə edilməsinə yol verilmir (Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 399.3, 399.4, 445 və 449-cu maddələrinin bəzi müddəalarının şərh edilməsinə dair” 2014-cü il 24 dekabr tarixli Qərarı).

Mülki Məcəllənin 425-ci maddəsinə görə, öz hüquqlarını həyata keçirərkən və

vəzifələrini icra edərkən tərəflərdən hər biri vicdanlılığın tələb etdiyi tərzdə, yəni şərtləşdirilmiş vaxtda və yerdə lazımi şəkildə, öhdəliyin şərtlərinə və bu Məcəllənin tələblərinə müvafiq surətdə, belə şərtlər və tələblər olmadıqda isə işgüzar adətlərə və ya adətən irəli sürülən digər tələblərə müvafiq surətdə hərəkət etməlidir. Öhdəlikləri icra edərkən tərəflər müqavilənin yerinə yetirilməsinə zəmin yaratmaq üçün birgə hərəkət etməli və müqavilənin məqsədinə çatmağa maneçilik törədə biləcək və ya öhdəliklərin icrasını təhlükəyə məruz qoya biləcək hər cür hərəkətlərdən çəkinməlidirlər.

Mülki Məcəllənin 560.1 və 560.2-ci maddələrinə əsasən, mülki hüquqlar hüquqa uyğun həyata keçirilməlidir. Hüquqdan yalnız başqalarına ziyan vurmaq məqsədi ilə istifadə edilməsi yolverilməzdir. Hüquqdan sui-istifadəyə yol verilmir, bu əsas üzərində həyata keçirilən razılaşmalar və hərəkətlər isə etibarsızdır.

Həmin Məcəllənin 560.3.4-cü maddəsinə uyğun olaraq, digər tərəfin güvəndiyi və güvənmiş olduğu əvvəlki rəftara zidd hüququn həyata keçirilməsi hüquqdan sui-istifadə halını yaradır. Bu müddəə digər şəxsə zərər vura biləcək ziddiyyətli davranışı qadağan edir və şəxsin üzərinə ardıcıl rəftar etmək öhdəliyi qoyur.

Beləliklə, vicdanlılıq prinsipi baxımından, sığorta ödənişinin verilməsini cinayət və ya inzibati xəta işləri üzrə icraatın yekunlaşması ilə şərtləndirən sığorta münasibətləri iştirakçısının sonradan iddia müddətinin tətbiqinə dair ərizə verməsi borclunun iddia müddəti ilə bağlı fərdi müdafiə hüququndan sui-istifadəsi kimi qiymətləndirilməlidir.

Göstərilənlərə əsasən Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakı nəticələrə gəlir:

- sığorta ödənişi ilə bağlı tələblər üzrə iddia müddətinin axımı sığortalının (və ya faydalanan şəxsin) sığortaçının sığorta ödənişini etməkdən imtina etməsini bildiyi (bilməli olduğu), sığorta ödənişinin miqdarı ilə razılaşmadığı halda sığorta ödənişinin həyata keçirildiyi, habelə sığorta ödənişi həyata keçirilməməklə yanaşı sığorta ödənişindən imtina haqqında bildiriş verilmədikdə sığortaçının öhdəliyinin icra müddəti (“İcbari sığortalar haqqında” Qanunun 18.1-ci maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş müddət) bitdiyi andan başlayır;

- daşınmaz əmlakın icbari sığortası üzrə sığorta hadisələrinə münasibətdə “İcbari sığortalar haqqında” Qanunun 17.1.4-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş “arayış” səlahiyyətli orqanın həmin hadisə ilə əlaqəli inzibati xətalər və ya cinayət işi üzrə təqsiri müəyyən edən qərarını ehtiva etmir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsini və “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 60, 62, 63, 65-67 və 69-cu maddələrini rəhbər tutaraq, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu

QƏRARA ALDI:

1. Sığorta ödənişi ilə bağlı tələblər üzrə iddia müddətinin axımı sığortalının (və ya faydalanan şəxsin) sığortaçının sığorta ödənişini etməkdən imtina etməsini bildiyi (bilməli olduğu), sığorta ödənişinin miqdarı ilə razılaşmadığı halda sığorta ödənişinin həyata keçirildiyi, habelə sığorta ödənişi həyata keçirilməməklə yanaşı sığorta ödənişindən imtina haqqında bildiriş verilmədikdə sığortaçının öhdəliyinin icra müddəti (“İcbari sığortalar haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 18.1-ci maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş müddət) bitdiyi andan başlayır.

2. Daşınmaz əmlakın icbari sığortası üzrə sığorta hadisələrinə münasibətdə “İcbari sığortalar haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 17.1.4-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş “arayış” səlahiyyətli orqanın həmin hadisə ilə əlaqəli inzibati xətlər və ya cinayət işi üzrə təqsiri müəyyən edən qərarını ehtiva etmir.

3. Qərar dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

4. Qərar Azərbaycan Respublikasının rəsmi dövlət qəzetlərində və “Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Məlumatı”nda dərc edilsin, habelə Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin rəsmi internet saytında yerləşdirilsin.

5. Qərar qətidir, heç bir orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi təfsir edilə bilməz.

Sədr

Fərhad Abdullayev

ON BEHALF OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

DECISION

OF THE PLENUM OF CONSTITUTIONAL COURT
OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

*On interpretation of Article 17.1.4 of the Law of the Republic of Azerbaijan
“On Compulsory Insurance” in terms of Articles 373, 377.1 and 379 of the Civil Code
of the Republic of Azerbaijan*

3 April 2025

Baku city

The Plenum of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan composed of Farhad Abdullayev (Chairman), Sona Salmanova, Humay Afandiyeva (Reporter-Judge), Rovshan Ismayilov, Jeyhun Garajayev, Rafael Gvaladze, Fikrat Mammadov, Isa Najafov and Kamran Shafiyev,

attended by the Court Clerk Faraid Aliyev,

in accordance with part VI of Article 130 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan, Articles 27.2 and 33 of the Law of the Republic of Azerbaijan “On Constitutional Court” and Article 39 of the Internal Charter of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan at the request of the Baku Court of Appeal, examined in via the written procedure of special constitutional proceedings the case on interpretation of Article 17.1.4 of the Law of the Republic of Azerbaijan “On Compulsory Insurance” in terms of Articles 373, 377.1 and 379 of the Civil Code of the Republic of Azerbaijan.

having heard the report of Judge H. Afandiyeva, studied and discussed the request of the Baku Court of Appeal, the opinion of the Milli Majlis of the Republic of Azerbaijan, the specialist opinions submitted by the Legal Expertise and Legislative Initiatives Center, the Central Bank of the Republic of Azerbaijan, Sumgait Court of Appeal and the Bar Association of the Republic of Azerbaijan, as well as the expert opinion of S.

Suleymanli, Associate Professor of Civil Law Department of Baku State University, PhD in Law, and the case materials, the Plenum of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan

DETERMINED AS FOLLOWS:

The Baku Court of Appeal has applied to the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan (hereinafter referred to as the “Constitutional Court”) with a request for interpretation of Article 17.1.4 of the Law of the Republic of Azerbaijan “On Compulsory Insurance” (hereinafter referred to as the Law “On Compulsory Insurance”) in terms of Articles 373, 377.1 and 379 of the Civil Code of the Republic of Azerbaijan (hereinafter referred to as the Civil Code), for the purpose of clarifying whether, in cases that may be considered as an insurance event under compulsory insurance of immovable property, the payment of the relevant insurance compensation by the insurer should be carried out only after the final decision of the competent authorities determining fault in connection with that event, as well as determining which documents are encompassed by the “certificate” provided for in Article 17.1.4 of the Law in relation to compulsory insurance of immovable property, and clarifying issues related to the terms of claim within the said insurance relations.

It is indicated in the request that, according to the certificate of compulsory insurance of immovable property, within the case concerning A. Rahimov’s claim against “Azsigorta” Open Joint-Stock Company for insurance payment, the relevant non-residential premises were insured for the period from 5 June 2018 to 4 June 2019. On 26 March 2019, a fire occurred at the said address, a criminal case was initiated in connection with the incident, and on 17 March 2021 criminal prosecution against A. Rahimov was terminated, while it was decided to continue criminal prosecution in respect of persons whose actions contained elements of a criminal offense.

By the judgment of the Nizami District Court of Baku dated 13 May 2022, N.Fatullayev, who was working as an electrician in the non-residential premises constituting the subject of insurance, was found guilty of committing the crime provided for in Article 225.2 of the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan.

A.Rahimov addressed a pre-trial claim letter to the insurer dated 18 October 2022, requesting payment of the insurance compensation and a penalty for delay within 5 working days. Subsequently, on 3 November 2022, A. Rahimov applied to the court requesting issuance of a judgment ordering the recovery from the respondent of the insurance compensation for the damage caused as a result of the occurred insurance event, the penalty for delay in payment, and the state duty, and payment thereof to him.

The respondent, submitting an application on application of the limitation period as a ground for objection to the claim, stated that although the claimant submitted the required documents within one month after the occurrence of the event, and did not receive the insurance payment within 7 working days from the expiry of that period (i.e. from 26 April 2019), he applied to the court after 3 years 5 months and 27 days, thereby missing the three-year limitation period.

The Baku Commercial Court, agreeing with the respondent's objection regarding the expiry of the limitation period, dismissed the claim by its judgment dated 28 February 2023.

By the judgment of the Commercial Chamber of the Baku Court of Appeal dated 13 December 2023, the appeal was not upheld and the judgment of the court of first instance was left unchanged.

By the decision of the Commercial Chamber of the Supreme Court of the Republic of Azerbaijan dated 17 January 2024, the cassation complaint was partially upheld, the judgment of the appellate instance court was set aside, and the case was remitted to that court for reconsideration.

During the repeated appellate review of the case, the court established that there are different approaches among legal practitioners in this matter and, accordingly, differing court decisions exist.

Thus, according to one of the approaches of certain legal practitioners, the time limit for performance of the insurer's obligation to make an insurance payment under compulsory insurance contracts is regulated by compulsory insurance legislation in such a way that, after the occurrence of the insurance event, the insured shall apply to the insurer for payment of insurance compensation by submitting the necessary documents

provided for by law, and no later than 7 working days from the date when the last of the documents is submitted and (or) received, the insurer shall make the insurance payment or provide the insured, the insured person or the beneficiary with a written reasoned notice on refusal to make the insurance payment.

Among the documents to be submitted by the insured as provided for in Article 17 of the Law “On Compulsory Insurance”, the certificate submitted by the competent authorities regarding the person (persons) at fault in the occurrence of the insurance event is of particular importance.

From the perspective of the requirement of Article 41.1 of the Law, a comparative analysis of Articles 17.1.4 and 36.3.1 leads to the conclusion that, in compulsory insurance of immovable property, the settlement process necessarily requires clarification of whether the insurance event occurred as a result of intent, and confirms the mandatory nature of the certificate provided for in Article 17.1.4.

In order to submit a certificate regarding the person at fault in the occurrence of the insurance event, based on the fundamental principles of the Constitution of the Republic of Azerbaijan (hereinafter referred to as the Constitution) and criminal legislation, there must be a court judgment that has entered into legal force establishing the guilt of a specific person in relation to that event (presumption of innocence).

When examining the grounds for refusal to make an insurance payment, the legal significance of submission (or obtaining) of the said document becomes even more apparent. According to Articles 21.1.5 and 36.3.1 of the Law “On Compulsory Insurance”, one of the grounds for refusal of insurance payment is intentional actions of the insured, the beneficiary or their managerial staff aimed at causing the occurrence of the event.

In such a case, the “certificate” referred to in Article 17.1.4 of the Law “On Compulsory Insurance” is understood to mean a court judgment that has entered into legal force and a decision on termination of criminal proceedings.

In this case, the limitation period in respect of the present case under consideration by the court should be considered as not having expired.

According to another approach, entry into legal force of a court judgment (or other

final decision) requires a considerable period of time, and when the issue is approached from the above-mentioned position, it may be concluded that, in cases of property insurance events, persons would be required to wait for an excessively long period in order to obtain insurance compensation, which would contradict the principles set forth in Articles 3.1 and 3.1.4 of the Law “On Compulsory Insurance”, including the principle of elimination of the consequences of insurance events.

Furthermore, in such a situation, issues such as the time period within which insurance compensation must be paid to persons, the moment of arising of the relevant rights of claim, as well as matters related to limitation periods, would give rise to different interpretations and, consequently, lead to legal uncertainty.

On the basis of the above, in order to ensure the formation of a uniform judicial practice, to achieve consistent and correct application of legislation, and thereby to ensure protection of the rights and legitimate interests of subjects of insurance relations, as well as compliance with the requirements of the principle of legal certainty, the Baku Court of Appeal has come to the conclusion that it is necessary to apply to the Constitutional Court.

The Plenum of the Constitutional Court considers it necessary to note the following in relation to the request:

In accordance with Parts I and II of Article 13, Part II of Article 29 and Article 59 of the Constitution, state, private and municipal property in the Republic of Azerbaijan is equally recognized and protected, guarantees are provided for the inviolability of property, as well as for freedom of entrepreneurship and the freedom of contract in civil circulation arising from the right to engage in other types of economic activity not prohibited by law.

At the same time, in accordance with Part I of Article 60 of the Constitution, everyone is guaranteed protection of his or her rights and freedoms in administrative proceedings and in court.

The right to property is protected by all means not prohibited by law, and judicial protection acts as the principal means of such protection. During judicial resolution of disputes concerning property, guarantees are provided for the rights of all participants of the dispute – both those who bring a claim expecting satisfaction of their property

claims by a court act having binding legal force, and those who do not agree with such claims.

It should be noted that subjects of civil legal relations must have a real opportunity to use procedural means to protect their rights and legitimate interests. Equality before the law and the court is ensured by examination of each case under the same procedural rules and in the same form, with equal procedural guarantees for the parties.

Thus, equal satisfaction of lawful claims of interested persons is achieved, and equal opportunities are created for them to protect their interests before the court.

Protection of stability of civil circulation is ensured not only by judicial protection of justified claims of the parties, but also by the provision of substantive legal norms within legal regulation that allow the opposing party to request that a dispute not be examined on its merits where a person applies to the court for protection of his or her rights after a considerable period of time has elapsed since becoming aware of the violation of such rights. Such regulation, which applies to all participants of civil legal relations, is reflected in the provisions of civil legislation relating to limitation periods, the procedure for their calculation, as well as the grounds for suspension and interruption of their running (Decision of the Plenum of the Constitutional Court dated 3 June 2013 “On interpretation of Articles 373.2 and 384.0.4 of the Civil Code of the Republic of Azerbaijan”).

Since the issue raised in the request concerns commencement of limitation periods in respect of claims arising out of compulsory insurance contracts, it should be noted that insurance is an economic-legal category mainly aimed at elimination of the negative consequences of anticipated harmful events, being a system of protection of property interests related to the property, life, health, civil liability and activities not prohibited by legislation, including entrepreneurial activity, of the insured or insured person.

Insurance coverage arises on the basis of an insurance contract and, according to Article 883.1 of the Civil Code, an insurance contract is an agreement defining conditions under which, in return for payment of the relevant insurance premium by the insured, the insurer undertakes, as an obligation, compensation of losses connected

with risks to which the insurance object may be exposed, reimbursement of damage caused, or payment of an agreed monetary amount upon occurrence of a certain event.

The mutual rights and obligations arising between the insurer and the insured, as participants of the insurance contract, are primarily expressed, on the part of the insured, in the obligation to pay the insurance premium and the right to receive insurance compensation upon occurrence of an insurance event provided for in the insurance contract, and, correspondingly, on the part of the insurer, in the right to receive the insurance premium and the obligation to make insurance payment upon occurrence of an insurance event.

According to Articles 889.1 and 922.3 of the Civil Code, insurance interest is an interest conditioned by the probability that a person may incur financial loss in the event of occurrence of an insurance event, and on which his or her right to insure the insurance object is based. An insurance event must possess the probability of occurrence and (or) characteristics of fortuity.

An insurance event is an event or circumstance occurring during the validity period of the insurance contract, which serves as the basis for payment of insurance compensation to the insured, insured person or other beneficiary under compulsory insurance legislation or the insurance contract, that is, a realized insurance risk. Events and circumstances regarded as insurance events are determined by compulsory insurance laws in relation to compulsory insurance, and by the insurance contract based on agreement of the parties in relation to voluntary insurance (Articles 922.1 and 922.2 of the Civil Code).

According to Article 923 of the Civil Code, the insured, insured person or beneficiary, after becoming aware of occurrence of an insurance event, shall immediately or within the shortest possible time notify the insurer or its representative, as well as the competent state authorities that must be informed about such event, by any means.

Where the insured, insured person or beneficiary has informed the insurer of occurrence of the insurance event, but has failed to notify the competent state authorities provided for in Article 923.1 of this Code, the insurer shall immediately notify those authorities of such event.

Irrespective of notification by the insured or insured person to the insurer regarding occurrence of the insurance event, the competent state authorities informed thereof shall notify the insurer accordingly.

Notification to the insurer regarding occurrence of an insurance event by other persons apart from those entrusted with the duty of notification under Article 923.1 of this Code, including competent state authorities and, in relevant cases, the injured party, by any means, shall also be regarded as notification of the insurance event.

According to Article 933.1 of the Civil Code, insurance payment shall be made where each of the following exists:

- an insurance claim addressed to the insurer by the insured, the insured person or the beneficiary upon occurrence of an insurance event;
- where any state authority is required to be informed in relation to an event that may be considered as an insurance event, the relevant document submitted by that authority concerning the event;
- other documents required for making the insurance payment as provided for in compulsory insurance laws and relevant insurance rules.

The list of documents required for making an insurance payment is determined by Article 17 of the Law “On Compulsory Insurance”.

No later than 7 working days from the date of receipt by the insurer of the last of the above-mentioned documents (taking into account Article 933.3 of the Civil Code), the insurer shall make the insurance payment or provide the insured, the insured person or the beneficiary with a written reasoned notice on refusal to make the insurance payment (Article 934.1 of the Civil Code).

The same rule is provided for in Article 18.1 of the Law “On Compulsory Insurance”.

With regard to the issue of commencement of the running of the period for claims relating to insurance payments, it should first be noted that, according to Article 373 of the Civil Code regulating limitation periods, the limitation period for contractual claims is three years.

Article 377.1 of the same Code establishes that the running of the limitation period begins from the day when the person knew or should have known that his or her right

had been violated.

As can be seen, the current legislation links commencement of the running of the limitation period not to an objective moment, but to a subjective moment. It is precisely from this moment that the right of claim in the substantive sense arises. By the right of claim in the substantive sense is meant the possibility of compulsory enforcement of civil rights, and this possibility is limited by a specific period.

Thus, the running of the limitation period cannot commence earlier than the moment when the right is violated. Therefore, under an insurance contract, it is specifically the insurer's refusal to make an insurance payment or making an incomplete payment that creates legal grounds for the insured to disagree with the insurer's decision and challenge that decision.

It is not without reason that Article 22.1.7 of the Law "On Compulsory Insurance" establishes, precisely in relation to the insurer's decision refusing to make an insurance payment or where the insured disagrees with the amount of the insurance payment, the right of the insured to lodge a complaint with the Central Bank and the court. The same right is also recognized for the injured party under Article 24.1.6 of the same Law.

It should also be noted that failure by the insurer, within the period established by law, either to make the insurance payment or to provide a reasoned refusal thereof, constitutes a violation of the rights of the insured (or beneficiary). Thus, legislation expressly provides for the insurer's obligation to perform the above-mentioned actions within 7 working days from submission of the relevant documents. For this reason, where the insurer fails to make the payment within 7 working days and also fails to provide the insured with a written notice of refusal, this clearly contradicts the requirements of legislation. In such a case, upon expiry of the time for performance of the obligation to make the insurance payment (the end of 7 working days), the insured (or beneficiary) becomes aware that the right to insurance coverage has been violated. In this case, failure of the insurer to provide a reasoned notice of refusal to make the insurance payment does not carry legal significance for the purposes of commencement of the running of the limitation period.

According to Article 427.3 of the Civil Code, where an obligation provides for the day of its performance or the period during which it must be performed, or where such

day or period can be determined, the obligation shall be performed on that day or at any moment within such period. Also, pursuant to Article 445.2.1 of the Civil Code, failure to perform an obligation within the period established for its performance shall be regarded as delay in performance by the debtor. According to Article 377.2 of the Civil Code, with regard to obligations for which a period of performance has been determined, the running of the limitation period begins upon expiry of the period of performance.

Taking into consideration the above-mentioned, the Plenum of the Constitutional Court considers that the limitation period in respect of claims relating to insurance payment begins to run from the moment when the insured (or beneficiary) knew (or should have known) of the insurer's refusal to make the insurance payment, or from the moment when the insurance payment was made where the insured disagrees with the amount of the insurance payment, as well as from the expiry of the period for performance of the obligation (the period provided for in Article 18.1 of the Law "On Compulsory Insurance").

Article 17.1.4 of the Law "On Compulsory Insurance" lists, among the documents required for making an insurance payment, a certificate submitted by the competent authorities concerning the details of the event that may be considered as an insurance event (the time and place of occurrence of the event, the person (persons) at fault in and (or) the injured person (persons), as well as the damaged property and the nature of the damage).

It should be noted that, according to Article 35.1 of the Law "On Compulsory Insurance", compulsory insurance of immovable property is applied for the purpose of compensation for damage caused in connection with damage to, destruction of, or loss in any form of immovable property as a result of fire or other events.

Insurance events in relation to compulsory insurance of immovable property are listed in Article 36.1 of the same Law.

The above-mentioned certificate, included among the documents required for making an insurance payment, is issued by different authorities depending on the various circumstances provided for by that Article, confirms occurrence of the event that may be considered as an insurance event, and also makes it possible to determine

the damage caused.

Obtaining this certificate is the obligation of the insurer. According to Article 17.4 of the Law “On Compulsory Insurance”, in order to obtain the certificate provided for in Article 17.1.4 of this Law, the insurer shall immediately submit an inquiry to the competent authorities. Based on this inquiry, the competent authorities shall provide, within 10 days from the date of receipt of the inquiry, any information required in connection with the insurance event, disclosure of which is not prohibited by the Law of the Republic of Azerbaijan “On Access to Information”.

Although it is indicated that the “person at fault in the occurrence of the insurance event” should be specified in that certificate, this condition cannot be regarded as an imperative requirement. Thus, in certain cases, it may be impossible to identify the person at fault in the occurrence of the event within a short period of time (10 days), while in other cases such determination may generally be impossible, may fall outside the competence of the authority issuing such certificate, or, in some cases, the event may occur without fault of any person at all.

It should also be emphasized that indication of the “person at fault” in the certificate does not, in itself, contradict the presumption of innocence. Thus, failure to examine an act from the criminal-law or administrative-law perspective, or failure to prove fault in administrative offense or criminal proceedings, does not exclude existence of civil-law fault. That is, fault also constitutes a characteristic element of the subjective aspect of a civil-law violation.

It should be taken into consideration that, in civil law theory, one of the fundamental principles of insurance, in terms of its purpose and function as an economic-legal category, is recognized as the principle of eliminating, within the shortest possible period, damage arising as a result of an insurance event. Article 3.1.4 of the Law “On Compulsory Insurance” also establishes, as a principle of compulsory insurance, elimination of the consequences of insurance events, as well as ensuring use of insurance payments precisely for such purposes.

The fact that Article 17.4 of the Law “On Compulsory Insurance” imposes an obligation on the authority competent to issue the certificate provided for in Article 17.1.4 of that Law to submit such certificate within a limited and short period of time

(10 days) also indicates that such certificate does not encompass a court decision having entered into legal force, and that financial loss of the insured (or beneficiary) should be compensated within the shortest possible time.

It should be taken into account that, according to Article 932 of the Civil Code, repealed by the Law of the Republic of Azerbaijan dated 29 October 2013, where, in connection with an event that may be considered as an insurance event, administrative offense proceedings or criminal proceedings were initiated against a third person in respect of civil liability insurance, and in other cases against the insured or the insured person, the insurer adopted a decision on whether or not to make the relevant insurance payment only after the final decision of the competent authorities in that case.

Since, in certain cases, awaiting completion of administrative and criminal proceedings lasting for a long period of time hindered elimination of damage within a short period and contradicted the essence and purpose of insurance law, that Article was removed from the Civil Code by the said Law. Therefore, without awaiting the final decision in administrative or criminal proceedings, the insurer must determine and eliminate the damage under the insurance contract on the basis of the document confirming the insurance event.

It should be emphasized that qualification of an event that may be considered as an insurance event as a criminal offense or an administrative offense does not, in itself, carry independent legal significance in terms of the nature of subjective rights and obligations arising under the insurance contract. The principal issue here is whether the insurance event occurred as a result of intent of the insured or the beneficiary. This is because, where the insured risk occurs as a result of intent of the insured or the beneficiary, an insurance event does not arise at all, and for this reason, events occurring as a result of intent of the insured or the beneficiary fall outside the scope of insurance coverage.

Thus, according to Article 36.3.1 of the Law “On Compulsory Insurance”, damage to property resulting from intentional acts of the insured, the beneficiary or their managerial staff aimed at causing occurrence of the event shall not be considered as an insurance event.

Here, intent encompasses conscious conduct of the insured, the beneficiary or the injured party aimed at violation of insurance obligations.

It should also be taken into account that, pursuant to Article 23.1.3 of the Law “On Compulsory Insurance”, the insurer has the right to enter the areas to which the insurance contract applies (buildings, structures, etc.), to investigate the causes of occurrence of the event after receiving information on an event that may be considered as an insurance event, including inspection of the property that caused the event, obtaining explanations from persons, or inviting experts for such purpose.

This opportunity is granted to the insurer in order to determine whether the insurance event actually occurred, including whether the occurred event was a result of intent of the insured or the beneficiary, and whether they engaged in conduct contrary to the insurance contract. The above-mentioned powers of the insurer are aimed at enabling the insurer, by examining details of the case, to obtain the right, in relevant circumstances, to refuse to make an insurance payment, while at the same time preventing the insured (or beneficiary) from benefiting from conduct contrary to contractual obligations.

Thus, pursuant to Article 935.1.2 of the Civil Code, except for circumstances excluding liability as provided for in this Code, the Code of Administrative Offenses of the Republic of Azerbaijan and the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan, intentional acts or omissions of the insured and, where relevant, the injured party aimed at causing occurrence of the relevant event, as well as commission of an intentional crime directly causally linked to the event, constitute one of the grounds for refusal to make an insurance payment.

The foregoing leads to the conclusion that the insurer may reasonably refuse to make an insurance payment on the basis of evidence (audio recordings, video recordings, etc.) confirming that the insured or the beneficiary intentionally caused the event claimed to be an insurance event. Likewise, where proceedings concerning the relevant criminal offense or administrative offense are not completed within the time limits established by Article 934.1 of the Civil Code, and after the insurance payment has been made it is proved that the event occurred as a result of commission of an intentional crime by relevant persons directly causally linked to that event, the insurer

shall be entitled to reclaim the amount paid.

Taking into account the above-mentioned, the Plenum of the Constitutional Court considers that, since legislation does not establish specific requirements regarding the form and content of the certificate of the competent authorities concerning insurance events under compulsory insurance of immovable property, the relevant certificate shall be understood as a document issued by competent authorities which, depending on the event, makes it possible to determine the fact of occurrence of that event and contains the information provided for in Article 17.1.4 of the Law “On Compulsory Insurance”.

The Plenum of the Constitutional Court also considers it necessary to note that differing approaches among law-applying authorities as to whether insurance payment should be made only after the final decision of the competent authorities determining fault in proceedings related to the insurance event, and, consequently, as to the moment of commencement of the running of the limitation period, have also led to differing business practices among participants of insurance relations. In this regard, it should be noted that insurance law, as one of the principal sub-branches of civil (private) law, is constructed, like other branches of law, on the basis of principles determining its content, purpose and directions. One of such principles is the principle of good faith, which is one of the fundamental principles of civil law.

Although the principle of good faith is not expressly listed among the principles of civil legislation set forth in Article 6 of the Civil Code, this principle is specifically emphasized as a general requirement in Article 5.3 of the Code. According to that Article, subjects of civil legal relations are obliged to exercise their rights and perform their obligations in good faith. In this regard, it should also be noted that courts administering justice must take into account abuse of rights whenever such circumstances are established, irrespective of whether the parties raise this issue. Article 16.1 of the same Code establishes that actions of natural and legal persons carried out solely with the intention of causing harm to another person, as well as abuse of rights in other forms, shall not be permitted (Decision of the Plenum of the Constitutional Court dated 24 December 2014 “On interpretation of certain provisions of Articles 399.3, 399.4, 445 and 449 of the Civil Code of the Republic of Azerbaijan”).

According to Article 425 of the Civil Code, in exercising their rights and performing their obligations, each party shall act in the manner required by good faith, that is, properly, at the agreed time and place, in accordance with the terms of the obligation and the requirements of this Code, and, in the absence of such terms and requirements, in accordance with business customs or other generally accepted requirements. In performing obligations, the parties shall act jointly in order to create conditions for performance of the contract and shall refrain from any actions that may hinder achievement of the purpose of the contract or endanger performance of obligations.

According to Articles 560.1 and 560.2 of the Civil Code, civil rights shall be exercised lawfully. Exercise of a right solely for the purpose of causing harm to others shall be inadmissible. Abuse of rights shall not be permitted, and agreements and actions carried out on such grounds shall be invalid.

Pursuant to Article 560.3.4 of the same Code, exercise of a right contrary to previous conduct on which the other party relied and had reason to rely constitutes abuse of rights. This provision prohibits contradictory conduct that may cause harm to another person and imposes on a person the obligation to act consistently.

Thus, from the perspective of the principle of good faith, where a participant in insurance relations conditions payment of insurance compensation on completion of criminal or administrative offense proceedings, and subsequently files an application for application of the limitation period, such conduct should be regarded as abuse by the debtor of the individual right of defense related to the limitation period.

Taking into consideration the above-mentioned, the Plenum of the Constitutional Court comes to the following conclusions:

- the running of the limitation period in respect of claims relating to insurance payment begins from the moment when the insured (or beneficiary) knew (or should have known) of the insurer's refusal to make the insurance payment, from the moment when the insurance payment was made where the insured disagrees with the amount of the insurance payment, as well as from the expiry of the period for performance of the insurer's obligation (the period provided for in Article 18.1 of the Law "On Compulsory Insurance") where no insurance payment has been

made and, at the same time, no notice of refusal to make the insurance payment has been provided;

- in relation to insurance events under compulsory insurance of immovable property, the “certificate” provided for in Article 17.1.4 of the Law “On Compulsory Insurance” does not encompass a decision of the competent authorities determining fault in administrative offense proceedings or criminal proceedings related to that event.

Being guided by Part VI of Article 130 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan and Articles 60, 62, 63, 65–67 and 69 of the Law of the Republic of Azerbaijan “On Constitutional Court”, the Plenum of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan

DECIDED:

1. The running of the limitation period in respect of claims relating to insurance payment begins from the moment when the insured (or beneficiary) knew (or should have known) of the insurer’s refusal to make the insurance payment, from the moment when the insurance payment was made where the insured disagrees with the amount of the insurance payment, as well as from the expiry of the period for performance of the insurer’s obligation (the period provided for in Article 18.1 of the Law of the Republic of Azerbaijan “On Compulsory Insurance”) where no insurance payment has been made and, at the same time, no notice of refusal to make the insurance payment has been provided.

2. In relation to insurance events under compulsory insurance of immovable property, the “certificate” provided for in Article 17.1.4 of the Law of the Republic of Azerbaijan “On Compulsory Insurance” does not encompass a decision of the competent authorities determining fault in administrative offense proceedings or criminal proceedings related to that event.

3. This Decision shall enter into force from the date of its publication.

4. This Decision shall be published in the official state newspapers of the Republic of Azerbaijan and in the Bulletin of the Constitutional Court of the Republic of

Azerbaijan, as well as placed on the official website of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan.

5. The decision is final, and may not be cancelled, changed or officially interpreted by any institution or official.

Chairman

Farhad Abdullayev

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun

QƏRARI

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 13-cü maddəsinin I hissəsinin və 29-cu maddəsinin I və II hissələrinin tələbləri baxımından Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 329, 340.2 və 661-ci maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair

20 iyun 2025-ci il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Sona Salmanova, Humay Əfəndiyeva, Rövşən İsmayılov, Ceyhun Qaracayev (məruzəçi-hakim), Fikrət Məmmədov, İsa Nəcəfov, Kamran Şəfiyev və Xanlar Vəliyevdən ibarət tərkibdə,

məhkəmə katibi Fəraid Əliyevin iştirakı ilə,

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsinə, “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 27.2 və 33-cü maddələrinə və Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Daxili Nizamnaməsinin 39-cu maddəsinə müvafiq olaraq, xüsusi konstitusiya icraatının yazılı prosedur qaydasında keçirilən məhkəmə iclasında Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin müraciəti əsasında Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 13-cü maddəsinin I hissəsinin və 29-cu maddəsinin I və II hissələrinin tələbləri baxımından Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 329, 340.2 və 661-ci maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair konstitusiya işinə baxdı.

İş üzrə hakim C.Qaracayevin məruzəsini, maraqlı subyektlər Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin müraciətini və Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Aparatının mülahizəsini, Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi, Hüquqi Ekspertiza və Qanunvericilik

Təşəbbüsləri Mərkəzi tərəfindən təqdim edilmiş mütəxəssis mülahizələrini, ekspertlər Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsinin Mülki hüquq kafedrasının müdiri, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Ş.Yusifovun və həmin kafedranın doktorantı H.İrzayevin rəyini və iş materiallarını araşdırıb müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu

MÜƏYYƏN ETDİ:

Bakı Apellyasiya Məhkəməsi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsinə (bundan sonra – Konstitusiya Məhkəməsi) müraciət edərək Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin (bundan sonra – Mülki Məcəllə) 329, 339.1, 340.2 və 661-ci maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsini xahiş etmişdir.

Müraciətdən görünür ki, R.Mahmudova V.Əliyevaya qarşı iddia ərizəsi ilə Bakı şəhəri Xəzər Rayon Məhkəməsinə müraciət edərək cavabdehin Bakı şəhəri Xəzər rayonu Şüvəlan qəsəbəsində yerləşən evdən istifadə hüququna xitam verilməsini və onun həmin evdən çıxarılmasını xahiş etmişdir.

V.Əliyeva isə cavabdehlər R.Mahmudova və Bakı şəhəri 27 saylı notariat ofisinə qarşı qarşılıqlı iddia ərizəsi ilə məhkəməyə müraciət edərək onunla R.Mahmudova arasında rəsmiləşdirilmiş daşınmaz əmlakın alğı-satqı müqaviləsinin və həmin müqavilə əsasında Daşınmaz Əmlakın Dövlət Reyestrindən R.Mahmudovanın adına verilmiş çıxarışın etibarsız hesab edilməsini xahiş etmişdir.

Qarşılıqlı iddia belə əsaslandırılmışdır ki, həmin alğı-satqı müqaviləsi R.Mahmudova tərəfindən onun oğluna verilmiş borcun təminatı olaraq rəsmiləşdirilmişdir.

Bakı şəhəri Xəzər Rayon Məhkəməsinin 11 iyun 2024-cü il tarixli qətnaməsi ilə ilk iddia rədd olunmuş, qarşılıqlı iddia isə təmin edilmişdir.

R.Mahmudova apellyasiya şikayəti verərək qətnamənin ləğv edilməsini, ilkin iddianın təmin, qarşılıqlı iddianın rədd edilməsini xahiş etmişdir.

İşə baxan Bakı Apellyasiya Məhkəməsi yalan əqdlə bağlı münasibətlərin tənzimlənməsi ilə əlaqədar məhkəmə təcrübəsində qeyri-müəyyənliyin olduğunu təsbit edərək Mülki Məcəllənin müvafiq maddələrinin şərh edilməsinin zəruri olduğu qənaətinə gəlmişdir.

Müraciətdə qeyd olunmuşdur ki, birinci instansiya məhkəməsi tərəflər arasında borc və ipoteka münasibətlərinin mövcudluğu nəticəsinə gəlmiş və alğı-satqı müqaviləsini yalan əqd olması əsası ilə etibarsız hesab etmişdir.

Bakı Apellyasiya Məhkəməsi isə göstərmişdir ki, alğı-satqı müqaviləsinin yalan əqd olması qənaətinə gəlmək üçün “əqd barədə yanlış təsəvvür yaratmaq niyyəti” yalan əqdin tərkib əlaməti kimi mövcud olmalı, həm də bu niyyət “hər hansı bir mənfəət əldə etmək” məqsədini güdməlidir.

Bu məsələ ilə bağlı bir qrup hüquq tətbiqedənlər hesab edirlər ki, tərəflərin əqd barədə yanlış təsəvvürünü yaratmaq istədikləri şəxs həmin müqaviləni notarial qaydada təsdiq edən notariusdur. Digərlərinin fikri ondan ibarətdir ki, iki şəxsin yalan əqd bağlayarkən həmin əqd barədə yanlış təsəvvürünü yaratmaq istədikləri şəxs (şəxslər) bu və ya digər formada həmin əqddə maraqlı olan şəxslər ola bilər, notariusun isə bu əqddə heç bir marağı olmamaqla yalnız əqdi təsdiq edir və onun üçün tərəflərin bağladığı əqdin hansı məqsəd güdməsinin əhəmiyyəti ola bilməz.

Müraciət edənin qənaətinə görə, tərəflərin əqd barədə yanlış təsəvvür yaratmaq istədikləri şəxs notarius olmadıqda, yalan əqdin müvafiq tərkib əlaməti (üçüncü şəxs və şəxslərə münasibətdə) mövcud olmadığından, onu yalan əqd kimi qiymətləndirmək mümkün deyil və belə olan halda həmin əqdin ümumiyyətlə etibarsız olub-olmamasının, etibarsız olduqda isə etibarsız əqdlərin hansı növünə aid olmasının müəyyən edilməsinə zərurət yaranır.

Müraciətdə o da qeyd edilmişdir ki, tərəflər arasında münasibətlərin alğı-satqı predmeti olan əşyanın yenidən alınmasına (satin alınmasına) yönələn alğı-satqı müqaviləsi kimi qiymətləndirilməsinin, həmçinin alğı-satqı müqaviləsi üzrə borc qismində verilmiş məbləğlə daşınmaz əmlakın orta bazar qiyməti arasında mövcud olan kəskin fərqi həmin müqavilənin borc alanın ağır vəziyyətə düşməsi və kreditörün bundan istifadə etməsi nəticəsində həmin şəxsin özü üçün son dərəcə əlverişsiz şərtlərlə bağlamağa məcbur olduğu əqd (ağır şərtlə əqd) kimi qiymətləndirilərək etibarsız hesab edilməsinin (Mülki Məcəllənin 339.1-ci maddəsinin tətbiqinin) mümkünlüyü məsələlərinin həll edilməsi üçün mülki qanunvericiliyin yuxarıda qeyd olunan maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsi zəruridir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu müraciətlə əlaqədar aşağıdakıları qeyd edir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının (bundan sonra – Konstitusiya) 13-cü maddəsinin I hissəsinə və 29-cu maddəsinin I və II hissələrinə əsasən, Azərbaycan Respublikasında mülkiyyət toxunulmazdır və dövlət tərəfindən müdafiə olunur. Hər kəsin mülkiyyət hüququ vardır. Mülkiyyətin heç bir növünə üstünlük verilmir. Mülkiyyət hüququ, o cümlədən xüsusi mülkiyyət hüququ qanunla qorunur.

Hüquqi dövlətdə mülki dövriyyə sahəsində hüquq münasibətlərinin tənzimlənməsi hər kəsin qanun və məhkəmə qarşısında bərabərliyi, mülkiyyətin toxunulmazlığı və müqavilə azadlığı, bu münasibətlərin subyektlərinin hüquqi statusu müəyyənləşdirilərkən ictimai və xüsusi maraqların tarazlığı, onların hüquqlarının həyata keçirilməsi və mümkün məhdudlaşdırma şərtlərinin müəyyənləşdirilməsi zamanı mütənəsiblik və tarazlıq meyarlarının gözlənilməsi prinsiplərinə əsaslanmalıdır (Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 460.1-ci maddəsinin bəzi müddələrinin şərh edilməsinə dair” 2015-ci il 14 iyul tarixli Qərarı).

Mülki hüquq sahəsində qanunvericiliyin məqsədi üçüncü şəxslərin hüquqlarına xələl gətirmədən mülki dövriyyənin azadlığını onun iştirakçılarının bərabərliyi əsasında təmin etməkdir ki, Mülki Məcəllənin 6.1.2, 6.1.5, 12.2 və 390-cı maddələrində nəzərdə tutulmuş iradə sərbəstliyi və müqavilə azadlığı prinsipləri də məhz bu məqsədə nail olunmasına xidmət edir.

Mülki dövriyyənin davamlılığının təmin edilməsinə yönəlmiş önəmli hüquqi vasitə kimi əqdlərin arzu olunan hüquqi nəticələri yarada bilməsi üçün isə etibarlı olması, yəni qanunvericilikdə göstərilən məcburi (imperativ) normaların tələblərinə uyğun olması lazımdır.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu bununla bağlı qeyd etmişdir ki, əqdin etibarlılığı, bununla da arzu olunan hüquqi nəticəyə səbəb olması əqdin subyekt tərkibinə, məzmununa, iradə sərbəstliyinə və formasına dair şərtlərə əməl edilməsini tələb edir.

Əks təqdirdə, yəni Mülki Məcəllənin müəyyənləşdirilmiş şərtləri pozulmaqla bağlanmış əqd etibarsızdır. Etibarsız əqdlər mübahisə edilən əqdlər və ya əhəmiyyətsiz əqdlər ola bilər. Etibarsız əqd onun etibarsızlığı ilə bağlı nəticələr istisna olmaqla, hüquqi nəticələrə səbəb olmur. Bu cür əqd bağlandığı andan etibarsızdır. Əqd etibarsız olduqda, əgər bu Məcəllədə onun etibarsızlığının ayrı nəticələri nəzərdə tutulmayıbsa,

tərəflərdən hər biri əqd üzrə aldıqlarının hamısını digər tərəfə qaytarmağa, alınanları eyni ilə qaytarmaq mümkün olmadıqda isə (o cümlədən alınanlar əmlakdan istifadədə, görülmüş işdə və ya göstərilmiş xidmətdə ifadə olunduqda) onun dəyərini pulla ödəməlidir (Mülki Məcəllənin 337.1, 337.4 və 337.5-ci maddələri).

Əqdlərin ən çox müraciət edilən növlərindən olan müqaviləyə qanunvericilikdə mülki hüquq və vəzifələrin müəyyənləşdirilməsi, dəyişdirilməsi və ya xitamı haqqında iki və ya bir neçə şəxsin razılaşması kimi anlayış verilmişdir (Mülki Məcəllənin 324 və 389.1-ci maddələri).

Müqavilə tərəflərin qarşılıqlı və üst-üstə düşən iradə ifadələri olduğundan etibarlılıq şərtlərindən biri tərəflərin qarşılıqlı iradə ifadəsinin və hüquqi niyyətlərinin vahidliyi və həqiqiliyi ilə bağlıdır. Müqavilənin etibarlılığı üçün zəruri olan bu tələb isə müqavilə münasibətlərinin tənzimlənməsində əsas rola malik iradə sərbəstliyi, müqavilə azadlığı prinsiplərindən irəli gəlir (Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun Ə.Ə.İbrahimovun şikayəti üzrə 2004-cü il 12 aprel, T.Qasımovanın şikayəti üzrə 2020-ci il 1 dekabr tarixli və s. Qərarları).

Müraciətdə şərh edilməsi xahiş olunan Mülki Məcəllənin 340.2-ci maddəsinə uyğun olaraq yalan əqd başqa əqdi pərdələmək məqsədi ilə bağlanan əqddir. Yalan əqd əhəmiyyətsizdir.

Yalan əqd aşağıda sadalanan əlamətlərə malikdir:

- pərdələyən (yalan) əqd üzrə hər hansı hüquqi nəticə yaratmaq niyyəti və məqsədi mövcud olmur, tərəflərin hüquqi niyyəti əsl iradələrini gizlətməklə pərdələnən (gizlədilən) müqavilə üzrə mülki hüquq münasibətlərinin əmələ gəlməsinə yönəlir;
- pərdələmə əqdin hər iki tərəfinin birbaşa qəsdilə əhatə olunur;
- pərdələyən və pərdələnən əqdlərdə tərəf kimi eyni subyektlərin iştirakı ilə yanaşı, bu əqdlərin subyekt tərkibinin fərqli olması da mümkündür. Belə ki, bəzi hallarda pərdələnən əqdin tərəfi pərdələyən əqddə iştirak etməsə də, sonuncu əqd ilə gizlədilən məqsəddən məlumatlı olur və onun bağlanmasına yardım edir.

Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun oxşar mövqeyinin ifadə edildiyi “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 340.2-ci maddəsinin şərh edilməsinə dair” 2022 il 18 mart tarixli Qərarında göstərilmişdir ki, yalan əqdin etibarsızlığının əsas səbəbi tərəflərin həqiqi iradələri ilə bu iradənin bəyanı arasında qəsdən yaradılan uyğunsuzluqda, üçüncü

şəxslərdə müqavilənin etibarlılığına dair yanlış təsəvvür yaratmaqda ifadə olunur. Odur ki, subyekt tərkibindən asılı olmayaraq müqavilə tərəflərinin üçüncü şəxslərdə yanlış təsəvvür yaratmaq niyyətilə bağladığı istənilən əqd yalan əqd olmaqla əhəmiyyətsizdir.

“Üçüncü şəxslərdə yanlış təsəvvür yaratmaq” dedikdə isə yalan əqd tərəflərinin üçüncü şəxslərdə sanki görüntüdə göstərilən əqdin bağlandığı təəssüratını yaratmağa istiqamətlənmiş hüquqazidd davranışı başa düşülür.

O da xüsusilə qeyd edilməlidir ki, üçüncü şəxslərin dairəsi konkret şəxslərlə məhdudlaşmayaraq buraya yalan əqdi təsdiqləyən notariusun da aid edilməsi istisna edilməməlidir. Belə ki, görüntüdə bağlanan əqd və ya pərdələyən əqd tərəflərin bütövlükdə istənilən cəmiyyət üzvündə həmin əqdin bağlanmasına dair yanlış təəssürat yaratmaq məqsədi ilə bağlanır və bu müxtəlif səbəblərdən (məsələn, “Notariat haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 29-cu maddəsində nəzərdə tutulan notariat hərəkətləri ilə əlaqədar göstərilən xidmətə görə haqlardan yayınma, qarşı tərəfin razılaşma şərtlərinə, işgüzar adətlərə zidd hərəkət etməyəcəyinə olan inam və s.) irəli gələ bilər. Yalan əqd halında ümumilikdə hüquq sisteminə zidd davranış olaraq həqiqi iradənin gizli tutulub görünüş üçün əqdin bağlanması çıxış edir ki, bu da publik və ya fərdi maraqlara zərər vurulması ilə nəticələnə bilər. Bu səbəbdən yalan əqdin əhəmiyyətsiz əqd olaraq qanunvericiliklə etibarsız əqdlər üçün müəyyən edilmiş nəticələrdən başqa hər hansı hüquqi nəticələr yaratması Mülki Məcəllə ilə qadağan edilmişdir.

Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun N.Hacıyevanın şikayəti üzrə 2020-ci il 10 mart və X.Mirzəliyevin şikayəti üzrə 2021-ci il 17 sentyabr tarixli Qərarlarında da qeyd edilmişdir ki, yalan əqd halında əslində eyni anda iki ayrı əqd bağlanmış olur. Görünən əqd tərəflərin əsl hüquqi niyyətlərini əks etdirmir. Tərəflər əslində başqa bir müqavilə barədə razılığa gələrək görüntü üçün bağladıkları əqdlə həmin müqaviləni pərdələyirlər. Yalan əqd müqavilə tərəflərinin bilərəkdən məqsədli şəkildə yol verdikləri hüquqazidd bir hərəkətdir.

Görüntüdə bağlanan əqdin yalan əqd hesab edildiyi halda məhkəmənin öz təşəbbüsü ilə pərdələnən əqddən irəli gələn qaydaları tətbiq etməsinin mümkünlüyü ilə bağlı göstərməlidir ki, Mülki Məcəllənin 340.2-ci maddəsinə uyğun olaraq, yalan əqdə onun mahiyyəti nəzərə alınmaqla, tərəflərin həmin əqdi bağlayarkən əslində nəzərdə

tutduqları əqdə aid olan qaydalar tətbiq edilir.

Göründüyü kimi, qanunverici görüntü üçün bağlanan müqavilə tərəflərinin həqiqi iradə ifadəsi olan digər bir müqaviləni pərdələdiyi halda (yalan əqd halında), pərdələnən əqdə aid qaydaların tətbiqini mümkün hesab etmişdir. Həqiqi niyyət, əsl iradə ifadəsi isə müqavilənin bağlanmasına əsas olmuş şərait və motivin, müqaviləyə qədərki danışıqların, tərəflər arasındakı gerçək münasibətlərin araşdırılması əsasında təsbit edilə bilər.

İradə ifadəsinin təfsiri zamanı onun həqiqi məzmunu təkcə hərfi mənaya görə deyil, həm də ağlabatan mühakimə əsasında müəyyənləşdirilməlidir. Müqavilə şərtlərini təfsir edərkən məhkəmə təkcə müqavilədəki söz və ifadələrin hərfi mənasını deyil, həm də tərəflərin iradə ifadəsinin həqiqi mənasını, bütövlükdə müqavilənin hərfi mənasının onun digər şərtləri və mənası ilə müqayisəsini nəzərə alır. Bu zaman bütün müvafiq hallar, o cümlədən müqaviləyə qədərki danışıqlar və yazışmalar, tərəflərin qarşılıqlı münasibətlərində yaranmış praktika, işgüzar adətlər, tərəflərin sonrakı hərəkətləri nəzərə alınır (Mülki Məcəllənin 324.5, 404.1 və 404.2-ci maddələri).

Burada diqqətə alınmalı olan əsas məsələ isə odur ki, pərdələnən müqavilə tərəflərin həqiqi iradə ifadəsini əks etdirsə də, yalnız mülki qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş forma şərti də daxil olmaqla etibarlılıq tələblərinə cavab verdiyi təqdirdə, etibarlı əqd kimi arzu olunan hüquqi nəticələrə səbəb ola və həmin əqdə dair qaydalar müvafiq olaraq məhkəmə tərəfindən tətbiq edilə bilər.

Bu baxımdan, müvafiq mübahisələr üzrə məhkəmə təcrübəsində daşınmaz əşyanın alğı-satqı müqaviləsi üzrə tərəflərin müqavilə bağlanarkən heç də müqavilə predmeti olan daşınmaz əşyanın qarşı tərəfin mülkiyyətinə keçirilməsi ilə bağlı hüquqi niyyətinin olmadığı, əslində bu müqavilənin onlar arasında mövcud olan gerçək borc münasibətlərinin təminatı məqsədilə bağlandığı müəyyən edildiyi halda, həmin təminat xarakterli müqaviləyə (pərdələnən müqaviləyə) ipoteka müqaviləsinin qaydalarının tətbiqi mülki qanunvericiliyin tələbləri ilə uzlaşmır.

Belə ki, əşyanın yüklü hala gətirilməsi ilə bağlı əqd əşyaya sərəncam xarakterli olmaqla belə əqd Mülki Məcəllənin 144.1-ci maddəsinə əsasən notarial qaydada təsdiqlənməlidir. Həmin maddəyə görə, daşınmaz əmlakın dövlət reyestri obyektlərinə dair sərəncam verilməsi haqqında müqavilələr notariat qaydasında təsdiqlənməlidir.

Həmin Məcəllənin 329.1-ci maddəsində təsbit edilmişdir ki, qanunla və ya tərəflərin qarşılıqlı razılığı ilə müəyyən edilmiş forma tələblərinə riayət etməməklə bağlanmış əqd etibarsızdır. Əqdin forması ilə bağlı tələbə isə müqavilənin bütün mühüm şərtlərinin məhz qanunvericiliklə müəyyən edilmiş formada razılaşdırılması halında riayət edilmiş olur. Mülki Məcəllənin 405.1-ci maddəsinə əsasən, tərəflər müqavilənin bütün mühüm şərtləri barəsində tələb olunan formada razılığa gəldikdə, müqavilə bağlanmış sayılır. Müqavilənin predmetinə dair şərtlər, bu Məcəllədə həmin növ müqavilələr üçün mühüm və ya zəruri adlandırılan şərtlər, habelə tərəflərdən birinin müraciəti ilə barəsində razılaşma əldə edilməli olan bütün şərtlər mühüm sayılır.

Həmin müqavilənin müraciətdə göstərildiyi kimi alğı-satqı predmeti olan əşyanın yenidən alınmasına yönələn alğı-satqı müqaviləsi olaraq qiymətləndirilməsi isə Mülki Məcəllənin qeyd edilən 405.1 və 659.2, 661-ci maddələrinin tələblərinə uyğun gəlmir. Sonuncu maddələr ilə daşınmaz əmlakın dövlət reyestri obyektlərinə münasibətdə satılmış əşyanın yenidən alınması (satın alınması) hüququnun etibarlı sayılması, belə müqavilənin notarial qaydada təsdiq edilməsi tələbinə riayət edilməsi ilə şərtləndirilmişdir.

Göstərilənlərlə yanaşı o da nəzərə alınmalıdır ki, tərəflər aralarındakı borc münasibətlərini yalan əqd olaraq alğı-satqı müqaviləsi vasitəsilə təminat altına almış olduqları təqdirdə, sonradan borclu tərəfindən alğı-satqı müqaviləsinin etibarsızlığı ilə bağlı tələbin irəli sürülməsi, bəzi hallarda hüquqlardan istifadə edilməsi zamanı vicdanlılığın qorunması prinsipinə zidd olmaqla kreditorların mənafeələrinin, mülki dövriyyənin sabitliyinin pozulmasına gətirib çıxara bilər.

Belə ki, azad sahibkarlıq və bazar iqtisadiyyatı şəraitində əmlak və qeyri-əmlak münasibətlərindən əmələ gələn öhdəliklərin icrası böyük iqtisadi-sosial əhəmiyyətə malikdir. Müqavilələrdən irəli gələn öhdəliklərin vicdanla yerinə yetirilməsi borc və ya kredit müqavilələri üzrə tərəflərin qanuni maraqlarına və mülki dövriyyənin sabitliyinə yönəlməklə yanaşı, dövlətin iqtisadi-maliyyə vəziyyətinin sabitliyinə və inkişafına xidmət edir (Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 399.3, 399.4, 445 və 449-cu maddələrinin bəzi müddələrinin şərh edilməsinə dair” 2014-cü il 24 dekabr tarixli Qərarı).

Bu baxımdan, mülki hüququn əsas prinsiplərindən olan vicdanlılıq prinsipinin təmin

edilməsi, hüquqdan sui-istifadənin qarşısının alınması məqsədi ilə bu kimi hallarda əqdin yalan əqd olaraq etibarsızlığı ilə bağlı iddiaların işin faktiki halları, tərəfin güvənmiş olduğu əvvəlki rəftara zidd hüququn həyata keçirilib-keçirilmədiyi nəzərə alınmaqla rədd edilməsi istisna edilmir.

Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 337, 339.6, 346.1 və 354-cü maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” 2021-ci il 2 aprel tarixli Qərarında da qeyd olunmuşdur ki, əqdin etibarsızlığı ilə bağlı mübahisələrə baxan məhkəmələr əqdin etibarsız hesab edilməsindən sui-istifadə olunduğunu müəyyən edərlərsə, əqdin etibarsızlığını irəli sürmək vicdanlılıq prinsipinə zidd hesab edilməlidir.

Qeyd olunanlara əsasən Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakı nəticələrə gəlir:

- Konstitusiyanın 13-cü maddəsinin I hissəsinin, 29-cu maddəsinin I və II hissələrinin, Mülki Məcəllənin 340.2-ci maddəsinin məzmununa və hüquqi təyinatına, habelə Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun bu Qərarında ifadə edilmiş hüquqi mövqelərə əsasən müqavilə tərəflərinin istənilən üçüncü şəxsdə etibarlılığına dair yanlış təsəvvür yaratmaq niyyəti ilə bağladığı əqd yalan əqd olmaqla əhəmiyyətsizdir;

- Mülki Məcəllənin 329 və 340.2-ci maddələrinin tələblərinə uyğun olaraq, yalan əqdə tərəflərin həmin əqdi bağlayarkən əslində nəzərdə tutduqları əqdə aid olan qaydaların tətbiq edilməsi, pərdələnən əqdin mülki qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş forma şərti də daxil olmaqla etibarlılıq tələblərinə cavab verməsi halında mümkün hesab edilməlidir;

- Mülki Məcəllənin 405.1, 659.2 və 661-ci maddələrinin mənasına görə, daşınmaz əmlakın alğı-satqı müqaviləsinin mühüm şərtli şərti kimi tərəflərin satılmış əşyanın yenidən alınması ilə bağlı razılaşması yalnız notarial qaydada təsdiq olunduğu halda etibarlıdır.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsinə, “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 60, 62, 63, 65–67 və 69-cu maddələrini rəhbər tutaraq, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu

QƏRARA ALDI:

1. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 13-cü maddəsinin I hissəsinin, 29-cu maddəsinin I və II hissələrinin, Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 340.2-ci maddəsinin məzmununa və hüquqi təyinatına, habelə Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun bu Qərarında ifadə edilmiş hüquqi mövqelərə əsasən müqavilə tərəflərinin istənilən üçüncü şəxsdə etibarlılığına dair yanlış təsəvvür yaratmaq niyyəti ilə bağladığı əqd yalan əqd olmaqla əhəmiyyətsizdir.

2. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 329 və 340.2-ci maddələrinin tələblərinə uyğun olaraq, yalan əqdə tərəflərin həmin əqdi bağlayarkən əslində nəzərdə tutduqları əqdə aid olan qaydaların tətbiq edilməsi, pərdələnən əqdin mülki qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş forma şərti də daxil olmaqla etibarlılıq tələblərinə cavab verməsi halında mümkün hesab edilməlidir.

3. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 405.1, 659.2 və 661-ci maddələrinin mənasına görə, daşınmaz əmlakın alğı-satqı müqaviləsinin mühüm şərti kimi tərəflərin satılmış əşyanın yenidən alınması ilə bağlı razılaşması yalnız notarial qaydada təsdiq olunduğu halda etibarlıdır.

4. Qərar dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

5. Qərar Azərbaycan Respublikasının rəsmi dövlət qəzetlərində və “Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Məlumatı”nda dərc edilsin, habelə Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin rəsmi internet saytında yerləşdirilsin.

6. Qərar qətidir, heç bir orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi təfsir edilə bilməz.

Sədr

Fərhad Abdullayev

ON BEHALF OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

DECISION

OF THE PLENUM OF CONSTITUTIONAL COURT
OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

*On related interpretation of Articles 329, 340.2 and 661 of the Civil Code
of the Republic of Azerbaijan in terms of the requirements of Part I of Article 13 and
Parts I and II of Article 29 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan*

20 June 2025

Baku city

The Plenum of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan, composed of Farhad Abdullayev (Chairman), Sona Salmanova, Humay Afandiyeva, Rovshan Ismayilov, Jeyhun Garajayev (Reporter-Judge), Fikrat Mammadov, Isa Najafov, Kamran Shafiyev and Khanlar Valiyev,

attended by the Court Clerk Faraid Aliyev,

in accordance with part VI of Article 130 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan, Articles 27.2 and 33 of the Law of the Republic of Azerbaijan “On Constitutional Court” and Article 39 of the Internal Charter of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan at the request of the Baku Court of Appeal, examined in via the written procedure of special constitutional proceedings the case on related interpretation of Articles 329, 340.2 and 661 of the Civil Code of the Republic of Azerbaijan in terms of the requirements of Part I of Article 13 and Parts I and II of Article 29 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan.

having heard the report of Judge J.Garajayev, studied and discussed written judgments of representatives of interested parties – Baku Court of Appeal and Staff of the Milli Majlis (Parliament), the conclusions of specialists – Supreme Court of the Republic of Azerbaijan, Center for Legal Examination and Legislative Initiatives, opinion

of experts – Head of the Civil Law Department of the Law Faculty of Baku State University, Doctor of Philosophy in Law, Associate Professor Sh.Yusifov and doctoral student of the same department H.Irzayev, the Plenum of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan

DETERMINED AS FOLLOWS:

The Baku Court of Appeal has applied to the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan (hereinafter referred to as the Constitutional Court”) with request and asked for related interpretation of Articles 329, 339.1, 340.2 and 661 of the Civil Code of the Republic of Azerbaijan (hereinafter referred to as the Civil Code).

It appears from the request that R.Mahmudova filed a lawsuit against V.Aliyeva with the Court of Khazar district, Baku city, requesting the termination of the defendant’s right to use the house located in Shuvalan settlement, Khazar district, Baku city and her eviction from that house.

V.Aliyeva filed a counterclaim against the defendants R.Mahmudova and Baku City Notary Office No. 27, requesting that the real estate purchase contract between her and R. Mahmudova and the extract from the State Register of Real Estate issued in R.Mahmudova’s name based on that contract be deemed invalid.

The counterclaim was based on the fact that the purchase contract was formalized as pledge of debt given by R.Mahmudova to her son.

By the resolution of the Court of Khazar district, Baku city dated June 11, 2024, the initial claim was dismissed, and the counterclaim was upheld.

R.Mahmudova filed an appeal and requested that the resolution be annulled, the initial claim be upheld, and the counterclaim be dismissed.

The Baku Court of Appeal, which examined the case, found uncertainty in judicial practice regarding the regulation of relations related to a fraudulent transaction, and concluded that it was necessary to interpret the relevant articles of the Civil Code.

The request stated that the court of first instance concluded that there was a debt and mortgage relationship between the parties and considered the purchase contract invalid on the grounds that it was a fraudulent transaction.

The Baku Court of Appeals has indicated that in order to conclude that a purchase contract is a fraudulent transaction, there must be an “intention to create a false impression about the transaction” as a constituent element of a fraudulent transaction, and this intention must also aim to “obtain some benefit.”

In this regard, a group of legal practitioners believe that the person whom the parties want to create a false impression about the transaction is the notary who notarizes the contract. Others believe that the person(s) whom the two parties want to create a false impression about the transaction when concluding a fraudulent transaction may be the person(s) who are interested in the transaction in one way or another, while the notary has no interest in the transaction and only confirms the transaction, and it does not matter to him/her what purpose the parties have in the transaction.

According to the applicant, if the person from whom the parties wish to create a false impression about the transaction is not a notary and since the corresponding constituent element of a false contract (in relation to a third party and individuals) does not exist, it is impossible to assess it as a false contract, and in such a case, it becomes necessary to determine whether the contract is invalid at all, and if so, to what type of invalid contracts it belongs.

The request also noted that in order to resolve the issues of assessing the relationship between the parties as a purchase contract aimed at the repurchase (purchase) of the object that is the subject of the purchase and sale, as well as the possibility of assessing the sharp difference between the amount given as a loan under the purchase contract and the average market price of the real estate, as a transaction that the borrower was forced to conclude on extremely unfavourable terms (a transaction with onerous conditions) and considering it invalid (application of Article 339.1 of the Civil Code), it is necessary to interpret the above-mentioned articles of civil legislation in a related manner.

The Plenum of the Constitutional Court considers it necessary to note the following regarding the request.

According to Part I of Article 13 and Parts I and II of Article 29 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan (hereinafter referred to as the Constitution), property in

the Republic of Azerbaijan is inviolable and protected by the state. Everyone has the right to property. No one form of property shall take precedence over others. The right to property, including the right to private property shall be protected by law.

In a state governed by the rule of law, the regulation of legal relations in the field of civil circulation should be based on the principles of equality of everyone before the law and the court, inviolability of property and freedom of contract, the balance of public and private interests when determining the legal status of the subjects of these relations, the observance of the criteria of proportionality and balance when determining the conditions for the exercise of their rights and possible restrictions (Decision of the Plenum of the Constitutional Court “On interpretation of some provisions of Article 460.1 of the Civil Code of the Republic of Azerbaijan” dated July 14, 2015).

The purpose of legislation in the field of civil law is to ensure the freedom of civil circulation on the basis of equality of its participants without prejudice to the rights of third parties, and the principles of freedom of will and freedom of contract stipulated in Articles 6.1.2, 6.1.5, 12.2 and 390 of the Civil Code also serve to achieve this goal.

In order for transactions, as an important legal instrument aimed at ensuring the continuity of civil circulation, to be able to create the desired legal consequences, they must be valid, that is, they must comply with the requirements of mandatory (imperative) norms specified in the legislation.

The Plenum of the Constitutional Court noted in this regard that the validity of the transaction, and thereby its leading to the desired legal result, requires compliance with the conditions regarding the subject composition, content, freedom of will, and form of the transaction.

Otherwise, that is, a transaction concluded in violation of the established conditions of the Civil Code is invalid. Invalid transactions may be disputed transactions or insignificant transactions. An invalid transaction does not entail legal consequences, except for the consequences related to its invalidity. Such a transaction is invalid from the moment of its conclusion. If a transaction is invalid, unless this Code provides for separate consequences of its invalidity, each of the parties must return to the other party all that they received under the transaction, and if it is impossible to return the received in kind (including when the received is expressed in the use of property, work performed or services rendered), they must pay its value in money (Articles 337.1, 337.4 and 337.5 of the Civil Code).

A contract, one of the most frequently used types of transactions, is defined in legislation as an agreement between two or more persons on the determination, modification or termination of civil rights and obligations (Articles 324 and 389.1 of the Civil Code).

Since a contract is a mutual and overlapping expression of the will of the parties, one of the conditions for its validity is related to the unity and authenticity of the mutual expression of the will and legal intentions of the parties. This requirement, which is necessary for the validity of a contract, stems from the principles of free will and freedom of contract, which play a key role in the regulation of contractual relations (Decisions of the Plenum of the Constitutional Court on the complaint of A.A.Ibrahimov dated April 12, 2004, on the complaint of T.Gasimova dated December 1, 2020, etc.).

According to Article 340.2 of the Civil Code, the interpretation of which is requested, a fraudulent transaction is a deal concluded with the aim of veiling another transaction. A fraudulent transaction is insignificant.

A fraudulent transaction has the following characteristics:

- There is no intention or purpose to create any legal consequences under the veiled (fraudulent) transaction, the legal intention of the parties is aimed at the formation of civil law relations under the veiled (concealed) contract by concealing their true will;
- veiling is covered by the direct intent of both parties to the transaction;
- in addition to the participation of the same subjects as parties in the veiling and veiled transactions, it is also possible for the subject composition of these transactions to be different. Thus, in some cases, although the party to the veiled transaction does not participate in the veiling transaction, the latter is aware of the purpose concealed by the transaction and assists in its conclusion.

A similar position of the Plenum of the Constitutional Court was expressed in its Decision “On interpretation of Article 340.2 of the Civil Code of the Republic of Azerbaijan” dated March 18, 2022, which stated that the main reason for the invalidity of a fraudulent transaction is expressed in the intentionally created discrepancy between the true will of the parties and the declaration of this will, in creating a false impression of the validity of the contract in third parties. Therefore, regardless of the composition of the subject, any transaction concluded by the parties to the contract with the intention of creating a false impression in third parties is a fraudulent transaction and is insignificant.

“Creating a false impression in the minds of third parties” means the unlawful conduct of the parties to a fraudulent transaction aimed at creating in third parties the impression that the transaction shown in the image was concluded.

It should also be noted that, the circle of third parties is not limited to specific individuals and it should not be excluded that the notary who confirms the fraudulent transaction should also be included here. Thus, a transaction concluded in appearance or a veiling transaction is concluded with the aim of creating a false impression of the conclusion of that transaction in the minds of any member of society as a whole, and this may arise from various reasons (for example, evasion of fees for the services provided in connection with notarial actions provided for in Article 29 of the Law of the Republic of Azerbaijan “On Notary”, confidence that the other party will not act contrary to the terms of the agreement, business customs, etc.). In the case of a fraudulent transaction, in general, the behaviour contrary to the legal system is the concealment of the true will and the conclusion of the transaction for appearance, which may result in harm to public or individual interests. For this reason, the Civil Code prohibits a fraudulent transaction creating any legal consequences other than those established by law for invalid transactions.

The Decisions of the Plenum of the Constitutional Court dated March 10, 2020 on the complaint of N.Hajiyeva and September 17, 2021 on the complaint of K.Mirzaliyev also noted that in the case of a fraudulent transaction, two separate transactions are actually concluded at the same time. The apparent transaction does not reflect the true legal intentions of the parties. The parties actually agree on another contract and cover up that contract with the transaction they conclude for appearance. A fraudulent transaction is an unlawful act committed intentionally by the parties to the contract.

In the case when a transparently concluded transaction is considered a fraudulent transaction, it should be indicated the possibility of application of procedures arising from veiled transaction by initiation of the court that, in accordance with Article 340.2 of the Civil Code, the procedures relating to the transaction actually intended by the parties when concluding the transaction shall be applied to a fraudulent transaction, taking into account its essence.

As can be seen, the legislator considered it possible to apply the procedures related to the veiled contract in the event that a contract concluded for the sake of appearance conceals another contract that is the true expression of the will of the parties (in the case of a fraudulent transaction). The true intention, the true expression

of the will can be determined on the basis of an investigation of the circumstances and motives that served as the basis for concluding the contract, the negotiations prior to the contract, and the real relations between the parties.

When interpreting an expression of will, its true content should be determined not only by its literal meaning, but also on the basis of reasonable judgment. When interpreting the terms of a contract, the court takes into account not only the literal meaning of the words and expressions in the contract, but also the true meaning of the expression of will of the parties, a comparison of the literal meaning of the contract as a whole with its other terms and meaning. In this case, all relevant circumstances are taken into account, including negotiations and correspondence prior to the contract, the practice established in the mutual relations of the parties, business customs, and subsequent actions of the parties (Articles 324.5, 404.1 and 404.2 of the Civil Code).

The main issue to be considered here is that even if a veiled contract reflects the true expression of the parties' will, it can only lead to the desired legal consequences as a valid transaction if it meets the requirements of validity, including the form requirement stipulated by civil legislation, and the rules regarding that contract can be applied by the court accordingly.

In this regard, in the judicial practice on relevant disputes, if it is established that the parties to a contract for the purchase and sale of unmovable property did not have the legal intention to transfer the unmovable property subject to the contract to the ownership of the other party at the time of concluding the contract, and that in fact this contract was concluded for the purpose of securing the actual debt relationship existing between them, the application of the rules of a mortgage contract to that security contract (veiled contract) does not comply with the requirements of civil legislation.

Thus, since the transaction on the encumbrance of property is a disposition of property, such a transaction must be notarized in accordance with Article 144.1 of the Civil Code. According to the same article, contracts on the disposition of objects of the state register of real estate must be notarized.

Article 329.1 of the Code establishes that a transaction concluded without observing the formal requirements established by law or by mutual agreement of the parties is invalid. The requirement regarding the form of the transaction is observed if all the essential terms of the contract are agreed upon in the form established by legislation. According to Article 405.1 of the Civil Code, a contract is considered concluded if the parties reach an agreement on all the essential terms of the contract in

the required form. The terms relating to the subject of the contract, the terms referred to in this Code as essential or necessary for contracts of this type, as well as all terms on which an agreement must be reached upon the request of one of the parties, are considered essential.

The assessment of such agreement as a purchase contract aimed at the repurchase of the object that is the subject of the purchase and sale, as indicated in the request, does not comply with the requirements of the aforementioned Articles 405.1 and 659.2, 661 of the Civil Code. The latter articles stipulate that the right to repurchase (purchase) the sold object in relation to objects of the state register of real estate is considered valid and that such an agreement must be notarized.

In addition to the above, it should be taken into account that if the parties have secured their debt relationship through a purchase contract as a fraudulent transaction, the subsequent filing of a claim by the debtor regarding the invalidity of the purchase contract may, in some cases, lead to a violation of the interests of creditors and the stability of civil circulation, contrary to the principle of protecting good faith when exercising rights.

Thus, in the conditions of free entrepreneurship and market economy, the fulfilment of obligations arising from property and non-property relations is of great economic and social importance. The conscientious fulfilment of obligations arising from contracts, in addition to being directed at the legitimate interests of the parties to debt or credit agreements and the stability of civil turnover, serves the stability and development of the economic and financial situation of the state (Decision of the Plenum of the Constitutional Court “On interpretation of some provisions of Articles 399.3, 399.4, 445 and 449 of the Civil Code of the Republic of Azerbaijan” dated December 24, 2014).

In this regard, in order to ensure the principle of good faith, which is one of the basic principles of civil law, and to prevent abuse of law, it is not excluded that in such cases, claims regarding the invalidity of the contract as a fraudulent transaction may be rejected, taking into account the factual circumstances of the case and whether the right contrary to the previous treatment on which the party relied was exercised.

The Decision of the Plenum of the Constitutional Court “On related interpretation of Articles 337, 339.6, 346.1 and 354 of the Civil Code of the Republic of Azerbaijan” dated April 2, 2021 also stated that, if the courts examining disputes regarding the invalidity of a transaction determine that the invalidity of a transaction has been

abused, then asserting the invalidity of the transaction should be considered contrary to the principle of good faith.

Based on the above, the Plenum of the Constitutional Court comes to the following conclusions:

- Based on the content and legal purpose of Part I of Article 13, Parts I and II of Article 29 of the Constitution, Article 340.2 of the Civil Code, as well as the legal positions expressed in this Decision of the Plenum of the Constitutional Court, a transaction concluded by the parties to the contract with the intention of creating a false impression of its validity in any third party is a fraudulent transaction and is insignificant;

- In accordance with the requirements of Articles 329 and 340.2 of the Civil Code, the application of the provisions of a fraudulent transaction relating to the transaction actually provided for by the parties at the conclusion of this transaction should be considered possible provided that the veiled transaction meets the requirements of reality, including the conditions of the form provided for by civil law;

- According to the meaning of Articles 405.1, 659.2 and 661 of the Civil Code, the agreement of the parties to repurchase the sold item, as an essential condition of the real estate purchase contract, is valid only if it is notarized.

Guided by Part VI of Article 130 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan, Articles 60, 62, 63, 65–67 and 69 of the Law of the Republic of Azerbaijan “On Constitutional Court”, the Plenum of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan

DECIDED:

1. Based on the content and legal appointment of Part I of Article 13, Parts I and II of Article 29 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan, Article 340.2 of the Civil Code of the Republic of Azerbaijan, as well as the legal positions expressed in this Decision of the Plenum of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan, a transaction concluded by the parties to the contract with the intention of creating a false impression of its validity in any third party is a fraudulent transaction and is insignificant.

2. In accordance with the requirements of Articles 329 and 340.2 of the Civil Code

of the Republic of Azerbaijan, the application of the provisions of a fraudulent transaction relating to the transaction actually provided for by the parties at the conclusion of this transaction should be considered possible provided that the veiled transaction meets the requirements of reality, including the conditions of the form provided for by civil law.

3. According to Articles 405.1, 659.2 and 661 of the Civil Code of the Republic of Azerbaijan, the agreement of the parties to repurchase the sold item, as an essential condition of the real estate purchase contract, is valid only if it is notarized.

4. The Decision shall enter into force from the date of its publication.

5. The Decision shall be published in official state newspapers and in the "Bulletin of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan", as well as be posted on the official website of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan.

6. The decision is final, and may not be cancelled, changed or officially interpreted by any institution or official.

Chairman

Farhad Abdullayev

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun

QƏRARI

*Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 80-ci maddəsi baxımından
Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 14.2 və 228.1-ci maddələrinin
əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair*

23 yanvar 2026-cı il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Humay Əfəndiyeva, Rauf Quliyev, Otari Qvaladze, Fikrət Məmmədov (məruzəçi-hakim), İsa Nəcəfov, Rəşid Rzayev, Fərhad Tutayuk və Xanlar Vəliyevdən ibarət tərkibdə, məhkəmə katibi Fəraid Əliyevin iştirakı ilə,

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin IV hissəsinə, “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 27.2 və 32-ci maddələrinə və Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Daxili Nizamnaməsinin 39-cu maddəsinə müvafiq olaraq, xüsusi konstitusiya icraatının yazılı prosedur qaydasında keçirilən məhkəmə iclasında Azərbaycan Respublikası Prokurorluğunun sorğusu əsasında Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 80-ci maddəsi baxımından Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 14.2 və 228.1-ci maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair konstitusiya işinə baxdı.

İş üzrə hakim F.Məmmədovun məruzəsini, maraqlı subyektlər Azərbaycan Respublikası Prokurorluğunun sorğusunu və Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Aparatının mülahizəsini, Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi, Bakı Apellyasiya Məhkəməsi, Azərbaycan Respublikasının Vəkillər Kollegiyası tərəfindən təqdim olunmuş mütəxəssis mülahizələrini, ekspert Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsinin

Cinayət hüququ və kriminologiya kafedrasının dosenti, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru M.Bayramovanın rəyini və iş materiallarını araşdırıb müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin Plenumu

MÜƏYYƏN ETDİ:

Azərbaycan Respublikasının Prokurorluğu (bundan sonra – Prokurorluq) Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası Məhkəməsinə (bundan sonra – Konstitusiyası Məhkəməsi) sorğu ilə müraciət edərək Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin (bundan sonra – Cinayət Məcəlləsi) 14.2 və 228.1-ci maddələrinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının (bundan sonra – Konstitusiyası) preambulasında öz əksini tapan qanunun aliliyinin əsas elementlərindən biri kimi hüquqi müəyyənlik prinsipi və Konstitusiyanın 80-ci maddəsi baxımından şərh olunmasını xahiş etmişdir.

Sorğuda göstərilmişdir ki, qanunsuz olaraq az sayda, əsasən bir və ya iki ədəd döyüş sursatını əldə etmə, başqasına vermə, saxlama, daşıma və ya gəzdirmə əməlinin Cinayət Məcəlləsinin 228.1-ci maddəsi üzrə tövsif olunması ilə bağlı məhkəmə təcrübəsində fərqli mövqelər mövcuddur.

Bəzi hüquq tətbiqedənlər hesab edirlər ki, qanunsuz olaraq bir və ya iki ədəd döyüş sursatını əldə etmə, başqasına vermə, saxlama, daşıma və ya gəzdirmə əməli Cinayət Məcəlləsinin 228.1-ci, ağırlaşdırıcı hallarda törədildiyi təqdirdə isə 228.2-ci maddəsində nəzərdə tutulan cinayət tərkibini yaratdığından, həmin əməlləri törətmiş şəxslər cinayət qanunvericiliyinə əsasən cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməlidirlər.

Digər mövqenin tərəfdarları isə Cinayət Məcəlləsinin 14.2-ci maddəsinə istinad etməklə hesab edirlər ki, az sayda döyüş sursatını qanunsuz olaraq əldə etmə, başqasına vermə, saxlama, daşıma və ya gəzdirmə əməlinə Cinayət Məcəlləsinin 228.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayətin əlamətləri formal cəhətdən mövcud olsa da, az əhəmiyyətli olduğuna görə ictimai təhlükəli sayılmayan, yəni şəxsiyyətə, cəmiyyətə və yaxud dövlətə zərər yetirməyən və ya zərər yetirmək təhlükəsi yaratmayan əməl olduğundan cinayət hesab edilmir və həmin əməli törətmiş şəxslər cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə bilməzlər.

Bir neçə cinayət işinə istinadən Prokurorluq qeyd etmişdir ki, bəzi hallarda bir ədəd

patronu qanunsuz əldə edib saxlamasına görə şəxs Cinayət Məcəlləsinin 228.1-ci maddəsi ilə təqsirli bilinərək barəsində ittiham hökmü çıxarılmışdır. Bununla yanaşı, mövcud məhkəmə təcrübəsində bu cür işlər üzrə birinci instansiya məhkəmələri tərəfindən Cinayət Məcəlləsinin 14.2-ci maddəsinə əsaslanmaqla bəraət hökmlərinin çıxarılması, həmçinin birinci instansiya məhkəmələri tərəfindən barələrində ittiham hökmü çıxarılmış şəxslərə müdafiə tərəfinin apellyasiya şikayətləri əsasında bəraət verilməsi, Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi tərəfindən belə hökmlərin qüvvədə saxlanması hallarına da rast gəlinir.

Sorguverən hesab etmişdir ki, fərqli hüquqi mövqeləri əks etdirən məhkəmə qərarları Cinayət Məcəlləsinin 14.2 və 228.1-ci maddələrinin tətbiqi ilə bağlı qeyri-müəyyənliyə səbəb olduğundan, hüquq tətbiqetmə təcrübəsində ziddiyyətlərin aradan qaldırılması, cinayət qanunvericiliyi normalarının eyni qaydada tətbiqinin və hüquqi müəyyənlik prinsipinin təmin edilməsi məqsədi ilə sorğuda göstərilən normaların şərh edilməsinə zərurət yaranmışdır.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu sorğu ilə əlaqədar aşağıdakıların qeyd olunmasını zəruri hesab edir.

Konstitusiyanın 80-ci maddəsinə əsasən Konstitusiyanın və qanunların pozulması, o cümlədən Konstitusiyada və qanunlarda nəzərdə tutulan hüquqlardan sui-istifadə və ya vəzifələrin yerinə yetirilməməsi qanunla müəyyən edilən məsuliyyətə səbəb olur.

Nəzərə alınmalıdır ki, bu maddədə öz əksini tapan “qanunla müəyyən edilən” müddəası məsuliyyətə səbəb olan əməlin və onun hüquqi nəticələrinin qanunda göstərilməsi ilə yanaşı, aydın və birmənalı şəkildə müəyyən edilməli olmasını da nəzərdə tutur. Məsuliyyətlə bağlı hüquqi tənzimləmələr hüquqi müəyyənlik prinsipinin tələblərinə uyğun olaraq elə şəkildə həyata keçirilməlidir ki, şəxs qabaqcadan üzərinə düşən öhdəlikləri görməklə davranışını tənzimləyə və əməllərinin hansı hüquqi nəticəyə səbəb olacağını proqnozlaşdıra bilsin.

Həmin maddənin tələblərindən irəli gələrək insan hüquq və azadlıqlarının təminatı məqsədilə qanunvericilikdə cinayət, inzibati xəta və digər əməllərlə bağlı mühafizəedici hüquq normaları müəyyən edilmişdir.

Cinayət Məcəlləsinin 14.1-ci maddəsində cinayətə verilən anlayışa əsasən əməl aşağıdakı xüsusiyyətlərin hər birinə malik olduğu halda cinayət sayılır:

- cinayət qanunvericiliyi ilə cəza təhdidi altında qadağan edilmə;
- ictimai təhlükəli olma;
- təqsirli olaraq törədilmə.

Həmin Məcəllənin 7.1-ci maddəsinə görə yalnız törətdiyi ictimai təhlükəli əmələ (hərəkət və ya hərəkətsizliyə) və onun nəticələrinə görə təqsiri müəyyən olunmuş şəxs cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə və cəzalandırıla bilər.

Göründüyü kimi, hər hansı əməlin cinayət hesab edilməsi üçün onun Cinayət Məcəlləsində ayrı-ayrı cinayətlərlə bağlı müəyyən edilmiş tərkib əlamətlərini daşması ilə yanaşı, eyni zamanda ictimai təhlükəli olması da tələb olunur. Yəni ictimai təhlükəlilik cinayət anlayışının müəyyənedici elementlərindən biri kimi çıxış edir.

Nəzərə alınmalıdır ki, qanunverici cinayət tərkibini (əməlin cinayət sayılması üçün əsas verən zəruri əlamətləri) nəzərdə tutan normaları müəyyən edərkən müvafiq hüquqi dəyəri qorumaq məqsədi güdür.

Belə ki, Cinayət Məcəlləsi sülhü və bəşəriyyətin təhlükəsizliyini təmin etmək, insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarını, mülkiyyəti, iqtisadi fəaliyyəti, ictimai qaydanı və ictimai təhlükəsizliyi, ətraf mühiti, Azərbaycan Respublikasının konstitusiya quruluşunu cinayətkar qəsdlərdən qorumaq məqsədilə şəxsiyyət, cəmiyyət və dövlət üçün məhz təhlükəli olduğuna görə cinayət sayılan əməllərin dairəsini müəyyən edir (2.1 və 2.2-ci maddələr).

Bu baxımdan, cinayət qanunvericiliyi qanunla qorunan dəyərləri və ictimai münasibətləri məhz ciddi şəkildə pozan davranışları kriminallaşdırır. Başqa sözlə, cinayət qanunu ilə qorunan obyektlərə əhəmiyyətli zərər vurmaq xüsusiyyəti kimi xarakterizə edilən ictimai təhlükəlilik əməlin kriminallaşdırılmasının əsasını təşkil edir. Odur ki, cinayət qanunvericiliyi ilə cəza təhdidi altında qadağan edilən, yəni müvafiq cinayət tərkibinin bütün əlamətlərini daşıyan əməlin ictimai təhlükəli xarakter daşması ümumi hüquqi prezumpsiya kimi çıxış edir.

Bununla belə nəzərə alınmalıdır ki, cinayət tərkiblərini müəyyən edən bir sıra normalar oxşar mahiyyətli bütün hallara tətbiq edilmək üçün nəzərdə tutulan abstrakt normalardır. Belə normaların qəbul edilməsi zamanı isə qanunvericinin konkret hadisələrdə ortaya çıxma biləcək bütün halları və ehtimalları əvvəlcədən nəzərə alaraq tənzimləmə aparması heç də həmişə mümkün olmur.

Belə ki, müəyyən hallarda əməl zahirən cinayət qanununda göstərilən əlamətlərə uyğun gəlsə də, faktiki olaraq ictimai təhlükə daşımaya bilir. Bu səbəbdən Cinayət Məcəlləsinin 14.2-ci maddəsində göstərilmişdir ki, cinayət qanununda nəzərdə tutulmuş hər hansı əməlin (hərəkət və ya hərəkətsizliyin) əlamətləri formal cəhətdən mövcud olsa da, lakin az əhəmiyyətli olduğuna görə ictimai təhlükəli sayılmayan, yəni şəxsiyyətə, cəmiyyətə və yaxud dövlətə zərər yetirməyən və ya zərər yetirmək təhlükəsi yaratmayan əməl (hərəkət və ya hərəkətsizlik) cinayət hesab edilmir.

Göründüyü kimi qanunverici forma (müvafiq cinayət əməlinin əlamətlərinə malik olmaq) və məzmun (ictimai təhlükəlilik) arasındakı uyğunsuzluğu “az əhəmiyyətlilik” kateqoriyası vasitəsilə aradan qaldırmışdır.

Az əhəmiyyətli əməllər elə əməllərdir ki, onlar məhz ictimai təhlükəlilik xüsusiyyətinə malik olmadıqlarına görə cinayət anlayışı ilə əhatə edilmirlər. İctimai təhlükənin mövcudluğu isə yalnız o halda inkar edilə bilər ki, əməl nəinki şəxsiyyətə, cəmiyyətə, yaxud dövlətə zərər yetirməmiş, həm də zərər yetirmək təhlükəsi belə daşımamış olsun və nəticədə cinayət tərkibini müəyyən edən müvafiq hüquq normasının qoruma sahəsindən kənarda qalsın.

Qeyd edilməlidir ki, belə hüquqi yanaşmanın mövcudluğu cinayət qanunvericiliyinin mühüm prinsiplərindən biri olan ədalət prinsipinin təmin olunmasına xidmət edir. Belə ki, cinayət cəzası insan hüquq və azadlıqlarına müdaxilənin ən ciddi formalarından biri olduğundan, cinayət qanunvericiliyi dövlətin hüquqazidd əmələ reaksiyasının son vasitəsi kimi (ultima ratio) öz təsirini ictimai münasibətlərə yalnız o halda göstərir ki, onların digər sahəvi hüquq normaları vasitəsilə tənzimlənməsi kifayət etməsin.

Əməlin təhlükəliliyi cüzi xarakter daşdığından şəxsiyyət, dövlət və cəmiyyət üçün real zərər və ya təhlükə yaratmadığı, yəni cinayət məsuliyyəti kimi ağır məsuliyyət növünün tətbiqi üçün əsas verən ictimai təhlükəlilik əlaməti daşmadığı hallarda, belə davranışın cinayət kimi qiymətləndirilməsi cinayət məsuliyyətinin cinayət qanunu ilə qorunan dəyərlərə yetirilmiş zərərə mütənasib olmasına əsaslanan ədalət prinsipinin mahiyyətinə zidd və şəxsin hüquq və azadlıqlarının əsassız məhdudlaşdırılmasına səbəb olmaqla yanaşı, cinayət qanunvericiliyinin məqsəd və vəzifələri ilə də uyğunsuzluq təşkil etmiş olardı.

Qeyd olunmalıdır ki, “az əhəmiyyətlilik” anlayışı qiymətləndirici kateqoriya kimi çıxış

edir. Belə qiymətləndirmənin həyata keçirilməsi isə birbaşa cinayətin tövsifi ilə əlaqəli olmaqla, hüquq tətbiqədən orqanların səlahiyyətindədir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu əvvəlki Qərarlarında da göstərmişdir ki, cinayətin tövsifi törədilən konkret cinayət əməlinin faktiki əlamətləri ilə cinayət-hüquq normasının dispozisiyasında nəzərdə tutulan tərkib əlamətləri arasında uyğunluğu müəyyən etməklə, müvafiq prosesual sənəddə öz əksini tapan əmələ verilən hüquqi qiymətdir. Onun yekununda konkret sosial hadisəyə, cəmiyyət üçün təhlükəli olan insan davranışına hüquqi qiymət verilir. Bu isə, ilk növbədə, işin faktiki hallarının hərtərəfli öyrənilməsini, cinayət hüquq normasının seçilməsini və onun məzmununun izah edilməsini tələb edir ("Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 244.1-ci maddəsinin şərh edilməsinə dair" 2011-ci il 17 mart tarixli Qərar).

Bununla yanaşı nəzərə alınmalıdır ki, əməldə az əhəmiyyətlik əlamətinin müəyyən olunması üçün qanunvericiliklə konkret meyarlar tənzimlənməmişdir. Bu da hər bir cinayət hadisəsinin özünəməxsus faktiki hallara malik olması, onların müxtəlifliyi və qabaqcadan proqnozlaşdırıla bilinməməsi səbəbindən qanunda tam şəkildə sadalanmasının qeyri-mümkünlüyü ilə əlaqədardır. Qeyd olunan anlayışın qiymətləndirici mahiyyətli olması isə təcrübədə Cinayət Məcəlləsinin 14.2-ci maddəsinin cinayət işinin müxtəlif hallarını nəzərə alaraq tətbiqi üçün imkan yaradır.

Lakin az əhəmiyyətliliyin qiymətləndirici kateqoriya kimi çıxış etməsi hüquq tətbiqədənələr tərəfindən aparılan qiymətləndirmə həddinin qeyri-məhdud olması və Cinayət Məcəlləsinin Xüsusi hissəsinin müvafiq maddələri ilə müəyyənləşdirilən tərkib əlamətlərini daşıyan əməlin cinayət hesab edilməsi prezumpsiyasının inkar edilməsi kimi başa düşülməməlidir.

Belə ki, əməlin az əhəmiyyətli olub-olmamasının müəyyənləşdirilməsi işin faktiki hallarının tam müəyyən edilməsini, onun obyektini, obyektiv tərəfini, subyektini və subyektiv tərəfini xarakterizə edən bütün əlamətlər üzrə obyektiv və hərtərəfli qiymətləndirmənin aparılmasını zəruri edir. Belə qiymətləndirmə hərəkətin (və ya hərəkətsizliyin) xarakterinin, törədildiyi yer, üsul və şəraitin, motiv və məqsədinin, nəticələrinin və digər əlamətlərinin kompleks şəkildə təhlilinə əsaslanır və ayrılıqda hər hansı faktorun (məsələn, predmetin sayı, maddi dəyəri və s.) qabaqcadan əməlin az əhəmiyyətli hesab edilməsinə əsas verən meyar kimi qəbul olunması istisna edilir.

Cinayət Məcəlləsinin 228.1-ci maddəsi ilə bağlı göstərilməlidir ki, həmin maddəyə əsasən qanunsuz olaraq odlu silah, onun komplekt hissələrini, döyüş sursatı (yivsiz odlu ov silahı və həmin silah üçün döyüş sursatı istisna olmaqla), partlayıcı maddələr və qurğular əldə etmə, başqasına vermə, saxlama, daşıma və ya gəzdirmə cinayət tərkibi kimi müəyyən olunmuşdur.

Bu cinayətin obyektı ilə bağlı qeyd edilməlidir ki, qanunsuz silah dövriyyəsi dövlətin və cəmiyyətin təhlükəsizliyinə real təhdid yaradan və cinayətkarlığın artmasına səbəb olan amillərdən biridir.

Göstərilən əməl qanunverici tərəfindən formal və alternativ tərkibli cinayət kimi müəyyən edilmişdir. Formal quruluşa malik olan tərkiblərdə cinayətin obyektiv cəhəti yalnız ictimai təhlükəli hərəkətdən (hərəkətsizlikdən) ibarət olur. Cinayət məsuliyyətinin yaranması üçün həmin hərəkətin yekunu olaraq konkret ictimai təhlükəli nəticənin baş verməsi tələb edilmir və cinayət, qanunla qadağan edilən hərəkət (hərəkətsizlik) törədilən andan başa çatmış hesab olunur.

Alternativ əlamətli cinayət tərkibinin xüsusiyyəti isə ondan ibarətdir ki, belə cinayətin başa çatmış hesab edilməsi üçün maddədə nəzərdə tutulmuş alternativ hərəkətlərdən birinin və ya bir neçəsinin törədilməsi kifayətdir. Bu hərəkətlərdən hətta birinin başa çatması artıq cinayətin törədilməsi kimi qiymətləndirilir (Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 64-cü maddəsi və Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 8-ci maddəsi baxımından həmin Məcəllənin 18-ci maddəsinin və Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 27.1-ci maddəsinə münasibətdə həmin Məcəllənin 234.1-ci maddəsinin şərh edilməsinə dair” 2020-ci il 18 sentyabr tarixli Qərarı).

Odur ki, Cinayət Məcəlləsinin 228.1-ci maddəsinin obyektiv cəhətini təşkil edən hərəkətlərdən hər hansı birinin törədildiyi, yəni həmin maddədə göstərilən predmet(lər)in əldə edildiyi, başqasına verildiyi, saxlanıldığı, daşındığı və ya gəzdirildiyi andan cinayət başa çatmış hesab edilir.

Bu qaydada tənzimləmə, yəni təhlil olunan cinayət əməlinin maddi deyil, formal tərkib kimi müəyyən edilməsi ondan irəli gəlir ki, odlu silahın, döyüş sursatının, partlayıcı maddə və qurğuların işləmə prinsipi, məhvedici zədə yetirmək qabiliyyəti və daşındığı yüksək təhlükə nəzərə alındıqda, hər hansı ictimai təhlükəli nəticənin (həmin

predmetlərin tətbiqi vasitəsilə başqa cinayətlərin törədilməsi, insanların həyat və ya sağlamlığına zərər yetirilməsi və s.) baş verib-verməməsindən asılı olmayaraq, onların qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı hərəkət(lər) özlüyündə şəxsiyyət, cəmiyyət və ya dövlət üçün təhlükə potensialına malikdir.

Cinayət Məcəlləsinin 228.1-ci maddəsinin məzmunu və Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 125-ci maddəsinin şərh edilməsinə dair” 2022-ci il 15 sentyabr tarixli Qərarında təqsirin formaları ilə bağlı ifadə olunmuş mövqeləri əsas götürülməklə qeyd edilməlidir ki, həmin əməl subyektiv cəhətdən qəsdən törədilir.

Təhlil edilən cinayət tərkibinin predmetlərindən biri olan döyüş sursatı ilə bağlı nəzərə alınmalıdır ki, “Xidməti və mülki silah haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 2-ci maddəsinin 5-ci bəndinə əsasən döyüş sursatı müvafiq silah növündən atəş açmaq üçün nəzərdə tutulmuş konstruktiv qurğu və ya əşyalardır.

Həmçinin Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun “Silahın, onun komplekt hissələrinin, döyüş sursatının, partlayıcı maddələrin və qurğuların qanunsuz hazırlanmasına, dövriyyəsinə və talanmasına dair işlər üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında” 2005-ci il 27 may tarixli 2 nömrəli Qərarında döyüş sursatlarına izah verilərək göstərilmişdir ki, döyüş sursatı dedikdə, hədəfi məhv etmək üçün müəyyən olunmuş və tərkibində dağıdıcı, tullayıcı və vurub çıxardığı atımın, yaxud onların məcmusu olan silahlanma predmetləri və tullayıcı sursatlar başa düşülür.

Qeyd edilməlidir ki, Cinayət Məcəlləsinin 228.1-ci maddəsi ilə nəzərdə tutulan tərkibin əmələ gəlməsi üçün həmin maddədə sadalanan predmetlərin, o cümlədən döyüş sursatının kəmiyyətinə dair qanunvericilikdə hər hansı göstəriş mövcud olmamaqla, cinayət məsuliyyətinin yaranması döyüş sursatının sayından asılı edilməmişdir. Belə yanaşma isə döyüş sursatlarının və onların təhlükəlilik dərəcələrinin müxtəlifliyi, istifadəyə yararlı bir ədəd döyüş sursatının belə silahla birlikdə istifadə edilərək təhlükəli nəticələr yaratmaq, insanın həyat və sağlamlığına zərər yetirmək potensialına malik olan amillərdən irəli gəlir.

Döyüş sursatının qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı hərəkətlərin az əhəmiyyətli hesab olunmasının mümkünlüyü ilə əlaqədar göstərilməsi zəruridir ki, yuxarıda da qeyd olunduğu kimi az əhəmiyyətlik abstrakt şəkildə, yalnız cinayət tərkibinin quruluşuna

görə deyil, törədilmiş hər bir əmələ münasibətdə onun ictimai təhlükəliliyinin qiymətləndirilməsinə təsiri olan bütün obyektiv və subyektiv amillərin məcmusuna əsasən müəyyən edilir. Bu baxımdan, döyüş sursatının yalnız kəmiyyətini əsas götürməklə onun qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı əməllərin az əhəmiyyətli hesab edilməsi Cinayət Məcəlləsinin 14.2 və 228.1-ci maddələrinin mahiyyətinə zidd olmaqla yanaşı, ictimai təhlükəli əmələ hüquqi qiymət verilməməsi və cinayət törətməkdə təqsirli olan şəxsin məsuliyyətdən kənarda qalması ilə nəticələnə bilər.

Qeyd olunanlara əsasən Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, hüquq tətbiqədən orqanlar tərəfindən Cinayət Məcəlləsinin 228.1-ci maddəsində nəzərdə tutulan əməlin az əhəmiyyətli olub-olmaması müəyyən edilərkən kəmiyyət göstəricisi (patron sayı) hüquq pozuntusunun ictimai təhlükəliliyini müəyyən etməyə imkan verən digər keyfiyyət göstəriciləri (motiv, məqsəd, hadisənin baş verdiyi zaman, şərait və s.) ilə birlikdə qiymətləndirilməlidir.

Göstərilənlərə əsasən Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakı nəticəyə gəlir:

- Cinayət Məcəlləsinin 14.2-ci maddəsinin dispozisiyasında əks edilmiş “az əhəmiyyətlik” xüsusiyyəti qiymətləndirici xarakter daşdığından, həmin Məcəllənin 228.1-ci maddəsində göstərilən tərkib əlamətlərinin mövcud olduğu əməlin az əhəmiyyətli olub-olmaması bu Qərarın təsviri-əsaslandırıcı hissəsində ifadə olunmuş hüquqi mövqelər nəzərə alınmaqla hər bir işin faktiki hallarına əsasən hüquq tətbiqədən orqanlar tərəfindən müəyyən edilir. Bu zaman döyüş sursatının kəmiyyət göstəricisi (patronun sayı) hüquq pozuntusunun ictimai təhlükəliliyini müəyyənləşdirməyə imkan verən digər göstəricilərlə (motiv, məqsəd, əməlin törədildiyi məkan, zaman, şərait və s.) birlikdə qiymətləndirilməlidir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin IV hissəsini, “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 60, 62, 63, 65–67 və 69-cu maddələrini rəhbər tutaraq, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu

QƏRARA ALDI:

1. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 14.2-ci maddəsinin dispozisiyasında əks edilmiş “az əhəmiyyətlik” xüsusiyyəti qiymətləndirici xarakter daşıdığından, həmin Məcəllənin 228.1-ci maddəsində göstərilən tərkib əlamətlərinin mövcud olduğu əməlin az əhəmiyyətli olub-olmaması bu Qərarın təsviri-əsaslandırıcı hissəsində ifadə olunmuş hüquqi mövqelər nəzərə alınmaqla hər bir işin faktiki hallarına əsasən hüquq tətbiqədən orqanlar tərəfindən müəyyən edilir. Bu zaman döyüş sursatının kəmiyyət göstəricisi (patronun sayı) hüquq pozuntusunun ictimai təhlükəliliyini müəyyənləşdirməyə imkan verən digər göstəricilərlə (motiv, məqsəd, əməlin törədildiyi məkan, zaman, şərait və s.) birlikdə qiymətləndirilməlidir.

2. Qərar dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

3. Qərar Azərbaycan Respublikasının rəsmi dövlət qəzetlərində və “Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Məlumatı”nda dərc edilsin, habelə Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin rəsmi internet saytında yerləşdirilsin.

4. Qərar qətidir, heç bir orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi təfsir edilə bilməz.

Sədr

Fərhad Abdullayev

ON THE BEHALF OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

DECISION

OF THE PLENUM OF THE CONSTITUTIONAL COURT
OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

On relation interpretation of Articles 14.2 and 228.1 of the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan in terms of Article 80 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan

23 January 2026

Baku City

The Plenum of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan, composed of Farhad Abdullayev (Chairman), Humay Afandiyeva, Rauf Guliyev, Otari Gvaladze, Fikrat Mammadov (Reporter-Judge), Isa Najafov, Rashid Rzayev, Farhad Tutayuk and Khanlar Valiyev,

attended by the Court Clerk Faraid Aliyev,

in accordance with Part IV of Article 130 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan, Articles 27.2 and 32 of the Law of the Republic of Azerbaijan “On Constitutional Court”, and Article 39 of the Internal Regulations of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan, based on the inquiry of the Prosecutor’s Office of the Republic of examined the constitutional case in the procedure of special constitutional proceedings on related interpretation of Articles 14.2 and 228.1 of the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan in terms of Article 80 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan.

Having heard the report of Judge F. Mammadov, studied and discussed written reports of representatives of interested parties – the Prosecutor’s Office of the Republic of Azerbaijan and the Staff of the Milli Majlis of the Republic of Azerbaijan, the conclusions of specialists – the Supreme Court of the Republic of Azerbaijan, the Baku Court of Appeal and the Bar Association of the Republic of Azerbaijan, opinion of expert

M.Bayramova, Associate Professor of the Department of Criminal Law and Criminology of the Faculty of Law of Baku State University, Doctor of Philosophy in Law, the Plenum of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan

DETERMINED AS FOLLOWS:

The Prosecutor's Office of the Republic of Azerbaijan (hereinafter referred to as the Prosecutor's Office) has applied to the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan (hereinafter referred to as the Constitutional Court) with an inquiry and asked for the related interpretation of Articles 14.2 and 228.1 of the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan (hereinafter referred to as the Criminal Code) in terms of the principle of legal certainty, one of the fundamental elements of the rule of law reflected in the Preamble of the Constitution of the Republic of Azerbaijan (hereinafter referred to as the Constitution), and Article 80 of the Constitution.

The inquiry states that judicial practice reveals differing approaches to the qualification, under Article 228.1 of the Criminal Code, of acts involving unlawful acquisition, transfer to another person, keeping, carrying or wearing of a small quantity of ammunition, mainly one or two rounds.

Some law enforcement officials take the view that the unlawful acquisition, transfer to another person, keeping, carrying or wearing of one or two rounds of ammunition constitutes the corpus delicti provided for in Article 228.1 of the Criminal Code or, where committed under aggravating circumstances, in Article 228.2 thereof, and that persons who commit such acts should therefore incur criminal liability under criminal legislation.

Supporters of the other position, with reference to Article 14.2 of the Criminal Code, consider that although the formal elements of the crime provided for in Article 228.1 of the Criminal Code may be present in the act of unlawfully acquiring, transferring to another person, keeping, carrying or wearing a small quantity of ammunition, such an act, by reason of its insignificance, is not socially dangerous, that is, it does not cause harm to the individual, society or the State, nor does it create a threat of causing such harm. Therefore, it is not regarded as a crime, and persons who

have committed such an act cannot be held criminally liable.

Referring to several criminal cases, the Prosecutor's Office noted that, in some instances, persons had been found guilty under Article 228.1 of the Criminal Code and convicted for unlawfully acquiring and keeping a single cartridge. At the same time, existing judicial practice also includes cases in which courts of first instance delivered acquittals on the basis of Article 14.2 of the Criminal Code. Likewise, upon appeals lodged by the defense, persons convicted by courts of first instance were acquitted, and such judgments were upheld by the Supreme Court of the Republic of Azerbaijan.

The inquirer considered that, since judicial decisions reflecting differing legal positions had given rise to uncertainty in the application of Articles 14.2 and 228.1 of the Criminal Code, it had become necessary to interpret the norms referred to in the inquiry in order to eliminate contradictions in law-application practice, ensure the uniform application of criminal legislation, and safeguard the principle of legal certainty.

The Plenum of the Constitutional Court considers it important to note the following regarding the inquiry.

Pursuant to Article 80 of the Constitution, violation of the Constitution and the laws, including abuse of the rights provided for in the Constitution and the laws or failure to fulfil duties, gives rise to liability established by law.

It should be borne in mind that the phrase "established by law", as used in this article, implies not only that the act giving rise to liability and its legal consequences must be prescribed by law, but also that they must be defined clearly and unambiguously. Legal regulation concerning liability must be framed, in accordance with the requirements of the principle of legal certainty, in such a way that a person may regulate his or her conduct in advance by understanding the obligations incumbent upon him or her and may foresee the legal consequences to which his or her acts may give rise.

Proceeding from the requirements of that article, protective legal norms relating to crimes, administrative offences and other acts have been established in legislation for the purpose of ensuring human rights and freedoms.

According to the definition of a crime set out in Article 14.1 of the Criminal Code, an act is regarded as a crime where it possesses each of the following characteristics: it

is prohibited by criminal legislation under threat of punishment; it is socially dangerous; and it is committed culpably.

According to Article 7.1 of that Code, only a person whose guilt has been established in respect of the socially dangerous act (act or omission) committed by him or her and its consequences may be held criminally liable and punished.

As can be seen, for any act to be considered a crime, it must not only have the constituent elements defined in the Criminal Code for individual crimes but also be socially dangerous. In other words, social dangerousness acts as one of the defining elements of the concept of crime.

It should also be borne in mind that, when establishing norms providing for the constituent elements of a crime, namely the necessary features, giving grounds for an act to be regarded as a crime, the legislator pursues the aim of protecting the relevant legal value.

Thus, the Criminal Code determines the range of acts which, being dangerous to the individual, society and the State, are recognized as crimes for the purpose of ensuring peace and the security of humankind, and protecting human and civil rights and freedoms, property, economic activity, public order and public safety, the environment, and the constitutional order of the Republic of Azerbaijan from criminal encroachments (Articles 2.1 and 2.2).

From this perspective, criminal law criminalizes precisely those behaviors that seriously violate legally protected values and social relations. In other words, public danger, characterized by criminal law as significant damage to protected objects, is the basis for the criminalization of the act. Consequently, the socially dangerous nature of the act prohibited by criminal law under the threat of punishment, that is, bearing all the signs of the relevant *corpus delicti*, is a general legal presumption.

At the same time, it should be borne in mind that a number of norms defining the constituent elements of crimes are abstract norms intended to apply to all cases of a similar nature. When adopting such norms, it is not always possible for the legislator to regulate in advance while taking into account all circumstances and contingencies that may arise in specific cases.

Thus, in certain cases, even if an act apparently meets the criteria set forth in

criminal law, it may not actually pose a public danger. For this reason, Article 14.2 of the Criminal Code provides that, although the formal features of an act (act or omission) provided for in criminal law may be present, an act (act or omission) which, by reason of its insignificance, is not socially dangerous, that is, does not cause harm to the individual, society or the State, nor create a threat of causing such harm, shall not be considered a crime.

As is apparent, the legislator has resolved the inconsistency between form, namely the presence of the features of the relevant criminal act, and substance, namely social danger, through the category of “insignificance”.

Acts of insignificance are those acts which fall outside the concept of a crime precisely because they do not possess the characteristic of social danger. The existence of social danger may be denied only where the act has not only failed to cause harm to the individual, society or the State, but has not even created a threat of causing such harm and, consequently, falls outside the sphere of protection of the relevant legal norm defining the constituent elements of the crime.

It should be noted that the existence of such a legal approach serves to ensure the principle of justice, which is one of the fundamental principles of criminal legislation. Thus, since criminal punishment is one of the most serious forms of interference with human rights and freedoms, criminal legislation, as the last resort (*ultima ratio*) of the state's response to unlawful acts, exerts its influence on public relations only if their regulation through other sectoral legal norms is not sufficient.

In cases where the dangerousness of the act is insignificant and does not cause real harm or danger to the individual, the state and society, that is, it does not bear the sign of public danger that would justify the application of a serious type of liability such as criminal liability, assessing such behavior as a crime would be contrary to the essence of the principle of justice based on the proportionality of criminal liability to the harm caused to values protected by criminal law, and would lead to unjustified restrictions on the rights and freedoms of the individual, as well as being inconsistent with the goals and objectives of criminal legislation.

It should also be noted that the concept of “insignificance” constitutes an evaluative category. The making of such an assessment, being directly connected with

the qualification of a crime, falls within the competence of law enforcement officials.

In its previous decisions, the Plenum of the Constitutional Court has also stated that the qualification of a crime is the legal assessment of an act, reflected in the relevant procedural document, by determining the correspondence between the factual features of the specific criminal act committed and the constituent elements provided for in the disposition of the criminal law norm. At its conclusion, a legal assessment is given to a specific social event and human behavior that is dangerous to society. This, first of all, requires a comprehensive examination of the factual circumstances of the case, the selection of the criminal law norm, and the interpretation of its content (Decision of March 17, 2011 “On interpretation of Article 244.1 of the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan”).

At the same time, it should be borne in mind that no specific criteria have been laid down in legislation for determining whether an act bears the characteristic of insignificance. This is connected with the fact that each criminal event has its own specific factual circumstances, that such circumstances are diverse and cannot be foreseen in advance, and that it is therefore impossible to enumerate them exhaustively in law. The fact that the aforementioned concept is evaluative in nature creates an opportunity for the application of Article 14.2 of the Criminal Code in practice, taking into account various circumstances of the criminal case.

However, the fact that insignificance acts as an evaluative category should not be understood as an unlimited scope of assessment by law enforcement officers and as a denial of the presumption that an act that bears the constituent elements defined by the relevant articles of the Special Part of the Criminal Code is considered a crime.

Thus, determining whether an act is insignificant requires the complete establishment of the factual circumstances of the case and an objective and comprehensive assessment of all features characterizing its object, objective aspect, subject and subjective aspect. Such an assessment is based on a complex analysis of the nature of the act or omission, the place, method and circumstances of its commission, its motive and purpose, its consequences, and its other features. It excludes the possibility of any single factor taken separately, for example, the number of items involved, their material value, and the like, being accepted in advance as a criterion

sufficient in itself for considering the act insignificant.

With regard to Article 228.1 of the Criminal Code, it should be indicated that, pursuant to that Article, the unlawful acquisition, transfer to another person, keeping, carrying or wearing of a firearm, its component parts, ammunition, with the exception of smooth-bore hunting firearms and ammunition for such firearms, explosives and explosive devices has been defined as constituting a *corpus delicti*.

As regards the object of this crime, it should be noted that illicit arms trafficking is one of the factors creating a real threat to the security of the State and society and contributing to the growth of crime.

The said act has been defined by the legislator as a formal crime with alternative constituent elements. In formal offences, the objective aspect of the crime consists solely of a socially dangerous act or omission. For criminal liability to arise, it is not required that a specific socially dangerous consequence occur as a result of that act, and the crime is deemed completed from the moment the act or omission prohibited by law is committed.

The particular feature of a crime with alternative constituent elements is that, for such a crime to be deemed completed, it is sufficient that one or more of the alternative acts provided for in the Article be committed. The completion of even one of those acts is already regarded as constituting the commission of the crime (Decision of the Plenum of the Constitutional Court of September 18, 2020 “On interpretation of Article 18 of the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan, and of Article 234.1 of that Code in relation to Article 27.1 thereof, in terms of Article 64 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan and Article 8 of the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan”).

Therefore, a crime under Article 228.1 of the Criminal Code is deemed completed from the moment when any of the acts constituting its objective aspect has been committed, that is, from the moment when the item or items specified in that Article have been acquired, transferred to another person, kept, carried or worn.

Such regulation, namely the determination of the analyzed criminal act as a formal rather than a material *corpus delicti*, follows from the fact that, having regard to the operating principle of firearms, ammunition, explosives and explosive devices, their

capacity to inflict destructive damage, and the high degree of danger they pose, acts connected with their unlawful circulation inherently possess the potential to endanger the individual, society or the State, irrespective of whether any socially dangerous consequence has actually occurred, such as the commission of other crimes through the use of such items, harm to human life or health, and the like.

Based on the content of Article 228.1 of the Criminal Code and to the positions expressed by the Plenum of the Constitutional Court in its Decision of September 15, 2022 “On interpretation of Article 125 of the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan” concerning the forms of guilt, it should be noted that the act in question is committed intentionally from the subjective aspect.

As regards ammunition, which is one of the items constituting the subject-matter of the analyzed corpus delicti, it should be borne in mind that, pursuant to item 5 of Article 2 of the Law of the Republic of Azerbaijan “On Service and Civilian Weapons”, ammunition means structural devices or objects intended for firing from the relevant type of weapon.

Furthermore, in its Decision No. 2 of May 27, 2005 “On judicial practice in cases concerning the illegal manufacture, circulation and theft of weapons, their component parts, ammunition, explosives and explosive devices”, the Plenum of the Supreme Court of the Republic of Azerbaijan, while clarifying the notion of ammunition, stated that ammunition is to be understood as armament items and propellant munitions intended to destroy a target and containing an explosive, propelling or striking-and-projecting charge, or a combination thereof.

It should be noted that, since there is no indication in the legislation regarding the quantity of items listed in that article, including ammunition, to constitute the composition provided for in Article 228.1 of the Criminal Code, the occurrence of criminal liability was not made dependent on the quantity of ammunition. Such an approach follows from factors such as the diversity of ammunition and the degree of danger posed by it, as well as from the fact that even a single serviceable round of ammunition, when used together with a weapon, is capable of producing dangerous consequences and causing harm to human life and health.

With regard to the possibility of considering acts connected with the unlawful

circulation of ammunition as insignificant, it is necessary to indicate that, as noted above, insignificance is determined not in the abstract, and not solely by reference to the structure of the corpus delicti, but on the basis of the totality of all objective and subjective factors affecting the assessment of the social danger of each specific act committed. In this regard, considering acts related to the illegal circulation of ammunition as insignificant based solely on the quantity of the ammunition is contrary to the essence of Articles 14.2 and 228.1 of the Criminal Code, and may result in the failure to give a legal assessment to a socially dangerous act and the person guilty of committing the crime being exempt from liability.

On the basis of the foregoing, the Plenum of the Constitutional Court considers that, when law enforcement officials determine whether an act provided for in Article 228.1 of the Criminal Code is insignificant, the quantitative indicator, namely the number of cartridges, must be assessed together with other qualitative indicators making it possible to determine the social danger of the offence, such as motive, purpose, the time and circumstances of the incident, and so forth.

Based on the above, the Plenum of the Constitutional Court comes to the following conclusions:

- Since the characteristic of “insignificance”, reflected in the disposition of Article 14.2 of the Criminal Code, is of an evaluative nature, whether or not an act in which the constituent elements specified in Article 228.1 of that Code are present is insignificant shall be determined by law enforcement officials on the basis of the factual circumstances of each case, taking into account the legal positions expressed in the descriptive-reasoning part of this Decision. In this case, the quantitative indicator of ammunition (number of cartridges) should be evaluated together with other indicators that allow determining the public danger of the offense (motive, purpose, place, time, circumstances, etc.).

Guided by Article 130, Part IV of the Constitution of the Republic of Azerbaijan, and Articles 60, 62, 63, 65–67 and 69 of the Law of the Republic of Azerbaijan “On Constitutional Court”, the Plenum of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan

DECIDED:

1. Since the characteristic of “insignificance”, reflected in the disposition of Article 14.2 of the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan, is of an evaluative nature, whether or not an act in which the constituent elements specified in Article 228.1 of that Code are present is insignificant shall be determined by law enforcement officials on the basis of the factual circumstances of each case, taking into account the legal positions expressed in the descriptive-reasoning part of this Decision. In this case, the quantitative indicator of ammunition (number of cartridges) should be evaluated together with other indicators that allow determining the public danger of the offense (motive, purpose, place, time, circumstances, etc.).

2. The Decision shall enter into force from the date of its publication.

3. The Decision shall be published in official state newspapers and in the "Bulletin of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan", as well as be posted on the official website of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan.

4. The decision is final, and may not be cancelled, changed or officially interpreted by any institution or official.

Chairman

Farhad Abdullayev

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun

QƏRARI

*Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsinin 144-cü maddəsinin 2 və 3-cü hissələrinin
Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 25-ci maddəsinin I və III hissələrinə, 71-ci
maddəsinin II hissəsinə, 149-cu maddəsinin I və III hissələrinə uyğunluğunun
yoxlanılmasına dair*

18 fevral 2026-cı il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Humay Əfəndiyeva, Rauf Quliyev, Otari Qvaladze, Fikrət Məmmədov, İsa Nəcəfov (məruzəçi-hakim), Rəşid Rzayev, Fərhad Tutayuk və Xanlar Vəliyevdən ibarət tərkibdə, məhkəmə katibi Fəraid Əliyevin iştirakı ilə,

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VII hissəsinə, “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 27.2 və 32-ci maddələrinə və Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Daxili Nizamnaməsinin 39-cu maddəsinə müvafiq olaraq, konstitusiya məhkəmə icraatının yazılı prosedur qaydasında keçirilən məhkəmə iclasında Azərbaycan Respublikasının İnsan hüquqları üzrə müvəkkilinin (ombudsmanın) sorğusu əsasında Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsinin 144-cü maddəsinin 2 və 3-cü hissələrinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 25-ci maddəsinin I və III hissələrinə, 71-ci maddəsinin II hissəsinə, 149-cu maddəsinin I və III hissələrinə uyğunluğunun yoxlanılmasına dair konstitusiya işinə baxdı.

İş üzrə hakim İ.Nəcəfovun məruzəsini, Azərbaycan Respublikasının İnsan hüquqları üzrə müvəkkilinin (ombudsmanın) sorğusunu və Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi

Aparatının mülahizəsini, Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi, Hüquqi Ekspertiza və Qanunvericilik Təşəbbüsləri Mərkəzi, Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Vəkillər Kollegiyası tərəfindən təqdim edilən mütəxəssis mülahizələrini, ekspert Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsinin Əmək və ekologiya hüququ kafedrasının müdiri, hüquq elmləri doktoru, professor A.Qasimovun rəyini və iş materiallarını araşdırıb müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyə Məhkəməsinin Plenumu

MÜƏYYƏN ETDİ:

Azərbaycan Respublikasının İnsan hüquqları üzrə müvəkkili (ombudsman) Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyə Məhkəməsinə (bundan sonra – Konstitusiyə Məhkəməsi) sorğu ilə müraciət edərək Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsinin (bundan sonra – Əmək Məcəlləsi) 144-cü maddəsinin 2 və 3-cü hissələrinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının (bundan sonra – Konstitusiyə) 25-ci maddəsinin I, III, IV və V hissələrinə, 37-ci maddəsinin I və II hissələrinə, 71-ci maddəsinin I, II, V və VI hissələrinə, 149-cu maddəsinin I və III hissələrinə uyğunluğunun yoxlanılmasını xahiş etmişdir.

Sorğuda qeyd olunmuşdur ki, Əmək Məcəlləsinin 144-cü maddəsinin 2-ci hissəsinə əsasən əmək müqaviləsinə xitam verilməsinin səbəbindən və əsasından asılı olmayaraq işçiyə işdən çıxan günədək hər hansı şərt və ya məhdudiyyət qoyulmadan istifadə etmədiyi bütün iş illərinin əsas məzuniyyətlərinə görə pul əvəzi ödənilməlidir. Həmin maddənin 3-cü hissəsinin tələbinə görə isə əmək münasibətlərinə xitam verilərkən bu Məcəllənin 115 və 116-cı maddələrində nəzərdə tutulmuş əlavə məzuniyyətlərə, təhsil və yaradıcılıq məzuniyyətlərinə, habelə sosial məzuniyyətlərə görə pul əvəzi verilmir.

Sorğu verənin qənaətinə görə, əmək müqaviləsinə xitam verilərkən işçilərin işləməklə əldə etdiyi Əmək Məcəlləsinin 115 və 116-cı maddələrində nəzərdə tutulmuş əmək şəraitinə, əmək funksiyasının xarakterlərinə və əmək stajına görə əlavə məzuniyyətlər üçün pul əvəzinin verilməsinin Əmək Məcəlləsinin 144-cü maddəsinin 3-cü hissəsi ilə məhdudlaşdırılması Konstitusiyanın bərabərlik hüququna və normativ hüquqi aktların hüquqa və haqq-ədalətə əsaslanmalı olmasına dair tələblərinə uyğun

olmamaqla, Əsas Qanunun 37-ci maddəsi ilə təminat verilən istirahət hüququnun pozulmasına gətirib çıxarır.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu sorğuda göstərilən məsələnin həlli ilə əlaqədar istirahət və əmək məzuniyyəti hüquqlarının mahiyyət və məqsədinin, məzuniyyətə görə pul əvəzinin (kompensasiyanın) təyinatının, əsas və əlavə əmək məzuniyyətini tənzimləyən bir sıra qanunvericilik normalarının təhlil olunmasını vacib hesab edir.

Konstitusiyanın 37-ci maddəsinə əsasən hər kəsin istirahət hüququ vardır. Əmək müqaviləsi ilə işləyənlərə qanunla müəyyən edilmiş, lakin gündə 8 saatdan artıq olmayan iş günü, istirahət və bayram günləri, ildə azı bir dəfə 21 təqvim günündən az olmayan ödənişli məzuniyyət verilməsi təmin edilir.

İstirahət hüququ ədalətli əmək münasibətlərinin formalaşmasının təmin olunmasına yönəlməklə bu hüququn tərkib hissəsi olan ödənişli məzuniyyətlə bağlı normalar Əsas Qanunla yanaşı, bir sıra beynəlxalq hüquqi aktlarda – Ümumdünya İnsan hüquqları Bəyannaməsinin 24-cü maddəsində, “İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt”ın 7-ci maddəsində, Beynəlxalq Əmək Təşkilatının “Ödənişli məzuniyyətlər haqqında” 132 nömrəli Konvensiyasının 3-cü maddəsində, eləcə də Avropa Sosial Xartiyasında öz əksini tapmışdır.

Qeyd olunmalıdır ki, ödənişli məzuniyyət işçinin orta əmək haqqı saxlanılmaq şərtilə müəyyən müddət ərzində əmək funksiyalarının icrasından azad edilərək istirahət etməsinə şəraitin yaradılmasında ifadə olunan sosial hüquqdur. Bu hüquq işçinin fiziki və psixoloji sağlamlığının qorunmasına, əmək qabiliyyətinin bərpasına və insan ləyaqətinə uyğun həyat şəraitinin təmininə xidmət edir.

Ödənişli əmək məzuniyyəti hüququnun həyata keçirilməsinin qayda və şərtləri isə Əmək Məcəlləsi ilə tənzimlənir. Belə ki, həmin Məcəllə ilə əmək məzuniyyəti işçilərin məzuniyyət növlərindən biri kimi müəyyən edilmiş və göstərilmişdir ki, bu, işçinin normal istirahəti, əmək qabiliyyətinin bərpası, sağlamlığının mühafizəsi və möhkəmləndirilməsi üçün işdən ayrılmaqla öz mülahizəsi ilə istifadə etdiyi, müddəti bu Məcəllədə nəzərdə tutulandan az olmayan istirahət vaxtıdır (Əmək Məcəlləsinin 113-cü maddəsinin 1-ci hissəsi).

Həmçinin qanunvericiliklə işçilərin məzuniyyət hüququnun təminatı kimi əmək

məzuniyyətinin əsas və əlavə məzuniyyətlərdən ibarət olduğu göstərilmişdir (Əmək Məcəlləsinin 112-ci maddəsinin 1-ci hissəsinin a bəndi).

Əsas əmək məzuniyyəti işçinin əmək müqaviləsində göstərilmiş peşəsi (vəzifəsi) üzrə müəyyən olunan və minimum müddətləri Əmək Məcəlləsinin 114-cü maddəsinin 2 və 3-cü hissələrində nəzərdə tutulan (müvafiq olaraq 21 və ya 30 təqvim günündən az olmayan) məzuniyyətdir. Yəni bu, əmək məzuniyyətinin elə bir hissəsidir ki, xüsusi əmək şəraiti, işin xarakteri və bu kimi digər hallar nəzərə alınmadan əmək münasibətlərinin subyektı olan hər bir işçinin istirahət edə bilməsi üçün zəruri olan minimal müddəti ifadə edir.

Bununla yanaşı, ədalət, bərabərlik kimi konstitusion prinsiplərdən, eləcə də sosial dövlət yanaşmasından irəli gələrək qanunvericilikdə bir qrup şəxslər üçün əmək məzuniyyətinin daha uzun müddətləri, eləcə də əlavə məzuniyyət hüququ tanınmışdır. Belə ki, hazırda Əmək Məcəlləsi ilə müəyyən edilən əlavə məzuniyyətlərə aşağıdakılar aiddir:

- əmək şəraitinə və əmək funksiyasının xüsusiyyətlərinə görə əlavə məzuniyyət (115-ci maddə);
- əmək stajına görə əlavə məzuniyyət (116-cı maddə);
- uşaqly qadınların əlavə məzuniyyəti (117-ci maddə);
- Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərazilərində işləyən mütəxəssislərin əlavə məzuniyyəti (118-1-ci maddə).

Əmək Məcəlləsinin 115-ci maddəsinə görə yeraltı işlərdə çalışan, əmək şəraiti zərərli və ağır, habelə əmək funksiyası yüksək həssaslıq, həyəcan, zehni və fiziki gərginliklə bağlı olan işçilərə əməyin şəraitinə və əmək funksiyasının xüsusiyyətlərinə görə əlavə məzuniyyətlər verilir. Belə əlavə məzuniyyətin müddəti 6 təqvim günündən az olmamalıdır. Əmək şəraitinə və əmək funksiyasının xarakterinə görə əlavə məzuniyyət hüququ verən, zərərli və ağır istehsalatların, peşə və vəzifələrin siyahısı əlavə məzuniyyətlərin müddəti göstərilməklə müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən təsdiq edilir.

Əmək şəraitinin zərərli və ağır olması, habelə əmək funksiyasının zehni və fiziki gərginlik tələb etməsi işçilərin səhhətinə təsir göstərən neqativ amillərin intensivliyinin artmasına səbəb olur ki, bu da onların fiziki və psixoloji sağlamlığının bərpası üçün

digərləri ilə müqayisədə daha uzun istirahət müddətinin verilməsini obyektiv surətdə şərtləndirir. Bu hallarda əlavə məzuniyyətlə bağlı müddəaların qanunvericilikdə öz əksini tapması belə işlərdə çalışmağın işçinin sağlamlığı üçün yaratdığı mənfi təsirlərin aradan qaldırılmasına, peşə xəstəliklərinin, əmək qabiliyyətinin vaxtından əvvəl itirilməsi risklərinin qarşısının alınmasına, bununla da hər kəsin təhlükəsiz və sağlam şəraitdə işləmək hüququnun təmin olunmasına xidmət edir. Oxşar hüquqi mövqe Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsinin 115-ci maddəsinin birinci hissəsinin, 116-cı maddəsinin birinci hissəsinin və 136-cı maddəsinin ikinci hissəsinin şərh edilməsinə dair” 2003-cü il 17 iyun tarixli Qərarında da ifadə olunmuşdur.

Əmək stajına görə əlavə məzuniyyətlə bağlı qeyd olunmalıdır ki, işçilərə beş ildən on ilədək əmək stajı olduqda 2, on ildən on beş ilədək əmək stajı olduqda 4, on beş ildən çox əmək stajı olduqda 6 təqvim günü müddətində əlavə məzuniyyət verilir (Əmək Məcəlləsinin 116-cı maddəsinin 1-ci hissəsi). Belə ki, əmək fəaliyyətinə yeni başlayanlardan fərqli olaraq uzun illər ərzində işləyən şəxslərdə peşə yorğunluğunun yaranması, fiziki və psixoloji dözümlülüyün azalması kimi amillər baş verir ki, bu baxımdan onlara verilən əlavə məzuniyyət müddəti əmək qabiliyyətinin qorunmasına yönəlmiş sosial-hüquqi tədbir kimi çıxış edir.

Əmək Məcəlləsinin 117-ci maddəsində uşaqly qadınların, uşaqlarını təkbaşına böyüdən ataların, həmçinin uşaqları övladlığa götürmüş şəxslərin əlavə məzuniyyət hüququ ilə bağlı müddəalar öz əksini tapmışdır.

Həmin Məcəllənin 118-1-ci maddəsində isə Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərazilərində işləyən mütəxəssislər üçün bu Məcəllənin 21-1-ci maddəsi nəzərə alınmaqla əsas və əlavə məzuniyyətlərin müddətindən asılı olmayaraq 5 təqvim günü müddətində əlavə məzuniyyət müəyyən olunmuşdur.

Qeyd edilməsi zəruridir ki, Konstitusiyada ən azı 21 təqvim günü ödənişli məzuniyyət hüququnun təsbit olunması bu hüququn yalnız həmin hədd çərçivəsində konstitusion müdafiə olunması kimi başa düşülməməlidir. Konstitusiya ödənişli məzuniyyət hüququnun minimum həddini bəyan etməklə belə təminatın qanunvericiliklə artırılmasını nəinki istisna etmir, əksinə, bu təminatların gücləndirilməsi məhz konstitusion prinsiplərlə şərtlənir.

Qanunla işçilərə verilən əlavə məzuniyyət günlərinin məqsəd və təyinatı nəzərə alınmaqla göstərməlidir ki, bu hüququn verilməsi də bilavasitə Konstitusiyadan irəli gələn sosial ədalət və bərabərlik prinsiplərinə əsaslanır. Belə ki, əlavə məzuniyyət institutunun tətbiqi işçilər arasında bərabərliyin formal xarakter daşımamasına, ağır və ya riskli şəraitdə çalışan şəxslərin faktiki vəziyyətindəki fərqlər nəzərə alınmaqla onların mənafeələrinin ədalətli və balanslı şəkildə qorunmasına yönəlmişdir.

Həmçinin təhsil, yaradıcılıq, sosial məzuniyyət kimi məzuniyyətin digər növlərindən fərqli olaraq Əmək Məcəlləsinin 115 və 116-cı maddələrində göstərilən əlavə məzuniyyətlər işçilərə əməklə əlaqəsi olmayan əsaslara görə deyil, birbaşa onun əmək fəaliyyətinin müddəti və xarakteri ilə bağlı verilir və bu hüquq işçi tərəfindən əmək funksiyalarının icra edilməsi nəticəsində qazanılır. Bu baxımdan, həmin hüquqlar qanunverici tərəfindən onlara tanınan xüsusi üstünlük kimi deyil, əməyin xüsusiyyətindən irəli gələrək verilən haqq kimi qiymətləndirilməlidir.

14 yaşınadək iki və daha çox uşağı olan analara, uşaqlarını təkbaşına böyüdən atalara, həmçinin uşaqları övladlığa götürmüş şəxslərə əlavə məzuniyyət günlərinin verilməsi onların əmək funksiyalarından əlavə uşaqların tərbiyəsi və təhsili ilə bağlı vəzifələrinin mövcudluğu nəzərə alınmaqla sağlamlılıqlarının bərpasına və valideynlik funksiyalarının lazımi səviyyədə yerinə yetirilməsinə şərait yaratmaq məqsədi daşıyır. Belə yanaşma, həmçinin ailənin dövlətin xüsusi himayəsində olması, analıq, atalıq, uşaqlığın qanunla mühafizə edilməsi kimi konstitusion normaların realizəsinin təzahürü kimi çıxış edir.

Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərazilərində işləyən mütəxəssislər üçün əlavə əmək məzuniyyətinin nəzərdə tutulması isə belə mütəxəssislərin müvafiq ərazilərdə işləməyə stimullaşdırılmasına xidmət etməklə yanaşı, həmin ərazilərdə infrastrukturun tam bərpa olunmaması, xüsusi əmək şəraitinin (məişət, sosial və s.) mövcudluğu kimi amillərdən irəli gəlir.

Odur ki, Əmək Məcəlləsinin 115–117 və 118-1-ci maddələrində müəyyən edilən məzuniyyət hüquqları formasından (əlavə kimi müəyyən olunmasından) asılı olmayaraq əmək məzuniyyətinin tərkib hissəsini təşkil etdiyi, konstitusion prinsiplərə əsaslandığı və Konstitusiyanın 37-ci maddəsi ilə təsbit edilən istirahət hüququnun təminatına yönəldiyi üçün həmin hüquqların məhdudlaşdırılması da məhz Konstitusiyanın tələbləri

çərçivəsində həyata keçirilə bilər.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu “Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsinin 116-cı maddəsinin ikinci hissəsinə dair” 2000-ci il 29 noyabr tarixli Qərarında da əlavə məzuniyyət hüququna əmək məzuniyyətinin tərkib hissəsi kimi yanaşmış, həmin hüququn icra mexanizminə münasibətdə bərabərlik hüququnun pozulmasının yolverilməz olduğunu qeyd etmişdir.

İstifadə edilməmiş məzuniyyətə görə kompensasiyanın ödənilməsi məsələsinə dair qeyd olunmalıdır ki, belə ödəniş əmək məzuniyyətini əvəz edən alternativ hüquqi mexanizm kimi müəyyənləşdirilməmişdir. Çünki əmək məzuniyyətinin hüquqi təbiəti, ilk növbədə, onun faktiki istifadə olunmasını tələb edir. Belə ki, Əmək Məcəlləsinin 110-cu maddəsinin 3-cü hissəsinə əsasən işçilərin bu Məcəllə ilə müəyyən edilmiş məzuniyyət hüququ və ondan istifadə qaydaları məhdudlaşdırıla bilməz. Həmin Məcəlləyə uyğun olaraq işəgötürən tərəfindən işçiyə əmək məzuniyyətinin verilməməsi qadağandır. İşəgötürənin yazılı xəbərdarlığından sonra işçi əmək məzuniyyətinin növbəlilik cədvəlinə və əmək məzuniyyətinin başqa vaxta keçirilməsi şərtləri və qaydasına riayət etməyərək əmək məzuniyyətindən istifadə etmək (tam, yaxud bir hissəsindən) üçün işəgötürənə ərizə ilə müraciət etmədiyi halda işçi işəgötürənin əmri ilə müvafiq iş ilinin əmək məzuniyyətinə göndərilir (Əmək Məcəlləsinin 135-ci maddəsinin 1-ci hissəsi və 138-ci maddəsinin 2-1-ci hissəsi).

Həmçinin Beynəlxalq Əmək Təşkilatının “Ödənişli məzuniyyətlər haqqında” 132 nömrəli Konvensiyasının 12-ci maddəsində göstərilmişdir ki, bu Konvensiyanın 3-cü maddəsinin 3-cü hissəsi ilə müəyyən olunmuş minimum illik məzuniyyət hüququndan imtina və ya bu məzuniyyətin kompensasiya edilməsi qarşılığında və ya milli şərtlərə əsasən hər hansı digər şəkildə istifadə edilməməsi barədə razılaşmalar etibarsızdır, hüquqi qüvvəsi yoxdur və qadağandır.

Odur ki, əmək məzuniyyətinin məqsədi və təyinatı (işçinin faktiki istirahətini təmin etmək) nəzərə alındıqda, kompensasiya işəgötürən tərəfindən əmək məzuniyyətinin verilməsindən imtina olunması, yaxud işçiyə məxsus məzuniyyətlərin tamamilə və ya qismən yığılması və işdən azad edilərkən onların kompensasiya ilə əvəzlənməsi barədə tərəflərin razılaşması üçün hüquqi əsas kimi qiymətləndirilə bilməz. Əks yanaşma, əmək məzuniyyətinin hüquqi mahiyyətinə və sosial təyinatına uyğun gəlməməklə, bu hüququn

formal xarakter daşması ilə nəticələnərdi.

Bununla yanaşı nəzərə alınmalıdır ki, əmək müqaviləsinə xitam verilənədək müəyyən səbəblərdən işçi tərəfindən əmək məzuniyyəti müddətinin tam və ya qismən istifadə olunmaması istisna edilmir. Bu hallarda isə kompensasiya əmək məzuniyyətini əvəz edən deyil, işçinin həmin hüququ reallaşdırma bilməməsi nəticəsində yarana biləcək mənfi nəticələrin (əmək qabiliyyətinin azalmasının, iş-istirahət balansının təmin edilməsi imkanlarından məhrum qalmasının və s.) aradan qaldırılmasına xidmət edən (kompensasiya edən) xüsusi mexanizm kimi çıxış edir.

Bu mexanizm Əmək Məcəlləsində öz əksini taparaq, həmin Məcəllənin 143-cü maddəsində göstərilmişdir ki, müvafiq iş ilinin (illərinin) məzuniyyətindən istifadə etməmiş işçi ilə, bu Məcəllənin 70-ci maddəsinin “a” və “ç” bəndlərində nəzərdə tutulmuş əsaslarla işdən çıxarılma halları istisna olmaqla, qalan hallarda əmək müqaviləsinə xitam verilərkən işçinin arzusu ilə həmin iş ili (illəri) üçün ona məzuniyyət verilir və işdənçıxma tarixi məzuniyyətin son günü hesab edilir. İşçi bu maddədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada məzuniyyətdən istifadə etmək istəmədikdə ona bu Məcəllənin 144-cü maddəsi ilə müəyyən edilmiş qaydada və şərtlərlə istifadə edilməmiş məzuniyyətə görə kompensasiya ödənilir.

Əmək Məcəlləsinin 144-cü maddəsinin 2-ci hissəsinə görə əmək müqaviləsinə xitam verilməsinin səbəbindən və əsasından asılı olmayaraq işçiyə işdən çıxan gündə hər hansı şərt və ya məhdudiyyət qoyulmadan istifadə etmədiyi bütün iş illərinin əsas məzuniyyətlərinə görə kompensasiya ödənilməlidir. Əmək münasibətlərinə xitam verilərkən bu Məcəllənin 115 və 116-cı maddələrində nəzərdə tutulmuş əlavə məzuniyyətlərə, təhsil və yaradıcılıq məzuniyyətlərinə, habelə sosial məzuniyyətlərə görə pul əvəzi verilmir (144-cü maddənin 3-cü hissəsi). Həmçinin Azərbaycan Respublikasının 2025-ci il 30 dekabr tarixli Qanunu ilə Əmək Məcəlləsinin 144-cü maddəsinin 3-cü hissəsinə dəyişikliklər edilmiş və yeni redaksiyada göstərilmişdir ki, əmək münasibətlərinə xitam verilərkən bu Məcəllənin 115–117-ci və 118-1-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş əlavə məzuniyyətlərə, təhsil və yaradıcılıq məzuniyyətlərinə, habelə sosial məzuniyyətlərə görə kompensasiya verilmir.

Sadələnmə maddələrindən göründüyü kimi, işçiyə istifadə etmədiyi bütün iş illərinin əsas məzuniyyətlərinə görə kompensasiya ödənilməli olması öz əksini tapsa da,

qanunvericiliklə müəyyən olunmuş əsaslara görə qazanılmış əlavə məzuniyyət günləri ilə bağlı belə kompensasiyanın ödənilməsinə birbaşa məhdudiyyət qoyulmuşdur.

Qeyd olunmalıdır ki, Konstitusiya və beynəlxalq-hüquqi aktlarda təsbit olunmuş istirahət hüququnun vacibliyinə baxmayaraq, o, mütləq deyil və bu hüququn həyata keçirilməsi mexanizmləri ilə bağlı müəyyən məhdudiyyətlər nəzərdə tutula bilər. Lakin bu məsələdə qanunvericinin mülahizə sərbəstliyi hədsiz olmamaqla, belə məhdudiyyətlər yuxarıda da qeyd olunduğu kimi konstitusion tələblər və prinsiplər çərçivəsində tətbiq edilə bilər.

Belə ki, Konstitusiyanın 71-ci maddəsinin II hissəsinə əsasən hər kəsin hüquq və azadlıqları bu Konstitusiyada və qanunlarda müəyyən edilmiş əsaslarla, habelə digərlərinin hüquq və azadlıqları ilə məhdudlaşır. Hüquq və azadlıqların məhdudlaşdırılması dövlət tərəfindən gözlənilən nəticəyə mütənasib olmalıdır.

“Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinin tənzimlənməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Qanununun 3.3 və 3.4-cü maddələrinə görə insan hüquqlarına və azadlıqlarına qoyulan məhdudiyyətlər həmin hüquqların və azadlıqların mahiyyətini dəyişməməli, Konstitusiyada və bu Konstitusiya Qanununda nəzərdə tutulan qanuni məqsədə yönəlməli və həmin məqsədə mütənasib olmalıdır.

Həmçinin “Normativ hüquqi aktlar haqqında” Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Qanununun 8-ci maddəsi ilə mütənasiblik, insanların hüquq və azadlıqlarının, onların qanuni maraqlarının müdafiəsi və sosial ədalət normayaratma fəaliyyətinin əsas prinsipləri sırasında müəyyən olunmuşdur.

Qanunvericiliyin yuxarıda göstərilən tələbləri baxımından Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu qeyd etməyi vacib hesab edir ki, hər kəsin Əsas Qanunla bəyan olunan istirahət, o cümlədən əmək məzuniyyəti hüququndan istifadənin qayda və şərtləri ilə bağlı tənzimləməyə dair qanunvericinin müəyyən etdiyi məhdudiyyət yalnız o halda əsaslandırılmış və yolverilən hesab edilə bilər ki, bu məhdudiyyət legitim məqsədlərə nail olmaq üçün tətbiq edilsin, onun əsas mahiyyətinə toxunmayaraq məzmununun itirilməsinə gətirib çıxarmasın və mütənasiblik prinsipinin tələblərinə cavab vermiş olsun.

Konstitusiyanın Preambulasında əksini tapan qanunun aliliyinin tərkib hissəsi kimi

mütənasiblik prinsipi hüququn məhdudlaşdırılma dərəcəsinin yalnız qanuni məqsəd üçün zəruri və ağlabatan həddə olmasını tələb edir. Bu təməl prinsip məhdudlaşdırmanın tətbiqi zamanı dövlətin və ya cəmiyyətin ümumi maraqları ilə fərdin konstitusiya hüquqlarının müdafiəsi arasında ədalətli tarazlığa nail olunmasını şərtləndirdiyindən, belə tarazlığın qorunmaması və ya şəxsin həddən artıq məhrumiyyətə məruz qalması mütənasibliyin pozulması ilə nəticələnə bilər.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, əldə etdiyi əlavə məzuniyyət günlərini hər hansı səbəbdən, o cümlədən işəgötürəndən asılı olan hallara görə istifadə edə bilməyən işçinin bu halın nəticələrini aradan qaldırmağa xidmət edən kompensasiya hüququndan da istisnasız şəkildə məhrum olunması, nəticə etibarilə həmin hüququn həqiqi mahiyyətini itirərək formal xarakter daşmasına gətirib çıxarır. Bu səbəbdən şəxsin əmək məzuniyyəti hüququnun realizəsi ilə bağlı müəyyən edilmiş belə məhdudiyyət mütənasiblik prinsipinin tələblərinə uyğun gəlmir.

Bərabərlik hüququ ilə bağlı qeyd olunmalıdır ki, Konstitusiyanın 25-ci maddəsinin I və III hissələrinin tələblərinə görə hamı qanun və məhkəmə qarşısında bərabərdir. Dövlət irqindən, etnik mənsubiyyətindən, dinindən, dilindən, cinsindən, mənşəyindən, əmlak vəziyyətindən, qulluq mövqeyindən, əqidəsindən, siyasi partiyalara, həmkarlar ittifaqlarına və digər ictimai birliklərə mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, hər kəsin hüquq və azadlıqlarının bərabərliyinə təminat verir. İnsan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqlarını irqi, etnik, dini, dil, cinsi, mənşəyi, əqidə, siyasi və sosial mənsubiyyətə görə məhdudlaşdırmaq qadağandır.

Əmək Məcəlləsinin 16-cı maddəsinin 1-ci hissəsinə uyğun olaraq əmək münasibətlərində işçinin işgüzar keyfiyyətləri, peşəkarlıq səriştəsi, əməyinin nəticələri ilə bağlı olmayan digər amillərə görə işçilər arasında hər hansı ayrı-seçkiliyə yol verilməsi, həmin amillər zəminində bilavasitə və ya dolayısı ilə imtiyazların və güzəştlərin müəyyən edilməsi, habelə hüquqlarının məhdudlaşdırılması qəti qadağandır.

Qeyd edilməsi zəruridir ki, bərabərlik prinsipi eyni və ya oxşar vəziyyətdə olan şəxslərə münasibətdə eyni rəftarın göstərilməsini, yəni bir qrup daxilində hüquq və vəzifələrin bütün üzvlər üçün eyni olmasını tələb edir. Bu baxımdan oxşar vəziyyətdə olan fərdlərə münasibətdə fərqli rəftar göstərilməsi bərabərlik hüququnun pozulmasına səbəb ola bilər. Bununla belə, qanunverici tərəfindən ayrı-ayrı kateqoriyalı subyektlərə

güzəştlərin və imtiyazların tətbiq edilməsi istisna edilmir. Belə tənzimətmə o zaman bərabərlik hüququna zidd və ayrı-seçkilik xarakteri daşıyan rəftar kimi qiymətləndirilə bilər ki, bu cür rəftarın obyektiv və əqlabatan əsası, yaxud tətbiq edilən vasitələrlə qarşıya qoyulan qanuni məqsəd arasında əqlabatan mütənəsiblik olmasın. Oxşar hüquqi mövqe Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 71.1-ci maddəsinin şərh edilməsi haqqında” 2010-cu il 13 dekabr tarixli və O.Gərəkməzlinin şikayəti üzrə 2014-cü il 25 fevral tarixli Qərarlarında da ifadə olunmuşdur.

Beləliklə, bərabərlik prinsipi oxşar vəziyyətdə olan şəxslərin hüquqlarının legitim məqsəd, eləcə də obyektiv və əqlabatan izah olmadan fərqləndirilməsini qadağan edir.

Göstərilənlərə əsasən Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, mübahisələndirilən normanın Konstitusiyanın 25-ci maddəsinə uyğun olub-olmamasının müəyyənləşdirilməsi üçün hansı şəxslərin bərabər və ya müəyyən meyarlara görə oxşar vəziyyətdə olmaları, həmin normanın bu cür şəxslərə dair bərabər və ya fərqli rəftarı nəzərdə tutub-tutmadığı və belə rəftar üçün obyektiv və əqlabatan əsasın mövcudluğu aydınlaşdırılmalıdır.

Bu baxımdan qeyd edilməlidir ki, Əmək Məcəlləsinin 135-ci maddəsinin 2-ci hissəsinə əsasən işçi müvafiq iş ilində əmək məzuniyyətindən istənilən səbəbdən istifadə etmədikdə ona həmin iş ili (iş illəri) üçün istifadə edilməmiş əmək məzuniyyətinə görə müəyyən olunmuş qaydada və məbləğdə kompensasiya ödənilir. Yəni bu normaya görə müvafiq iş ilində əmək məzuniyyətindən istifadə edə bilməyən işçiyə hər hansı fərq qoyulmadan həm əsas, həm də əlavə məzuniyyətlə əlaqədar kompensasiya almaq imkanı tanınır.

Göründüyü kimi istər Əmək Məcəlləsinin 135-ci maddəsinin 2-ci, istərsə də 144-cü maddəsinin 3-cü hissəsində göstərilən şəxslər oxşar vəziyyətdə olmaqla, müvafiq hüququ, yəni kompensasiya almaq hüququnu iki əsas meyarla görə əldə edirlər:

- əmək məzuniyyəti hüququna malik olma;
- həmin hüquqdan hər hansı səbəbdən istifadə edə bilməmə.

Bu iki qrup arasında yeganə fərq birinci qrup işçilərin əmək münasibətlərini davam etdirməsi, digər qrupa aid şəxslərin isə əmək müqaviləsinə xitam verilməsidir. Lakin bu xüsusiyyət işçilərə münasibətdə fərqli rəftarın göstərilməsi, yəni birinci halda istifadə

edilməmiş həm əsas, həm əlavə məzuniyyətə görə, ikinci halda isə yalnız əsas məzuniyyətə kompensasiyanın verilməsi ilə bağlı tənzimləmə aparılması üçün obyektiv və əqlabatan əsas kimi qiymətləndirilə bilməz.

Digər tərəfdən nəzərə alınmalıdır ki, əmək müqaviləsinə xitam verilən işçilərə münasibətdə də qanunvericilik fərqli qaydalar müəyyən etmişdir. Belə ki, yuxarıda da qeyd olunduğu kimi, Əmək Məcəlləsinin 143-cü maddəsinə görə müvafiq iş ilinin (illərinin) məzuniyyətindən istifadə etməmiş işçi ilə əmək müqaviləsinə xitam verildikdə (həmin Məcəllənin 70-ci maddəsinin “a” və “ç” bəndlərində nəzərdə tutulmuş əsaslarla işdən çıxarılma halları istisna olmaqla) işçinin arzusu ilə həmin iş ili (illəri) üçün ona məzuniyyət verilir və bu halda işdən çıxma tarixi məzuniyyətin son günü hesab edilir. Yəni əmək müqaviləsinə xitam veriləcəyinə və artıq həmin müəssisədə fəaliyyət göstərməyəcəyinə baxmayaraq işçinin istəyi ilə ona həm əsas, həm də əlavə məzuniyyət günləri verilərək həmin dövrlər üçün müvafiq ödənişlər həyata keçirilir.

Bu halda əmək müqaviləsinə istifadə edilməmiş məzuniyyət (eləcə də əlavə məzuniyyət) günləri qədər uzatmaq arzusunda olan işçi faktiki olaraq həmin günlərə görə ödəniş ala bildiyi halda, bu hüquqdan istifadə etmək arzusunda olmayan, hətta bəzi hallarda özündən asılı olmayan səbəblərə görə istifadə edə bilməyən işçi isə əlavə məzuniyyətə görə kompensasiya almaq hüququnu tamamilə itirir ki, bu da oxşar vəziyyətdə olan işçilərin hüquqlarının obyektiv və əqlabatan izah olmadan fərqləndirilməsinə gətirib çıxarır.

O da qeyd olunmalıdır ki, Konstitusiyanın 149-cu maddəsinin I hissəsi ilə normativ hüquqi aktların hüquqa və haqq-ədalətə (bərabər mənafeələrə bərabər münasibətə) əsaslanmalı olması bəyan edilmişdir. Bu konstitusion norma hər bir qanunun və onun müddəalarının, eləcə də Əmək Məcəlləsinin müvafiq normalarının haqq-ədalətə uyğunluğunun, yəni bərabər mənafeələrə sahib şəxslərə bərabər münasibət göstərilməsinə əsaslanan hüquqi tənzimləmənin vacibliyini müəyyən edir.

Bu tələb Əmək Məcəlləsinin 2-ci maddəsinin 3-cü hissəsində də öz əksini tapmışdır. Əmək münasibətlərində tərəflərin mənafeələrinin haqq-ədalətlə və qanunun aliliyinin təmin olunması ilə qorunması həmin Məcəllənin əsas prinsipi kimi müəyyənləşdirilmişdir.

Qeyd olunanlara əsasən Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, əmək

münasibətləri davam edən işçilərlə bu münasibətlərinə xitam verilmiş işçilər arasında qeyri-bərabərlik yaradan və haqq-ədalət prinsipinə uyğun olmayan belə hüquqi vəziyyət Konstitusiyanın 25-ci maddəsinin I və III hissələrinin və 149-cu maddəsinin I hissəsinin tələbləri ilə ziddiyyət təşkil edir.

Əmək məzuniyyətinin əsas və əlavə kimi hissələrinin müəyyənləşdirilməsi ilə bağlı analogi tənzimləmənin mövcud olduğu Rusiya Federasiyası (Əmək Məcəlləsinin 127-ci maddəsinin 1-ci hissəsi), Qazaxıstan (Əmək Məcəlləsinin 96-cı maddəsinin 2-ci hissəsi), Özbəkistan (Əmək Məcəlləsinin 234-cü maddəsi) kimi bir sıra ölkələrin qanunvericiliyinin təhlili də göstərir ki, bu məsələdə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyindən fərqli yanaşma mövcuddur və işçi ilə əmək müqaviləsinə xitam verilərkən hər hansı məhdudiyyət qoyulmadan ona istifadə etmədiyi bütün əmək məzuniyyətlərinə görə kompensasiyanın ödənilməsi nəzərdə tutulur.

Yuxarıda göstərilənlərə əsasən Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, Əmək Məcəlləsinin 144-cü maddəsinin 3-cü hissəsində nəzərdə tutulan “əmək münasibətlərinə xitam verilərkən həmin Məcəllənin 115–117-ci və 118-1-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş əlavə məzuniyyətlərə görə kompensasiyanın verilməməsi” ilə bağlı müddəa Konstitusiyanın mütənəsiblik, bərabərlik və normativ hüquqi aktların haqq-ədalətə əsaslanmasına dair prinsipləri müəyyən edən müvafiq normaları ilə uyğunsuzluq təşkil edir.

Əmək Məcəlləsinin 144-cü maddəsinin 2-ci hissəsi ilə bağlı onu da qeyd etməliyik ki, bu maddə əmək müqaviləsinə xitam verilərkən işçilərin istifadə etmədiyi bütün iş illərinin əsas məzuniyyətinə görə kompensasiyanın verilməsini nəzərdə tutduğundan, həmin müddəanın qüvvədən düşmüş hesab edilməsi işçilərin əsas məzuniyyətə görə də kompensasiya almaq imkanından məhrum olmasına və hüquqlarının pozulmasına gətirib çıxarmış olardı.

Bununla yanaşı nəzərə alınmalıdır ki, “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 63 və 66-cı maddələrinin tələblərinə əsasən Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun Əmək Məcəlləsinin 144-cü maddəsinin 3-cü hissəsinin müvafiq müddəasının Konstitusiyaya uyğun olmaması ilə bağlı qənaətini əks etdirən qərarı məcburi hüquqi qüvvəyə malik olmaqla həmin müddəanın tətbiqini istisna edir. Bu baxımdan normativ qeyri-müəyyənliyin yaranmaması məqsədilə Əmək

Məcəlləsinin 144-cü maddəsinin 2 və 3-cü hissələrinə qanunverici tərəfindən müvafiq dəyişikliklərin (2-ci hissənin tələblərinin Əmək Məcəlləsinin 115-117 və 118-1-ci maddələrində göstərilən əsaslara görə əlavə məzuniyyət hüququ olan işçilərə də şamil olunması ilə bağlı) edilməsinə zərurət yaranır.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu onu da qeyd edir ki, hazırkı Qərarın təcrübədə əhəmiyyətli dəyişikliklərə səbəb olacağı nəzərə alınaraq və əmək hüquq münasibətlərinin sabitliyinin təmin olunması məqsədilə bu Qərar artıq bitmiş hüquq münasibətlərinə deyil, qüvvəyə minməsindən sonra əmək müqavilələrinə xitam verilməsi ilə bağlı yaranan münasibətlərə, habelə hazırda məhkəmələrin icraatında olan işlərə şamil olunmalıdır.

Göstərilənlərə əsasən Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakı nəticələrə gəlir:

- Əmək Məcəlləsinin 144-cü maddəsinin 3-cü hissəsindəki “bu Məcəllənin 115–117 və 118-1-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş əlavə məzuniyyətlərə görə kompensasiyanın verilməməsi” müddəası bərabərlik və normativ hüquqi aktların haqq-ədalətə əsaslanması prinsiplərinin tələbləri ilə uyğunsuzluq təşkil etdiyinə və ödənişli əmək məzuniyyəti hüququnu qeyri-mütənəşib şəkildə məhdudlaşdırdığına görə Konstitusiyanın 25-ci maddəsinin I və III hissələrinə, 71-ci maddəsinin II hissəsinə və 149-cu maddəsinin I hissəsinə uyğun olmadığından tətbiqi dayandırılmalıdır;

- bu Qərarın təsviri-əsaslandırıcı hissəsində əks olunmuş hüquqi mövqelərə əsasən işdən çıxan günədək işçinin istifadə etmədiyi Əmək Məcəlləsinin 115–117 və 118-1-ci maddələrində göstərilən əlavə məzuniyyətlərə görə kompensasiya ödənilməsinin təmin edilməsi məqsədilə həmin Məcəllənin 144-cü maddəsinin 2 və 3-cü hissələri Konstitusiyanın 25-ci maddəsinin I və III, 71-ci maddəsinin II və 149-cu maddəsinin I hissələrinin tələblərinə uyğunlaşdırılmalıdır;

- məsələ qanunvericilik qaydasında həll edilənədək Konstitusiyanın 25 və 149-cu maddələrinin tələbləri nəzərə alınmaqla mövcud qeyri-bərabərliyin qarşısının alınması məqsədilə, əmək müqaviləsinə xitam verilərkən işçiyə bütün iş illərinin istifadə etmədiyi Əmək Məcəlləsinin 115–117 və 118-1-ci maddələrində göstərilən əlavə məzuniyyətlərinə görə, istifadə olunmamış əsas əmək məzuniyyəti üçün müəyyən edilmiş qaydada və məbləğdə hesablanan kompensasiyanın verilməsi təmin edilməlidir;

- bu Qərar qüvvəyə minməsindən sonra əmək müqavilələrinə xitam verilməsi ilə bağlı yaranan münasibətlərə, habelə hazırda məhkəmələrin icraatında olan müvafiq işlərə şamil olunur.

Konstitusiyanın 130-cu maddəsinin VII, IX və X hissələrini, “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 52, 62, 63, 65–67 və 69-cu maddələrini, Konstitusiya Məhkəməsinin Daxili Nizamnaməsinin 41-1-ci maddəsinin I hissəsini rəhbər tutaraq, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu

QƏRARA ALDI:

1. Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsinin 144-cü maddəsinin 3-cü hissəsindəki “bu Məcəllənin 115–117 və 118-1-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş əlavə məzuniyyətlərə görə kompensasiyanın verilməməsi” müddəası bərabərlik və normativ hüquqi aktların haqq-ədalətə əsaslanması prinsiplərinin tələbləri ilə uyğunsuzluq təşkil etdiyinə və ödənişli əmək məzuniyyəti hüququnu qeyri-mütənasib şəkildə məhdudlaşdırdığına görə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 25-ci maddəsinin I və III hissələrinə, 71-ci maddəsinin II hissəsinə və 149-cu maddəsinin I hissəsinə uyğun olmadığından tətbiqi dayandırılınsın.

2. Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun bu Qərarının təsviri-əsaslandırıcı hissəsində əks olunmuş hüquqi mövqelərə əsasən işdən çıxan günədək işçinin istifadə etmədiyi Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsinin 115–117 və 118-1-ci maddələrində göstərilən əlavə məzuniyyətlərə görə kompensasiya ödənilməsinin təmin edilməsi məqsədilə həmin Məcəllənin 144-cü maddəsinin 2 və 3-cü hissələri Azərbaycan Respublikası Konstitusiyanın 25-ci maddəsinin I və III, 71-ci maddəsinin II və 149-cu maddəsinin I hissələrinin tələblərinə uyğunlaşdırılınsın.

3. Məsələ qanunvericilik qaydasında həll edilənədək Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 25 və 149-cu maddələrinin tələbləri nəzərə alınmaqla mövcud qeyri-bərabərliyin qarşısının alınması məqsədilə, əmək müqaviləsinə xitam verilərkən işçiye bütün iş illərinin istifadə etmədiyi Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsinin 115–117 və 118-1-ci maddələrində göstərilən əlavə məzuniyyətlərinə görə, istifadə olunmamış əsas əmək məzuniyyəti üçün müəyyən edilmiş qaydada və məbləğdə hesablanan

kompensasiyanın verilməsi təmin edilsin.

4. Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun bu Qərarı qüvvəyə minməsindən sonra əmək müqavilələrinə xitam verilməsi ilə bağlı yaranan münasibətlərə, habelə hazırda məhkəmələrin icraatında olan müvafiq işlərə şamil olunsun.

5. Qərar dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

6. Qərar Azərbaycan Respublikasının rəsmi dövlət qəzetlərində və “Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Məlumatı”nda dərc edilsin, habelə Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin rəsmi internet saytında yerləşdirilsin.

7. Qərar qətidir, heç bir orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi təfsir edilə bilməz.

Sədr

Fərhad Abdullayev

ON BEHALF OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

DECISION

OF THE PLENUM OF THE CONSTITUTIONAL COURT
OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

On verification of conformity of Parts 2 and 3 of Article 144 of the Labor Code of the Republic of Azerbaijan with Parts I and III of Article 25, Part II of Article 71, and Parts I and III of Article 149 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan

18 February 2026

Baku city

The Plenum of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan composed of Farhad Abdullayev (Chairman), Humay Afandiyeva, Rauf Guliyev, Otari Gvaladze, Fikrat Mammadov, Isa Najafov (Reporter-Judge), Rashid Rzayev, Farhad Tutayuk and Khanlar Valiyev,

with participation of the Court Clerk Faraid Aliyev,

in accordance with Part VII of Article 130 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan, Articles 27.2 and 32 of the Law of the Republic of Azerbaijan “On Constitutional Court” and Article 39 of the Internal Charter of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan, examined at the court session held under written procedure of constitutional proceedings the constitutional case on verification of conformity of Parts 2 and 3 of Article 144 of the Labor Code of the Republic of Azerbaijan with Parts I and III of Article 25, Part II of Article 71, and Parts I and III of Article 149 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan, on the basis of the inquiry of the Commissioner for Human Rights (Ombudsman) of the Republic of Azerbaijan.

Having heard the report of Judge I. Najafov, examined the inquiry of the Commissioner for Human Rights (Ombudsman) of the Republic of Azerbaijan and the opinion of the Office of the Milli Majlis of the Republic of Azerbaijan, the specialist opinions submitted by the Supreme Court of the Republic of Azerbaijan, the Legal

Expertise and Legislative Initiatives Center, the Ministry of Justice of the Nakhchivan Autonomous Republic, and the Bar Association of the Republic of Azerbaijan, as well as the expert opinion of A. Gasimov, Head of the Department of Labor and Environmental Law of the Faculty of Law of Baku State University, Doctor of Law, Professor, and having examined and discussed the case materials, the Plenum of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan

DETERMINED AS FOLLOWS:

The Commissioner for Human Rights (Ombudsman) of the Republic of Azerbaijan applied to the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan (hereinafter referred to as the “Constitutional Court”) with an inquiry requesting verification of conformity of Parts 2 and 3 of Article 144 of the Labor Code of the Republic of Azerbaijan (hereinafter referred to as the “Labor Code”) with Parts I, III, IV and V of Article 25, Parts I and II of Article 37, Parts I, II, V and VI of Article 71, and Parts I and III of Article 149 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan (hereinafter referred to as the “Constitution”).

It was noted in the inquiry that, pursuant to Part 2 of Article 144 of the Labor Code, irrespective of the reason and grounds for termination of the employment contract, the employee shall be paid monetary compensation, without any condition or limitation, for annual basic leave relating to all working years not used up to the day of dismissal. According to the requirement of Part 3 of that Article, however, upon termination of employment relations, no monetary compensation shall be paid for additional leave provided for in Articles 115 and 116 of this Code, educational and creative leave, as well as social leave.

In the opinion of the applicant, restriction under Part 3 of Article 144 of the Labor Code on payment of monetary compensation, upon termination of the employment contract, for additional leave earned by employees through work and provided for in Articles 115 and 116 of the Labor Code on account of working conditions, the nature of labor functions and length of service, does not comply with the requirements of the Constitution concerning the right to equality and the requirement that normative legal

acts shall be based on law and justice, and results in violation of the right to rest guaranteed by Article 37 of the Basic Law.

The Plenum of the Constitutional Court considers it necessary, in connection with resolution of the issue raised in the inquiry, to analyze the essence and purpose of the rights to rest and labor leave, the designation of monetary compensation for leave, as well as a number of legislative provisions regulating basic and additional labor leave.

According to Article 37 of the Constitution, everyone has the right to rest. Persons working under an employment contract are guaranteed a working day established by law but not exceeding 8 hours per day, rest days and public holidays, as well as paid leave of not less than 21 calendar days at least once a year.

The right to rest is aimed at ensuring formation of fair labor relations, and legal provisions relating to paid leave, as an integral component of this right, are reflected not only in the Basic Law, but also in a number of international legal instruments – Article 24 of the Universal Declaration of Human Rights, Article 7 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, Article 3 of Convention No. 132 of the International Labour Organization “On Paid Holidays”, as well as the European Social Charter.

It should be noted that paid leave is a social right expressed in creating conditions for the employee to rest by releasing him or her from performance of labor functions for a certain period while preserving average wages. This right serves protection of the employee’s physical and psychological health, restoration of working capacity, and ensuring living conditions consistent with human dignity.

The procedure and conditions for exercise of the right to paid labor leave are regulated by the Labor Code. Thus, the said Code defines labor leave as one of the types of leave of employees and provides that it is a period of rest, not less than that provided for by this Code, during which the employee is released from work and uses such period at his or her own discretion for normal rest, restoration of working capacity, and protection and strengthening of health (Part 1 of Article 113 of the Labor Code).

Legislation also provides, as a guarantee of employees’ right to leave, that labor leave consists of basic and additional leave (subparagraph (a) of Part 1 of Article 112 of the Labor Code).

Basic labor leave is leave determined according to the employee's profession (position) specified in the employment contract, the minimum duration of which is provided for in Parts 2 and 3 of Article 114 of the Labor Code (respectively, not less than 21 or 30 calendar days). That is, it is such part of labor leave which expresses the minimum period necessary to ensure that every employee, as a subject of labor relations, may rest irrespective of special working conditions, the nature of work, and other such circumstances.

At the same time, proceeding from constitutional principles such as justice and equality, as well as from the concept of the social state, legislation recognizes longer periods of labor leave, as well as the right to additional leave, for certain groups of persons. Thus, additional leave currently established by the Labor Code includes the following:

- additional leave on account of working conditions and characteristics of labor functions (Article 115);
- additional leave on account of length of service (Article 116);
- additional leave for women with children (Article 117);
- additional leave for specialists working in the territories of the Republic of Azerbaijan liberated from occupation (Article 118-1).

According to Article 115 of the Labor Code, employees engaged in underground work, those working under harmful and heavy working conditions, as well as employees whose labor functions involve a high degree of sensitivity, tension, mental and physical strain, shall be granted additional leave on account of working conditions and characteristics of labor functions. The duration of such additional leave shall not be less than 6 calendar days. The list of harmful and heavy industries, professions and positions entitling employees to additional leave on account of working conditions and characteristics of labor functions, indicating the duration of such additional leave, shall be approved by the relevant executive authority.

Harmful and heavy working conditions, as well as labor functions requiring mental and physical strain, lead to increased intensity of negative factors affecting employees' health, which objectively necessitates granting them a longer period of rest compared to others for restoration of their physical and psychological health. In such cases,

reflection in legislation of provisions relating to additional leave serves elimination of adverse effects created by such work on employees' health, prevention of occupational diseases and risks of premature loss of working capacity, thereby ensuring everyone's right to work in safe and healthy conditions. A similar legal position was also expressed in the Decision of the Plenum of the Constitutional Court dated 17 June 2003 "On interpretation of Part One of Article 115, Part One of Article 116 and Part Two of Article 136 of the Labor Code of the Republic of Azerbaijan".

With regard to additional leave on account of length of service, it should be noted that employees are granted additional leave of 2 calendar days where they have from five to ten years of service, 4 calendar days where they have from ten to fifteen years of service, and 6 calendar days where they have more than fifteen years of service (Part 1 of Article 116 of the Labor Code). Unlike persons who have recently commenced employment, individuals who have worked for many years are exposed to factors such as professional fatigue and a decrease in physical and psychological endurance. In this respect, the additional leave granted to them serves as a social and legal measure aimed at preserving their working capacity.

Article 117 of the Labor Code contains provisions concerning the right to additional leave for women with children, fathers raising their children alone, as well as persons who have adopted children.

Article 118-1 of the same Code establishes additional leave of 5 calendar days for specialists working in the territories of the Republic of Azerbaijan liberated from occupation, irrespective of the duration of their basic and additional leave, taking into account Article 21-1 of this Code.

It should be emphasized that the constitutional guarantee of the right to paid leave of at least 21 calendar days should not be understood as meaning that this right enjoys constitutional protection only within those limits. By establishing a minimum threshold for the right to paid leave, the Constitution not only does not preclude expansion of such guarantees by legislation, but, on the contrary, strengthening of these guarantees is conditioned by constitutional principles themselves.

Taking into account the purpose and designation of additional leave days granted to employees by law, it should be noted that recognition of this right is likewise based

directly on the principles of social justice and equality arising from the Constitution. Thus, application of the institution of additional leave is aimed at ensuring that equality among employees is not merely formal in nature, but that their interests are protected fairly and in a balanced manner, taking into account actual differences in the circumstances of persons working under difficult or risky conditions.

The provision of additional labor leave for specialists working in the territories of the Republic of Azerbaijan liberated from occupation serves not only to encourage such specialists to work in those territories, but also stems from factors such as the incomplete restoration of infrastructure and the existence of special working and living conditions (social, living and others) in those territories.

Therefore, regardless of their form (being designated as additional leave), the leave entitlements established by Articles 115–117 and 118-1 of the Labor Code constitute an integral part of labor leave, are based on constitutional principles and are aimed at ensuring the right to rest enshrined in Article 37 of the Constitution. Consequently, any restriction of those rights may be carried out only within the framework of the requirements of the Constitution.

In its Decision dated 29 November 2000 “On Part Two of Article 116 of the Labor Code of the Republic of Azerbaijan”, the Plenum of the Constitutional Court also regarded the right to additional leave as a component of labor leave and noted that violation of the right to equality with regard to the mechanism for exercising that right is inadmissible.

With regard to payment of compensation for unused leave, it should be noted that such payment has not been established as an alternative legal mechanism replacing labor leave. This is because the legal nature of labor leave primarily requires its actual use. Thus, pursuant to Part 3 of Article 110 of the Labor Code, employees’ right to leave established by this Code and the procedure for exercising that right may not be restricted. According to the same Code, failure by the employer to grant labor leave to an employee is prohibited. Where, after receiving written notice from the employer, the employee does not apply to the employer for use of labor leave (in full or in part) in accordance with the leave schedule and the conditions and procedure for postponement of labor leave, the employee shall be sent on labor leave for the relevant

working year by order of the employer (Part 1 of Article 135 and Part 2-1 of Article 138 of the Labor Code).

Furthermore, Article 12 of the International Labour Organization Convention No. 132 “On Paid Holidays” provides that agreements to waive the right to the minimum annual leave established by Part 3 of Article 3 of that Convention, or agreements providing for non-use of such leave in exchange for compensation or in any other manner based on national conditions, shall be null and void, shall have no legal effect and shall be prohibited.

Therefore, taking into account the purpose and designation of labor leave (to ensure actual rest of the employee), compensation cannot be regarded as a legal basis either for refusal by the employer to grant labor leave or for an agreement between the parties whereby leave entitlements accrued by the employee, in whole or in part, are accumulated and subsequently replaced by compensation upon termination of employment. A contrary approach would not be consistent with the legal nature and social purpose of labor leave and would result in that right becoming merely formal in character.

At the same time, it should be taken into account that, prior to termination of the employment contract, it is not excluded that an employee may, for various reasons, fail to use labor leave in full or in part. In such cases, compensation serves not as a substitute for labor leave, but as a special mechanism intended to remedy (compensate for) adverse consequences that may arise as a result of the employee’s inability to exercise that right, such as a decrease in working capacity, deprivation of the opportunity to maintain a balance between work and rest, and similar consequences.

This mechanism is reflected in the Labor Code. Thus, Article 143 of the Code provides that, except in cases of dismissal on the grounds provided for in subparagraphs “a” and “ç” of Article 70 of this Code, where an employee has not used leave for the relevant working year (years), upon termination of the employment contract the employee shall, at his or her request, be granted leave for the relevant working year (years), and the date of dismissal shall be deemed to be the last day of such leave. Where the employee does not wish to use leave in the cases and manner provided for in this Article, compensation for unused leave shall be paid in accordance with the

procedure and conditions established by Article 144 of this Code.

According to Part 2 of Article 144 of the Labor Code, irrespective of the reason and grounds for termination of the employment contract, compensation shall be paid to the employee, without any condition or limitation, for basic leave relating to all working years not used up to the day of dismissal. Pursuant to Part 3 of Article 144, however, upon termination of employment relations, no monetary compensation shall be paid for additional leave provided for in Articles 115 and 116 of this Code, educational and creative leave, as well as social leave. At the same time, by the Law of the Republic of Azerbaijan dated 30 December 2025, amendments were made to Part 3 of Article 144 of the Labor Code, and the new wording provides that, upon termination of employment relations, no compensation shall be paid for additional leave provided for in Articles 115–117 and 118-1 of this Code, educational and creative leave, as well as social leave.

As can be seen from the above-mentioned provisions, while compensation is payable to an employee for basic leave relating to all unused working years, a direct restriction has been established by legislation on payment of such compensation in respect of additional leave days accrued on the grounds provided for by law.

It should be noted that, notwithstanding the importance of the right to rest enshrined in the Constitution and international legal instruments, this right is not absolute, and certain restrictions may be established concerning mechanisms for its exercise. However, the legislator's margin of appreciation in this matter is not unlimited, and such restrictions may be imposed only within the framework of constitutional requirements and principles, as noted above.

Thus, according to Part II of Article 71 of the Constitution, the rights and freedoms of everyone are limited by the grounds established by this Constitution and laws, as well as by the rights and freedoms of others. Any restriction of rights and freedoms must be proportionate to the aim pursued by the State.

According to Articles 3.3 and 3.4 of the Constitutional Law of the Republic of Azerbaijan "On Regulation of the Exercise of Human Rights and Freedoms in the Republic of Azerbaijan", restrictions imposed on human rights and freedoms shall not alter the essence of those rights and freedoms, shall pursue a legitimate aim provided

for in the Constitution and this Constitutional Law, and shall be proportionate to that aim.

Furthermore, Article 8 of the Constitutional Law of the Republic of Azerbaijan “On Normative Legal Acts” identifies proportionality, protection of human rights and freedoms and their legitimate interests, and social justice among the fundamental principles of norm-making activity.

From the perspective of the above-mentioned legislative requirements, the Plenum of the Constitutional Court considers it necessary to note that any restriction established by the legislator concerning regulation of the procedure and conditions for exercising the right to rest, including the right to labor leave guaranteed by the Basic Law, may be regarded as justified and permissible only where such restriction is imposed for the purpose of achieving legitimate aims, does not affect the very essence of that right or lead to loss of its substance, and complies with the requirements of the principle of proportionality.

As an element of the rule of law reflected in the Preamble to the Constitution, the principle of proportionality requires that the degree of restriction of a right be limited to what is necessary and reasonable for achieving a legitimate aim. Since this fundamental principle requires attainment of a fair balance between the general interests of the State or society and protection of an individual's constitutional rights when imposing restrictions, failure to preserve such balance or imposition of an excessive burden on the individual may result in a violation of the principle of proportionality.

The Plenum of the Constitutional Court considers that depriving an employee, without exception, of the right to compensation intended to remedy consequences arising from inability to use accrued additional leave days for any reason, including circumstances attributable to the employer, ultimately causes that right to lose its genuine substance and become merely formal in nature. For this reason, such a restriction established with regard to exercise of a person's right to labor leave is not compatible with the requirements of the principle of proportionality.

With regard to the right to equality, it should be noted that, pursuant to Parts I and III of Article 25 of the Constitution, everyone is equal before the law and the courts. The State guarantees equality of rights and freedoms of everyone irrespective of race,

ethnicity, religion, language, sex, origin, property status, official position, beliefs, or affiliation with political parties, trade unions or other public associations. Restriction of human and civil rights and freedoms on the grounds of race, ethnicity, religion, language, sex, origin, beliefs, political or social affiliation is prohibited.

According to Part 1 of Article 16 of the Labor Code, in labor relations, any discrimination among employees on grounds unrelated to their professional qualities, professional competence or results of their work, as well as the establishment, directly or indirectly, of privileges and benefits or restriction of rights on the basis of such factors, is strictly prohibited.

It should be noted that the principle of equality requires that persons in the same or similar situations be treated equally, that is, that rights and obligations within a particular group be the same for all its members. From this perspective, differential treatment of individuals in similar situations may result in a violation of the right to equality. At the same time, it is not excluded that the legislator may establish privileges and benefits for certain categories of persons. However, such regulation may be regarded as contrary to the right to equality and constituting discriminatory treatment where there is no objective and reasonable justification for such treatment or no reasonable relationship of proportionality between the means employed and the legitimate aim pursued. A similar legal position was expressed in the Decisions of the Plenum of the Constitutional Court dated 13 December 2010 “On interpretation of Article 71.1 of the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan” and dated 25 February 2014 on the complaint of O. Garakmazli.

Thus, the principle of equality prohibits differentiation of rights of persons in similar situations in the absence of a legitimate aim, as well as an objective and reasonable justification.

Proceeding from the above, the Plenum of the Constitutional Court considers that, in order to determine whether the contested provision complies with Article 25 of the Constitution, it is necessary to clarify which persons are in the same or similar situations according to certain criteria, whether the provision provides for equal or differential treatment of such persons, and whether there exists an objective and reasonable justification for such treatment.

In this regard, it should be noted that, pursuant to Part 2 of Article 135 of the Labor Code, where an employee, for any reason, is unable to use labor leave during the relevant working year, compensation for unused labor leave relating to that working year (working years) shall be paid in accordance with the procedure and amount established by law. Accordingly, under this provision, an employee who is unable to use labor leave during the relevant working year is entitled, without distinction, to receive compensation in respect of both basic and additional leave.

As can be seen, both the persons referred to in Part 2 of Article 135 and those referred to in Part 3 of Article 144 of the Labor Code are in similar situations and acquire the relevant right, namely the right to compensation, on the basis of two principal criteria:

- entitlement to labor leave;
- inability to exercise that right for any reason.

The only difference between these two groups is that the employees belonging to the first group continue their employment relations, whereas the employment contracts of persons belonging to the second group have been terminated. However, this characteristic cannot be regarded as an objective and reasonable justification for differential treatment of employees, namely, for a regulatory approach whereby, in the first case, compensation is paid for both unused basic and additional leave, while in the second case compensation is paid only for unused basic leave.

On the other hand, it should be taken into account that legislation establishes different rules even in respect of employees whose employment contracts are terminated. Thus, as noted above, pursuant to Article 143 of the Labor Code, where an employment contract is terminated with an employee who has not used leave for the relevant working year (years) (except in cases of dismissal on the grounds provided for in subparagraphs “a” and “ç” of Article 70 of that Code), such employee shall, at his or her request, be granted leave for the relevant working year (years), and in such a case the date of dismissal shall be deemed to be the last day of the leave. Accordingly, notwithstanding the fact that the employment contract is to be terminated and the employee will no longer continue working in that enterprise, the employee may, at his or her request, be granted both basic and additional leave days, and corresponding

payments shall be made for those periods.

In such circumstances, while an employee wishing to extend the employment contract by the number of unused leave days (including additional leave days) is, in effect, able to receive payment for those days, an employee who does not wish to exercise that right or who, in certain cases, is unable to do so for reasons beyond his or her control, completely loses the right to compensation for additional leave. This results in differentiation of rights of employees who are in similar situations without any objective and reasonable justification.

It should also be noted that Part I of Article 149 of the Constitution proclaims that normative legal acts must be based on law and justice (equal treatment of equal interests). This constitutional provision establishes the necessity for every law and its provisions, including the relevant provisions of the Labor Code, to comply with the principle of justice, that is, to ensure legal regulation based on equal treatment of persons possessing equal interests.

This requirement is also reflected in Part 3 of Article 2 of the Labor Code. Protection of the interests of the parties to labor relations in accordance with justice and the rule of law has been established as a fundamental principle of that Code.

In view of the foregoing, the Plenum of the Constitutional Court considers that such a legal situation, which creates inequality between employees whose labor relations continue and employees whose labor relations have been terminated and which is inconsistent with the principle of justice, contradicts the requirements of Parts I and III of Article 25 and Part I of Article 149 of the Constitution.

Analysis of legislation of a number of countries, including the Russian Federation (Part 1 of Article 127 of the Labor Code), Kazakhstan (Part 2 of Article 96 of the Labor Code) and Uzbekistan (Article 234 of the Labor Code), where similar regulation exists concerning the division of labor leave into basic and additional leave, also demonstrates that an approach different from that adopted in the legislation of the Republic of Azerbaijan exists in this regard, and that, upon termination of an employment contract, compensation is payable to the employee for all unused labor leave without any restrictions.

In view of the foregoing, the Plenum of the Constitutional Court considers that the

provision of Part 3 of Article 144 of the Labor Code stipulating that, “upon termination of employment relations, no compensation shall be paid for additional leave provided for in Articles 115–117 and 118-1 of this Code”, is inconsistent with the relevant provisions of the Constitution establishing the principles of proportionality, equality and that normative legal acts shall be based on justice.

With regard to Part 2 of Article 144 of the Labor Code, it should also be noted that, since this provision provides for payment of compensation for basic leave relating to all working years not used by employees upon termination of the employment contract, declaring that provision invalid would have resulted in depriving employees of the possibility to receive compensation for basic leave as well and, consequently, in violation of their rights.

At the same time, it should be taken into account that, pursuant to the requirements of Articles 63 and 66 of the Law of the Republic of Azerbaijan “On Constitutional Court”, a decision of the Plenum of the Constitutional Court reflecting its conclusion that the relevant provision of Part 3 of Article 144 of the Labor Code is inconsistent with the Constitution possesses binding legal force and precludes application of that provision. From this perspective, in order to avoid normative uncertainty, it becomes necessary for the legislator to introduce appropriate amendments to Parts 2 and 3 of Article 144 of the Labor Code (by extending the requirements of Part 2 to employees entitled to additional leave on the grounds provided for in Articles 115–117 and 118-1 of the Labor Code).

The Plenum of the Constitutional Court also notes that, taking into account that the present Decision will lead to significant changes in practice and for the purpose of ensuring stability of labor legal relations, this Decision should apply not to legal relations that have already been completed, but to relations arising in connection with termination of employment contracts after its entry into force, as well as to cases currently pending before the courts.

Taking into consideration the above-mentioned, the Plenum of the Constitutional Court comes to the following conclusions:

- the provision of Part 3 of Article 144 of the Labor Code stating that “no compensation shall be paid for additional leave provided for in Articles 115–117 and

118-1 of this Code” is inconsistent with the requirements of the principles of equality and that normative legal acts shall be based on justice, and, since it disproportionately restricts the right to paid labor leave, does not comply with Parts I and III of Article 25, Part II of Article 71 and Part I of Article 149 of the Constitution, and therefore its application shall be suspended;

- on the basis of the legal positions reflected in the descriptive and reasoning part of this Decision, Parts 2 and 3 of Article 144 of the Labor Code shall be brought into conformity with the requirements of Parts I and III of Article 25, Part II of Article 71 and Part I of Article 149 of the Constitution, for the purpose of ensuring payment of compensation for additional leave provided for in Articles 115–117 and 118-1 of the Labor Code not used by the employee up to the date of dismissal;

- until the issue is resolved through legislative regulation, and with a view to preventing the existing inequality taking into account the requirements of Articles 25 and 149 of the Constitution, upon termination of an employment contract, the employee shall be ensured payment of compensation, calculated in accordance with the procedure and amount established for unused basic labor leave, for all additional leave provided for in Articles 115–117 and 118-1 of the Labor Code that has not been used during all working years;

- this Decision shall apply to relations arising in connection with termination of employment contracts after its entry into force, as well as to relevant cases currently pending before the courts.

Being guided by Parts VII, IX and X of Article 130 of the Constitution, Articles 52, 62, 63, 65–67 and 69 of the Law of the Republic of Azerbaijan “On Constitutional Court”, and Part I of Article 41-1 of the Internal Charter of the Constitutional Court, the Plenum of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan

DECIDED:

1. The provision of Part 3 of Article 144 of the Labor Code of the Republic of Azerbaijan stating that “no compensation shall be paid for additional leave provided for in Articles 115–117 and 118-1 of this Code” shall be suspended, since it is inconsistent with the requirements of the principles of equality and that normative legal acts shall be based on justice and, as it disproportionately restricts the right to paid labor leave, does not comply with Parts I and III of Article 25, Part II of Article 71 and Part I of Article 149 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan.

2. On the basis of the legal positions reflected in the descriptive and reasoning part of this Decision of the Plenum of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan, Parts 2 and 3 of Article 144 of the Labor Code shall be brought into conformity with the requirements of Parts I and III of Article 25, Part II of Article 71 and Part I of Article 149 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan, for the purpose of ensuring payment of compensation for additional leave provided for in Articles 115–117 and 118-1 of the Labor Code of the Republic of Azerbaijan not used by the employee up to the date of dismissal.

3. Until the issue is resolved through legislative regulation, and with a view to preventing the existing inequality, taking into account the requirements of Articles 25 and 149 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan, upon termination of an employment contract, the employee shall be ensured payment of compensation, calculated in accordance with the procedure and amount established for unused basic labor leave, for all additional leave provided for in Articles 115–117 and 118-1 of the Labor Code of the Republic of Azerbaijan that has not been used during all working years.

4. This Decision of the Plenum of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan shall apply to relations arising in connection with termination of employment contracts after its entry into force, as well as to relevant cases currently pending before the courts.

5. This Decision shall enter into force from the date of its publication.

6. This Decision shall be published in the official state newspapers of the Republic

of Azerbaijan and in the *Bulletin of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan*, as well as placed on the official website of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan.

7. The decision is final, and may not be cancelled, changed or officially interpreted by any institution or official.

Chairman

Farhad Abdullayev

TƏDBİRLƏR

GÖRÜŞLƏR

Konstitusiya Məhkəməsində 20 yanvar faciəsinin 36-cı ildönümü ilə əlaqədar anım tədbiri keçirilib

Yanvarın 19-da Konstitusiya Məhkəməsində 20 Yanvar faciəsi ilə bağlı anım tədbiri keçirilib.

Tədbirin əvvəlində ölkəmizin müstəqilliyi və ərazi bütövlüyü uğrunda həlak olmuş şəhidlərin xatirəsi bir dəqiqəlik sükutla yad edilib.

Konstitusiya Məhkəməsinin sədri Fərhad Abdullayev çıxışında qeyd etdi ki, Azərbaycan tarixində Qanlı Yanvar faciəsi kimi yadda qalan 20 Yanvar hadisələrindən otuz altı il keçir. 1990-cı il yanvarın 19-dan 20-nə keçən gecə keçmiş sovet ordusunun hərbi hissələri müstəqil dövlət qurmaq və öz suverenliyini əldə etmək üçün ayağa qalxan dinc əhaliyə qarşı misli görünməmiş qətlə törətmişdir. Bu qanlı cinayət xalqımızın azadlıq eşqini sarsıda bilməmiş, Azərbaycan xalqı qanı bahasına da olsa, öz dövlət müstəqilliyinə qovuşmuşdur.

Sədr Fərhad Abdullayev bildirdi ki, xalqımıza qarşı törədilmiş bu cinayət, əslində, bəşəriyyətə, humanizmə, insanlığa qarşı həyata keçirilmiş dəhşətli terror aktıdır. Qanlı

faciə zamanı 150 Azərbaycan vətəndaşı şəhid olmuş, 744 nəfər yaralanmış, nəticədə insan hüquqlarına dair bir çox beynəlxalq sənədlərin, o cümlədən Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsinin tələbləri kobudcasına pozulmuşdur.

Diqqətə çatdırıldı ki, həmin qətləmədən bir gün sonra yanvarın – 21-də xalqımızın Ümummilli Lideri Heydər Əliyev Azərbaycanın Moskvadakı daimi nümayəndəliyinə gedərək, Bakıda kütləvi qırğın törətmiş SSRİ hakimiyyətini və Azərbaycanın o zamankı rəhbərliyini kəskin tənqid edən bəyanatla çıxış etmişdi. Azərbaycanda vaxtında dərinlən araşdırılmayan və adekvat qiymətini almayan bu faciəyə yalnız bir neçə il sonra – xalqın təkidli tələbi ilə yenidən hakimiyyətə qayıdan Ulu Öndər Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə dövlət səviyyəsində siyasi-hüquqi qiymət verildi.

Vurğulandı ki, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “20 Yanvar faciəsinin 4-cü ildönümünün keçirilməsi haqqında” 1994-cü il 5 yanvar tarixli Fərmanı ilə Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə Qanlı Yanvar hadisələrinə dair xüsusi sessiyanın keçirilməsi məsələsinə baxmaq tövsiyyə edilmişdir. Milli Məclisin 1994-cü il martın 29-da qəbul etdiyi Qərarla 20 Yanvar faciəsinin günahkarları konkret qeyd olunmuş, bu qanlı aksiya Azərbaycanda milli azadlıq hərəkatını boğmaq, xalqın inamını və iradəsini qırmaq üçün totalitar kommunist rejimi tərəfindən törədilmiş hərbi təcavüz və cinayət kimi qiymətləndirilmişdir. Milli birlik və vətənpərvərliyin simvoluna çevrilmiş 20 Yanvar faciəsi xalqımızın azadlıq mübarizəsinin şərəfli səhifəsidir. Hər il faciənin ildönümündə milyonlarla insan paytaxtın ən yüksək nöqtəsində yerləşən Şəhidlər xiyabanını ziyarət edir, qəhrəman övladların xatirəsini ehtiramla anır.

Azərbaycan xalqı və dövləti 20 Yanvar şəhidlərinin xatirəsini daim uca tutur. Ulu Öndər Heydər Əliyevin yolunu uğurla davam etdirən cənab Prezident İlham Əliyev şəhidlərin xatirəsinin əbədləşdirilməsinə, şəhid ailələrinin sosial müdafiəsinin gücləndirilməsinə və rifahın yüksəldilməsinə xüsusi diqqət yetirir, hər il yanvarın 20-də Şəhidlər xiyabanını ziyarət edərək “Əbədi məşəl” abidə kompleksinin önünə əklil qoyur. Dövlət başçısının “20 Yanvar şəhidinin ailəsi üçün Azərbaycan Respublikası Prezidentinin təqaüdü”nün təsis edilməsi ilə bağlı 2006-cı il 19 yanvar tarixli Fərmanı bu diqqət və qayğının təzahürüdür.

Tədbirin sonunda xüsusilə qeyd edildi ki, Azərbaycanın azadlıq və müstəqilliyinə doğru gedən yolun başlanğıcı olan 20 Yanvar faciəsi məhz bu səbəbdən Ümumxalq Hüz

Günü olmaqla yanaşı, həm də xalqımızın şərəfli qəhrəmanlıq səlnaməsi kimi xatırlanır və daim xatırlanacaqdır. Haqqın və ədalətin müdafiəsi uğrunda canlarını qurban vermiş Vətən övladları şəhidlik zirvəsinə ucalaraq, xalqımızın qəhrəmanlıq tarixinə yeni, parlaq səhifələr yazdılar. Bununla da, 20 Yanvar faciəsi Vətənimizin şərəf və ləyaqət tarixinə çevrildi.

Konstitusiya Məhkəməsində Qırğız Respublikasının ölkəmizdəki fəvqəladə və səlahiyyətli səfiri ilə görüş keçirilib

Yanvarın 22-də Konstitusiya Məhkəməsinin sədri Fərhad Abdullayev Qırğız Respublikasının Azərbaycan Respublikasındakı fəvqəladə və səlahiyyətli səfiri Maksat Mamıtkanovla görüş keçirib.

Qonağı salamlayan sədr Fərhad Abdullayev bildirib ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev və Qırğız Respublikasının Prezidenti cənab Sadır Japarov arasında formalaşmış qarşılıqlı etimada əsaslanan əməkdaşlıq dövlətlərarası əlaqələrin möhkəmlənməsində vacib rol oynayır. İkitərəfli münasibətlərin inkişafında dövlət başçıları səviyyəsində qarşılıqlı səfərlərin və görüşlərin müstəsna rolu qeyd edilərək vurğulanıb ki, prezidentlərimiz arasında dostluq və qardaşlıq əlaqələri strateji tərəfdaşlıq dinamikasına mühüm təsir edir.

Sədr vurğuladı ki, Qırğız Respublikasının sülh və quruculuq prosesinə dəstəyi təqdirəlayiqdir, xüsusilə də Qırğız Respublikasının Prezidentinin təşəbbüsü ilə Ağdamın Xıdırlı kəndində orta məktəbin inşa edilməsi bu dəstəyin bariz nümunəsidir.

Qeyd olunub ki, Türk Dövlətləri Təşkilatına üzv olan türkdilli ölkələrin konstitusiya ədalət mühakiməsi sahəsində fəaliyyət göstərən orqanları arasında hüquqi əməkdaşlıq mühüm əhəmiyyətə malikdir. Həmçinin, sədr vurğulayıb ki, Türk Dünyası Konstitusiya Yurisdiksiyaları Konfransı (TÜRK-AY) ortaq hüquqi dəyərlərin təşviqi baxımından önəmlidir.

Səfir Maksat Mamıtkanov səmimi qəbula görə minnətdarlığını bildirərək, ölkələrimiz arasında əsrlər boyu yaranan etnik, mədəni, dini bağlara əsaslanan dostluq münasibətlərinə, həmçinin Azərbaycan və Qırğızıstan arasında bütün səviyyələrdə qarşılıqlı anlaşmanın və səmərəli əməkdaşlığın mövcudluğuna toxunmuşdur. O, ölkəmizdə fəaliyyəti dövründə Qırğız Respublikasının Azərbaycan Respublikası ilə digər sahələrdə olduğu kimi, məhkəmə-hüquq sahəsində də əlaqələrin genişləndirilməsinə öz töhfəsini verəcəyini diqqətə çatdırıb.

Daha sonra qarşılıqlı hüquqi məsələlər ətrafında fikir mübadiləsi aparılıb.

Konstitusiya Məhkəməsi Aparatının 2025-ci il üzrə hesabat iclası keçirilib

Yanvarın 30-da Fərhad Abdullayevin sədrliyi ilə Konstitusiya Məhkəməsi Aparatının 2025-ci ilin yekunlarına dair hesabat iclası keçirilib.

İclası açan Fərhad Abdullayev bildirib ki, ötən il Azərbaycanın dövlətçilik tarixində olduqca mühüm əhəmiyyətə malik iki əsas hadisə - İkinci Qarabağ müharibəsində tarixi Zəfərin beşinci və müstəqil dövlətimizin ilk Konstitusiyasının qəbul edilməsinin otuzuncu ildönümü kimi qeyd edilib.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin Azərbaycan Respublikasında 2025-ci ilin “Konstitusiya və Suverenlik İli” elan edilməsi ilə bağlı Sərəncamını rəhbər tutularaq Konstitusiya Məhkəməsi tərəfindən hesabat ili ərzində bir sıra tədbirlərin həyata keçirildiyi diqqətə çatdırılıb.

Sədr xüsusilə vurğulayıb ki, Konstitusiyanın 30 illik yubileyinə həsr olunan 16 iyul və 12 noyabr tarixlərində keçirilən beynəlxalq konfranslar və Türk Dünyası Konstitusiya Yurisdiksiyaları Konfransının (TÜRK-AY) birinci kongresi ötən ilin yaddaqalan hadisələrindəndir. Qeyd olunub ki, kongres çərçivəsində türk dövlətlərinin müvafiq qurumları arasında konstitusiya ədalət mühakiməsi sahəsində əlaqələrin inkişaf etdirilməsinə xidmət edən və hüquqi əməkdaşlığın vacibliyini əks etdirən “Bakı Bəyannaməsi” imzalanıb. Həmçinin Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi ilə Türkiyə Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi, eləcə də İraq Respublikasının Federal Ali Məhkəməsi arasında anlaşma memorandumları imzalanıb.

Sədr Fərhad Abdullayev bildirib ki, Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə şanlı Ordumuzun qazandığı Qələbə nəticəsində Konstitusiyamızın ali qüvvəsi respublikamızın bütün ərazisində bərqərar edilib. Bu tarixi Zəfərlə Konstitusiyanın 11-ci maddəsində təsbit olunmuş “Azərbaycan Respublikasının ərazisi

vahiddir, toxunulmazdır və bölünməzdir” prinsipi reallığa çevrilib, beynəlxalq hüquq normaları və təməl prinsiplərin aliliyi təmin edilib. Eyni zamanda, Konstitusiyanın 30 illiyi və böyük Qələbəmizin 5 illiyi təkcə bir tarix deyil, həm də məsuliyyət çağırışıdır. Qarşımızda duran vəzifə – Əsas Qanunun dəyərlərini qorumaq, həmin dəyərləri gələcək nəsillərə ötürməkdir.

Sədr qeyd edib ki, ötən il dövlətimizin konstitusiya dəyərlərinə sadiqliyinin və müstəqil Azərbaycanın inkişaf yolunda qazandığı nailiyyətlərin rəmzi ifadəsi kimi ölkə başçısı tərəfindən “Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 30 illiyi (1995–2025)” Azərbaycan Respublikasının yubiley medalı təsis edilib. Sərəncama əsasən Konstitusiyanın hazırlanmasına, təkmilləşdirilməsinə və təbliğinə, qanunvericilik və hüquq sisteminin inkişafına, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının aliliyinin təmin edilməsinə, dövlət müstəqilliyinin möhkəmləndirilməsinə, Konstitusiya ilə təsbit olunmuş əsas insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinə, konstitusion ideya və prinsiplərin formalaşdırılması və inkişafına töhfələr vermiş, habelə Azərbaycan dövləti qarşısında xüsusi xidmətləri olan şəxslər Konstitusiya Məhkəməsinin sədri tərəfindən təltif ediliblər.

Qeyd olunub ki, Ali Məhkəmənin, Baş Prokurorluğun, İnsan hüquqları üzrə müvəkkilinin (ombudsmanın) ötən il daxil olmuş sorğuları və məhkəmələrin müraciətləri ilə bağlı Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu tərəfindən bir sıra mühüm qərarlar qəbul edilib. Plenum tərəfindən baxılmış konstitusiya işləri ilə əlaqədar bir sıra mühüm əhəmiyyətli qərar və qəraradlar qəbul edilib. Həmin qərarlarda Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu cinayət və cinayət prosessual, mülki və mülki prosessual, əmək, inzibati xətalər qanunvericiliyin, habelə digər bir sıra qanunların normalarını rəsmi şərh edib, qəraradlarda isə tətbiqedicilər üçün praktik izahlar verib.

Nəzərə çatdırılıb ki, hazırda Konstitusiya Məhkəməsi daxilində tətbiqi nəzərdə tutulan və süni intellektdən istifadəyə əsaslanan yeni elektron platformanın ilkin versiyası hazırlanıb. Yeni sistem informasiya təhlükəsizliyinin qorunması baxımından önəmli olmaqla yanaşı, bir sıra əsas vəzifələri də həyata keçirəcək, internetə çıxış olmadan süni intellekt vasitəsilə məlumatların çevik axtarışını, sənədlərin hazırlanmasını, əməkdaşlar arasında operativ sənəd mübadiləsinin təşkili təmin etməklə iş prosesini xeyli sadələşdirəcək.

İclasda Aparat rəhbərliyinin çıxışları, Aparatın müvafiq şöbə və sektor müdirlərinin hesabatları dinlənilib. Həmçinin, Konstitusiya Məhkəməsinə daxil olan sorğu, müraciət və konstitusiya şikayətlərində toxunulan hüquqi aspektlər, məhkəmə tərəfindən qəbul edilən qərarların icrası, tərtib olunan analitik arayış və rəylər, habelə təşkilati məsələlərlə bağlı məruzələr dinlənilib.

Sədr yekun nitqi ilə çıxış edərək diqqətə çatdırdı ki, Konstitusiya Məhkəməsi müəllifi Ulu Öndər Heydər Əliyev olan Əsas Qanunun aliliyinin təmin edilməsi, demokratik, hüquqi dövlət quruculuğu prosesinin möhkəmlənməsi və qanunçuluğun qorunması istiqamətində Prezident İlham Əliyevin həyata keçirdiyi çoxşaxəli və mütərəqqi fəaliyyətinə dəstək olaraq üzərinə düşən vəzifələri layiqincə yerinə yetirməyə çalışacaq.

Bildirilib ki, Konstitusiya Məhkəməsi qanunvericiliyin müasir sosial-siyasi realıq baxımından Konstitusiyanın hərfi mənasına və ruhuna uyğun şəkildə inkişafına öz töhfəsini verəcəkdir.

Daha sonra 2025-ci ilin yekunlarına dair geniş fikir mübadiləsi aparılıb, eləcə də səsəndirilən rəy və təkliflər dinlənilib.

Hesabat iclasının sonunda Fərhad Abdullayev 2025-ci ildə görülmüş işləri qənaətbəxş qiymətləndirməklə yanaşı, qurumun fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılması məqsədilə Aparatın əməkdaşlarına müvafiq tapşırıq və tövsiyələr verib.

Konstitusiya Məhkəməsində süni intellektdən istifadəyə əsaslanan yeni elektron platformanın ilkin versiyası hazırlanıb

Hazırda Konstitusiya Məhkəməsində tətbiqi nəzərdə tutulan və süni intellekt texnologiyalarından istifadəyə əsaslanan yeni elektron platformanın ilkin versiyası hazırlanıb.

Bu barədə yanvarın 30-da Fərhad Abdullayevin sədrliyi ilə keçirilən Konstitusiya Məhkəməsi Aparatının 2025-ci ilin yekunlarına dair hesabat iclasında məlumat verilib.

Sədr Fərhad Abdullayev qeyd edib ki, yeni sistem informasiya təhlükəsizliyinin qorunması baxımından önəmli olmaqla yanaşı, bir sıra əsas vəzifələri də həyata

keçirəcək, internetə çıxış olmadan süni intellekt vasitəsilə məlumatların çevik axtarışı, sənədlərin hazırlanması və əməkdaşlar arasında operativ sənəd mübadiləsinin təşkili iş prosesini xeyli sadələşdirəcək.

Konstitusiya Məhkəməsinin sədri Azərbaycan Hakimlərinin II Forumunda iştirak edib

Bakıda fevralın 20-də Azərbaycan Hakimlərinin II Forumu keçirilib. Tədbirdə Konstitusiya Məhkəməsinin sədri Fərhad Abdullayev də iştirak edib.

Məhkəmə hakimləri, Məhkəmə-Hüquq Şurasının üzvləri və dövlət qurumlarının nümayəndələri daxil olmaqla, ümumilikdə 500-dək qonağın qatıldığı forumun əsas məqsədi hüquq ictimaiyyətini və cəmiyyəti ölkədə aparılan məhkəmə-hüquq islahatları barədə məlumatlandırmaq olub.

Forum çərçivəsində məhkəmə-hüquq sistemində həyata keçirilən islahatlar, qarşıda duran əsas vəzifələr, habelə ədalət mühakiməsi sahəsində mövcud olan müasir çağırışlar müzakirə olundu.

Konstitusiya Məhkəməsinin sədri Fərhad Abdullayev çıxışında konstitusion şərhin hüquqi müəyyənliyin və qanunun aliliyinin təmin edilməsində mühüm rol oynadığını vurğulayıb. O qeyd edib ki, Konstitusiya dövlət hakimiyyətinin sərhədlərini müəyyən etməklə yanaşı, insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinə təminat verir, həmçinin ictimai münasibətlərin tənzimlənməsinin əsas istiqamətlərini müəyyənləşdirir. Bu baxımdan Konstitusiyada təsbit edilmiş təməl prinsiplərin düzgün anlaşılması və tətbiqi xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

Açılış mərasiminin sonunda Azərbaycan Hakimlərinin II Forumu çərçivəsində məhkəmə-hüquq sistemində uzunmüddətli səmərəli fəaliyyətinə, həmçinin çıxardıqları qərarların sabitlik göstəricilərinə görə bir qrup hakim təltif edilib.

Sonra tədbir konkret mövzular üzrə panel müzakirələrlə davam etdirilib.

Xocalı faciəsinin 34-cü ildönümü ilə əlaqədar Konstitusiya Məhkəməsində anım tədbiri keçirilib

Fevralın 26-da Xocalı faciəsinin 34-cü ildönümü ilə əlaqədar Konstitusiya Məhkəməsinin sədri, hakimləri və Aparatın əməkdaşları “Ana harayı” abidəsini ziyarət edərək, Xocalı soyqırımını qurbanlarının əziz xatirəsini dərin ehtiramla anıb, abidənin önünə gül dəstələri düzüblər.

Daha sonra Konstitusiya Məhkəməsində təşkil olunan anım tədbirinin açılışında faciə zamanı həlak olmuş mülki şəxslərin, eləcə də Vətən uğrunda canlarını qurban vermiş şəhidlərin əziz xatirəsi bir dəqiqlik sükutla yad edilib.

Sədr Fərhad Abdullayev bildirib ki, Azərbaycan xalqı XX əsrin ən dəhşətli faciələrindən biri Xocalı soyqırımının 34-cü ildönümünü dərin hüzn və ehtiram hissi ilə

anır. 1992-ci ilin fevral ayında Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən Xocalı şəhərində azərbaycanlı mülki əhaliyə qarşı törədilmiş bu kütləvi qırğın yalnız milli tariximizin deyil, bütövlükdə bəşəriyyətin yaddaşında ağır beynəlxalq cinayət kimi qalmaqdadır. Xocalı şəhərində həyata keçirilmiş bu məqsədli və sistemli zorakılıq aktı nəticəsində 600-dən artıq dinc sakin, o cümlədən qadınlar, uşaqlar və yaşlılar amansızlıqla qətlə yetirilmiş, yüzlərlə insan ağır yaralanmış, əsir və girov götürülmüşdür. Faciə zamanı insanlara qarşı xüsusi qəddarlıq nümayiş etdirilərək, beynəlxalq humanitar hüququn fundamental prinsipləri kobud şəkildə pozulmuşdur.

Vurğulanıb ki, Xocalı faciəsi Ümummilli Lider Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə 1994-cü ildə Milli Məclis tərəfindən müvafiq qərar qəbul edilərək Xocalı hadisələrinə soyqırımı aktı kimi dövlət səviyyəsində ilk dəfə siyasi və hüquqi qiymət verilib. Ulu Öndərin bu mövqeyi Xocalı həqiqətlərinin beynəlxalq ictimaiyyətə çatdırılması istiqamətində ardıcıl dövlət siyasətinin əsasını təşkil edib.

Tədbirdə həmçinin qeyd edilib ki, möhtərəm Prezident cənab İlham Əliyev tərəfindən Xocalı soyqırımının beynəlxalq səviyyədə tanındılması, bu cinayətin törədilməsində məsuliyyət daşıyan şəxslərin ifşa olunması, tarixi ədalətin bərpası istiqamətində ardıcıl və məqsədyönlü fəaliyyət həyata keçirilib. Dövlətimiz tərəfindən aparılan xarici siyasət nəticəsində bir sıra ölkələr və beynəlxalq təşkilatlar, həmçinin ABŞ-nin bir çox ştatları Xocalı hadisələrini soyqırımı kimi tanıyır.

Eyni zamanda nəzərə çatdırılıb ki, Birinci vitse-prezident Mehriban Əliyeva tərəfindən Xocalı faciəsinin dünya ictimaiyyətinə çatdırılması istiqamətində mühüm təşəbbüslər irəli sürülüb. Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti Leyla Əliyevanın təşəbbüsü ilə həyata keçirilən uğurlu layihələr Xocalı həqiqətlərinin beynəlxalq informasiya məkanında geniş yayılmasına və soyqırımı qurbanlarının xatirəsinin yaşadılmasına xidmət edir.

Bildirilib ki, bu soyqırımı aktı 1949-cu il Cenevrə Konvensiyalarının, eləcə də “Soyqırımı cinayətinin qarşısının alınması və cəzalandırılması haqqında” Konvensiyanın əsas müddəalarına zidd olmaqla, insan hüquqlarının və əsas azadlıqların kütləvi şəkildə pozulmasının bariz nümunəsidir. Xocalı hadisələri etnik mənsubiyyətə görə insanların məhv edilməsini hədəfləyən ağır beynəlxalq cinayət kimi qiymətləndirilir.

Sədr Fərhad Abdullayev vurğulayıb ki, Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevin

rəhbərliyi ilə 2020-ci ildə 44 günlük Vətən müharibəsi zamanı Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin işğal altında olan torpaqlarımızı azad etməsi, suverenliyimizin və ərazi bütövlüyümüzün bərpası yeni reallıqlar yaratdı. Hazırda regionda həyata keçirilən bərpa və quruculuq prosesi Azərbaycanın gücünü, strateji baxışını və idarəetmə qabiliyyətini bütün dünyaya nümayiş etdirir. Böyük Qayıdış Proqramı çərçivəsində işğaldan azad olunmuş torpaqlarda, həmçinin Xocalı şəhərində genişmiqyaslı infrastruktur layihələri icra edilir, keçmiş məcburi köçkünlərin doğma yurdlarına qayıdışı mərhələli şəkildə təmin olunur və həyat yenidən canlanır.

Tədbirin yekununda sədr Fərhad Abdullayev qeyd edib ki, Xocalı soyqırımı tarixi yaddaş olmaqla yanaşı, gələcək nəsillər üçün hüquqi və mənəvi dərslərdir. Bu dərs sülhün, qarşılıqlı hörmətin və beynəlxalq hüququn aliliyinin qorunmasının nə qədər zəruri olduğunu bir daha təsdiq edir. Azərbaycan xalqı ölkəmizin ərazi bütövlüyünün müdafiəsi və suverenliyimizin bərpası naminə həyatlarını qurban vermiş qəhrəman şəhidlərin, habelə amansız şəkildə qətlə yetirilmiş yüzlərlə soydaşımızın xatirəsini daim uca tutur, onları dərin ehtiram və hörmətlə anır.

Konstitusiya Məhkəməsində birinci instansiya məhkəmələrinə yeni təyin olunmuş hakimlərlə görüş keçirilib

Martın 11-də Konstitusiya Məhkəməsində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin 2026-cı il 3 mart tarixli Sərəncamı ilə birinci instansiya məhkəmələrinə təyin olunmuş hakimlərlə görüş keçirilib.

Tədbirdə Konstitusiya Məhkəməsinin sədri Fərhad Abdullayev hakimləri yeni təyinat münasibətilə təbrik edərək, onlara gələcək fəaliyyətlərində uğurlar arzulayıb.

Daha sonra sədr çıxışında müasir və müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurucusu Ulu Öndər Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə hazırlanmış və 1995-ci ildə ümumxalq səsverməsi – referendum yolu ilə qəbul edilmiş Azərbaycanın ilk milli Konstitusiyasının ölkəmizin gələcəyini, hüquqi inkişaf strategiyasının əsas prioritetlərini müəyyən etdiyini bildirərək, demokratik, hüquqi dövlətin qurulmasında Əsas Qanunun roluna toxundu.

Sədr vurğuladı ki, Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən məhkəmə-hüquq islahatları məhkəmə sisteminin müasirləşdirilməsinə və ölkəmizdə qanunun aliliyinin təmin olunmasına xidmət edir. Qeyd olunub ki, dövlət başçısının bu sahədə kadr islahatlarının və gəncləşmə siyasətinin əsas məqsədi məhkəmələrin çevik fəaliyyəti nəticəsində ədalətli və əsaslı qərarların qəbulunun təmin edilməsinə yönəlib.

Çıxışında hakimlərə yüksək nəzəri bilik və peşə hazırlığı ilə yanaşı, ədalət, qanunçuluq, qərəzsizlik və ədalət mühakiməsinin digər prinsiplərinə dönmədən əməl etməyi tövsiyə edən sədr Fərhad Abdullayev, hər hansı qərar qəbul edərkən qanunun tələbləri ilə yanaşı, vicdan kimi insani keyfiyyətlərin rəhbər tutulmasının vacibliyini onların diqqətinə çatdırıb.

Daha sonra Konstitusiya Məhkəməsinin fəaliyyəti, məhkəmənin Plenumu tərəfindən qəbul edilən qərarlarda əks olunmuş hüquqi mövqelər və yanaşmalar barədə ətraflı məlumat verilib və yeni təyin olunmuş hakimlərin sualları cavablandırılıb.

Görüşdə Konstitusiya Məhkəməsinin hakimləri və Aparatın məsul əməkdaşları da iştirak edib.

Sonda qonaqlar məhkəmənin binası ilə tanış olub, xatirə şəkli çəkdiriblər.

Konstitusiya Məhkəməsinin sədri: Vəkillik Azərbaycanda institusional təsisat kimi çox böyük yol keçib

“Sevindirici haldır ki, Vəkillər Kollegiyası üzvlərinin andıçmə mərasimi ənənəvi xarakter daşıyır. Bu, təkcə rəmzi andıçmə mərasimi deyil, eyni zamanda görüşüb fikir mübadiləsi aparmaq üçün bir fürsətdir. Vəkillik Azərbaycanda institusional təsisat kimi çox böyük yol keçib. Biz öz fəaliyyətimizi birgə şəkildə qururuq”, - bunu Konstitusiya Məhkəməsinin sədri Fərhad Abdullayev Vəkillər Kollegiyası üzvlərinin təntənəli andıçmə və təltifetmə mərasimində çıxış edərkən deyib.

F.Abdullayev qeyd edib ki, vəkillər ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsində mühüm rol oynayan, cəmiyyət üçün əvəzsiz xidmət göstərən peşə sahibləridir. Uzun illərdir Konstitusiya Məhkəməsi Vəkillər Kollegiyası ilə əməkdaşlıq edir. Vəkillərin tərtib etdiyi rəylər bizim qəbul etdiyimiz qərarların əsaslandırma hissəsində yer alır. Bildirməliyəm ki, hüquq islahatları daimi prosesdir. Bu gün dəyişən dünyada ictimai münasibətlər qanunların da yenilənməsinə səbəb olur.

Konstitusiyə Məhkəməsinə Türkiyə Respublikası Ali Məhkəməsinin
Baş prokuroru ilə görüş keçirilib

Aprelin 6-da Konstitusiya Məhkəməsində ölkəmizdə səfərdə olan Türkiyə Respublikası Ali Məhkəməsinin Baş prokuroru cənab Muhsin Şentürkün rəhbərlik etdiyi nümayəndə heyəti ilə görüş keçirilib.

Qonaqları salamlayan sədr Fərhad Abdullayev xalqlarımızın ortaq milli-mənəvi dəyərlərindən və ənənələrindən güc alan Azərbaycan-Türkiyə qardaşlığının dünya ölkələrinə bir nümunə olduğunu vurğulayıb.

İki qardaş ölkə arasında sarsılmaz münasibətlərin Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin və Türkiyə Respublikasının Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğanın həyata keçirdikləri uğurlu siyasət nəticəsində etibarlı strateji əməkdaşlıq səviyyəsinə yüksəldiyi qeyd olunub. Böyük geosiyasi və iqtisadi potensiala malik dövlətlərimizin strateji əməkdaşlığı regionda sülhün və təhlükəsizliyin təmin edilməsinə, bütün sahələrdə, o cümlədən məhkəmə-hüquq əməkdaşlığının inkişafının daha da gücləndirilməsinə yönəlib.

Bildirilib ki, tarixin önəmli anlarında dövlətimizə dayaq olmuş qardaş Türkiyənin Vətən müharibəsində və Azərbaycanın konstitusiya quruluşunun bərpa edilməsi məqsədilə həyata keçirilən lokal xarakterli antiterror tədbirləri zamanı ölkəmizə göstərdiyi qətiyyətli dəstək xalqımız tərəfindən daim yüksək qiymətləndirilir. Vurğulanıb ki, bu gün Əsas Qanunun hüquqi qüvvəsi suveren respublikamızın bütün ərazilərində tam bərpa edilib və işğal altında olan torpaqlarımızın azad edilməsi ilə həm də vətəndaşların Konstitusiyada təsbit olunmuş hüquqlarının müdafiəsi təmin edilib.

Daha sonra sədr Azərbaycan ilə Türkiyə arasında mövcud olan qardaşlıq münasibətlərinin bütün sahələrdə, o cümlədən məhkəmə-hüquq sistemində uğurla inkişaf etdiyini diqqətə çatdırıb.

Türkiyə Respublikası Ali Məhkəməsinin Baş prokuroru Muhsin Şentürk göstərilən qonaqpərvərliyə görə minnətdarlığını ifadə edərək, ikitərəfli əlaqələri yüksək qiymətləndirib, bu münasibətlərin inkişafına xüsusi diqqət yetirildiyini qeyd edib. Qonaq vurğulayıb ki, “Bir millət, iki dövlət” prinsipi əsasında qurulan əməkdaşlıq dövlət institutları arasında təcrübə mübadiləsi və qarşılıqlı dəstək baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Görüş zamanı konstitusiya ədalət mühakiməsinin rolu, hüquq sistemlərinin inkişafı, məhkəmə və prokurorluq orqanları arasında qarşılıqlı əlaqələrin gücləndirilməsi ətrafında fikir mübadiləsi aparılıb. Tərəflər hüququn aliliyinin təmin olunması, insan hüquq və azadlıqlarının qorunması istiqamətində əməkdaşlığın daha da genişləndirilməsinin vacibliyini qeyd ediblər.

Sonda qonaqlar Konstitusiya Məhkəməsinin binası ilə tanış olub, xatirə şəkli çəkdiriblər.

Konstitusiya Məhkəməsində Slovakiyanın Ombudsmanı Robert Dobrovodskinin başçılıq etdiyi nümayəndə heyəti ilə görüş keçirilib

Aprəlin 9-da Konstitusiya Məhkəməsinin sədri Fərhad Abdullayev ölkəmizdə səfərdə olan Slovakiyanın ombudsmanı Robert Dobrovodskinin başçılıq etdiyi nümayəndə heyəti ilə görüşüb.

Qonaqları salamlayan sədr Fərhad Abdullayev Azərbaycan və Slovakiya arasında qarşılıqlı anlaşma və dəstəyin mövcud olduğunu, münasibətlərin strateji tərəfdaşlıq xarakteri daşdığını qeyd edib.

Daha sonra sədr Konstitusiya Məhkəməsinin fəaliyyəti, ölkəmizdə məhkəmə-hüquq sahəsində aparılan islahatlar və yeniliklər barədə məlumat verərək, insan hüquqlarının təmin olunması sahəsində məhkəmələrin qarşısında duran vəzifələrin əhəmiyyətini vurğulayıb. Eyni zamanda, konstitusiya hüquqlarının təmin edilməsi sahəsində Konstitusiya Məhkəməsi ilə Ombudsman təsisatı arasında səmərəli əməkdaşlığı xüsusi qeyd edib.

Səmimi qəbula görə minnətdarlığını bildirən Robert Dobrovodski ölkələrimiz arasında ikitərəfli əlaqələri yüksək qiymətləndirərək, digər sahələrdə olduğu kimi

məhkəmə-hüquq sahəsində də bu münasibətlərin inkişafının vacibliyini nəzərə çatdırıb. Eyni zamanda, Ombudsman hər iki ölkənin insan hüquqlarının qorunması sahəsində qazandığı təcrübənin qarşılıqlı faydalı əməkdaşlıq üçün geniş imkanlar açacağına əminliyini ifadə edib.

Daha sonra tərəflər arasında gələcək əlaqələrin inkişaf perspektivləri, birgə layihələrin həyata keçirilməsi imkanları və hüquqi məsələlər üzrə geniş fikir mübadiləsi aparılıb.

Görüşdə, həmçinin Azərbaycan Respublikasının insan hüquqları üzrə müvəkkili (ombudsman) Səbinə Əliyeva, Konstitusiya Məhkəməsi Aparatının və Ombudsman Aparatının məsul əməkdaşları da iştirak ediblər.

Sonda qonaqlar Konstitusiya Məhkəməsinin binası ilə tanış olub və xatirə şəkilləri çəkdiriblər.

Konstitusiya Məhkəməsində Qazaxıstan Ali Məhkəmə Şurası yanında Ədliyyə Akademiyasının magistrantları ilə görüş keçirilib

Aprelin 14-də Konstitusiya Məhkəməsində Qazaxıstan Ali Məhkəmə Şurası yanında Ədliyyə Akademiyasının magistrantları ilə görüş keçirilib.

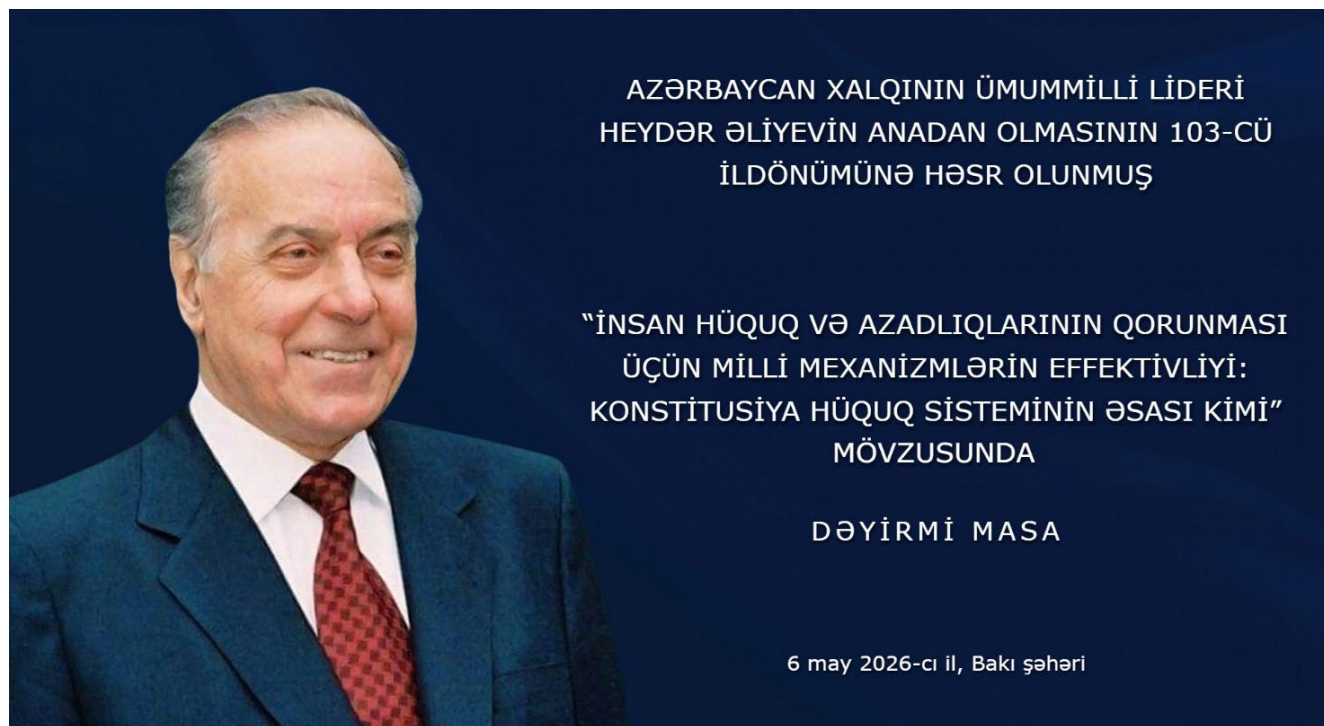
Tədbirdə magistrantlara Konstitusiya Məhkəməsinin yaranma tarixi, fəaliyyəti, qərarların qəbul etmə proseduru, həmçinin Plenum tərəfindən qəbul edilmiş qərarlarda əks olunmuş bəzi hüquqi mövqelər, konstitusiya ədalət mühakiməsi sahəsində beynəlxalq məhkəmə-hüquq əməkdaşlığı barədə ətraflı məlumat verilib.

Səmimi qəbula görə Konstitusiya Məhkəməsinin kollektivinə minnətdarlığını bildirən qonaqlar Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Akademiyasında stajkeçmə proqramını yüksək qiymətləndiriblər. Daha sonra magistrantların Konstitusiya Məhkəməsinin fəaliyyəti ilə bağlı bir sıra sualları cavablandırılıb.

Görüşdə Konstitusiya Məhkəməsinin hakimləri və Aparatın məsul əməkdaşları iştirak ediblər.

Sonda qonaqlar Konstitusiya Məhkəməsinin inzibati binası ilə tanış olublar və xatirə fotosəkilləri çəkdiriblər.

Konstitusiya Məhkəməsinə Ümummilli Lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 103-cü ildönümünə həsr edilmiş dəyirmi masa keçirilib

Mayın 6-da Konstitusiya Məhkəməsində Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri Heydər Əliyevin anadan olmasının 103-cü ildönümünə həsr edilmiş “İnsan hüquq və azadlıqlarının qorunması üçün milli mexanizmlərin effektivliyi: Konstitusiya hüquq sisteminin əsası kimi” mövzusunda dəyirmi masa keçirilib.

Tədbirdə İnsan hüquqları üzrə müvəkkil (ombudsman) Səbinə Əliyeva, Hüquqi Ekspertiza və Qanunvericilik Təşəbbüsləri Mərkəzinin icraçı direktoru Samir Mahmudov, Hüquq və İnsan Haqları İnstitutunun İdarə Heyətinin sədri Məhəmməd Quluzadə iştirak ediblər.

Açılış nitqi ilə çıxış edən sədr Fərhad Abdullayev müasir Azərbaycan dövlətinin qurucusu, dahi şəxsiyyət Ulu Öndər Heydər Əliyevin əvəzsiz tarixi xidmətlərindən, böyük xilaskarlıq missiyasından bəhs edib. Sədr vurğulayıb ki, Ümummilli Liderin müstəqilliyin bərpasından sonra xalqın təkidli tələbi ilə hakimiyyətə qayıtması dövlətçiliyimizi ciddi təhlükələrdən xilas etmiş, ölkənin ictimai-siyasi, sosial-iqtisadi və elmi-mədəni həyatında əsaslı dönüş yaratmışdır. O, həmçinin Ulu Öndər Heydər Əliyevin həyata keçirdiyi strateji siyasətin bu gün də respublikamızın inkişaf istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsində mühüm rol oynadığını bildirib.

Sədr Fərhad Abdullayev görkəmli siyasətçi Heydər Əliyevin müasir dövrümüzdə azərbaycançılıq ideyasının yaradıcısı kimi Vətənin müstəqilliyi, inkişafı və xalqın milli-mənəvi tərəqqisi naminə mühüm işlər həyata keçirdiyini, məhz onun rəhbərliyi ilə hüquqi, demokratik və dünyəvi dövlət quruculuğunun təməli qoyularaq inkişaf etdirildiyini vurğulayıb.

Dahi şəxsiyyət Heydər Əliyevin zəngin dövlətçilik təcrübəsindən, siyasi irsinin əhəmiyyətindən bəhs edən Fərhad Abdullayev qeyd edib ki, 1995-ci ildə Ulu Öndərin rəhbərliyi ilə hazırlanmış və ümumxalq səsverməsi yolu ilə qəbul edilən Konstitusiya ölkəmizdə dövlətçiliyin inkişafına, demokratik, hüquqi dövlətin, vətəndaş cəmiyyətinin yaradılmasına, həmçinin hüquq sisteminin müasir tələblərə uyğun formalaşdırılmasına geniş imkanlar açıb. Konstitusiya nəzarəti orqanı kimi Konstitusiya Məhkəməsinin fəaliyyətə başlaması, eyni zamanda bu orqanın müstəqilliyinin təmin edilməsi və ümumilikdə konstitusionalizm ideyalarının inkişaf etdirilməsi bilavasitə Ümummilli Lider Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır.

Vurğulanıb ki, bu gün Ulu Öndərin xalqımızın azadlığının və müstəqilliyinin

qorunmasına yönələn müqəddəs ideyaları onun layiqli davamçısı Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə uğurla həyata keçirilir. Dövlət başçısının məqsədyönlü daxili və xarici siyasəti sayəsində bütün sahələrdə sürətlə inkişaf edən Azərbaycanın dünyada nüfuzlu dövlətlər sırasında yer alması, ölkənin və xalqın mənafeyi naminə həyata keçirilən layihələr və geniş quruculuq işləri Heydər Əliyev siyasi irsinin davamıdır.

Sədr diqqətə çatdırıb ki, Ulu Öndər Heydər Əliyevin layiqli davamçısı İlham Əliyevin uğurlu fəaliyyəti respublikamızı bugünkü qüdrətinə çatdırıb, Azərbaycan tarixi zəfər nəticəsində suverenliyini və ərazi bütövlüyünü tam bərpa edib. Ali Baş Komandan İlham Əliyevin sərkərdəlik məharəti, strateji və diplomatik addımları, yenilməz Azərbaycan Ordusunun gücü və xalqın sarsılmaz birliyi sayəsində əldə olunan Qələbə regionda yeni reallıqlar yaradıb. Bununla da, Konstitusiyanın hüquqi qüvvəsi işğaldan azad edilmiş torpaqlarımızda bərpa olunub və həmin ərazilərdə vətəndaşların konstitusion hüquqlarının təmin edilməsinə şərait yaradılib.

Tədbirdə çıxış edən İnsan hüquqları üzrə müvəkkil (ombudsman) Səbinə Əliyeva Ümummilli Lider Heydər Əliyevin ölkəmizi müxtəlif tarixi mərhələlərdə global miqyaslı siyasi lider kimi uğurla idarə etdiyini, dahi şəxsiyyətin müdrikliyinin, milli maraqlara sadıqlılığının və siyasi iradəsinin xalqımız tərəfindən daim ehtiramla yad edildiyini bildirib. Azərbaycanda Ombudsman institutunun yaradılmasında Heydər Əliyevin müstəsna rolundan danışan Səbinə Əliyeva vurğulayıb ki, demokratik, hüquqi dövlət və vətəndaş cəmiyyəti quruculuğu, insan hüquq və azadlıqlarının qorunması, müstəqil, məhkəmədənənar hüquq müdafiə mexanizmi olan Ombudsman təsisatının əsasının qoyulması bilavasitə Ümummilli Lider Heydər Əliyevin təşəbbüsüdür.

Ombudsman bildirib ki, bu gün ölkə başçısının rəhbərliyi ilə respublikamızda aparılan məhkəmə-hüquq islahatları Heydər Əliyevin siyasi-hüquqi ideyalarına uyğun olaraq qanunçuluğun və Konstitusiyanın aliliyinin daha da möhkəmləndirilməsinə, hüquqi cəmiyyətin inkişafına xidmət edir.

Daha sonra Hüquqi Ekspertiza və Qanunvericilik Təşəbbüsləri Mərkəzinin icraçı direktoru Samir Mahmudov çıxışında qeyd edib ki, Ulu Öndərin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi dövrdə uzaqgörənliklə atdığı strateji addımlar, əsasını qoyduğu güclü sosial, mədəni, iqtisadi və intellektual sərmayələr xalqın rifahı üçün möhkəm zəmin yaradıb. Dərin təfəkkürə sahib olan Heydər Əliyev düşünülmüş və cəsarətli qərarları ilə bütün dövrlərdə xalqımızın zəngin dəyərlərinin tanıtılmasında və ölkəmizin beynəlxalq münasibətlər sistemində layiqli mövqe qazanmasında müstəsna rol oynayıb. Samir Mahmudov insan hüquqlarının təmin edilməsi, müdafiəsinin gücləndirilməsi və digər sahələrdə Ümummilli Lider Heydər Əliyevin həyata keçirdiyi islahatların bu gün dövlət başçısı İlham Əliyev tərəfindən uğurla və sistemli şəkildə davam etdirildiyini vurğulayıb.

Tədbirdə Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsinin, eləcə də Hüquq və İnsan Haqları İnstitutunun nümayəndələri, Konstitusiya Məhkəməsinin və Ombudsman Aparatının məsul şəxsləri müxtəlif hüquqi mövzular üzrə məruzələrlə çıxış edib, geniş fikir mübadiləsi aparılıb.

Dəyirmi masaya yekun vuran Konstitusiya Məhkəməsinin sədri Fərhad Abdullayev qeyd edib ki, bu gün xalqını mürəkkəb tarixi sınaqlardan uğurla çıxaran Ulu Öndər Heydər Əliyevin əziz xatirəsi hər birimiz tərəfindən dərin hörmət və ehtiramla anılır. Müstəqil Azərbaycan Ümummilli Liderin indiki və gələcək nəsillərə olan əmanəti, onun zəngin və çoxşaxəli irsi isə xalqımızın milli sərvətidir. Bu gün hər bir Azərbaycan vətəndaşı görkəmli siyasi xadim Heydər Əliyevin bizə miras qoyduğu müstəqil və demokratik dövləti qoruyub saxlamağı özünün şərəfli vəzifəsi hesab edir. Dahi şəxsiyyət Heydər Əliyevin ölkəmizin parlaq gələcəyinə hesablanmış uğurlu siyasəti zamanın tələblərinə uyğun olaraq bu gün onun siyasi varisi Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə uğurla davam etdirilir. Konstitusiya Məhkəməsi də öz növbəsində gələcək fəaliyyəti ilə hüquqi dövlətçiliyimizin inkişafına daim töhfə verməyə çalışacaq.

Konstitusiya Məhkəməsində Monqolustanın Baş prokuroru ilə görüş olub

Mayın 7-də Konstitusiya Məhkəməsinin sədri Fərhad Abdullayev ölkəmizdə səfərdə olan Monqolustanın Baş prokuroru Jarqalsayxan Banzraqçın başçılıq etdiyi nümayəndə heyəti ilə görüş keçirib.

Qonaqları salamlayan sədr Fərhad Abdullayev qeyd edib ki, Azərbaycan və Monqolustan arasında formalaşmış sıx əməkdaşlıq əlaqələri qarşılıqlı etimad və anlaşmaya əsaslanır, eyni zamanda dövlətlərimiz arasında olan münasibətlərin bütün sahələrdə möhkəmlənməsinə mühüm zəmin yaradır.

Daha sonra sədr ölkəmizdə məhkəmə-hüquq sahəsində aparılan islahatlar və yeniliklər, Konstitusiya Məhkəməsinin fəaliyyəti, qərar qəbul etmə proseduru, həmçinin Məhkəmənin bir sıra hüquqi mövqeləri barədə ətraflı məlumat verib.

Səmimi qəbula görə minnətdarlığını bildirən Baş prokuror Jarqalsayxan Banzraqç

ölkələrimiz arasında ikitərəfli əlaqələri yüksək qiymətləndirərək, əməkdaşlığın mövcud səviyyəsindən məmnunluğunu ifadə edib və bu münasibətlərin daha da möhkəmlənəcəyinə əminliyini vurğulayıb.

Görüş zamanı tərəflər məhkəmə-hüquq sahəsində qarşılıqlı təcrübə mübadiləsinin genişləndirilməsinin əhəmiyyətini nəzərə çatdıraraq, gələcəkdə bu istiqamətdə əməkdaşlığın daha da dərinləşdirilməsi üçün birgə təşəbbüslərin həyata keçirilməsinin vacibliyini qeyd ediblər.

Eyni zamanda, ikitərəfli əlaqələrin inkişaf perspektivləri və qarşılıqlı maraq doğuran məsələlər üzrə fikir mübadiləsi aparılıb.

Görüşün sonunda qonaqlar Konstitusiya Məhkəməsinin binası ilə tanış olublar və xatirə şəkilləri çəkdiriblər.

Konstitusiya Məhkəməsinin kollektivi Fəxri xiyabanda Ulu Öndərin məzarını ziyarət edib

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin sədri, hakimləri və Aparatın məsul əməkdaşları Fəxri xiyabana gələrək, Ulu Öndər Heydər Əliyevin xatirəsini böyük hörmət və ehtiramla yad edib, abidəsi önünə gül dəstələri qoyublar.

Daha sonra Ulu Öndərin ömür-gün yoldaşı, görkəmli oftalmoloq-alim, akademik Zərifə xanım Əliyevanın xatirəsi anılıb, məzarı üzərinə tər çiçəklər düzülüb.

Konstitusiya Məhkəməsində keçirilən Könüllü Proqramında iştirak edən gənclərə sertifikatlar təqdim edilib

“Könüllü fəaliyyət haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa müvafiq olaraq, martın 13-də Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsində könüllü fəaliyyətə cəlb olunan bir qrup gəncə sertifikatlar təqdim edilib. Könüllü kimi iki ay müddətində fəaliyyət göstərərək müqavilə öhdəliklərini müvəffəqiyyətlə başa vuran gənclərə verilən bu xüsusi sertifikatlar, onların gələcək əmək fəaliyyətinə uğurlu keçidi üçün əlavə imkanlar yaradacaq.

Məhkəmənin fəaliyyətində iştirak edən könüllülər Bakı Dövlət Universitetinin, Bakı Slavyan Universitetinin, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının və Milli Aviasiya Akademiyasının hüquqşünaslıq və beynəlxalq münasibətlər ixtisasları üzrə təhsil alan tələbələrdir.

Könüllü Proqramı müddətində könüllülər Aparatın müxtəlif şöbə və sektorlarında təcrübə keçib, səlahiyyətli subyektlərin sorğu və müraciətlərinə baxılması prosesi ilə yaxından tanış olublar.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsində həyata keçirilən Könüllü Proqramında iştirak etmək arzusunda olan gənclərin sənədlərinin qəbulu davam etdirilir.

Konstitusiyaya Məhkəməsində Keniya Respublikası Ali Məhkəməsinin sədri ilə görüş keçirilib

İyunun 3-də Konstitusiyaya Məhkəməsinin sədri Fərhad Abdullayev ölkəmizdə səfərdə olan Keniya Respublikası Ali Məhkəməsinin sədri Marta Koomenin başçılıq etdiyi nümayəndə heyəti ilə görüşüb.

Qonaqları salamlayan sədr Fərhad Abdullayev Azərbaycan və Keniya arasında əlaqələrin son illər dinamik şəkildə inkişafının məmnunluq doğurduğunu, müxtəlif səviyyələrdə qarşılıqlı səfərlərin həyata keçirilməsinin əlaqələrimizin möhkəmləndirilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyini bildirib.

Sədr may ayında Bakıda keçirilən Ümumdünya Şəhərsalma Forumunun 13-cü Sessiyası çərçivəsində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Keniya Respublikasının Prezidenti Uillyam Samoei Ruto ilə görüşünün ölkələrimiz arasında bir sıra sahələrdə əməkdaşlığın inkişafının və qarşılıqlı etimadın göstəricisi olduğunu xüsusilə vurğulayıb.

Daha sonra sədr Konstitusiya Məhkəməsinin fəaliyyəti və qərar qəbul etmə proseduru, həmçinin Məhkəmənin bir sıra hüquqi mövqeləri barədə ətraflı məlumat verib.

Səmimi qəbula görə minnətdarlığını bildirən Marta Koome məhkəmə-hüquq sahəsində təcrübə mübadiləsinin aparılmasında, xüsusilə Azərbaycanın məhkəmə proseslərinin rəqəm-sallaşdırıl-ması təcrübəsi ilə tanışlıqda maraqlı olduqlarını qeyd edib. O, Keniya Ali Məhkəməsinin fəaliyyəti barədə məlumat verərək, iki ölkə

arasında qarşılıqlı əməkdaşlığın genişləndirilməsi üçün birgə təşəbbüslərin əhəmiyyətini vurğulayıb. Xanım sədr başçılıq etdiyi nümayəndə heyəti ilə birlikdə ölkəmizə səfəri çərçivəsində Qarabağ bölgəsində həyata keçirilən yenidənqurma və inkişaf layihələri ilə tanış olduğunu, işğaldan azad edilmiş ərazilərdə aparılan genişmiqyaslı bərpa-quruculuq işlərini, bölgənin sosial-iqtisadi inkişafını və əhalinin doğma torpaqlarına qayıdışı istiqamətində görülmüş tədbirləri yüksək qiymətləndirdiyini nəzərə çatdırıb.

Görüş zamanı tərəflər məhkəmə-hüquq sahəsində ikitərəfli əlaqələrin inkişaf perspektivlərini müzakirə edib, həmçinin maraq doğuran digər məsələlər barədə fikir mübadiləsi aparıblar.

Görüşdə ölkəmizin Keniyadakı fəvqəladə və səlahiyyətli səfiri Sultan Hacıyev də iştirak edib.

Sonda qonaqlar Konstitusiya Məhkəməsinin binası ilə tanış olublar və xatirə şəkilləri çəkdiriblər.

Konstitusiya Məhkəməsində Vyetnamın Baş prokuroru ilə görüş keçirilib

İyunun 8-də Konstitusiya Məhkəməsinin sədri Fərhad Abdullayev Vyetnamın Baş prokuroru Nquyen Tiyenin başçılıq etdiyi nümayəndə heyəti ilə görüşüb.

Qonaqları salamlayan Konstitusiya Məhkəməsinin sədri Azərbaycan ilə Vyetnam arasında dostluq münasibətlərinin uğurla inkişaf etdiyini vurğulayaraq, müxtəlif sahələrdə əməkdaşlığın genişləndirilməsinin əhəmiyyətini qeyd edib, dövlətlərarası münasibətlərin inkişafında hüquqi əməkdaşlığın və qarşılıqlı təcrübə mübadiləsinin xüsusi rol oynadığını bildirib.

Görüş zamanı ölkəmizdə hüququn aliliyinin təmin olunması, insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi istiqamətində həyata keçirilən islahatlar, konstitusiya nəzarətinin həyata keçirilməsi mexanizmləri barədə geniş məlumat verən sədr Fərhad Abdullayev Konstitusiya Məhkəməsinin fəaliyyət istiqamətlərindən, həmçinin qərar qəbuletmə prosedurundan və bu sahədə görülmüş işlərdən ətraflı bəhs edib.

Baş prokuror Nquyen Tiyen səmimi qəbula görə təşəkkürünü bildirərək, Azərbaycan ilə Vyetnam arasındakı əlaqələrin inkişafından məmnunluğunu ifadə edib, məhkəmə və prokurorluq sahələrində münasibətlərin genişləndirilməsinin qarşılıqlı maraqlara uyğunluğunu vurğulayaraq, gələcəkdə təcrübə mübadiləsinin və birgə təşəbbüslərin hər iki ölkənin hüquq sahəsi üçün faydalı olacağını diqqətə çatdırıb.

Eyni zamanda, tərəflər arasında konstitusiya ədalət mühakiməsinin inkişafı, məhkəmə-hüquq sahəsində beynəlxalq əməkdaşlıq və digər maraq doğuran məsələlər ətrafında fikir mübadiləsi aparılıb.

Görüş qarşılıqlı hədiyyələrin təqdim olunması və xatirə şəklinin çəkdirilməsi ilə başa çatıb.

Konstitusiya Məhkəməsində İƏT-in Müstəqil Daimi İnsan Hüquqları Komissiyasının nümayəndə heyəti ilə görüş keçirilib

İyunun 17-də Konstitusiya Məhkəməsinin sədri Fərhad Abdullayev İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının (İƏT) Müstəqil Daimi İnsan Hüquqları Komissiyasının icraçı direktoru Hadi bin Ali Alyaminin rəhbərlik etdiyi nümayəndə heyətini qəbul edib.

Qonaqları salamlayan sədr Fərhad Abdullayev ölkəmizdə insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, hüququn aliliyinin təmin olunması və demokratik institutların möhkəmləndirilməsi istiqamətində həyata keçirilən ardıcıl islahatlar barədə ətraflı məlumat verib. Həmçinin, İƏT-ə üzv olan İslam Dünyası Konstitusiya Yurisdiksiyaları Konfransı çərçivəsində bir çox ölkələrin konstitusiya məhkəmələri ilə əməkdaşlığın önəmini vurğulayıb.

Daha sonra sədr Konstitusiya Məhkəməsinin insan hüquqlarının müdafiəsi sahəsindəki fəaliyyətindən və konstitusiya ədalət mühakiməsinin inkişafı istiqamətində görülən işlərdən bəhs edib. O, həmçinin konstitusiya hüquqlarının təmin edilməsi sahəsində Konstitusiya Məhkəməsi ilə İnsan Hüquqları üzrə müvəkkil (ombudsman) arasında qurulan səmərəli əməkdaşlığı xüsusi qeyd edib.

Səmimi qəbula görə təşəkkürünü bildirən Hadi bin Ali Alyami Azərbaycanın insan hüquqlarının müdafiəsi, hüquqi dövlət quruculuğu və məhkəmə-hüquq sisteminin təkmilləşdirilməsi sahəsində əldə etdiyi nailiyyətləri yüksək qiymətləndirib. O, insan hüquqlarının təşviqi və müdafiəsi sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığın əhəmiyyətini qeyd edərək, bu istiqamətdə təcrübə mübadiləsinin və qarşılıqlı əlaqələrin genişləndirilməsinin vacibliyini nəzərə çatdırıb.

Görüşdə tərəflər insan hüquqlarının qorunması, hüquqi maarifləndirmə, beynəlxalq hüququn müasir çağırışları və gələcək əməkdaşlıq perspektivləri ilə bağlı geniş müzakirələr aparıblar. Onlar əməkdaşlığın gələcəkdə daha da inkişaf etdiriləcəyinə əminliklərini ifadə ediblər.

“Süni intellekt dövründə insan hüquqları: imkanlar, risklər və məsuliyyətlər” mövzusunda Ombudsmanların Beynəlxalq Bakı Sammiti keçirilib

Azərbaycan Respublikasının İnsan Hüquqları üzrə müvəkkilinin (ombudsmanın) təşəbbüsü ilə Bakıda 18 iyun – Azərbaycan Respublikasında İnsan Hüquqları Gününə həsr olunmuş “Süni intellekt dövründə insan hüquqları: imkanlar, risklər və məsuliyyətlər” mövzusunda Ombudsmanların Beynəlxalq Bakı Sammiti keçirilib. Tədbirdə Konstitusiya Məhkəməsinin sədri Fərhad Abdullayev də iştirak edib.

Sammitə 30-a yaxın ölkədən ombudsmanlar, milli insan hüquqları təsisatlarının və beynəlxalq təşkilatların nümayəndələri, dövlət qurumlarının rəhbər şəxsləri, vətəndaş cəmiyyəti institutlarının təmsilçiləri, habelə süni intellekt və insan hüquqları sahəsində ekspertlər qatılıblar.

Tədbirdə Azərbaycan Respublikasının ədliyyə naziri Fərid Əhmədov Prezident İlham Əliyevin sammit iştirakçılarına ünvanladığı müraciəti səsləndirib.

Açılış nitqi ilə çıxış edən İnsan Hüquqları üzrə müvəkkil Səbinə Əliyeva müraciətə görə dövlət başçısına təşəkkürünü bildirib. Ombudsman ölkəmizdə qəbul olunmuş strateji sənədlərin və dövlət proqramlarının süni intellekt texnologiyalarının etik, təhlükəsiz, şəffaf və insan hüquqlarına əsaslanan prinsiplər çərçivəsində tətbiqini təşviq etdiyini vurğulayıb.

Daha sonra Azərbaycanda insan hüquqlarının mühafizəsi istiqamətində görülən işlərlə bağlı videoçarx nümayiş etdirilib.

Konstitusiya Məhkəməsinin sədri Fərhad Abdullayev çıxışında müasir dövrdə rəqəmsal texnologiyalar və süni intellekt sistemlərinin sürətli inkişafının ictimai

münasibətlərin mahiyyətinə əhəmiyyətli təsir göstərdiyini diqqətə çatdırıb. O qeyd edib ki, süni intellekt artıq yalnız texnoloji yenilik deyil, dövlət idarəçiliyinin, iqtisadi münasibətlərin, informasiya təhlükəsizliyinin, məhkəmə fəaliyyətinin və insan hüquqlarının həyata keçirilməsi mexanizmlərinin ayrılmaz elementinə çevrilib.

Tədbir çərçivəsində aktual çağırışlar, hüquqi tənzimləmə məsələləri və gələcək əməkdaşlıq perspektivlərinin müzakirə edildiyi panel sessiyalar təşkil olunub.

Sammitin yekununda Ombudsmanların Beynəlxalq Bakı Sammitinin Bəyannaməsi qəbul edilib.

MƏQALƏLƏR

Правовая модель как инструмент сравнительно-правового исследования конституционного контроля

Ровшан Исмаилов, к.ю.н.,
ректор Академии Юстиции Министерства Юстиции
Азербайджанской Республики

«Автор, желающий быть понятым, должен выявлять все теоретические последствия, вытекающие из каждой его идеи, часто доводя их до границ невероятного и неосуществимого, так как если в практической деятельности иногда необходимо отказываться от законов логики, то в процессе общения сделать это невозможно, и люди обнаруживают, что им почти столь же трудно быть непоследовательными в словах, как быть последовательными в своих поступках».¹ Таким образом А. де Токвиль обращается к читателям во введении своего известного труда, посвященного демократии в Америке, с предостережением, подчеркивая необходимость осознанного восприятия причин, которые вынуждает его к некоторому искажению анализируемой действительности. Это замечание акцентирует внимание на сложности формирования абстрактных концепций, основанных на наблюдаемых явлениях. Процесс концептуализации, неизбежно сопряженный с интерпретацией фактов, может исказить сам объект исследования, особенно в тех случаях, когда целью выступает построение модели.

Поскольку модели представляют собой упрощенное отображение исследуемого объекта, в правовой доктрине некоторых стран наблюдается определенная тенденция к более взвешенному или даже настороженному отношению к данному виду научного инструментария.² Конституционное право, которое, как представляется, является особенно восприимчивой³ для

¹ де Токвиль А. Демократия в Америке. М., 1992. С. 36.

² Herrera C.M. Propos introductifs. Du modèle à la modélisation. Modèles et modélisation en droit constitutionnel. *Approches classiques, nouvelles pratiques* // Politeia. 2014. Vol 26. P. 110.

³ См. например: Мухамеджанов Б. А. Форма правления Республики Казахстан: конституционная модель и практика государственного управления : автореферат дис. ... доктора юридических наук : 12.00.02. М., 2008; Хисамутдинов Х.И. Модели реализации муниципальной власти в Российской Федерации : автореферат дис. ... кандидата юридических наук : 12.00.02. Казань, 2007; Тарибо Е.В. Проблемы эволюционного развития российской модели судебного конституционного нормоконтроля : автореферат дис. ... доктора юридических

моделирования отраслью, в значительной степени может быть подвержено воздействию такого отношения.

Многообразие и специфика существующих правовых систем обуславливают отказ ряда авторов от абстрактных конструкций, воспринимаемых как излишне упрощенные. Поэтому «задача состоит уже не в абстрактной реконструкции сходных и однородных правовых реальностей, подлежащих последующему сопоставлению в рамках правовых семей или крупных правовых систем, а в выявлении присущих каждой системе особенностей и ее собственных идентификационных характеристик».⁴

При этом, идея правовых моделей, как ни покажется неожиданным, также испытывает сложности вследствие недостаточного встраивания в рамки научной методологии. Их нормативный, предписывающий характер нередко рассматривается в качестве причины утраты аналитической ценности, а трактовка моделей в качестве идеальных образцов, предназначенных для имитационного воспроизведения, подвергается критике как проявление «прескриптивного уклона», противоречащего принципам объективного научного анализа.⁵

Однако задача правовой доктрины не заключается в формулировании предписаний. «Юридическая наука принципиально отличается от права. В ней отсутствуют нормы, предписания и оценочные суждения, она лишь содержит

наук: 12.00.02. М., 2019; Синцов Г.В. Современные конституционно-правовые модели института референдума в зарубежных странах : автореферат дис. ... доктора юридических наук : 12.00.02. М., 2009; Михалёва Н.В. Конституционно-правовые модели местного управления и местного самоуправления : Сравнительный анализ : автореферат дис. ... кандидата юридических наук : 12.00.02. М., 2005; Гаджи-Заде Э.А. Конституционные модели формы правления и институт президентства в странах СНГ: автореферат дис. ... кандидата юридических наук : 12.00.02. Волгоград, 2005; Соколов В.М. Принцип разделения властей: особенности и проблемы российской государственно-правовой модели: автореферат дис. ... кандидата юридических наук: 12.00.02. М., 2011; Юрина Е.В. Российская модель разделения властей в решениях конституционного суда Российской Федерации: автореферат дис. ... кандидата юридических наук: 12.00.02. М., 2008; Данилова Н.В. Французская модель конституционной юстиции и ее рецепция государствами Африки и Азии: автореферат дис. ... кандидата юридических наук: 12.00.02. М., 2013; Ларичев А. А. Корпоративная модель местного самоуправления: генезис, опыт реализации на примере Канады и его применимость в российских условиях: автореферат дис. ... доктора юридических наук: 12.00.02. М., 2018; Приходько Т.В. Современная модель ограничения прав и свобод человека и гражданина в Российской Федерации и Федеративной Республике Германия: конституционно-правовое исследование: автореферат дис. ... кандидата юридических наук: 12.00.02. Омск, 2017; Королева И.Н. Парламентский регламент как правовая форма регулирования порядка деятельности представительного органа государственной власти: российская и зарубежные модели автореферат дис. ... кандидата юридических наук: 12.00.02. М., 2007.

⁴ Herrera C.M. Op. cit. P. 111.

⁵ Ibid.

суждения, описывающие нормы, а значит, могут быть истинными или ложными, ... поддающимися эмпирической проверке».⁶ Видимо, именно это подразумевал упомянутый выше А. де Токвиль, указывая, что представление о том, будто он «намеревался написать панегирик, - ничем не обоснованное заблуждение; любой человек, который станет читать эту книгу, сможет полностью удостовериться, что ничего подобного у меня и в мыслях не было. Не собирался я также превозносить и формы их государственного правления как таковые. Я даже считаю, что не вправе предлагать свои суждения относительно того, несет ли социальная революция, наступление которой мне представляется неотвратимым, добро или же зло всему человечеству».⁷

В конечном счете, вокруг моделей формируется представление о наличии труднопреодолимого двойственного изъяна: их использование представляется как научно малопродуктивным вследствие ограниченного объяснительного потенциала, так и методологически сомнительным ввиду их нормативно-предписывающей природы. Подобная критика особенно ярко выражена в отношении моделей конституционного контроля, прежде всего в контексте традиционной дихотомии диффузного и централизованного контроля.

Различие между американской и европейской моделями предложенное П.Каламандреи и поддержанное М.Каппеллетти, затем получило широкое распространение в правовой доктрине многих стран. В течение длительного времени данная дихотомия воспринималась как наиболее удачная форма представления организации конституционного контроля в мире, по крайней мере, странах западной правовой традиции. Однако со временем стали очевидны ее ограничения (эмпирические проблемы), заключающиеся в неспособности выступать эффективным инструментом анализа в условиях эволюции и растущего разнообразия современных форм осуществления конституционного контроля. Этот вывод получил относительное признание и стал основанием, как для выдвижения альтернативных концептуальных подходов, так и для отказа от такого моделирования конституционного контроля, прежде всего по научным соображениям.

⁶ Troper M. Pour une théorie juridique de l'État. Paris, 1994, p. 18-19. Приводится по: Barraud B. La recherche juridique – Sciences et pensées du droit. Paris, 2016. P. 69.

⁷ де Токвиль А. Указ. соч. С. 34.

Кроме того, критика в отношении традиционных моделей конституционного контроля не ограничивается вопросом их недостаточного объяснительного потенциала. Она распространилась и на их предписывающее значение, став предметом внимания представителей правовой доктрины различных стран. Так, по мнению профессора конституционного права Университета Сан-Паулу В.Афонсу да Сильва, стремление интерпретировать любую систему конституционного контроля исключительно с позиции американской или европейской правовой перспективы свидетельствует о пережитках колониального мировоззрения.⁸

Во французской правовой доктрине данному вопросу уделяется значительно большее внимание. Связано это, в основном, в попытке приравнять Конституционный совет Франции, органу по своей организации, во всяком случае, первоначально, осуществляющему скорее политический, а не судебный конституционный контроль, к конституционным судам многих европейских государств. Так, по мнению профессора публичного права Страсбургского университета Э.Молена, отнесение Конституционного совета к европейской модели носит неоднозначный характер, поскольку в этом случае незаметно происходит «переход от статуса эпистемологической модели, то есть рациональной реконструкции системы, имеющей гносеологическую направленность, к статусу идеального типа, то есть политической цели, подлежащей достижения».⁹ Указанный автор также отмечает, что правовые модели были интегрированы в политический дискурс, в результате чего в рамках части французской правовой доктрины методологический инструмент, призванный для применения в научных целях, превратился в средство, предписывающее определенные действия.¹⁰

Сложившаяся ситуация способствует появлению мнений о необходимости отказа от построения моделей конституционного контроля, поскольку в худшем случае речь идет об идеологической мистификации, в лучшем – о досадном

⁸ Da Silva V. A. Beyond Europe and the United States: the wide world of judicial review // Comparative Judicial Review. Cheltenham, 2018. P. 323.

⁹ Maulin E. Aperçu d'une histoire française de la modélisation des formes de justice constitutionnelle // La notion de «justice constitutionnelle». Paris, 2005. P. 138.

¹⁰ Ibid. P.

научном тупике, обусловленном множеством случаев гибридизации и неэффективностью проводимых различий.¹¹

Несмотря на то, что указанный выше «идеологический» момент применения моделей не может быть полностью исключен, отметим, что данный аспект имеет относительно важное значение в контексте опыта моделирования конституционного контроля во французской правовой доктрине на основе национального опыта, и поэтому не представляет существенного значения для целей сравнительно-правового исследования данного института конституционного права. Кроме того, данное обстоятельство не относится к оценке их научной значимости, которая должна оставаться основополагающим, а в идеале – единственным критерием их анализа.

Автор придерживается позиции, отчасти контрастирующей как со сравнительно распространенной в современном правоведении тенденцией отказа от моделирования, так и с утвердившимся в доктрине критически-скептическим отношением к использованию моделей. Признавая, что в сравнительном правоведении понятие модели действительно утратило прежнюю очевидность, автор исходит из предположения, согласно которому обращение к моделям сохраняет научную ценность при условии четкого и строго определенного понимания их содержания. Представляется, что именно концептуальная неопределенность и неоднозначность, во многом вызванные особенностями применения данного термина в правовой доктрине, могли способствовать ослаблению его авторитетности.

Учитывая, что моделирование представляет собой специфический исследовательский метод, возникает необходимость в четком осмыслении его сущности, а также в уточнении значения понятия «модель». При этом достаточно сложно говорить едином общенаучном понимании данной категории. По утверждению Ф.Варенна современный мир моделей в науке и технике отличается столь значительным многообразием, что их концептуализация в рамках единой эпистемологической схемы представляется чрезвычайно затруднительной. Как

¹¹ Carpentier M. Une modélisation alternative des systèmes de justice constitutionnelle: enjeux et difficultés // Revue française de droit constitutionnel. 2019. Vol. 120. № 4. P. 843-844.

разнообразие практик, так и многообразие методологий и эпистемологических подходов, по-видимому, являются здесь нормой. Поэтому задача выработки единой и всеобъемлющей эпистемологии моделей представляется почти невыполнимым вызовом.¹²

Тем не менее, учитывая сравнительно-правовую направленность исследования моделирования конституционного контроля, представляется возможным подойти к определению модели исходя из анализа особенностей ее практического применения и причин, лежащих в основе использования в юридической науке, несмотря на то что модель не носит исключительно юридического характера и, более того, исторически восходит к иным областям знания.

Прежде всего, следует отметить, что в обыденном употреблении понятие модели тесно связано с идеей подражания в двух смыслах: это и объект для подражания, и результат подражания. С этой точки зрения, научные модели являются одновременно «моделирующими» и «моделируемыми» объектами, в соответствии с логикой имитации. Следует отметить, что элемент подражания также присутствует в научном определении понятия: обычно модель понимается как образец, аналог объекта исследования, способный его замещать.¹³

Этимологически слово «модель» происходит от итальянского *modello*, которое, в свою очередь, происходит от латинского *modulus*, являющегося уменьшительным от *modus* (мера), что буквально понимается как «маленькая мера».¹⁴ Таким образом, модель – это, прежде всего, то, что используется в качестве единицы измерения. Слово «модуль» имеет тот же корень.¹⁵ Модуль использовался в архитектуре, по крайней мере, с античных времен. Он упоми-

¹² Varenne F. *Épistémologie des modèles et des simulations: tour d'horizon et tendances // Les modèles, possibilités et limites*. Paris, 2014. P. 13-46. См. также: Редькина Н. С. Моделирование как метод научного познания в библиотековедении. Новосибирск, 2016. С. 15.

¹³ Философский энциклопедический словарь. М., 1989. С. 374; Штофф В. А. Моделирование и философия. М.-Л., 1966. С. 19; Морозов К. Е. Математическое моделирование в научном познании. М., 1969. С. 40; Wróblewski J. *The judicial application of law*. Dordrecht, 1992. P. 24.

¹⁴ Словарь иностранных слов /Под ред. И. В. Лехина, проф. Ф. Н. Петрова. 3-е изд., перераб. и доп. М., 1949. С. 419; Словарь иностранных слов современного русского языка / сост.: Егорова Т. В. М., 2012. С. 429; Штофф В. А. Моделирование и философия. М.-Л., 1966. С. 7.

¹⁵ Словарь иностранных слов /Под ред. И. В. Лехина, проф. Ф. Н. Петрова. 3-е изд., перераб. и доп. М., 1949. С. 420; Словарь иностранных слов современного русского языка / сост.: Егорова Т. В. М., 2012. С. 430.

нается в трактате об архитектуре «Десять книг об архитектуре» древнеримского архитектора Марка Витрувия¹⁶. Это единица измерения, принимаемая для координации размеров частей здания.¹⁷

Существующая разница в понимании общеупотребительного и этимологического значения понятия модели позволяет М.К.Понторо провести разграничение между категориями «историческая модель» и «модель в качестве инструмента измерения». Обе модели являются концептуальными конструкциями объекта исследования, но если первая является образцом правовой реальности, которую исследователь пытается воспроизвести, то вторая направлена на «установление стандарта измерения».¹⁸

На рубеже XX в. два автора, по-видимому, сыграли важную роль в принятии модели в качестве исследовательского инструмента в социальных науках.

Во-первых, благодаря австрийскому физику-теоретику и философу Л. Больцману, модель сегодня рассматривается не только в качестве физического объекта способного воспроизводить реальность, но также средства, которое позволяет осмыслить изучаемое явление. «С этой точки зрения, наши мысли находятся в том же отношении к вещам, что и модели к объектам, которые они представляют».¹⁹

Во-вторых, М. Вебер, видимо, под воздействием²⁰ учений своих современников Г. Еллинека и К.Менгера выдвинул концепцию «идеального типа», которую он охарактеризовал как конструкцию, обладающую «характером утопии, полученной посредством мысленного усиления определенных элементов действитель-

¹⁶ Витрувий М. Десять книг об архитектуре. М., 1936.

¹⁷ Varenne F. Théorie, réalité, modèle. Epistémologie des théories et des modèles face au réalisme dans les sciences. Paris, 2012. P. 133.

¹⁸ Ponthoreau M.-C. Droit(s) constitutionnel(s) comparé(s). Paris, 2021. P. 203-211.

¹⁹ Boltzmann L. Model // Encyclopaedia Britannica. London, 10th ed. 1902. Перепечатано в: Theoretical Physics and Philosophical Problem. Dordrecht-Boston, 1974, p. 213. См. также: Varenne F. Théorie, réalité, modèle. Paris: Éd. Matériologiques, coll. Sciences & philosophie, 2012. P. 146; Комиссаров И.И. Модели в социально-гуманитарном познании: теоретико-методологический анализ: диссертация ... кандидата философских наук: 09.00.11. М., 2017. С. 5.

²⁰ Albrow M. Max Weber's construction of social theory. London, 1990. P. 151; Ringer F. Max Weber's methodology. The unification of the cultural and social sciences. Cambridge, 1997. P. 110; Coenen-Huther J. Le type idéal comme instrument de la recherche sociologique // Revue française de sociologie. 2003. Vol. 44. №. 3. P. 536. С другой стороны, см. отличное мнение: Назаршоев Ф.К. «Идеальный тип» как отдельная мыслительная конструкция у Макса Вебера // История государства и права. 2023. № 6. С. 11.

ности. Ее отношение к эмпирически данным фактам действительной жизни состоит в следующем: в тех случаях, когда абстрактно представленные в названной конструкции связи... в какой-то степени выявляются или предполагаются в действительности как значимые, мы можем, сопоставляя их с идеальным типом, показать и пояснить с прагматической целью своеобразие этих связей... В исследовании идеально-типическое понятие – средство для вынесения правильного суждения о каузальном сведении элементов действительности. Идеальный тип – не «гипотеза», он лишь указывает, в каком направлении должно идти образование гипотез».²¹

Отталкиваясь от изложенного, можно указать, что модель является интеллектуальной конструкцией, призванной способствовать теоретическому осмыслению и пониманию определенных явлений посредством упрощения реальности, благодаря выделению наиболее значимых элементов изучаемого объекта. Соответственно правовое моделирование представляет собой выбор определенных данных, которые намеренно упрощаются и обобщаются с целью создания оценочных ориентиров.²²

Исходя из указанного понимания сущности модели, для целей моделирования конституционного контроля можно выделить два следствия, связанные с нормативным и дескриптивным измерениями понятия модели.

Во-первых, нормативное понимание модели исключается из аналитической рамки исследования. Иными словами, модель не рассматривается в качестве репрезентации того, каким явление должно быть с определенной точки зрения. В таком прескриптивном качестве модель выступает в качестве эталона, которому предлагается следовать в силу своего предполагаемого превосходства. Данный подход отвергается, и модель понимается исключительно как теоретическая конструкция, служащая ментальным представлением исследуемого объекта.

Как представляется, что смешение дескриптивного и прескриптивного понимания модели во многом связано использованием термина «идеальный тип», вызывающего ассоциацию с неким идеалом, к которому необходимо стремиться.

²¹ Вебер М. Избранные произведения. М., 1990. С. 389.

²² Champeil-Desplats V. *Méthodologies du droit et des sciences du droit*. Paris, 2014. P. 337; Гайдамакин А.А. Формальные модели в юридической науке и технике. Омск, 2017. С. 4-5.

В противоположность этому, в данном контексте «идеальный тип» следует понимать как понятие, формируемое разумом и обладающее характером идеи. Для подтверждения этого следует обратиться к разъяснению М. Вебера, указавшего, что необходимо «полностью отказаться от мысли, будто эти «идеальные» в чисто логическом смысле мысленные образования, которыми мы здесь занимаемся, в какой бы то ни было мере носят характер долженствования, «образца». Речь идет о конструировании связей, которые представляются нашей фантазии достаточно мотивированными, следовательно, «объективно возможными», а нашему номологическому знанию – адекватными».²³

Таким образом, такое понимание модели ставит под сомнение представление о них как о универсальных конструкциях, предназначенных для применения или воспроизведения в различных правовых системах. Оно отвергает восприятие правовой модели как категории, характеризующейся единством двух неразделимых начал – описательного («то, что есть») и нормативного («то, что должно быть»)²⁴. В рамках научного подхода ее функция носит эвристический характер, и поэтому модели конституционного контроля не должны рассматриваться как эталонные конструкции, подлежащие подражанию. Как уже отмечалось ранее, именно в этой точке происходит, смещение от дескриптивного анализа к прескриптивному подходу.

Во-вторых, данное понимание модели позволяет указать и ограничения моделирования как действенного инструмента правового анализа. Признание модели именно как теоретической конструкции влечет за собой осознание ее неизбежно упрощенного, а в некоторых случаях и искаженного характера по отношению к сложной и многообразной исследуемой правовой реальности. Это несоответствие является неотъемлемой частью дискурса о моделях и осознанно принимается как таковое, поскольку именно в нем заключается основное эвристическое значение модели. Строго говоря, согласно веберовской оценке –

²³ Вебер М. Указ. соч. С. 391.

²⁴ Roynier C. Penser la justice constitutionnelle au-delà des modèles et des grands systèmes // Politeia. 2014. Vol 26. P. 161.

это «утопия», мысленный образ которой в его понятийной чистоте нигде эмпирически не обнаруживается.²⁵

С другой стороны, такое несоответствие с действительностью не должно быть чрезмерным, иначе модели утрачивают способность адекватно отражать институты позитивного права.²⁶

Тем не менее, подход к моделям, трактующим их исключительно как средства упрощенного воспроизведения наблюдаемых явлений, представляется методологически ограниченным. Несмотря на определенную полезность такой установки в рамках дескриптивного анализа, ее эвристическая значимость представляется недостаточной для полноценного теоретического осмысления, особенно при изучении множества существующих систем конституционного контроля.

В этом связи выглядит обоснованным смещение акцента в направлении инструментального понимания модели. Рассматриваемая в такой перспективе, модель утрачивает привязку к конкретной правовой системе и выступает в качестве универсального аналитического инструмента, способного выполнять роль концептуального ориентира в сравнительно-правовом анализе сопоставимых объектов исследования. Обладая абстрактностью, модель позволяет идентифицировать ключевые отличительные признаки изучаемых объектов, соотносить их между собой и формулировать на этой основе логически обоснованные выводы. В этом качестве модель представляет собой способ видения правовой реальности – аналитическую призму, через которую исследователь получает возможность объяснять и интерпретировать сложные феномены с оригинальной и методологически структурированной точки зрения.²⁷

²⁵ Вебер М. Указ. соч. С. 391.

²⁶ Бочкарева Е.А. О правовой модели и моделировании как методе познания бюджетной системы в Российской Федерации // Журнал правовых и экономических исследований. 2013. № 4. С. 95–96; Салыгин Е. Н. Моделирование в праве: проблемы и перспективы // Правовая мысль: история и современность. 2013. С. 13–14; Tusseau G. Assouplir la construction des modèles de justice constitutionnelle à la lumière de la Question prioritaire de constitutionnalité // La QPC, vers une reconfiguration de l'architecture juridictionnelle? Aix-en-Provence, 2020. P. 154.

²⁷ Классификация зачастую определяется как деятельность, включающая не только наблюдение, описание и систематизацию знаний, но и их объяснение, а также обобщение объяснений. См., например: Понкин И.В., Редькина А.И. Классификация как метод научного исследования, в частности в юридической науке // Вестник Пермского университета. Юридические науки. 2017. Вып. 37. С. 252. Таким образом, классификация, равно как и

Инструментальный подход к моделированию предъявляет некоторые требования к исследователю, разрабатывающему модель, поскольку последняя должна обладать рядом качеств, обеспечивающих ее аналитическую действенность. Для того чтобы модель могла эффективно выполнять эвристическую функцию, она должна обладать необходимым уровнем абстракции и обобщенности, позволяющим применять ее максимально широко. Универсальность модели, таким образом, выступает в качестве одного из ключевых критериев ее научной ценности. В то же время модель должна сохранять связь с конкретной проблематикой, предоставляя своеобразный ключ к ее пониманию, т.е. будучи соотнесенной с формулируемым исследовательским вопросом, модель должна способствовать его разрешению посредством теоретического осмысления. Иначе говоря, «в образовании абстрактных идеальных типов следует видеть не цель, а средство».²⁸ Подобно парадигме французского философа Э. Морена, модель не объясняет, а предоставляет возможность объяснения. В минимальном проявлении – это напоминание, в максимальном – интеллектуальное средство, помогающее постичь явление.²⁹ Тем самым подчеркивается, что модель занимает особое методологическое место, обеспечивая возможность сопоставления и аналитического упорядочения различных проявлений исследуемого объекта.

При этом модель должна подчиняться логике релятивизма: модель не существует вне фактического наблюдения и конкретного вопроса.³⁰ Она действует лишь в пределах той проблематики, в рамках которой была сформулирована, и не может претендовать на объяснение всех аспектов сложного юридического явления. Для каждой исследовательской задачи существует собственная модель, и их число соответствует числу вопросов, требующих разрешения. Одним из факторов, затруднявших развитие моделирования конституционного контроля,

модель, в числе прочего, предполагает процесс объяснения или концептуального прояснения исследуемого объекта.

²⁸ Вебер М. Указ. соч. С. 392.

²⁹ Morin E. La méthode (t. 2, La vie de la vie). Paris, 1980. P. 354.

³⁰ Varenne F. Épistémologie des modèles et des simulations: tour d'horizon et tendances // Les modèles, possibilités et limites. Paris, 2014. P. 20; Parker W. S. Model Evaluation // The Routledge Handbook of Philosophy of Scientific Modeling / ed. by T. Knuuttila, N. Carrillo, R. Koskinen. London; New York, 2025. P. 209.

вероятно, стала неоправданная и методологически уязвимая претензия отдельных моделей на абсолютную универсальность. Сталкиваясь с ограниченной эффективностью традиционной модели, предложенной в середине прошлого столетия, ученые нередко предлагали иные подходы, основанные на других исследовательских перспективах, что по своей природе делало эти модели не взаимоисключающими, а вполне совместимыми.

Ф.Фернандес Сегадо, в частности, усматривает в очевидной устарелости классической модели необходимость отказа от традиционной парадигматической оппозиции, на которой долгое время основывался сравнительный анализ различных систем конституционного контроля.³¹ В качестве альтернативы он предлагает иной исследовательский ракурс, который в конечном счете приводит к своеобразной иерархизации проблематики, опирающейся на эссенциалистское понимание предмета. По его мнению, отправной точкой анализа должна стать оппозиция, выступающая «центральным элементом» рассуждения и, одновременно, структурирующим элементом всей концептуальной конструкции: речь идет об ответе на вопрос, представляет ли контроль конституционности проверку закона вне контекста его применения или же является контролем, инициируемым в связи с конкретным его применением.³²

Большинство доктринальных альтернатив выстраивается по сходной логике. Не отказываясь полностью от восприятия моделей как нормативных ориентиров, подлежащих воспроизведению или использованию в качестве предписывающих образцов, такие авторы, нередко вопреки собственному замыслу, наделяют предлагаемые ими конструкции чрезмерно исключительным характером. Подобный подход представляется методологически необоснованным, поскольку различные подходы не исключают, а, напротив, взаимно дополняют друг друга, раскрывая многомерность феномена конституционного контроля.

В конечном счете, подобный релятивизм является следствием отказа от эссенциалистского понимания моделей. В данном контексте модели не следует

³¹ Fernández Segado F. La jurisdicción constitucional ante el siglo XXI. La quiebra de la bipolaridad “sistema americano-sistema europeo-kelseniano” y la búsqueda de nuevas variables explicativas de los sistemas de control de constitucionalidad // Anales de la Academia Nacional de Derecho y Ciencias Sociales de Córdoba. Córdoba, 2002. Tomo XLI. P. 77.

³² Ibid. P. 77-78.

воспринимать как осязаемые реалии: по своей природе они представляют собой исключительно интеллектуальные конструкции, служащие инструментами концептуализации и аналитического упорядочения. Отсюда вытекает, что модель не соотносится с истиной в ее традиционном эпистемологическом смысле: она не может быть охарактеризована как «правильная» или «точная», так же как не существует модели, которую можно было бы признать ложной.³³ Модель не выражает объективную сущность исследуемого явления, а функционирует как инструмент его мысленного объяснения и систематизации. Вследствие этого оценка модели должна основываться не на критерии истинности, а на степени ее эвристической ценности и аналитической продуктивности.

Для полноты понимания того, каким образом модели могут быть использованы при моделировании конституционного контроля, необходимо предварительно уточнить их применение. Это уточнение приобретает особое значение, поскольку именно оно, по-видимому, и составляет основную причину отказа от использования моделей, в частности в сфере конституционного контроля. Поскольку модели по своей природе являются интеллектуальными абстракциями, они неизбежно остаются на определенной дистанции от тех явлений, которые призваны репрезентировать. Конструирование моделей предполагает определенную деформацию характерных черт конституционного контроля. В результате при сопоставлении моделей с реальными системами существует риск получить чисто абстрактный инструмент, который не может соответствовать наблюдаемому объекту и, следовательно, описать его.

По этой причине представляется необходимым отказаться от понимания моделирования как простой процедуры конструирования одной или нескольких моделей, в рамки которых можно было бы в строгом смысле классифицировать совокупность реально существующих систем. В такой перспективе становится очевидным, почему подобный подход к моделированию вызывал методологические затруднения, особенно в отношении традиционного противопоставления диффузной и централизованной моделей. Поскольку указанные модели нередко конструировались в их предельных, взаимно исключающих очертаниях, прежде всего посредством жестких противопоставлений логических критериев, отсутствие точного соответствия между конкретной системой и одной из этих моделей зачастую приводило к выводу о нерелевантности моделирования как исследовательского инструмента.

³³ Legay J.-M. L'expérience et le modèle Un discours sur la méthode. Paris, 1997. P. 62. См. также: Box G., Draper N. Empirical model-building and response surface. New York, 1987. P. 424.

Однако диверсификация механизмов конституционного контроля привела к формированию множества систем, которые не укладываются в рамки указанных идеальных типов. В результате модели нередко отвергались либо заменялись альтернативными концептуальными решениями,³⁴ включая различные варианты смешанных моделей. Более того, ввиду многообразия различных форм и методов осуществления контроля за конституционностью, наработанных в практике различных государств за последние несколько десятилетий, позволило некоторым авторам даже предположить, что, в сущности, каждое государство в настоящее время обладает собственной, уникальной моделью конституционного контроля.³⁵ Тем не менее, автор исходит из тезиса о том, что конструирование моделей, которые отражают и систематизируют многообразие национальных форм конституционного контроля необходимо для более целостного понимания данного института.

В прежнем же подходе к конструированию моделей конституционного контроля, по существу, отсутствовал один ключевой элемент – представление о том, что моделирование следует понимать как шкалу измерения, на одном из предельных полюсов которой располагается идеальный тип в его чистом, концептуально предельном выражении. При этом необходимо учитывать, что принадлежность конкретной системы к определенной модели предполагает различную степень выраженности или приближения к парадигматическому варианту. В этом, собственно, и заключается основная эвристическая ценность моделирования. Цель моделирования состоит не в установлении абсолютного соответствия между реальной системой и моделью (что, в любом случае, невозможно, поскольку модель должна оставаться достаточно абстрактной, чтобы сохранять аналитическую универсальность), а в определении места каждой системы на сконструированной шкале и выявлении ее относительной позиции по отношению к соответствующему идеальному типу.³⁶

³⁴ См. подробнее: Исмаилов Р. Р. Альтернативные модели конституционного контроля // Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. 2024. № 4. С. 60-70.

³⁵ Scarciglia R. La justicia constitucional además de los modelos históricos: metodología comparada y perspectivas de análisis // Anuario iberoamericano de justicia constitucional. 2013. № 17. P. 327.

³⁶ Исмаилов Р. Р. Некоторые методологические аспекты построения моделей конституционного контроля // Журнал российского права. 2024. № 7. С. 40-41.

Anar Babayev

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyə Məhkəməsinin Aparat rəhbəri

Xəyalə Əfəndiyeva

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyə Məhkəməsinin

Aparatının Ümumi şöbəsinin baş məsləhətçisi

XÜLASƏ

Məhkəmə sisteminin inklüzivliyi əlilliyi olan şəxslərin hüquqlarından tam və səmərəli şəkildə istifadə edə bilmələrinin vacib şərtlərindən hesab olunur. Məqalədə əlilliyi olan şəxslərin məhkəməyə əlçatanlıq hüququnun mahiyyəti beynəlxalq insan hüquqları standartları və milli hüquqi tənzimləmə kontekstində tədqiq edilir. Araşdırmanın məqsədi əlilliyi olan şəxslərin ədalət mühakiməsinə digərləri ilə bərabər çıxış hüququnun həyata keçirilməsi zamanı qarşıya çıxan maneələri təhlil etmək və

onların aradan qaldırılması istiqamətində hüquqi yanaşmaları qiymətləndirməkdir. Tədqiqat Birləşmiş Millətlər Təşkilatının “Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında” Konvensiyasının müddəaları, bu sahədə qəbul olunmuş beynəlxalq prinsiplər, habelə müxtəlif dövlətlərin qabaqcıl təcrübələrinə əsaslanmaqla sistemli təhlil metodu əsasında aparılmışdır. Eyni zamanda, Azərbaycan Respublikasında əlilliyi olan şəxslərin ədalət mühakiməsinə effektiv çıxışının təmin edilməsinə dair qanunvericilik bazası təhlil olunmuş, beynəlxalq standartlarla müqayisədə müəyyən inkişaf perspektivləri müəyyənləşdirilmiş, bu istiqamətdə bir sıra təkliflər irəli sürülmüşdür.

Açar sözlər: əlilliyi olan şəxs, bərabərlik, məhkəməyə əlçatanlıq, prosessual uyğunlaşmalar

Anar Babayev

Secretary General of the Constitutional Court of the
Republic of Azerbaijan

Khayala Afandiyeva

Chief Adviser of the General Department of the Secretariat
of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan

THE RIGHT OF PERSONS WITH DISABILITIES TO ACCESS TO JUSTICE

ABSTRACT

The inclusiveness of the judicial system is considered one of the essential conditions for persons with disabilities to fully and effectively exercise their rights. The article examines the essence of the right of persons with disabilities to access to justice in the context of international human rights standards and national legal regulation. The purpose of the study is to analyze the barriers encountered in the exercise of the right of persons with disabilities to equal access to justice with others and to assess legal approaches aimed at eliminating those barriers. The research was conducted on the basis of a systematic analysis method, relying on the provisions of the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities, internationally accepted principles in this field, as well as the best practices of various states. Furthermore, the article analyses the legislative framework for ensuring effective access to justice for persons with disabilities in the Republic of Azerbaijan, identifies potential areas for improvement in light of international standards, and advances a number of proposals aimed at strengthening the existing legal framework.

Keywords: person with disability, equality, access to justice, procedural accommodations

GİRİŞ

Demokratik dövlətlərdə hüququn aliliyinin bərqərar olunması baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyan ədalət mühakiməsinə əlçatanlıq hüququnun təminat səviyyəsi əlilliyi olan şəxslərə münasibətdə xüsusi aktualıq təşkil edir.

Əlilliyi olan şəxslər üçün əlçatanlıq yalnız hüquqlardan istifadə etməyin vasitəsi deyil, həm də müstəqil və insan ləyaqətinə uyğun həyat sürə bilmələri üçün vacib şərtidir. Bu baxımdan əlilliyi olan şəxslərin cəmiyyətin digər üzvləri ilə bərabər əsasda fiziki mühitə, nəqliyyata, məlumat və ünsiyyət vasitələrinə, ictimai istifadə üçün açıq olan digər obyekt və xidmətlərə çıxışının təmin edilməsi zəruridir. Dövlətlər tərəfindən əlilliyi olan şəxslərin öz hüquq və azadlıqlardan istifadə imkanlarının müxtəlif mexanizmlər vasitəsilə genişləndirilməsi istiqamətində beynəlxalq və lokal səviyyədə mühüm addımlar atılsa da, onların müəyyən hallarda əsas insan hüquqlarının realizəsi ilə bağlı qarşılaşdıqları ayrı-seçkilik və hüquq pozuntularının aradan qaldırılması hələ də bir çox ölkələrdə mühüm hüquqi problem kimi qiymətləndirilir. Bu kateqoriyadan olan şəxslər ədalət mühakiməsinə çıxışda, mülki, cinayət, inzibati və digər icraatlarda da ciddi maneələrlə üzləşə bilirlər. Bu cür maneələr əlilliyi olan şəxslərin məhkəmə müdafiəsi hüququnun səmərəli həyata keçirilməsini məhdudlaşdırır ki, bu da onların qanun qarşısında bərabər müdafiə prinsipini zəiflədir. Bu baxımdan belə şəxslərin üzləşdikləri ayrı-seçkilik və hüquq pozuntularının aradan qaldırılması ilə bağlı ən mühüm məsələlərdən biri onların ədalət mühakiməsinə çıxış imkanlarının gücləndirilməsidir. Belə maneələrin aradan qaldırılması üçün dövlətlərin səmərəli tədbirlər görmək öhdəliyi yalnız hüquqi xarakterli tədbirlərlə icra edilə bilməsə də, bu cür öhdəliklərin hüquqi tənzimləmələr olmadan yalnız sosial və ya iqtisadi siyasətlər vasitəsilə həyata keçirilməsi də mümkün deyil.

Təqdim olunan araşdırmada əlilliyi olan şəxslərin ədalət mühakiməsinə əlçatanlığı ilə bağlı qarşılaşdıqları problemlərin, bu məsələyə beynəlxalq müstəvidə yanaşmanın və dövlətdaxili qanunvericiliyin təhlil edildiyi, müəyyən təkliflərin təqdim olunduğu nəzərə alındıqda, hazırki araşdırmanın bu sahədə yeni müzakirələrin aparılmasına töhfə verəcəyi gözlənilir.

Əlilliyi olan şəxslərin məhkəməyə əlçatanlıq hüququnun əhəmiyyəti və ədalət mühakiməsinə çıxışda qarşılaşdıqları maneələr

Ədalət mühakiməsinə əlçatanlıq məhkəmə müdafiəsi hüququnun tərkib hissəsidir. Məhkəmə müdafiəsi hüququ isə bir tərəfdən hər kəsin pozulmuş hüquqlarının və azadlıqlarının bərpası məqsədilə məhkəməyə müraciət etmək hüququnu, digər tərəfdən isə məhkəmələrin həmin müraciətlərə əqlabatan müddətdə baxmaq və onlara dair ədalətli qərar qəbul edərək, onların vaxtında icra edilməsi vəzifəsini müəyyən edir [18]. Digər insan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının həyata keçirilməsi üçün əsas vasitələrdən biri olan ədalət mühakiməsinə əlçatanlıq bütün insanlar üçün ümumbəşəri əhəmiyyət daşıyan məsələdir. Bu anlayış ədalət mühakiməsinin hər bir elementinə - prosedurlara, məlumatlara, məkanlara və b. səmərəli çıxışın qarşısını alan maneələrin aradan qaldırılmasını ehtiva etməklə əhatə dairəsi olduqca genişdir.

Hüququn əsas funksiyalarından biri bütün şəxslərə bərabər rəftarın təmin olunmasıdır. Bu baxımdan məhkəməyə əlçatanlıqda bərabərlik prinsipinin təmin edilməsi üçün müəyyən kateqoriya şəxslərin, o cümlədən əlilliyi olan şəxslərin ehtiyaclarının adekvat şəkildə nəzərə alınması vacibdir. Odur ki, əlilliyi olan şəxslərin əlilliyi olmayan şəxslərlə eyni səviyyədə sosial həyatda tam və bərabər şəkildə iştirakının təmin edilməsi məqsədilə birincilərə tətbiq olunan müsbət ayrı-seçkilik (pozitiv diskriminasiya) nəinki bərabərlik prinsipinə zidd hesab edilir, əksinə, onlara münasibətdə hüquqi bərabərliyin təmin olunmasına xidmət edir.

Ədalət mühakiməsinə çıxış bir sıra beynəlxalq hüquqi sənədlərdə, məsələn, Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsinin 8-ci və 10-cu, "İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında" Konvensiyanın 6-cı maddəsində, "Mülki və siyasi hüquqlar haqqında" Beynəlxalq Paktın 14-cü maddələrində öz əksini tapan ədalətli məhkəmə araşdırması hüququnun tərkib hissəsi kimi nəzərdə tutulmuşdur.

Bununla belə, BMT-nin "Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında" Konvensiyası ədalət mühakiməsinə çıxışı ən geniş mənada konseptuallaşdıran, ayrıca və müstəqil maddi hüquq kimi nəzərdə tutan ilk beynəlxalq insan hüquqları sənədlərindən biridir. Əlilliyi olan şəxslər tərəfindən bütün insan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının tam və bərabər səviyyədə həyata keçirilməsini təşviq etmək, müdafiə və təmin etmək, eləcə də

onların ləyaqətinə hörmət edilməsini təşviq etmək məqsədi daşıyan bu Konvensiya BMT Baş Assambleyası tərəfindən 2006-cı ildə qəbul edilmiş və 2008-ci ildə qüvvəyə minmişdir.

Konvensiyanın “ədalət mühakiməsinə əlçatanlıq” adlı 13-cü maddəsinin tələblərinə əsasən iştirakçı dövlətlər ədalət mühakiməsinə əlilliyi olan şəxslərə digərləri ilə bərabər səviyyədə təmin edir, o cümlədən ibtidai istintaqın təhqiqat və digər mərhələləri də daxil olmaqla, hüquqi prosesin bütün mərhələlərində birbaşa və dolayı iştirakçıların, o cümlədən şahidlərin öz səmərəli rolunu yerinə yetirməsini asanlaşdıran prosessual və yaşa uyğun uyğunlaşdırmalar nəzərdə tuturlar. Əlilliyi olan şəxslərin ədalət mühakiməsindən səmərəli istifadə etmələrinə imkan yaratmaq üçün iştirakçı dövlətlər ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi sferasında, o cümlədən polis və penitensiar sistemdə işləyən şəxslərin lazımi qaydada təlim keçməsinə yardım göstərirlər.

Dövlətlərin bu istiqamətdə öhdəliklərini müəyyənləşdirən, əlilliyi olan şəxslərə yeni hüquqlar tanımağı deyil, hər kəsin malik olduğu hüquq və azadlıqlardan onların da faktiki şəkildə yararlanma bilməsini təmin etməyi qarşıya məqsəd qoyan bu Konvensiyanın yeniliklərindən biri də əlilliyin tibbi modelindən imtina olunaraq yeni modelə keçilməsi oldu. Belə ki, tibbi modeldə əlillik fərdin funksional məhdudiyyətləri ilə əlaqəli bir vəziyyət kimi başa düşülür və bu məhdudiyyətlər qüsurun nəticəsi sayılır [13 s.556]. Bu model əlilliyi tibbi diaqnoz kimi, yəni fərdin bədən və ya beynində yerləşən bir problem kimi qəbul edərək, onu müalicə və ya tibbi müdaxilə vasitəsilə aradan qaldırmağa fokuslanır.

Konvensiyada əlillik və əlilliyi olan şəxsə verilmiş anlayışa və digər müddələrə əsasən tətbiq edilmiş modeli bəzi müəlliflər sosial model, digərləri isə sosial modeldən daha mütərəqqi xarakter daşıyan insan hüquqlarına əsaslanan model kimi qiymətləndirir. Sosial model diqqəti problemin fərdin özündə olmasına yönəltmir. Əvəzində, əlilliyi fərdin onun fərqliliklərini nəzərə almayan və cəmiyyətdə iştirakını məhdudlaşdıran və ya ona mane olan mühitlə qarşılıqlı əlaqəsinin nəticəsi kimi qəbul edir [14 s.12]. Yəni, sosial model diqqəti fərddən cəmiyyətə keçirərək göstərir ki, əlilliyi olan şəxsləri məhdudlaşdıran amil onların fərqlilikləri və ya pozuntuları yox, sosial və ətraf mühit maneələridir. Bu yanaşma əlil şəxslərin ətraf mühitə uyğunlaşmasından çox, mühitin onların istək, ehtiyac və bacarıqlarına uyğunlaşdırılmasını müdafiə edir.

T.Degenerə görə Konvensiya əlilliyin sosial modelini aşaraq, insan hüquqlarına əsaslanan modeli normativ-hüquqi çərçivədə təsbit edir. Sosial model əlilliyi əsasən cəmiyyətdə mövcud olan maneələr və ayrı-seçkilik vasitəsilə izah etdiyi halda, insan hüquqlarına əsaslanan model bundan əlavə, əlilliyi olan şəxslərin doğuşdan malik olduqları insan hüquqlarının məhdudiyyətlərdən asılı olmadığını təsdiq edən hüquqi və etik əsaslar müəyyənləşdirir [15 s.6-8].

Yuxarıda göstəriləyi kimi Konvensiya iştirakçı dövlətlər üçün prosessual və yaşa görə uyğunlaşdırmaların təmin edilməsi vəzifəsini yaradır. Bu vəzifələri əks etdirən Konvensiyanın 13-cü maddəsinin hazırlanması zamanı “ağlabatan uyğunlaşdırma” və ya “prosessual uyğunlaşdırma” ifadələri müzakirə olunmuş və sonda “ağlabatan” terminindən imtina olunmuşdur [9 s.7]. Buna səbəb isə prosessual uyğunlaşdırmalar ilə ağlabatan uyğunlaşdırmalar ifadələrinin fərqli mənalar kəsb etməsi ilə bağlıdır. Belə ki, ağlabatan uyğunlaşdırma tətbiq edilərkən onun dövlət üçün həddindən artıq və ya qeyri-mütənasib yük yaradıb-yaratmaması qiymətləndirilir, yəni bu halda uyğunlaşdırmanın təmini məsələsi həll edilərkən resurs amili nəzərə alınır. Lakin prosessual uyğunlaşdırmaların təmin olunması mütənasibliyin qiymətləndirilməsindən asılı deyil. Bu isə o deməkdir ki, dövlət “çox yük yaratması”nı əsas gətirməklə onları təmin etməkdən imtina edə bilməz və belə uyğunlaşdırmaların aparılması ədalət mühakiməsinə çıxış hüququnun realizəsi üçün məcburi xarakter daşıyır.

Əlilliyi olan şəxslərin hüquqlarını digərləri ilə bərabər əsasda faktiki olaraq həyata keçirə bilməsini təmin etməyə yönəlmiş prosessual uyğunlaşmalar iki məqsədə xidmət edir: bir tərəfdən, məhkəmə sisteminin əlilliyi olan şəxslər üçün əlçatan və inklüziv hala gətirilməsini təmin edir, digər tərəfdən isə konkret məhkəmə və ya hüquqi proses zamanı həmin şəxsin ədalət mühakiməsinə çıxış hüququnun səmərəli həyata keçirilməsi üçün zəruri dəstəyi dərhal təmin edir. Prosessual uyğunlaşdırmaya nümunə olaraq əlilliyi olan şəxslərin məhkəmə və tribunallarda müxtəlif ünsiyyət vasitələrindən istifadə etmək hüququnun tanınmasını göstərmək olar. Yaşa uyğun uyğunlaşdırmalar isə şikayət vermək və ədalət mühakiməsinə çıxış imkanları barədə məlumatların şəxsin yaşına uyğun və anlaşıqlı formada təqdim edilməsi aid oluna bilər [12 §58].

Konvensiyanın 13-cü maddəsinin əhəmiyyəti nəzərə alınaraq onun tətbiqində “bələdçi” funksiyasını icra etmək məqsədilə əlilliyi olan şəxslərin hüquqları üzrə Xüsusi

Məruzəçinin təşəbbüsü əsasında 2020-ci ildə “Əlilliyi olan şəxslərin ədalət mühakiməsinə çıxışı üzrə Beynəlxalq Prinsiplər və Təlimatlar” qəbul edilmişdir. Əlillik hüquqları üzrə ekspertlər, əlilliyi olan şəxslərin təşkilatları, dövlətlər, akademiklər və digər mütəxəssislərlə aparılmış məsləhətləşmələrin və əməkdaşlığın nəticəsi olan bu Prinsiplər (10 fundamental prinsip) və Təlimatlar əlilliyi olan şəxslər üçün ədalət mühakiməsinə bərabər çıxışın təmin edildiyi ədliyyə sistemlərinin beynəlxalq insan hüquqları standartlarına uyğun şəkildə hazırlanmasında və həyata keçirilməsində dövlətlərə dəstək göstərmək məqsədi daşıyan praktik bir vasitədir.

Yuxarıda göstərilən prinsiplərin qəbulu və prosessual uyğunlaşmaların aparılmasına dair tələbin müəyyən edilməsinə zərurət ondan irəli gəlmişdir ki, bəzi hallarda əlilliyi olan şəxslər ədalət mühakiməsinə əlçatanlıqla bağlı çoxsaylı maneələrlə üzləşə bilirlər. Bu maneələri əlçatanlıq (fiziki), hüquqi, kommunikasiya, münasibət (yanaşma) və iqtisadi xarakterli maneələr kimi qruplaşdırmaq olar. Belə maneələrin əhatə etdiyi məsələlər kifayət qədər geniş olduğundan hazırki araşdırma çərçivəsində onların mahiyyətinə qısa şəkildə toxunulmasını məqsədəuyğun hesab edirik.

Əlçatanlıqla bağlı maneələr əlçatan infrastrukturun, nəqliyyatın, məlumatların yoxluğundan, obyektlər və xidmətlərin əlilliyi olan şəxslər üçün fiziki mühitə, nəqliyyata, informasiya və kommunikasiya vasitələrinə çıxışı təmin etməməsindən irəli gəlir. Məsələn, şəxsin məhdud hərəkət qabiliyyətli şəxslər üçün daxili məhkəmələrin binalarına xüsusi giriş imkanının olmaması səbəbindən məhkəməyə müraciət edə bilməməsi, həmin çatışmazlığı aradan qaldıracaq alternativ vasitələrin mövcud olmadığı hallarda, məhkəməyə çıxış hüququnu məhdudlaşdırma bilən faktiki maneə kimi qiymətləndirilə bilər [2 §48].

Bununla belə, dövlətin bərabər prosessual imkanların təmin edilməsi üzrə öhdəliklərinə münasibətdə əlçatanlıq vasitələri heç də yalnız liftlər və panduslarla məhdudlaşmır. Çünki insanın sağlamlıq vəziyyətindən asılı olaraq, onun məhdudiyyətlərini kompensasiya etmək üçün müxtəlif köməkçi (assitiv) tədbirlərə ehtiyac ola bilər [21 s.88]. Məsələn, məlumatların əlçatmazlığı buna aid edilə bilər. Məlumatın əlçatmazlığı dedikdə məhkəmə və ədliyyə sistemində istifadə olunan çağırış vərəqələrinin, bildirişlərin, məlumat kitabçalarının və digər sənədlərin, prosedurlar haqqında məlumatların asan oxunan formatda, sadə dildə, iri şriftlə və s. münasib

formatlarda təqdim edilməməsi başa düşülür. Bu kimi maneələrin aradan qaldırılmasına yönələn tədbirlərə isə aşağıdakıları aid etmək olar: işarə dili; video və audio bələdçilər; telefon vasitəsilə məsləhət və yönləndirmə xidmətləri; əlçatan veb saytlar; səs gücləndirici cihazlar və sənəd böyüdücüləri; qapalı subtitrləmə; Brayl (Braille) yazısı; asan oxunan format və sadə dil və s. [10 s.18].

Kommunikasiya ilə bağlı maneələr əsasən müəyyən növ əlilliyi olan şəxslərin məhkəmə və ya məhkəməyədək prosesdə səlahiyyətli orqan və qurumların nümayəndələri ilə ünsiyyət prosesində əmələ gəlir. Məsələn, işarə dili tərcüməçilərinin və ya vasitəçilərin olmaması kommunikasiya üçün maneələr yarada bilər. Həmçinin istifadə olunan dil, verilən sualların növü və hüquq peşəsi nümayəndələrinin sorğu-sual üslubu da effektiv ünsiyyətə mane yarada biləcək amillərdəndir.

Tədqiqatlar göstərir ki, istifadə olunan dilin sorğu-sual edilən əqli məhdudiyyətli şəxslərin anlama qabiliyyətini aşması, onların istifadə edilən terminologiyanı başa düşməkdə xüsusi çətinlik çəkməsinə, bəzən isə hətta əslində başa düşmədikləri ifadələrlə səhvən razılaşmalarına gətirib çıxarır [19 s.483-484]. Tərcüməçilər və ya vasitəçilər mövcud olduqda belə, bəzi hallarda polis əməkdaşları, hüquqşünaslar, hakimlər və digərləri tərəfindən istifadə olunan dilin həddindən artıq mürəkkəb olması məlumatın vasitəçilər tərəfindən anlaşılaraq əlilliyi olan şəxsə düzgün şəkildə çatdırılmasını çətinləşdirir, nəticədə əlilliyi olan şəxsin uyğun və düzgün cavab vermə ehtimalını azalda bilər.

“Əlilliyi olan şəxslərin ədalət mühakiməsinə çıxışı üzrə Beynəlxalq Prinsiplər və Təlimatlar”da məhkəmə dinləmələri üçün əlilliyi olan şəxslərin, o cümlədən əlilliyi olan uşaqların hüquqi icraat zamanı ədalətli rəftar görməsini və tam iştirakını təmin edən prosedurların qəbul edilməli olması vurğulanmış, bu prosedurların əhatə edə biləcəyi məsələlər kimi müvafiq hallarda sorğu-sual üsullarının dəyişdirilməsi, məsələn: istiqamətləndirici suallara icazə verilməsi; mürəkkəb və çoxhissəli suallardan qaçınılması; çətin hipotetik suallara alternativlərin tapılması; cavab vermək üçün əlavə vaxt verilməsi; ehtiyac olduqda fasilələrə icazə verilməsi; sadə və aydın dildən istifadə olunması göstərilmişdir. Təlimatda o cümlədən, əlilliyi olan şəxslərin öz istəkləri ilə prosesin bütün mərhələlərində emosional və mənəvi dəstək göstərmək üçün ailə üzvləri, dostları və ya digər şəxslər tərəfindən müşayiət olunmasına icazə verilməli

olması öz əksini tapmışdır [10 §3.2].

Hüquqi xarakterli maneələr bir qayda olaraq ayrı-seçkilik xarakterli, yəni əlilliyi olan şəxslərin hüquqlarının nəzərə alınmadığı və ya hüquqi proseslərdə digər şəxslərlə bərabər əsasda səmərəli iştirakına mane yaradan qanunvericilik normalarının mövcudluğu ilə bağlı olur.

Münasibət xarakterli maneələr xüsusən müəyyən növ əlilliyi olan şəxslər barədə yanlış inanclar və stereotiplər nəticəsində meydana gəlir. Əlilliklə bağlı geniş yayılmış təsəvvürlər çox vaxt əlilliyi fəaliyyət qabiliyyətsizliyi ilə eyniləşdirir. Bu cür münasibətlər və inanclar hüquq-mühafizə və hüquqla bağlı digər sahələrdə çalışan şəxslərin əlilliyi olan şəxslərlə rəftarına da təsir göstərə bilər. Məsələn, polis əməkdaşları və ya hüquqi yardım göstərən şəxslər əlilliyi olan şəxslərlə qarşılıqlı əlaqə zamanı qərəzli yanaşma və ya məlumatsızlıq əsasında hərəkət edə bilərlər. Bu isə həmin şəxsləri hüquqi tələblər irəli sürməkdən və ya hüquqlarını müdafiə etməkdən çəkindirə bilər [10 s.20]. Bu cür münasibətin dəyişdirilməsinə nail olmaq üçün isə maarifləndirmənin, ictimai məlumatlandırma proqram və kampaniyalarının aparılması, Konvensiyanın 13-cü maddəsində qeyd edildiyi kimi müvafiq təlimlərin həyata keçirilməsi zəruridir.

İqtisadi maneələrlə bağlı nəzərə alınmalıdır ki, əlilliyi olan şəxslər əsasən orta və aşağı gəlirli qruplara aid edilməklə məşğulluqla bağlı çətinliklərlə üzləşirlər. Yoxsulluq və ədalət mühakiməsinə çıxış arasındakı əlaqə isə kifayət qədər aydındır. Əgər şəxsin maliyyə imkanları məhduddursa, o, diqqətini əsas yaşayış ehtiyaclarının təmin edilməsinə yönəltməli olduğundan hüquqlarının pozulması halında məhkəmə prosesinə başlamaq, bununla bağlı təşəbbüs göstərmək ehtimalı daha aşağı olur. Odur ki, hüquqi yardımın mövcud olmadığı hallarda iqtisadi maneələr əlilliyi olan şəxslərin digər şəxslərlə bərabər əsasda ədalət mühakiməsinə çıxışını əhəmiyyətli dərəcədə məhdudlaşdırır [20 s.9]. Bu baxımdan məhkəmə proseslərində bərabərliyin təminatı üçün pulsuz hüquqi yardımın mövcudluğu vacib əhəmiyyət kəsb edir. Təsədüfi deyildir ki, əlilliyi olan şəxslərin ədalət mühakiməsinə çıxışı üzrə 10 beynəlxalq prinsipdən biri, 6-cı prinsip bu məsələyə həsr olunmuş və əlilliyi olan şəxslərin ödənişsiz və ya münasib qiymətli hüquqi yardım almaq hüququ bəyan edilmişdir. Hüquqi yardımı qarşılamaq imkanı olmayan əlilliyi olan şəxslər üçün pulsuz hüquqi yardımın təmin edilməsi sağlamlığın və ya azadlığın itirilməsi riski və ya faktiki itirilməsi halları, o cümlədən həbs, tutulma, məcburi

tibbi müdaxilə, qeyri-könüllü hospitalizasiya, fəaliyyət qabiliyyətinin məhdudlaşdırılması, valideynlik hüquqlarına məhdudiyyətlərin müəyyən olunması, mənzilin və ya mülkiyyətin itirilməsi riskinin mövcudluğu kimi hallarda xüsusilə aktualıq təşkil edir.

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi “Timerqaliyev Rusiyaya qarşı” işində də vurğulamışdır ki, Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 3 (c) bəndinə əsasən təqsirləndirilən şəxs “ədalət mühakiməsinin maraqları tələb etdikdə” məhkəmə tərəfindən öz təşəbbüsü ilə təyin edilən vəkillə təmin olunmaq hüququna malikdir. Ərizəçinin eşitmə məhdudiyyəti onun məhkəmə prosesində effektiv iştirak etmək qabiliyyətini zəiflətdiyindən ədalət mühakiməsinin maraqları ədalətli məhkəmə araşdırmasının təmin olunması məqsədilə apellyasiya instansiyasında ona hüquqi yardımının təmin edilməsini tələb edirdi [3 §59].

Əlilliyi olan şəxslərin başqaları ilə bərabər əsasda məhkəməyə əlçatanlığının təmin olunması, onların qarşılaşdıqları çətinliklərin minimallaşdırılması istiqamətində bəzi ölkələrin qanunvericilik və siyasətlə bağlı təqdirəlayiq və qabaqcıl təcrübələri mövcuddur. Məsələn, İngiltərədə “qeydiyyatdan keçmiş vasitəçilər” dən istifadə olunur. Belə vasitəçilər yaşı ilə, yaxud əqli, psixi və ya fiziki əlillik və ya pozuntu səbəbləri ilə əlaqədar həssas şahidlərin və zərərçəkmiş şəxslərin cinayət işləri üzrə polisə və məhkəməyə ifadə vermələrinə kömək edən, qərəzsiz fəaliyyət göstərən, müstəqil çalışan kommunikasiya mütəxəssisidir. Qeydiyyatdan keçmiş vasitəçilərin məqsədi şahidlə ikitərəfli ünsiyyəti təmin etmək və onun mümkün olan ən dolğun və dəqiq ifadəni verməsinə şərait yaratmaqdır. Onlar Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən seçilmiş, müvafiq hazırlıq keçmiş və qiymətləndirmədən uğurla keçmiş şəxslərdir [7].

Avstraliyanın Viktoriya ştatında isə Judicial College of Victoria ilə Viktoriya Bərabər imkanlar və İnsan Hüquqları Komissiyası tərəfindən əməkdaşlıq çərçivəsində hazırlanmış «Əlillər üçün ədalət mühakiməsinə çıxış üzrə Məhkəmə Vəsaiti» mövcuddur. Qanun qüvvəsinə malik olmasa belə, məhkəmə təcrübəsinə mühüm töhfə verən bu vəsait əlilliyi olan şəxsin məhkəmə qarşısına tərəf və ya şahid qismində çıxdığı hallarda nəzərə alınmalı məsələlər üzrə praktiki tövsiyələr təqdim edir, belə şəxslərin hüquqlarına hörmət edilməsinin təmin olunması məqsədilə texniki dəstək göstərir [17 s.1-2].

Azərbaycan Respublikasında əlilliyi olan şəxslərin ədalət mühakiməsinə əlçatanlığının hüquqi təminatları

Əlilliyi olan şəxslərin qayğı ilə əhatə olunması sahəsində ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən həyata keçirilən dövlət siyasəti Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin bu kateqoriyadan olan şəxslərin hüquqlarının təmini və müdafiəsinə xüsusi diqqəti nəticəsində daha da güclənir. Əlilliyi olan şəxslərin üzləşdikləri problemlərin həlli ölkədə yürüdülmən sosial siyasətin əsas xəttini təşkil etməklə, bu sahədə fəaliyyət BMT-nin “Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında” Konvensiyasına və dünyada mövcud olan mütərəqqi yanaşmalara əsaslanır.

Azərbaycan Respublikasında əlilliyi olan şəxslərin hüquqlarının müdafiəsi sahəsində dövlətin vəzifələri, onların hüquq və azadlıqlarının tam və bərabər səviyyədə həyata keçirilməsi, şərəf və ləyaqətinin müdafiəsi ilə bağlı məsələləri tənzimləyən əsas normativ hüquqi akt kimi “Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu çıxış edir. Qanunun 3-cü fəslə “Əlilliyi olan şəxslər üçün müyəssərlik” adlanmaqla, həmin fəsildə müyəssərlik üçün şərait yaradılması, əlilliyi olan şəxslərin məlumat əldə etməsinin təmin olunması, infrastruktur obyektlərinin layihələndirilməsi və tikintisi zamanı əlilliyi olan şəxslərin tələbatının nəzərə alınması, infrastruktur obyektlərinin, yaşayış binalarının onların istifadəsi üçün uyğunlaşdırılması, mədəniyyət və idman obyektlərinin əlilliyi olan şəxslərə müyəssərliyinin təmin edilməsi, bu sahədə dövlət nəzarətinə aid məsələlər ətraflı şəkildə tənzimlənmişdir.

Qeyd olunan Qanunun 34-cü maddəsi əlilliyi olan şəxslərin ədalət mühakiməsində təminatına həsr olunmaqla göstərilmişdir ki, inzibati icraatda və məhkəmə icraatında iştirak edən və ixtisaslaşmış vasitəçilərin köməyinə ehtiyacı olan əlilliyi olan şəxslər ixtisaslaşmış vasitəçilərin (qiraətçilərin və peşəkar surdo tərcüməçiləri) xidmətləri ilə təmin edilirlər.

Lakin əlilliyi olan şəxslərin məhkəməyə əlçatanlığının təmininə yönələn normalar yalnız bu Qanunda deyil, ayrı-ayrı sahəvi prosessual qanunvericilik aktlarında da öz əksini tapmışdır. Belə ki, Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsində görmə, eşitmə və nitq qabiliyyəti tam məhdud olduğuna, danışmaq, eşitmək, görmək funksiyalarında digər ciddi pozuntular olduğuna, uzun sürən ağır xəstəliyinə, habelə əqli

geriliyə, aşkar əqli zəifliyə və ya digər pozuntularına görə şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin müdafiə hüququnu müstəqil həyata keçirə bilməməsi halında cinayət prosesində müdafiəçinin iştirakının təmin edilməli olmasına, tutulmuş şəxsin hüquqlarının təmin olunması üçün cinayət prosesini həyata keçirən orqanın və müvəqqəti saxlama yerlərinin əməkdaşlarının əlilliyi olan şəxslərə xüsusi diqqət yetirmək vəzifəsinə dair bir sıra hüquqi təminatlar nəzərdə tutulmuşdur (92.3.2 və 153.2.10-cu maddələr).

Həmin Məcəllənin “görmə, eşitmə və nitq qabiliyyəti məhdud olan və ya digər ağır xəstəlikdən əzab çəkən şahidin dindirilməsi” ilə bağlı məsələləri tənzimləyən 229-cu maddəsinə görə isə görmə, eşitmə və nitq qabiliyyəti məhdud olan şahidin dindirilməsi onun işarələrini başa düşən və ya onunla işarələr vasitəsilə danışan şəxsin iştirakı ilə aparılır. Həmin şəxsin dindirilmədə iştirakı dindirmə protokolunda əks etdirilir. Şahidin ruhi və ya digər ağır xəstəlikdən əzab çəkdiyi halda onun dindirilməsi həkimin icazəsi və iştirakı ilə aparılır. Görmə, eşitmə və nitq qabiliyyəti məhdud olan və ya digər ağır xəstəlikdən əzab çəkən şahidin dindirilməsində onun qanuni nümayəndəsi və nümayəndəsi iştirak edə bilər. Oxşar qaydalar habelə görmə, eşitmə və nitq qabiliyyəti məhdud olan və digər ağır xəstəlikdən əzab çəkən təqsirləndirilən şəxsin dindirilməsi üçün də nəzərdə tutulmuşdur (233.6-cı maddə).

Azərbaycan Respublikasının Mülki Prosessual Məcəlləsində əlilliklə bağlı səbəbdən məhkəmənin çağırışı üzrə gələ bilməyən şahidə olduğu yerdə məhkəmə tərəfindən dindirilə bilinmək imkanı tanınmışdır (105.2-ci maddə).

Qanunvericiliyin müntəzəm olaraq inkişaf etdirilməsinə, əlilliyi olan şəxslərin hüquqlarının müdafiəsinə yönələn proqram və layihələrin icrasına baxmayaraq, bir çox ölkələrdə olduğu kimi Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyində də təkmilləşdirilməsinə ehtiyac olan bir sıra məsələlər mövcuddur.

Belə ki, Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları üzrə Komitə 22 aprel 2024-cü il tarixli “Azərbaycan Respublikasının birləşdirilmiş ikinci və üçüncü dövrü hesabatlarına dair yekun müşahidələr”ində mülki, inzibati və cinayət məhkəmə icraatlarında dövlət hesabına vəkil ilə təmin olunan şəxslərin müəyyən edilməsində tibbi modeldən istifadə olunması ilə bağlı narahatlığını qeyd etmiş, həmin icraatlarda əlilliyi olan şəxslərin dövlət hesabına vəkillə təmin olunmaq hüququnun müəyyənləşdirilməsində tibbi modelin deyil, insan hüquqları modelinin tətbiq edilməsinin təmin olunmasını tövsiyə

etmişdir [11 s.9-10]. Yəni, Komitənin tövsiyəsi ona yönəlmişdir ki, əlilliyi olan şəxsin dövlət hesabına vəkillə təmin olunmaq hüququ onun tibbi diaqnozuna və ya əlillik dərəcəsinə görə deyil, məhkəmə prosesində hüquqlarını effektiv həyata keçirmək üçün belə dəstəyə ehtiyacının olub-olmamasına görə müəyyən edilməlidir.

Azərbaycan Respublikası Mülki Prosessual Məcəlləsinə son dövrlərdə edilmiş əlavələrlə tənzimlənən və praktiki baxımdan kifayət qədər faydalı prosessual imkanlardan biri məhkəmə icraatının videokonfrans əlaqə sistemindən istifadə edilməklə həyata keçirilməsidir (maddə 10-2). Həmin Məcəllənin 10-2.1-ci maddəsində məhkəmənin məhkəmə icraatını işdə iştirak edən şəxsin, onun nümayəndəsinin (qanuni nümayəndəsinin), vəkilin, şahidin, ekspertin, mütəxəssisin, tərcüməçinin məhkəmənin iclas zalında bilavasitə iştirakı olmadan videokonfrans əlaqə sistemindən istifadə edilməklə həyata keçirə biləcəyi halları sadalasa da, bu hallar içərisində əlilliyi olan şəxslərin vəziyyətini nəzərə alan nə ümumi, nə də xüsusi hal, yəni onların sabit fiziki, psixi, əqli və ya hissiyyat pozuntuları səbəbindən məhkəmənin iclas zalında iştirak edə bilməməsi ilə bağlı ayrıca müddəə nəzərdə tutulmamışdır.

Cinayət-Prosessual Məcəllənin 51-4.1-ci maddəsi ilə müəyyən edilən cinayət mühakimə icraatında prosessual hərəkətlərin şübhəli, təqsirləndirilən şəxs və ya məhkum istisna olmaqla, digər şəxslərin (mülki iddiaçı, mülki cavabdeh, zərər çəkmiş şəxs, xüsusi ittihamçı, şahid və s.) bilavasitə iştirakı olmadan videokonfrans əlaqə sistemindən istifadə edilməklə həyata keçirilə biləcəyi halların sırasında da əlilliyi olan şəxslərlə bağlı xüsusi müddəə olmasa da, bu siyahıda səhhətinin şəxsin müvafiq icraatda bilavasitə iştirakını qeyri-mümkün etməsi halı nəzərdə tutulmuşdur. Bununla belə nəzərə alınmalıdır ki, bəzən cinayət prosesində iştirak edən və əlilliyi olan zərərçəkmişin, xüsusi ittihamçının və digərlərinin səhhətinin vəziyyəti onların müvafiq icraatda bilavasitə iştirakını qeyri-mümkün etməsə də, xeyli çətinləşdirir, onların digər şəxslərlə bərabər əsaslarla öz hüquq və azadlıqlarını müdafiə etməsinə maneə ola bilər.

Göstərilənlərə əsaslanaraq hesab edirik ki, həm cinayət, həm də mülki prosessual qanunvericilikdə bu məsələ ilə bağlı tənzimləmələrin təkmilləşdirilməsi əlilliyi olan şəxslərin məhkəməyə əlçatanlıq hüququnun təminatı baxımından məqsədəuyğun olardı.

Qeyd edilməli olan digər məsələ isə əlilliyi olan şəxslərin ixtisaslaşmış vasitəçilərin (qiraətçilərin və peşəkar surdo tərcüməçiləri) köməyindən istifadəsi ilə bağlıdır. Belə ki,

yuxarıda da qeyd olunduğu kimi “Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında” Qanunda inzibati icraatda və məhkəmə icraatında iştirak edən və ixtisaslaşmış vasitəçilərin köməyinə ehtiyacı olan əlilliyi olan şəxslərin belə xidmətlərlə təmin edilməli olması öz əksini tapsa da, nəzərə alınmalıdır ki, əlilliyi olan şəxslərin ixtisaslaşmış vasitəçilərə olan ehtiyacı təkcə məhkəmə icraatında deyil, məhkəməyədək icraatda, xüsusilə də cinayət təqibi üzrə məhkəməyədək icraatda (ibtidai araşdırma dövründə) da yarana bilər. Hətta əlilliyi olan cinayət prosesinin iştirakçısı (məsələn, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs) dövlət hesabına hüquqi yardımla, yəni müdafiəçi ilə təmin edilsə belə, onun müdafiəçi ilə ünsiyyəti üçün də ixtisaslaşmış vasitəçilərin köməyinə ehtiyac yarana bilər ki, bu da belə şəxslərin məhkəmə müdafiəsinə müyəssərliyi baxımından vacib əhəmiyyət daşıyır. Bu səbəbdən hesab edirik ki, təcrübi olaraq belə şəxslərin ixtisaslaşmış vasitəçilərlə təmin olunmasından asılı olmayaraq, bu məsələnin qanunvericilik səviyyəsində də imperativ qaydada öz əksini tapması vacibdir. Qanunun 13-cü maddəsi ilə verilmiş təminatın yalnız məhkəmə icraatı ilə məhdudlaşdırılmamasının onun məqsəd və təyinatına, eləcə də Konvensiyanın tələblərinə daha uyğun olacağı qənaətimdəyik.

Əlilliyi olan şəxslərin hüquqlarının təmin olunması çərçivəsində qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi əhəmiyyətli məsələ olsa da, belə şəxslərin hüquqları ilə bağlı sadəcə dövlətdaxili aktların qəbulu və ya müvafiq beynəlxalq hüquq normalarının milli qanunvericiliyə implementasiyası heç də bu hüquqların tam təmin edilməsi və müdafiəsi demək deyildir. Bunun üçün zəruri tədbirlər görülməli, əlilliyi olan şəxslərin vəziyyətinin yaxşılaşdırılması və onların üzləşdiyi problemlərin həlli təcrübədə öz əksini tapmalıdır [16 s.174].

NƏTİCƏ

Beynəlxalq insan hüquqları sahəsində müstəqil hüquq kimi konseptuallaşdırılan və ümumi bir dəyər kimi qəbul edilən məhkəməyə əlçatanlıq bütün digər hüquq və azadlıqların müdafiəsinin ilkin şərtidir. Bu hüquq yalnız formal olaraq tanınmaqla kifayətlənməyib, onun real və effektiv həyata keçirilməsi dövlətlərin üzərinə mühüm öhdəliklər qoyur. Ədalət mühakiməsinə əlçatanlığın təmin olunması xüsusilə əlilliyi olan şəxslər üçün daha həssas və mürrəkkəb xarakter daşıyır.

Əlilliyi olan şəxslərin digər şəxslərlə bərabər əsaslarla hüquqlarını müdafiə etməsi zamanı fiziki, hüquqi, kommunikasiya, sosial və iqtisadi maneələrlə üzləşməsi nəzərə alındıqda onlara münasibətdə formal bərabərliklə faktiki əlçatanlıq arasında mövcud fərqi aradan qaldırılmasına zərurət yaranır. Bu məqsədlə beynəlxalq müqavilələrdən irəli gələn öhdəliklər də əsas götürülməklə, dövlətlər tərəfindən onların sadələşdirilmiş prosedurlar vasitəsilə hüquqlarını effektiv şəkildə müdafiə edə biləcəkləri hüquqi bazanın, prosessual mexanizmlərin yaradılması və bu mexanizmlərin səmərəli tətbiqinin təmin olunması vacibdir.

Azərbaycan Respublikasında əlilliyi olan şəxslərin hüquqlarının müdafiəsi və sosial təminatı sahəsində müsbət islahatların həyata keçirilməsinə və normativ-hüquqi bazanın formalaşdırılmasına baxmayaraq, hesab edirik ki, bu kateqoriyadan olan şəxslərin məhkəməyə əlçatanlıq hüququnun daha səmərəli həyata keçirilməsi məqsədilə mövcud hüquqi mexanizmlərin daha da təkmilləşdirilməsi istiqamətində tədbirlərin davam etdirilməsinə ehtiyac var.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

- 1) “Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu
- 2) Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi. Farcaş Rumıniyaya qarşı işi (Ərizə № 32596/04), 14 sentyabr 2010.
- 3) Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi. Timergaliyev Rusiyaya qarşı işi (Ərizə № 40631/02), 14 yanvar 2009.
- 4) Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsi
- 5) Azərbaycan Respublikasının Mülki Prosessual Məcəlləsi
- 6) Beqiraj.J., McNamara, L., & Wicks, V. (2017). Access to justice for persons with disabilities: From international principles to practice. Beynəlxalq Vəkillər Kollegiyası (IBA). 56 səh.
- 7) Birləşmiş Krallıq Ədliyyə Nazirliyi. Şahidlər üçün Vasitəçilik Sistemi haqqında məlumat. <https://www.gov.uk/guidance/ministry-of-justice-witness-intermediary-scheme> [son keçid tarixi: 15.06.2026]

- 8) Birləşmiş Millətlər Təşkilatının 13 dekabr 2006-cı il tarixli “Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında” Konvensiyası
- 9) BMT İnsan Hüquqları Şurası. (2017). Əlillərin Hüquqları haqqında Konvensiyanın 13-cü maddəsinə əsasən ədalət mühakiməsinə çıxış hüququ. BMT-nin İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlığının hesabatı. A/HRC/37/25. 17 səh.
- 10) BMT (2020). Əlilliyi olan şəxslərin ədalət mühakiməsinə çıxışı üzrə Beynəlxalq Prinsiplər və Rəhbər Qaydalar. 30 səh.
- 11) BMT-nin Əlillərin Hüquqları üzrə Komitəsi (2024). Azərbaycan Respublikasının birləşmiş ikinci və üçüncü dövrü hesabatları üzrə yekun tövsiyələr. CRPD/C/AZE/CO/2-3. 21 səh.
- 12) BMT-nin Əlillərin Hüquqları üzrə Komitəsi (2018) Bərabərlik və ayrı-seçkiliyə yol verilməməsi haqqında 6 nömrəli Ümumi Şərh (Maddə 5). [son keçid tarixi: 15.06.2026]
- 13) Claessen. D., Lamkaddem. M., Oomen. B., & Eijkman. Q. (2023). Bringing Human Rights Home: Access to Justice and the Role of Local Actors Implementing the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities. *Journal of Human Rights Practice*, 2023,16, səh. 554–571
- 14) Colbran. N. (2010). Access to Justice Persons with Disabilities Indonesia: Background Assessment Report. 55 səh.
- 15) Degener, T. (2014). A Human Rights Model of Disability. https://www.researchgate.net/publication/283713863_A_human_rights_model_of_disability [son keçid tarixi: 14.06.2026]
- 16) Əliyeva S. (2019). Əlillərin hüquqlarının müdafiəsi sahəsində beynəlxalq hüquq normalarının Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə implementasiyası. Monoqrafiya. Bakı: “Red N Line” NPM. 256 səh.
- 17) Judicial College of Victoria. Disability Access Bench Book (Əlillərin ədalət mühakiməsinə çıxışına dair hakimlər üçün metodik vəsait), 105 səh. <https://resources.judicialcollege.vic.edu.au/article/1053839/section/2168> [son keçid tarixi: 10.06.2026]

- 18) Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Mülki Prosessual Məcəlləsinin 231.1-ci maddəsinin bəzi müddəalarının şərh edilməsinə dair”
22 may 2015-ci il tarixli Qərarı
- 19) Nair, P. (2010). Giving Voice in Court: Cushioning Adversarialism for Witnesses with Intellectual Disabilities. *Current Issues in Criminal Justice*, Vol. 21, No. 3, səh.481-488
- 20) Pretoriya Universiteti, İnsan Hüquqları Mərkəzi. (2024). Afrikada əliliyi olan şəxslər üçün ədalət mühakiməsinə bərabər çıxışın təşviqi: Rəhbər qeyd. 35 səh.
- 21) Деменева А. (2016). Защита прав инвалидов в практике Европейского Суда по правам человека и Комитета ООН по правам инвалидов: параллельные пути или точки соприкосновения? *Международное правосудие*, № 4 (20), səh. 84–98

M Ü N D Ə R İ C A T

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyə Məhkəməsi Plenumunun Qərarları (Azərbaycan və ingilis dillərində)

Qərarlar

<i>Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsinin 47-ci maddəsinin “f” bəndinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 25-ci maddəsinin I hissəsinə və 35-ci maddəsinin I-IV və VIII hissələrinə uyğunluğunun yoxlanılmasına dair 2024-cü il 31 yanvar tarixli Qərar</i>	<i>6</i>
<i>Azərbaycan Respublikası Miqrasiya Məcəlləsinin 11.2-ci maddəsinin üçüncü cümləsinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 28-ci maddəsinin III hissəsi ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair 2024-cü il 1 fevral tarixli Qərar</i>	<i>25</i>
<i>Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 17-ci maddəsinin I hissəsi baxımından Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 673.1.2 və 673.3-cü maddələrinin şərh edilməsinə dair 2024-cü il 26 aprel tarixli Qərar</i>	<i>55</i>
<i>Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 17-ci maddəsinin I hissəsi, 29-cu maddəsinin I və VII hissələri baxımından Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 1193 və 1194-cü maddələrinin həmin Məcəllənin 372, 373, 1166, 1202.2 və 1255-ci maddələri ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair 2024-cü il 21 iyun tarixli Qərar</i>	<i>77</i>
<i>Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 60-cı maddəsinin I hissəsi və 71-ci maddəsi baxımından Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosesual Məcəlləsinin 442, 443, 444, 445, 447 və 449-cu maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh olunmasına dair 2024-cü il 25 iyun tarixli Qərar</i>	<i>103</i>
<i>Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 234-cü maddəsinin “Qeyd” hissəsinin birinci bəndinin “Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların prekursorlarının dövriyyəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 1-ci maddəsi ilə əlaqəli şəkildə şərh olunmasına dair 2024-cü il 1 oktyabr tarixli Qərar</i>	<i>126</i>

<i>“İcbari sığortalar haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 17.1.4-cü maddəsinin Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 373, 377.1 və 379-cu maddələri baxımından şərh edilməsinə dair 2025-ci il 3 aprel tarixli Qərar</i>	<i>152</i>
<i>Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 13-cü maddəsinin I hissəsinin və 29-cu maddəsinin I və II hissələrinin tələbləri baxımından Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 329, 340.2 və 661-ci maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair 2025-ci il 20 iyun tarixli Qərar</i>	<i>184</i>
<i>Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 80-ci maddəsi baxımından Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 14.2 və 228.1-ci maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair 2026-cı il 23 yanvar tarixli Qərar</i>	<i>204</i>
<i>Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsinin 144-cü maddəsinin 2 və 3-cü hissələrinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 25-ci maddəsinin I və III hissələrinə, 71-ci maddəsinin II hissəsinə, 149-cu maddəsinin I və III hissələrinə uyğunluğunun yoxlanılmasına dair 2026-cı il 18 fevral tarixli Qərar</i>	<i>224</i>

Tədbirlər, görüşlər

<i>Konstitusiya Məhkəməsində 20 yanvar faciəsinin 36-cı ildönümü ilə əlaqədar anım tədbiri keçirilib</i>	<i>257</i>
<i>Konstitusiya Məhkəməsində Qırğız Respublikasının ölkəmizdəki fəvqəladə və səlahiyyətli səfiri ilə görüş keçirilib</i>	<i>260</i>
<i>Konstitusiya Məhkəməsi Aparatının 2025-ci il üzrə hesabat iclası keçirilib</i>	<i>261</i>
<i>Konstitusiya Məhkəməsində süni intellektdən istifadəyə əsaslanan yeni elektron platformanın ilkin versiyası hazırlanıb</i>	<i>264</i>
<i>Konstitusiya Məhkəməsinin sədri Azərbaycan Hakimlərinin II Forumunda iştirak edib</i>	<i>265</i>
<i>Xocalı faciəsinin 34-cü ildönümü ilə əlaqədar Konstitusiya Məhkəməsində anım tədbiri keçirilib</i>	<i>267</i>
<i>Konstitusiya Məhkəməsində birinci instansiya məhkəmələrinə yeni təyin olunmuş hakimlərlə görüş keçirilib</i>	<i>270</i>

<i>Konstitusiya Məhkəməsinin sədri: Vəkillik Azərbaycanda institusional təsisat kimi çox böyük yol keçib</i>	272
<i>Konstitusiya Məhkəməsində Türkiyə Respublikası Ali Məhkəməsinin Baş prokuroru ilə görüş keçirilib</i>	273
<i>Konstitusiya Məhkəməsində Slovakiyanın ombudsmanı Robert Dobrovodskinin başçılıq etdiyi nümayəndə heyəti ilə görüş keçirilib</i>	275
<i>Konstitusiya Məhkəməsində Qazaxıstan Ali Məhkəmə Şurası yanında Ədliyyə Akademiyasının magistrantları ilə görüş keçirilib</i>	276
<i>Konstitusiya Məhkəməsində Ümummilli Lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 103-cü ildönümünə həsr edilmiş dəyirmi masa keçirilib</i>	277
<i>Konstitusiya Məhkəməsində Monqolustanın Baş prokuroru ilə görüş olub</i>	281
<i>Konstitusiya Məhkəməsinin kollektivi Fəxri xiyabanda Ulu Öndərin məzarını ziyarət edib</i>	283
<i>Konstitusiya Məhkəməsində keçirilən Könüllü Proqramında iştirak edən gənclərə sertifikatlar təqdim edilib</i>	284
<i>Konstitusiya Məhkəməsində Keniya Respublikası Ali Məhkəməsinin sədri ilə görüş keçirilib</i>	285
<i>Konstitusiya Məhkəməsində Vyetnamın Baş prokuroru ilə görüş keçirilib</i>	287
<i>Konstitusiya Məhkəməsində İƏT-in Müstəqil Daimi İnsan Hüquqları Komissiyasının nümayəndə heyəti ilə görüş keçirilib</i>	289
<i>“Süni intellekt dövründə insan hüquqları: imkanlar, risklər və məsuliyyətlər” mövzusunda Ombudsmanların Beynəlxalq Bakı Sammiti keçirilib</i>	291

Məqalələr

<i>Ровшан Исмаилов. Правовая модель как инструмент сравнительно-правового исследования конституционного контроля</i>	294
<i>Anar Babayev, Xəyalə Əfəndiyeva. Əlilliyi olan şəxslərin məhkəməyə əlçatanlıq hüququ</i>	308

REDAKTORLAR:

Kamran Yusifov
Ləman Bayramova
Nurlana Əhmədova
Murad Yusif-zadə
Aygün Maqsudova
Nigar Həmidova
Xumar Bəşirova
Səbinə Nəbiyeva
Günəl Kərimova
Nigar Cəlilli
Nigar Yusubova
Vəsilə Əsgərəliyeva
Ellada Məhəmmədova
İlkanə Məmmədova

Redaksiyanın ünvanı:

*AZ 1005, Bakı şəhəri, Gənclər Meydanı, 1
Tel.: (+99412) 492-98-49
www.constcourt.gov.az*